

DOĞU'DA VE BATI'DA
BİLİM VE DÜŞÜNCE

NEVZAT ÜLGER

2015

NEVZAT ÜLGER: 1950 yılında Elazığ'da dünyaya geldi. Öğretmen okulu'nu bitirdikten sonra bir süre öğretmenlik yaptı. Daha sonra iktisat fakültesi'ni bitirdi. Öğretmenliğin dışında on yıl üniversitede idari kadroda ve on yıl da bir Kamu İktisadi Kuruluşu'nda olmak üzere yirmi beş yıl devlet memurluğunda bulundu. Memuriyet süresince çeşitli kademelerde görev yaptı. En son bölge bazındaki bir Kamu İktisadi Kuruluşu'ndan "Müdür Yardımcısı" unvanı ile emekli oldu. Emekliliğini müteakip bir sanayi kuruluşunda Genel Müdür ve Yönetim Kurulu Üyesi olarak çalıştı. Bir süre kendi adına bir imalat işletmesi kurdu ve çalıştırdı. Daha sonra bir Sivil Toplum Kuruluşunda "Ekonomi Danışmanlığı" yaptı. Bu esnada ilk kitabı "Kalkınma Yolunda Bir Şehir: Elazığ" isimli çalışmasını yayınladı. (2000) Bir Kamu İktisadi Kuruluşunun yönetim kurulu üyeliği ve başkan vekilliğini yürüttü. Bu yıllarda (2003) ikinci kitabı "Türkiye'de Siyaset ve İktisat" adlı çalışmasını yayınladı. 2009 yılında "İslam Tarihinde İktisadi Olaylar" kitabını neşretti. 2013 yılında "Osmanlının İktisat Mantığı" adlı çalışması yayımlandı. Nevzat Ülger evli olup M. Fatih, İlknur, Neslihan, Betül ve B. Fuad isimli beş çocuğu vardır. Yerel ve ulusal çeşitli dergi ve gazetelerde makaleleri yayımlandı. Değişik televizyon programlarına katıldı, bazılarının yapım ve yönetimini yaptı. Ayrıca "Çok Ortaklı Şirketler", "İslam İktisadı" ve "Halk Bankası ve Yeni Bir Kalkınma Modeli" gibi makaleleri başka kitaplarda yer aldı.

ÖNSÖZ YERİNE

Torunlarım;

Yunuscan,

Elifsu,

Yusuf Eren,

Muhammed Emre,

Muhammed Arda,

Nurefşan,

Aysima,

Abdullah Selim,

Zeynep,

Zehra ve

Ahmet Sadi'ye sevgi ve dualarımla.

İÇİNDEKİLER:

Düşünce Tarihi Üzerine	8
Bilim ve İcatlar	25
Ekonomik Kalkınma Şart mıdır?	51
İnsanoğlu Kaç Yaşında?	58
Alemler Yaratılmıştır Diyenler	62
İlim Dünyasında Müslümanlar	74
Kategorize Edilmiş Dallara Göre	
Müslüman Alimler ve Buluşları	85
Batı'da Bilim ve Uygarlık	109
Coğrafi Keşifler	118
Coğrafi Keşiflerin Sonuçları	122
İcatlar	125
Batı'daki Önemli Buluş ve İcatlar	140
Buluşların Getirdikleri ve Götürdükleri	147
Birinci Dünya Harbi	154
(SYKES-PİCOT ANLAŞMASI)	
İki Görüşten Çıkarımlar	162
Doğu Sanayileşmeyi Neden İskaladı?	
(Osmanlı Örneği)	169
Batı ne yapıyor –Doğu ne yapıyor?	180
Öngörü ya da Bir Temenni	201
İNSAN MERKEZLİ EKONOMİ ANLAYIŞI	
Genel Prensipleri	207
Sosyal Yapı	218
Üretim	229

Tüketim	237
Gelirin Bölüşümü Üzerine	243
Yoksulluk	260
Toplumsal Adalet Mümkündür	265
Gelir Dağılımında Neler Yapılabilir?	269
Gelir ve Servet	273
Mülkiyet	281
Ticaret	290
Satış	297
Fiyatlar	301
Maliye Politikası ve Bütçe	308
Para	322
Planlama ve Kalkınma	326
Bankacılık	331
Murabaha Sendikasyonu ve	
Katılım Bankaları	343
İşçi-İşveren İlişkileri	346
İş ve Emek	351
Sanayi	364
Yatırımın Finansmanı	370
Sonuç Yerine İslam İktisat Tarihi	375
Faydalanılan Kaynaklar	389

DÜŞÜNCE TARİHİ ÜZERİNE

İlim arayışı ve düşünce üretme arayışı esas itibariyle manevi bir olgundur. Doğu ve Batı düşüncesinin ortak vasıfları ele alınırken, Batı odak olarak alınmaktadır çoğunlukla. Aslında düşünce gurupları genellikle enteraktiftirler. Esasen Doğu ve Batı bilim adamlarının farklılaştıkları yer; ilmi, fiziki bir alanın resmin bütünü olarak görülüp görülmemesi ile ilgilidir. Diğer bir ifade ile Batı ilmi resmin yalnız bir parçası ile ilgilidir. Ayrıca Batı için zorunlu olarak yalnız sebep-sonuç ilişkisi (determinizm) esas alınırken, aynı konunun izahında Doğu hem sebep-sonuç ilişkisini izah etmekte hem de olayı bir yaratıcı ile ilişkilendirmektedir. Bu konu “Big Bank” teorisi için de böyledir, “insanın yaratılışı” için de böyledir.

İslam düşünce tarihi üzerine yapılan sistematik çalışmaları maalesef ilk önce oryantalistler başlatmışlardır. Oryantalist bakış açısının ortaya koymuş olduğu bu çalışmalar da İslam'la ve İslam tarihinin yorumu ile ilgili sonradan yapılacak çalışmalarda birtakım gerçeklerin görülmesinin önünde perdeler oluşturmuştur. İslam düşünce tarihi üzerine araştırma yapacak her insanın önüne bu eserler bazı metodolojik ve anlama problemleri çıkarmaktadır. Bu durum, geçmişin bütün boyutlarının günümüze aktarılmasında ve günümüzün yorumlanmasında önemli engeller oluşturmaktadır. Bu sıkıntılı durumun uzun süre ülkemizde de topyekun İslam dünyasında da etkili olmasının en büyük nedeni; Batı Medeniyetini üstün kabul eden yönetimlerce, Batılı değerlerin

mutlak doğru olarak kabul edilmesiyle yakın bir ilişkisi vardır. Bu anlayışla hazırlanmış olan eserler, bir ülkenin klasikleri arasına girince, yerli düşüncenin önünde müthiş bir perdeleme yapmakta ve sonradan yapılan çalışmaların da toplumda kabullerini zorlaştırmaktadır. Hatta bu eserler, her türlü düşünce tarihlerini eski Yunan'dan başlatma hastalığını İslam dünyasına da sirayet ettirerek yakın zamana kadar bu olumsuz etkinin devam etmesine yol açmıştır. Yani önce eski Yunan, oradan çağlara bölmeye göre Orta Çağ, ardından Yeni Çağ ve Modern dönemler tasnifi yapılmaktadır. Günümüzde İslam-Batı sürtüşmesinin temelinde, Müslümanların, klasikleşmiş bu hatalı anlayışı terk ederek, kendi düşünce tarihlerinin daha gerçekçi, rasyonel ve belgeli olduğu tezi üzerinden hareketle yaptığı değerlendirmelerin hem Doğu, hem Batı toplumlarında ciddi kabul görmesi ile yakından ilgisi vardır.

Bir medeniyet kendi parametrelerini ve kültür kodlarını muhafaza ederek ortaya çıkaramazsa, hem kendi bütünlüğünü muhafaza edemez hem de yeniden üretim yapabilmesi imkânsız hale gelir. Uzun atlayabilmek için geriye gidip hız almak gerekir. Oku uzağa atmak isteyen okçu, yayını iyi germeli ve geriye doğru çekerek ileriye atmalıdır.

Ne deniyordu Müslümanlara; İslam düşüncesi eski Yunan kaynaklarını yeniden Avrupa'ya aktarmıştır, dolayısı ile de İslam düşünce birikimi özgün değildir, sadece bir taşıyıcıdır. Bu düşünceye sahip günümüzde de "Batıcı" bir okur-yazar kitlenin bulunduğunu görmekteyiz. Bu bakış açısının tamamen ideolojik olduğunu düşünüyorum. Yok, eğer bu bakış açısı ideolojik değilse acınası bir durumun ürünüdür bu insanlar.

Tabi bu durumun devam etmesini sağlamak için bu işle görevli olan insanlar, konu hakkında söz ve yazı erbabına sadece üç pencere açmışlar, onları diğer pencerelerden uzak

tutmuşlardır: Kalam, tasavvuf ve felsefe. Elbette yalnız bu pencerelerden bakarak, bize ait bir düşünce platformu oluşturmak oldukça zor görünüyor. İslam düşünce tarihinde, hatta günümüzde bunun örneklendirmelerine çokça rastlamak mümkündür. İslam dünyasında yeterince kabul görmeyen Abduh ve Reşit Rıza, Batı tarafından rahatlıkla refere edilirken, İslam dünyasının büyük çoğunluğu onların inanç esaslarına ilişkin anlayışlarını reddetmektedir. Keza Farabi (872-970) ve İbni Sina'nın (980-1037) ilmi-fenni görüşleri değil, inanca dayalı görüşleri Gazali (1058-1111) tarafından reddedilirken, Batı, Farabi ve İbni Sina'nın inanca dayalı anlayışları üzerine methiyeler yazabilmiştir. Buradaki temel soru şudur kanaatimce: Abduh ve Reşit Rıza ile Farabi, İbni Sina ve İbni Rüşd'ün inanca dayalı (akidevi) anlayışlarının doğru olup olmadığının değerlendirmesini Müslümanlar mı yapmalı yoksa Batı mı? Kaldı ki daha sonra gelecek olan İbni Rüşd de (1126-1198) Gazali'nin bu görüşlerine eleştiri olarak "Tehafüt el-Tehafüt" isimli bir eser verecek ve "Zaman içinde olmak Bari Süphanehu'nun şanımdan değildir, fakat alemin şanımdandır" gibi müthiş cümleler yazacaktır.

Elbette düşünce tarihinde bilgisinin genişliği, derinliği, orijinallliği kendisinden sonra gelenleri etkilemesi açısından Gazali çok önemli bir alimdir. İslam aleminin tehlikeli diye uzak durdukları felsefeyi o yakından tanımış, onu içerden biri olarak tenkit etmiştir. Ona göre filozoflar üç kısma ayrılır: Materyalistler, deistler ve teistler.

(Materyalist; yalnız gözün gördüğüne inanan kimseye denir. Onlara göre evreni Tanrı değil, zorunlu ve değişmez yasalar idare eder. İngiliz Thomas Hobbes tanınmış bir materyalisttir. Bu ekolün ekonomideki temsilcileri ise Karl Marks ve Frederich Engels'tir. Darwincilik ve Freudizm bu

akımın destekçi mensuplarıdır. 20.yy'da bu akımın İslam dünyasında da görülebilir etkileri olmuştur. Zındıklar, mülhitler ve dehriler denilince materyalistler akla gelir.

Deist; Tanrının varlığını kabul eden fakat dinlerin varlığını kabul etmeyen kimse. Deistlere göre; Tanrı evreni yaratmış, ona belli bir düzen vermiş, bundan sonra evren bu düzen içinde varlığını sürdürmektedir. Yani Tanrının varlığına ve yaratıcılığına inanır ama onun irade sıfatına ve evrene devamlı müdahale ettiğine inanmaz. Biraz naturalistlere benzerler. Buna "Tabii Din" adını vermektedirler. Volter ve J.J. Rousseau bu görüştedirler.

Teist; Tanrının varlığını kabul eden fakat dinlerle ilgisi bulunmayan kimsedir. Teizm ilmin azılı düşmanıdır. Çokça örnekleri vardır.)

İbni Sina birçok bakımdan benzeri az olan bir isimdir. Gazali ve Razi'ye rağmen bir düşünce ekolü oluşturabilmiş üstün bir yetenektir. Onun "Varlık Teorisi, Ruh-Beden münasebeti, Bilgi Teorisi, Nübüvvet Teorisi ile Allah ve Alem" anlayışı günümüzde de ilgi odağı olabilmektedir. Aynen böyle; Farabi de toplum ve devlete ilişkin söyledikleri ile hala bir ilgi merkezi olmayı başarabilmiş üstün zekalı insandır. Sonuç itibariyle kendisinden bin yıl sonra dahi yazdıkları ve düşündükleri konuşulan insanlardan sıradan insan diye bahsetmek ayımsızlıktan da öte bir şeydir doğrusu.

Kapalı devre olmak sevdasındaki Batı referanslı Müslümanlar, devamlı olarak toplumun aykırı (hadi farklı diyelim) noktalarını gündeme taşıyarak, düşünce farklılıklarına rağmen "Ortak Zeminleri"ni (ortak paydalarını) kaybettirme gayretindedirler. Böyle bir durum da sanki İslam düşünürleri arasında bir ortak zemin yokmuş algısı meydana getirmektedir. Halbuki Gazali yukarda örneğini verdiğimiz Farabi ve İbni

Sina'nın yirmi dört görüşünden sadece dört görüşünü reddediyordu. Diğer yirmi görüşe ise itiraz etmiyordu. Fakat topluma sunulan tablo; Gazali sanki Farabi, Sina ve benzeri insanları hiç kabul etmiyormuş algısı üzerine yapılıyor. Oysa Gazali Kur'an'ı inanç esaslarına (akideye) ters düşen fikirleri reddediyordu. Konu üzerinde yeterince inceleme yapmamış bir kitle, Batıcı söylemleri esas alarak yanlış bir değerlendirme içinde olmayı adeta bir ilerencilik olarak nitelendirmektedir. Kimi araştırmacılara göre Gazali, İslam dünyasındaki fikri durgunluğun en büyük amili ve Aristotelesçi akımın İslam dünyasındaki izdüşümü olan Meşşailiğin, belki bütün felsefe akımlarının çökmesine saik olarak gösterilir. Tabi bu abartılı bir görüş olmakla birlikte, Gazali, felsefenin İslam dünyasında etkinlik kaybetmesinde önemli bir faktördür. Ancak Aristoteles felsefesinin temel kavramlarının Rönesans hareketinden sonra etkinliğini kaybettiğini önemli bir not olarak akılda tutmak gerekir. Kaldı ki Rönesans'tan sonraki fikri ve ilmi akımlar üzerinde "Tehafüt el Felasife"nin etkinliğinden bahsetmek ne ilmidir ne de isabetlidir.

(MEŞŞAİLİK: Aristo derslerini öğrencileriyle yürüyerek anlattığı için yürüyenler anlamında meşşailer diye anılırlar. İslam düşüncesi tarihinde felsefe veya İslam felsefesi denince ilk akla gelen düşünce akımı Meşşailik'tir. Bu düşünce sistemi tabiat felsefesine paralel olarak ortaya çıkmış ve kısa bir sürede en uygun felsefi bir sistem halini almıştır. Çağının bütün felsefe meselelerine bünyesinde yer veren Meşşailik, mantık ve matematiğe dayanır. Yani onun esas karakteri akılcı olmasıdır. Hicri üçüncü yüzyılda doğuşundan sonra kısa sürede Sünni telakkiye uygun bir yapıya bürünmüş, böylece İslam düşünce dünyasının hakim ve yaygın felsefesi olmuştur. Meşşailik, Aristoteles'in, başta mantık ve metafizik olmak

üzere psikoloji, astronomi, tabiat, siyaset, ahlak ve diğer düşüncelerinin İslam dünyasındaki yorumlarını ve tesirlerini ifade eder. Meşşai terimi bu anlamına ilave olarak ayrıca Aristo ile Platon felsefelerinin uzlaştırılmasını, Plotinos ve Yeni Platonculuk'un tesirlerini de içine alır. Bütün bu özellikleriyle, Meşşailik, asıl felsefî meselelerde İslam'ın esaslarına bağlı kalan, metod yönünden başta Aristo'yu takip eden ve Platon ile yeni Platoncu felsefelere de bünyesinde yer veren bir ekol olarak karşımıza çıkar. Alıntı.)

İslam düşünce yapısını felsefeleştiren, metod, terim ve problemler açısından temellendiren Türk asıllı Farabi'dir. Farabi'den sonra iki anlayış ortaya çıkar: Biri Eflatunculuk eğilimli İbni Sina, ikincisi Aristoculuk eğilimli İbni Rüşd. Dolayısı ile Meşşai okulunun en sistemci filozofu Farabi'dir. Bu ekol daha sonraları Molla Sadra'nın (Sadreddin Şirazi, nin 1571- 1640) ve Şii gelenek içinde felsefik bir ekolün meydana getireceği metafizik anlayışına bir arka plan oluşturacaktır.

Zaten Gazali'nin filozofları aşırı tenkiti şu dört noktada toplanmaktadır:

a-Filozofların kainatın kadim ve ölümsüz olduğu hususundaki görüşlerinin iptali.

b-Filozofların zamanın ebediyeti, zaman ve hareket konusundaki görüşlerinin iptali.

c-Allah alemin yapıcısı ve alemde onun fiilidir sözünün iptali.

d-Allah'ın cüzleri bilmediği ile haşir ve neşri inkarlarına dair sözlerinin iptali.

Burada anlatmak istediğim önemli bir noktaya açıklık getirmek durumundayım. Ben Batı medeniyetini çizgi altına düşürmek gibi bir çabanın içinde değilim, sadece onu onaylamıyorum ve o ayrı bir medeniyettir diyorum. İslam

Medeniyetinin de ayrı bir medeniyet olduğunu söylüyorum. İslam Medeniyetini kendi düşünce kodlarıyla anlamak ve yeni üretimler yapmak gerektiği düşüncesine davetiye çıkarıyorum.

Yapılması gereken önemli iş, oryantalist eserler sorgulamaya tabi tutulmalı, İslam dünyasındaki düşünürlerin Kur'an bağlamının dışındaki düşünceleri/akideleri ayrık tutularak hepsine bütüncül bir pencereden bakılmalıdır. Aynı düşünceyi farklı kalıplarla ifade etmenin bir zenginlik olduğu kabul edilmelidir.

Müslümanları Batılılaştırma çabaları belki elit tabir edilen marjinal bir gurup için sonuca ulaşmıştır ama toplumun büyük parçası tarafından kabul görmemiştir. Batılılaşma bu ülkede daha çok asrılık olarak anlaşılmıştır. Mesela bu azınlık kitle La Fontaine'in fabllarını tavsiye ederken, Müslüman toplumlar "Risalet'üt Tayr, Mantıkut Tayr, Lisanut Tayr " gibi eserleri tercih etmiştir. Kaldı ki La Fontaine 17. yüzyılda bu eserleri yazarken, Müslümanlar zikrettiğimiz eserlerini 13. Ve 14. yüzyılda yazmışlardı. Yine aynı konuda Anadolu'da Yunus Emre ve Gülşehri, biri 1302'de diğeri 1307'de kalıcı eserler vermişlerdi. Öncü olması gerekenler öncü gösterilmemiş, aksine yok sayılmışlardır. İşte bu da oryantalizmin bir oyunu olduğu kadar, Müslüman düşünce adamlarının İslam medeniyetinin kültürel tarihini bizzat yazamamış olmaları ile yakından ilgilidir.

Oryantalistlere göre; insan hayatı meteor gibi başlıyor, geliyor ve nihayetinde yok olup gidiyor. Bu insanlardaki lineer tarih anlayışına göre bir çevrim bir kere döner, görünür ve kaybolup gider. Hakikaten durum böyle midir? Hayır. Mesela Mısır Medeniyeti en az dört defa, Yunan-Roma-Bizans Medeniyeti birkaç defa, Çin ve Hint Medeniyetleri birkaç defa, İslam Medeniyeti iki defa zirve yapmış ve mensuplarının

hassasiyetlerine göre uzun veya kısa sürmüştür. İslam medeniyeti son yükselişine de 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren başlamıştır. Konumuz itibariyle 7. yüzyılda yükselişe geçen İslam Medeniyeti 12. yüzyılda Moğol saldırılarıyla, Hülagü'nün 1258 yılında Bağdat ve benzeri şehirleri harap edip İslam dünyasının kültürel ve politik görkeminin en önemli anıtlarını ve kütüphanelerini yakmasıyla dibe vurmuş ancak ölmemiştir. İkinci yükselişini Türk, İran ve Hint İmparatorlukları eliyle 13. yüzyılda gerçekleştirmiş ve 18. Asra kadar devam etmiştir. Üçüncü kırılmayı 18. ve 19. yüzyılda dini ve kültürel değerlerinin yıpratılması ile çok ciddi olarak yaşadı. Şimdi yeniden yükselişinin ayak seslerini duyuruyor. Bu medeniyetin iki yükseliş döneminde de yükselişlerinin farklı alanlarını görebiliyoruz. Birinci yükselişinde; kültürel, dini, siyasi ve mimari alanlar ile ticari, endüstriyel, bilimsel ve felsefi gibi alanlarda göz kamaştırmıştı. Endülüs, Bağdat, Şam ve Kahire dillere destandı. İkinci yükselişi ise; şiir, resim, dünya tarihi, tasavvuf ve güzel sanatlar alanlarında olmuştur. Endülüs Emevileri, Selçuklular ve Osmanlılar ile Timur ve Safevi devletleri bu alanların örnekleriyle doludur. İbni Arabi, Hallacı Mansur, Abdulkadir Geylani, Şihabeddin Sühreverdi Maktul, İmam Rabbani vb. isimler tasavvuf alanının, Kindi, Farabi, Miskeveyh, İbni Sina, İbni Bace, İbni Rüşd, Gazali ilim ve düşünce alanlarının yıldızlarıydılar. Nizamülmülk, İbni Teymiye, Mevlana, Yunus emre, İbni Haldun, Babur Şah, Ahmet Gülşehri, Süleyman Çelebi, Baki, Fuzuli, Nabi ve Nef'i unutulmazlar arasında birkaç örnektir.

Batı'da farklı olarak gelişen hümanist hareketler, tıp, matematik, astronomi, haritacılık, skolastik düşüncenin yıkılmasını hazırlayan fikirler, Batı Mistisizminin önemli kısımları İslam dünyasından Batı'ya taşınmış disiplinlerdi.

Aynı şekilde daha doğudan da Müslümanların etkilendikleri bir vakiydir. Çok yakın zamanlara kadar Müslüman alimlerin adlarına kurulmuş kürsüler de medeniyetlerin enteraktif bir biçimde çalıştıklarını göstermektedir. Batı, İbni Haldun, İbni Sina (Avisenna) ve İbni Rüşd isimlerini nasıl unutabilir? Doğunun Batıya en büyük hediyelerinden birinin “tümevarımcı araştırma metodu” olduğunu unutmamak gerekir. İmam Maturidi'nin neden-sonuç bağıntısı ve İmam Eşari'nin etki-tepki (potansiyellik) görüşleri itikadi bir düstur olarak akait kitaplarında yer alırken, Batı henüz bu kavramları formüleştirememişti.

Sırf İbni Arabî'nin Dante üzerindeki etkilerinden hareket edilecek olsa, cennet- cehennem tasvirlerini, miraç olayını motamot Fütihat'ta da, İlahi Komedyada da görebiliriz. Bu konuda söylenecek çok söz vardır elbette ama şunu söylemeye çalışıyorum; 18. ve 19.yy'lara bakarak Batı-Doğu karşılaştırmaları yapmak eğer bir kasıttan kaynaklanmıyorsa bilgisizlik ve cehalettir. Şunu hemen söyleyelim ki; Farabi'nin kendi imzasını taşıyan 140 eseri günümüze kadar gelmiştir. İmam Şarani onun eserlerinin sayısını 400 olarak verirken, Molla Cami 500'e çıkarmaktadır. Zaten kendi hatıratında bu eserlerden 251'inin isimlerini yazar.

Doğrudur, devletler doğarlar, büyürler ve ölürler. Ancak medeniyetler ölmezler. Yahudi devletleri yaşamıyor ama kültürleri ile dünya devletlerinden birçoğunu etki alanında tutarak veya öyle göstererek hala yaşıyorlar. Yunan devleti yıkıldı ama kültürü yaşadığı için sonra tekrar Avrupa'da dirildi. Birçok İslam devleti yıkıldı ama İslam Medeniyeti yaşıyor. Kaldı ki Batı kendisine rakip olarak Çin ve Hint kökenli medeniyetleri değil, İslam Medeniyetini rakip olarak görmektedir. Çünkü İslam Medeniyeti, hem köklü ve güçlü

hem de samimi müntesipleri nedeniyle bizzat genişleme ve yayılma özelliğine sahiptir. Son zamanlardaki ihtida hareketleri de bunu göstermiyor mu?

Her medeniyetin dayandığı ahlaki değerler vardır. Bu ahlaki değerler yozlaşmaya başlarsa o medeniyet yıkılır. Keza durdurulmuş medeniyetlerde ahlaki değerlere tekrar dönülünce, o medeniyet tekrar yeşermeye ve gelişmeye başlar. Batı, muvaffak olduğu teknoloji devrimi marifetiyle maalesef diğer medeniyetlerin bir kısmını ortadan kaldırmış, bazısını da durdurabilmiştir. Şimdi durdurulan bir medeniyet Batının tüm korku ve telaşına rağmen yeniden hayat buluyor.

Sayılan bu durumlar nedeniyle lineer-doğrusal gelişim tarih anlayışı yanlıştır. Yani Fiche, Kant ve Hegel gibi Batılıların “Doğrusal Gelişim Kanunları” tutarsızdır. Bu yanlışlığı artık birçok Batılı düşünce adamı da kabul ediyor. Lineer tarih anlayışına mensup olan insanlar determinist anlayıştan bir türlü kurtulamamışlardır. Materyalist olmaları nedeniyle her olayı mekanik kanunlara göre yorumlamışlardır. Bu doğru olmayan kimi tutumlarına rağmen Marks ve Hegel düşüncesinin, tarih felsefesi üzerinde büyük tesirleri olmuş, bu tesir 20. yüzyılın son çeyreğine kadar devam etmiştir. Altmışlı yıllarda birçok üniversiteli genç, biraz popüler görünmek, biraz moda akıma uymak, biraz da ezilmişlik düşüncesiyle maalesef Marksizm’e kapılmıştır. Bu ülkedeki “Altmış Sekiz Kuşağı” denilen zümre biraz da bu değil midir?

Her medeniyetin kendi tarihi, her tarihin de kendi gelişme çizgileri içerisinde devirleri vardır. Elbette bu anlamda İslam’ın devirleri Batı medeniyetinin devirlerinden ayrıdır. Mesela Batının karanlık diye nitelendirdiği “Ortaçağ”ın büyük bir bölümü, birçok alanda Müslümanların başarılarının zirve yaptığı harikulade bir yükseliş dönemidir.

Bu anlamda İslam düşünce tarihini beş devreye ayırmak mümkündür:

İlk devre; 622-661 yılları arasındaki kutsiyet ve siyasi otoritenin birleşik olduğu çekirdek dönemdir. Bazı tarihçilere göre İslam'ın gelişinden, Moğolların, İslam dünyasının ilim ve kültür merkezleri; Semerkant, Buhara, Nişabur ve Bağdat'ı harap ettikleri 1258 yılına kadar geçen birinci devre. (610-1258) Yani 7.yy'dan 13.yy'a kadar devam eden İslam Medeniyeti'nin birinci hâkimiyet devresi.

İkinci devre; 1258 tarihinden itibaren yarım yüzyıl süren “şok” devresi. 14.yy'a girildiğinde üç İslam devleti ortaya çıkmıştı ama özellikle Osmanlı Devleti zirveye ancak 150 yıl sonra, 1453 yılında Bizans'ın başşehri İstanbul'u fethetmesiyle varacak ve 18.yy'a kadar belirleyici medeniyet olmaya devam edecektir.

Üçüncü devre; yeniden doğuşu ifade eden Osmanlı devletinin kuruluşundan 1699 yılına kadar olan devredir. Aynı dönem içerisinde İran ve Hint topraklarında iki devlet daha kurulmuştur. Osmanlı için zirveye varış 15.yy'ın yarısında başlayacaktır.

Dördüncü devre, 1699 yılından 20. yüzyılın son çeyreğine kadar devam eden, İslam toplumlarının Batılı icat ve buluşları karşısında yaşadıkları şaşkınlık devresi.

Beşinci devre, devam etmekte olup uyanış ve yeniden güçlenme devridir. Görünen ve yapılan analizler Müslümanların 2050 yılından itibaren tekrar küresel güç olacağını göstermektedir.

İslam, insanlığın üzerine güneş gibi doğarak, insanların Allah katında ve kanun karşısında eşit muameleye tabi tutulacağını yeniden hatırlatmış ve yedi yüz yıl üç kıtada mutluluk kaynağı olmuştur. Cengiz Han'ın Müslüman Asya'yı

işgal etmesi, insanlık aleminin karşılaştığı en büyük belalardan kabul edilir. Cengiz Han sadece elinin değdiği yerleri talan etmekle kalmadı, ilim tedarik yerlerini ve İslam medeniyetinin yeşerdiği bölgeleri de tahrip etti. Ölümünden sonra İran, oğullarından Tuli'ye düştü. Burayı imparatorluk haline getiren ise Tuli'nin oğlu Hülagü'dür. Moğolların resmi dini olan Şamanizm, İslam'ın yayılışına engel olamıyordu. 1258 yılında Moğol İmparatoru Cengiz Han'ın, Bağdat'ı yakıp yıkmakla görevlendirdiği torunu Hülagü'nün dünyayı tarumar eden saldırılarından İslam'ın ilim ve medeniyet merkezleri olan şehirler de etkilenmiştir. Semerkant, Buhara, Nişabur ve en son İslam ilim ve kültürünün en önemli merkezi Bağdat (10 Şubat 1258 tarihinde) düştü. On binlerce insan katledildi, ibadethaneler harap hale getirildi, kütüphaneler talana uğratıldı, kitaplar nehirlere atıldı. Keza Batı'da da Latinler Endülüs Devletini tarumar ettiler. Müslümanlar İber Yarımadasını terk etmek zorunda kaldılar. Hatta Endülüste "moriskos" diye isimlendirilen, evinde Müslüman, dışarıda Hıristiyan gibi davranan bir Müslüman tip ortaya çıktı. Moğol ve Latin istilalarından sonra Doğu'da Şihabuddin Sühreverdi Maktul'ün bilginin kaynağı olan akıl yürütmeye dayalı eklektik felsefesinin diğer adı olan İsrakilik ekolü, Batı'da ise İbni Arabi'nin (ö. 1240) Vahdet-i vücudçuluk akımları gelişmiştir. Bu iki ekolün de ortak noktası; akıl dışında hadis, sezgi, ilham ve keşif gibi içsel kaynaklara dayanmasıdır. Bu arada Şah Velîyullah Dehlevî'nin Hint alt kıtasındaki Kur'an ve sünnet merkezli anlayışını da anmak gerekir. Fakat insanlık tarihinin ender olaylarından biri gerçekleşti, mağluplar galip oldu ve Moğollar yok etmeyi düşündükleri İslam'a girdiler. Moğolların bu yıkımı, medeniyetin inşa ettiği eser ve kitapları yani daha çok maddi bir yıkım olduğundan, Müslümanlar çabucak

toparlanmış ve kaldıkları yerden daha güçlü olarak bir sıçrama yaparak yarım asır sonra Osmanlılar, İranlılar ve Hintliler (Timur İmparatorluğu) üç ayrı devlet haline gelebilmişlerdir. Bu devletlerden Osmanlı Devleti, yaşadığı dönemin (1299-1920) 400 yılında dünyanın süper devleti olmuş, adeta Müslümanların genel bir şemsiyesi ve dünya mazlumlarının sığınma merkezi olmuştur. 18.yy'a kadar Batı, Osmanlı'yı kıskançlık içerisinde fakat gizli bir hayranlıkla izlemiştir. 18. yüzyılla birlikte tekrar bir inkıraz dönemi başlamış, 1789 Fransız İhtilali'nin empoze ettiği etno-seküler milliyetçilik akımları, 1803 tarihinden sonra Osmanlı içerisinde yıkıcı bir rol oynamıştır. Daha az "peygamberane" ve daha fazla "siyasi" yönetimlerce ülke kısa zaman sonra parçalanmıştır. Bu konu ile ilgili ayrı bir fasıl açacağımızdan burada yalnız şunu söylemekle iktifa edelim; bu yıkım daha çok dini değerlere, kültüre ve cemiyet yapısını dönüştürmeye matuf olduğundan bir hayli uzun bir dönem olmuştur. 20.Asrın son çeyreğinden itibaren Müslümanlar fiili tevekkül yolunu tekrar hatırladıkları için üçüncü sıçrama dönemi başlamıştır. Dünyadaki tink-tank kuruluşlarının yaptıkları analizlerde 2050 yılında oluşacak yeni büyük güçler; Türkiye, Polonya, Japonya ve ABD olarak belirtilmektedir.

"Roma hukukunun gözleri bağlı tanrıçası artık bu ülkenin insanına sevimli gelmemektedir." Tecrübeliler diyor ki; bu ülkede hakim, savcı ve avukat olanlar bir hayli İslam Medeniyetini de bilmelidirler. Aksi halde bu insanlar hukukun ruhunda değil, ancak yasaların maddelerinde yoğunlaşırlar. Gerçi zihniyet değişikliği yavaş da olsa tüm toplum katmanlarında devam ediyor. Fakat şaha kalkan bu atın

gemlerini oldukça sert bir şekilde geri çeken kişiler, guruplar ve ülkeler var.

1989 yılında Rusya'nın sistem değişikliğine giderek küçülmesinden sonra, Batı hep "Siyasal İslam" ve "ılımlı İslam" kavramlarını olumsuz manada piyasaya pompalıyor. Bu kavramlara İslam dünyasından balıklama atlayan birçok insan ve sosyolog oldu. Aynı kitle veya başkaları "Siyasal Hıristiyanlık" gibi bir kavramı ne kullandı ne de bu kavramların yanına yaklaştı. İşte şimdilerde, Batı'nın kullanılmasından hoşlanmadığı ancak pek popüler olan "neo-emperyalizm", Vatikan'ın emrinde olan "Siyasal Hıristiyanlık" eliyle yürütülüyor. Batıdaki Hıristiyan partilere dikkat ederseniz konu hemen anlaşılır.

Ancak genelde dinler, özelde İslam ve Müslümanlar mabetlerinden dışarı çıkmaya başladılar. Artık Müslümanlar sosyo-ekonomik meselelerin de, sosyo-kültürel meselelerin de, sosyo-siyasal meselelerin de içinde yer almaya başladılar. Edilgen olmayı terk ederek etken bir konumu tercih etmeye başladılar.

Gerek Batı'nın ve gerekse Doğu'nun, belki kullandıkları dil itibariyle farklı şeyler söylüyorlarmış algısını da iyi tahlil etmek gerekir. Mesela Sokrat ve ondan öncesi filozoflar, bazı sembollerle dünyanın tek bir unsurdan meydana geldiğini söyleyerek bir teori oluştururlar. Aynı düşüncenin İslam dünyasındaki karşılığına baktığımız zaman "varlığın birliği" manasına Vahdet-i Vücut'u görebiliyoruz. Aynen öyle de; çeşitli fikri akımların ayrılık nedenlerinin dört konu başlığı olduğunu söylemek mümkün olmaz mı?

- 1- Birlik ilmindeki sapmalar; vahdetten ta ateizme kadar uzanan çizgi.

- 2- Hepsi de Allah'ın peygamberleri olan nebilerin arasındaki kabul zorlukları nedeniyle düşman dini gurupların oluşmasına kadar giden çizgi.
- 3- İmamet noktasındaki farklı kabuller nedeniyle suni mezheplerden ayrılarak oluşturulan “siyasi” mezheplerle arasındaki farklılaşma çizgisi.
- 4- Mezhep farklarından dolayı da tarihi olayları yorumlama farklılıklarına doğru uzanan çizgi.
Fark edileceği gibi başat konu olarak nübüvvet konusu bu konuların odak noktasını oluşturmaktadır.

Bu gün hem yurt dışından, hem de yurt içinden, sinelerindeki maneviyatı alınmış gayrimemnunlar ne kadar Batı'nın dümen suyunda gidiyorlarsa, Müslümanlar da artık “aktif tevekkül” devrini yeniden başlatmışlardır. Gerçi Batı, uyanışın ileri boyutlara doğru hızla ivme kazandığını gördüğünden, İslam ülkeleri için “İlimli İslam” gibi bir kavramı empoze ediyor.

Nedir ilimli İslam? İlimli İslam; gerçek İslam'ın hakimiyetini önlemek için kullanılan bir araçtır. Yani İlimli İslam, diğerlerini alt edinceye kadar Batı'nın kullandığı durdurucu ve yavaşlatıcı bir formülasyonudur.

Batı dünya hâkimiyetini, her yerde kaba kuvvetle, bomba atarak filan sağlıyor demek mümkün mü? O bomba attığı yerlerde acil tehdit gördüğü için bombayı atıyor. Atmadığı birçok yer var, başta kendi coğrafyası. Bu adamlar kendi coğrafyasında ne yapıyor? İnsanları eğitiyorlar; doğrusu, iyisi budur diye, işte “bilime inanacaksın, demokrasiyle yönetileceksin” diyorlar. Batı ideolojisinin özeti budur. Bu nerede iş görüyor? Doğu'da, Batı'da halâ iş görüyor, ama Müslüman dünyasında o kadar görmüyor. Ne zamandır görmüyor? Müslüman Dünyası'nda başka bir gelişme, yeniden

diriliş hareketi olduğundan beri bu propaganda fazla işe yaramıyor. “Müslüman dünyasındaki canlılığın motor gücü İslam dinidir/İslâmcılıktır”. Evet, Müslüman dünyasında bir şeyler oluyor! Bu dünya artık eskisi gibi değil. Az da olsa, bir dinamizm var. Bunun nedeni ne? Batı kopyası Sağcı veya Solcu yönetimler mi? Hayır. Batı’nın şu an ‘potansiyel rakip’ olarak gördüğü Müslüman dünyasında olup biten nedir? Yüzeysel bir bakışla baktığınızda, durum hiç de iyi değil. Ne var? Bombalar patlıyor sürekli. Peki, bu gerçekten kötü durumda olduğumuzu mu gösteriyor? Hayır. Çünkü mesela başka bir coğrafyada niye patlamıyor bu bombalar? Orada bir ‘canlılık’ veya ‘tehdit’ yok da ondan! Orada meseleyi halletmişler! Doğru bakış budur. Bir yerde bombaların patlaması her zaman kötü bir şey olduğu anlamına gelmez! Batı Müslüman Dünyası’na niye bomba atıyor? Burada birileri ‘bir şey’ istiyor ve istedikleri bu şey Batı’nın işine gelmiyor, bunu tehdit olarak görüyor. Fakat başka coğrafyalarda isteyen de yok! Şimdi ajitatif bir şekilde soruyorum: Hiç isteğin olmadığı yere bombaların atılmaması mı iyi bir şeydir, isteyenlerin çok olduğu, yani düzeni değiştirmek isteyenlerin olduğu yere bomba atılması mı iyidir? Nereden baktığınıza bağlı tabii ki! Bana göre ‘değişim’ isteyenler için bombaların atılması o kadar sorun olmaz, çünkü zaten o insanlar bir sorunu çözmek için o coğrafyalarda mücadele veriyorlar, öyle değil mi? Dolayısıyla meseleyi iyi analiz ettiğiniz zaman, ‘kötü’ gibi görünen şeyin bazen ‘ümit’ anlamına geldiğini de söyleyebilirsiniz. Netice itibariyle Müslümanlarda aktif tevekkül devri başlamıştır. Zaten Batı’yı rahatsız eden de bu değil mi?

Üçüncü Milenyumunu yaşadığımız günümüzde batının birinci elden sömürgecilikten küreselleşmeye geçişini

görürken, İslam toplumlarının da siyasi, iktisadi ve uluslararası alanda önemli atılımlarına şahit olmaktadır.

Her türlü kalkınma hareketlerine rağmen hem Batı hem de Doğu henüz özgürlük problemini, gelirin adil dağılımını, sözlü, yazılı ve görsel hürriyet konusunu, hukuk ve insan hakları konusunu, kadın ve çocuk hakları konusunu, işsizlik ve açlık sorununu, uyuşturucu ile mücadele konusunu, eğitimsizlik sorununu, etnik yapılara dayalı üstünlük iddiaları sorununu, ülkelerin birbirlerinin iç işlerine müdahale etmek için kullandıkları terörizm konusunu vs. çözüme kavuşturabilmiş değildir.

BİLİM VE İCATLAR

Bilim ve icatlar Doğuya mı, yoksa Batıya mı aittir? Bu büyük ve iddialı konu henüz hakikat terazisinde tartılarak ortaya konulamamıştır dersek mübalağa sayılmamalıdır. Gerçi Batının “her şeyi ben yaptım” türü bir megalomani hali ve biraz da her güzel şeye sahip çıkma kokan iddialarına karşılık, Doğu da “ben olmasaydım” ve “gelişmelerin temeli benim” tezini durmadan tekrarlıyorlar. Batı bu tezlerini haklı çıkarmak için dünya tarihini “sanayileşmeden önce” ve “sanayileşmeden sonra” diye ikiye ayırarak Batı üstünlüğüne vurgu yapmaya devam etmektedir. Gerçi bu tezinde haklılık payı az değil. Çünkü tarım toplumundan sanayi toplumuna geçilerek önemli bir devrim gerçekleştirilmiştir. Kaldı ki hayatımızı kolaylaştıran son iki yüzyılın icatlarının çoğunun altında “Made in Batı” yazıyor. Doğu, sanayileşmeden önce yaptığı bilgi depolaması ile icatlara ve sanayileşmeye zemin oluştururken, özellikle İslam’ın gelişinden sonra Müslümanların ilmin gelişmesine yaptığı katkılara vurgu yaparak bir dengeleme aksiyonu sergilemektedir. Aslında “bilimler tarihi tartışması” ismi adı altında bitmez bir münakaşanın belki sertliklerinin yanında faydalı bilgilerine de şahit oluyor, bu münakaşalardan bilim ve buluşlar dünyasında yeni ufuklara yeni bilgilere yelken açıyoruz doğrusu. Neticede can sıkıcı bitmez tartışmaların yanında geçmişten geleceğe de bir köprü kurmuş oluyoruz.

Elbette girişte bahsettiğimiz oryantalizmi de kısaca hatırlamakta fayda var. Oryantalizm; Müslüman doğu

medeniyetinin din, edebiyat, dil ve kültürü içine alacak şekilde bütün unsurlarını inceleyerek İslam Dünyası hakkında Batılıların sistematik bir bilgiye sahip olmalarını sağlayan, İslam ve Batı medeniyeti arasındaki mücadelede Batı uygarlığı lehine veriler elde etmeye çalışan bir akımdır. Bazı tarihçiler bu akımın Endülüs'teki İslam devleti zamanında başladığını söylerken, diğer bir kısmı da Haçlı Savaşları döneminde başladığını ifade etmektedirler. Oryantalistlerin hedefleri arasında; Hz. Peygamber ve Kur'an-ı Kerim hakkında şüphe uyandırmak, İslam'ın Yahudi ve Hıristiyanlığa dayandığı tezini işlemek vardır. Oryantalistler önceleri Avrupa için çalışırken sonraları Siyonizm'in emrine girmiştir. Oryantalizm konusunda en dikkate değer eleştiri ve saptamaları Edward Said yapmıştır. Keza İsmail Raci Faruki, Aliya İzzet Begoviç, Muhammed Hamidullah, Mehmet Akif, Necmettin Erbakan ve Halil İnalçık başta olmak üzere birçok entelektüel hiçbir komplekse kapılmadan, birçok imkanı kaybetmek pahasına sözlerini ve düşüncelerini cesaretle ifade etmişlerdir. Edward Said'in yazmış olduğu "Oryantalizm" adlı kitabının belli notlarından oryantalizmin ne olduğunu anlatmak mümkündür:

Yazar bu eserinde Batılıların Doğu'yu ele alırken bütünü ile kendi görüşlerinden ve varsayımlarından hareket ettiklerini, hayallerini konuşturduklarını ve Batı'nın çıkarlarına uygun bir Doğu manzarası ortaya koyduklarını ispat etme gayretindedir. Çok defa Batılı yazarların görüşlerine başvurarak ve Batılı eserlerden örnekler vererek onlara günahlarını kendi ağızından itiraf ettiriyor.

Misal: "Onların her şeylerini tahrip ettik, felsefeleri, dinleri mahvoldu, artık hiçbir şeye inanmıyorlar, derin bir boşluğa düştüler. Anarşi ve intihar için olgun bir hale geldiler..." diyor Lovis Massignon.

Avrupalı için Doğu, Avrupa'nın bir icadı olup, eski çağlardan beri insanlarda hülyalar uyandıran, garip izlenimler yaratan, kendine has yaratıkları ve manzaraları ile fevkalade deneyimlere yol açan bir yerdir.

Amerikalılar için Doğu, Uzak Doğu'dur. Özellikle Çin ve Japonya'dır. Amerikalıların aksine Fransızlar ile İngilizler ve onlar kadar olmasa da Almanlar, Ruslar, İspanyollar, Portekizliler, İtalyanlar, İsviçreliiler uzun bir Oryantalizm geleneğine sahiptirler.

Şark'ı öğreten, yazıya döken veya araştıran kimseye Şarkiyatçı ya da Oryentalist denir. Yaptığı şey de oryantalizm'dir.

Doğu, Avrupa'ya bitişik bir kara olmanın yanında, Avrupa'nın en büyük, en zengin ve en eski sömürgelerinin bulunduğu yerdir. Kurduğu medeniyetlerin ve konuştuğu dilin membaıdır, kültürel uzantısıdır. En önemlisi Doğu, Avrupa'nın "karşıt kalesi" olarak kendisini tesis etmenin en büyük yardımcısıdır. Her şey zıddıyla anlaşılır ilkesi rehberleri olmuş.

Bu yönleriyle Oryantalizm, kültürel hatta ideolojik bir açıdan, arkasında müesseseler, kelimeler, ilim, tasvirler, öğretiler hatta müstemleke bürokrasileri, müstemleke usulleriyle kavramlar üreten bir muhakeme biçimidir.

Oryantalizmi bir muhakeme usulü olarak ele almaksızın ve Doğu hakkında söz söylerken bu muhakemenin usullerine riayet etmeksizin muvaffak olmak yani Doğu'yu politik, sosyolojik, askeri, ideolojik, bilimsel ve fikri bakımdan yönetmek imkanı yoktur. Yani Oryantalizm, Şark söz konusu olduğunda otomatik olarak devreye giren ve tesir icra eden menfaatler örgüsüdür.

Oryantalizm, Avrupa'nın Doğu hakkındaki bir uydurması değil, Batı tarafından bilinçli bir şekilde vücuda

getirilmiş ve nesiller boyu hatırı sayılır yatırımlara konu olmuş bir teori ve pratikler bütünüdür.

Bilgi, kendini elde edeni bir beşer olarak kendi şartlarına bağlılığını inkar edemiyor ise, Şark'ı etüt eden Avrupalı veya Amerikalı da Doğu'nun karşısına önce bir Avrupalı ya da Amerikalı sonra bir beşer olarak çıktığını inkar edemez. Bu sebeple Oryantalizm'deki anlam, varlığını doğrudan Doğu'yu görünür, seçilir ve var kılan Batı anlatıcılarına ve Batı anlatı tekniklerine borçludur. Böylece Oryantalizm, Doğu'dan daha çok Doğu'yu icat eden Batı idi. Kendisini ortaya koyan Batı kültürüyle bağlantılı idi.

Oryantalist Balfour'un ifadelerine göre, Mısır İngiltere'nin bildiği bir ülkedir, İngiltere Mısırlıların kendi kendini yönetemeyeceğini söyleyerek Mısır'ı işgal etmiş ve dediğini teyit etmiştir. Mısırlılar, İngiltere'nin idare ettiği peykdir, sömürgeci. Mısır medeniyeti de, ancak İngiltere idaresine girmekle mümkündür.

Balfour'a (1848-1930) göre Batılılar vardır, bir de Doğulular vardır. Birinciler hükmederler, ötekiler hüküm altında olmalıdırlar, bu da ekseriye ülkelerin işgal edilmesi, iç işlerine tam müdahale, can ve mallarını şu ya da bu Batılı gücün eline bırakılması demektir.

Doğu'lular hakkında bilgi onların yönetimini kolay ve karlı kılan şeydir.

Doğu - Batı ayrımının ortaya çıkması seneler hatta yüz yılları almıştı. Keşif seyahatleri yapılmış, ticaret ve savaş vasıtasıyla temaslar sağlanmıştı. 18. yy. ortasından itibaren Doğu-Batı ilişkisinde iki ana öge vardı:

- 1- Doğu hakkındaki sistematik bilginin gelişmesi,
- 2- Batı'nın tahakkümü

Batılı oryantalistlere göre Doğu mantıksızdır, dinsiz olup azgındır, çocuk ruhludur, sapkındır. Böylece Avrupalı makuldür, fazıldır, olgun ve normaldir.

Yazar oryantalizmi, bir kültürel tahakküm konusu olarak tahlil ve tetkik peşindedir. Buradan oryantalizm, Doğulu nesnelere inceleme, eleştirme, hüküm, disiplin yahut yönetim için sınıfa, mahkeme salonuna, hapisane yahut el kitabına yerleştirilen “Doğu bilgisidir”.

Oryantalizm pozitif bir doktrinden ziyade düşünceye getirilmiş bazı sınırlamalar olarak anlaşılmalıdır. O, entelektüel bir kudretin ifadesidir.

1815'den,1914'e kadar Avrupa'nın direkt sömürge hakimiyeti, yeryüzü karalarının % 35'inden % 85'ine çıktı. İngiliz ve Fransız İmparatorlukları'nın başını çektiği bu sömürgecilik faaliyetinden en fazla Asya ve Afrika kıtaları etkilendi.

Kissinger çağdaş dünyayı kalkınmış ve kalkınmakta olanlar olarak ikiye bölüyor. Birincisi Batı'yı, ikincisi ise Doğu'yu ifade eder. Düşüncelerini izah etmek için Newton devrimini esas alır.

Newton'un Principia adlı kitabı gerçekte fizikte kuramsal evreye geçişi temsil eden bir başyapıttır. Onun zamanına kadar bilimde, gözlem ve deney aşamasında bir takım kanunların elde edilmesiyle yetinilmişti. Newton ise bu kanunlar ışığında, bilimin bütününde geçerli olan ilkelerin oluşturulduğu kuramsal evreye ulaşmayı başarmış ve fiziği, tıpkı Eukleides'in geometride yaptığına benzer şekilde, aksiyomatik hale getirmiştir. Newton kitabının ilk kısmında tanımlar verir ve ardından ilkeler veya hareket yasaları adını verdiği kuralları sıralar. İleri sürdüğü ilkeler mekanik biliminin temellerini oluşturan ilkelerdir:

1. Her cisim, üzerine uygulanan kuvvetler yoluyla dinginlik ya da düzgün doğrusal hareket durumunu değiştirmeye zorlanmadıkça durumunu korur (Eylemsizlik İlkesi).

2. Hareket değişimi (ivme), uygulanan kuvvet ile orantılıdır ve kuvvetin uygulandığı yöndedir ($F = m.a$).

3. Her etkiye, her zaman karşıt olan eşit bir tepki vardır; yani iki cismin birbirini üzerindeki karşılıklı etkileri her zaman eşit ve zıt yönlüdür (Etki-Tepki İlkesi).

Hindistan'daki ilk oryantalistlerin çoğunluğu ya hukuk alimi ya da misyonerlik eğilimi fazla olan doktorlardı. Bunlar bir yandan Asya'da ıslahı kolaylaştırmak için bilim ve sanatı inceliyorlar diğer yandan da aynı inceleme ile kendi ülkelerinde bilginin ve sanatın ıslahına çalışıyorlardı.

Napolyon Mısır'dan ayrılırken yardımcısı Kleber'e çok sıkı talimatlar verdi. Buna göre, Mısır her zaman oryantalistler ve gönlü kazanılabilen dini liderler marifetiyle yönetilecekti. Napolyon Mısır'ı Fransız ilminin bir şubesi yaparak, şark ülkesinin seyyahlar, alimler ve askerler dışındaki kimyacı, tarihçi, arkeolog vs. vasıtalarla tanınmasını, tanıtılmasını sağlamıştır.

Oryantalizmin başarıları; 19.yy'da bilim adamları üretmesi, Batı'da eğitimi yapılan dillerin sayısını artırması, neşredilen, tefsiri, tercümesi yapılan orijinal eserlerin sayısını arttırılmış olması, Doğu'ya sempati duyan, Sanskritce'nin grameri ile eski Fenike kuruluşları ile ve Arap şiiri ile gerçekten ilgilenen öğrenciler çıkarması olarak sıralanabilir.

Oryantalizmin kafasında değişmeyen Batı'dan tamamen farklı bir Doğu vardır. 18. yy'dan sonra oryantalizm asla kendini yenileyememiştir. Oryantaliste göre Doğu ya da Doğulu yabancılaşmış olan varlıktır; yani kendine nispetle bir

başkası olan varlıktır. Başkalari ele alır, başkalari anlar, başkalari tanımlar, başkalari değiştirir, kendine nispetle fiilsiz olup muhtar ve hükümran değildir. Oryantalistler tetkiklerinde özcü davrandıkları için neticede ırkçılığa ulaşıyorlar.

Bir yeri m stemlekeleştirmek demek, öncelikle oradaki menfaatleri ayırt etmek ya da yararlanmak demektir. Bu menfaatler ticari, bilimsel, kültürel olabilir. Oryantalizm bu menfaatlere ulaşmada en büyük vasıta dır.

1920'lerden itibaren, bir baştan bir başa bütün  c nc  Dünya  lkelerinde, imparatorluklarla ve emperyalizm ile ilişkiler "karşılıklı etkileşim" şeklinde olmuştur. 1955 bağlantısızlar hareketinin başlangıcında (Bantung Konferansı) Doğu artık Batı'nın imparatorluklarından yakayı sıyırmıştır. Dünyada yeni g c dengeleri oluşmuştur: SSCB ve ABD. Artık oryantalizmin karşısında siyasi sesi olan ve düşünebilen akıllı bir Doğu vardır.

Doğu'daki ulusal bağımsızlık hareketleri Oryantalizmin kafasındaki "pasif kaderci, hüküm altındaki ırklar" fikrinin tutmadığını ve düşüncedeki Doğu ile mevcut Doğu arasında farklar olduğunu ortaya koymuştur. Uzmanlar da oryantalist düşüncede, bir zaman aşımının ve tutarsızlığın mevcudiyetinde hem fikir idiler. İki türlü idi: Oryantalist bilim ile onun araştırdığı konu (Doğu) arasında daha önemlisi, beşeri bilimlerde kullanılan yöntemler ve çalışma araçlarıyla oryantalizmin yöntemleri ve kavramları arasında farklar vardı.

Çağdaş oryantaliste göre gerçek insan Batılıdır. Doğu nimetlerinin kullanım hakkında öncelikle bu gerçek insana aittir. Onun gözünde Doğulu; deve üstünde, eli kamalı, ukala, her türlü ahlaksızlığa meyyal, şehvet düşkünü bir insandır.

Oryantalizmin en büyük hatası, başka bir kültürü, milleti ya da coğrafi bölgeyi önemsememesi ve ona zaafından ayrılmayan, değişmeyecek kusurlar atfetmesidir.

18.yy'da genişleme, tarihi yüzleşme, anlayış ve tasnif şeklinde ortaya çıkan düşünce dalgalanmaları çağdaş Oryantalizmin fikri kurumsal yapılarını meydana getirmiştir. Bu düşünce dalgaları aynı zamanda Doğu'yu ve özellikle İslam'ı Batı'nın dini anlayışına dayalı, dar çerçeveli tahlil ve değerlendirmelerden kurtarmıştır. Çağdaş Oryantalizm, 18.yy'da Avrupa kültürünün laik unsurlarından meydana gelmiştir.

I. Dünya Savaşı bittiğinde dünya topraklarının %85'i Avrupa'nın sömürgesi durumundaydı. Bu durum çağdaş Oryantalizmin; hem emperyalizmin hem de sömürgeciliğin bir cephesini teşkil ettiğinin ifadesidir.

Sacy ve onun şahsında dinci Oryantalistler Arap şiirinin batılıya zevk verebilmesi için Oryantalistin ona belli bir şekil vermesi gerektiği görüşündedirler. Yine onlara göre Doğulu eserler kısmen ele alınmalıdırlar. Zira Doğulu eserler Avrupa'ya yabancıdırlar. Daha da önemlisi sürükleyici olmamaları, yeterli zevk ve eleştirici ruhla yazılmamalarıydı. Renan, Sacy'nin başlattığı işi resmileştirmiş, sistemleştirmiş, onun fikri ve maddi müesseselerini ihdas etmiştir.

Profesyonel Oryantalistin görevi, Doğu'nun parçalarını birleştirerek, bir portre yapmak, Doğu'yu bir tabloda adeta yeniden oluşturmaktır.

İngiltere, Hindistan'da biri yıkıcı diğeri kurucu; çift yanlı bir vazife yapmıştır. Yıkıcı olanı Asya toplumunun imha edilmesi, kurucu olanı Asya'da, Bah toplumunun maddi temellerinin tesis edilmesidir.

Oryantalistler insanı insan olarak değil, kümeler ya da soyut genellemeler olarak düşünürler. Samiler, Doğulular, Araplar vs...

Oryantalistlerin bazıları özellikle ilk Oryantalistler hiç Doğu'da bulunmadan tamamen kitaplara dayalı bir Oryantalizm ortaya koymuşlardır. (Sacy ve Renan gibi...) Bazıları ise Doğu'da bulunmuş ve Doğulularla temas halinde bulunmuş olarak Oryantalist fikirler ileri sürmüşlerdir. Bu ikinciler Doğulular için hem yerli hem de yabancı idiler. Yazdıkları faydalı bilgiler idi fakat Doğulular için değil, Avrupa için ve onların neşriyat kurumları için bir gücün temsilcisi olarak onların içinde idiler. Vakıyı sadece dışarıdan resmediyorlardı.

Oryantalist için Doğu cinsel arzularının tatmin yeridir.

Avrupa'nın Doğu siyaseti ekalliyetler üzerine istinat eder.

İlk Oryantalistler (Renan, Sacy, Laen) Doğunun anlatımını mizansenli olarak gerçekleştirdiler; sonraki Oryantalistler alim veya yazar olsun sahneye sıkı sıkıya bağlı kaldılar. Daha sonra sahnenin yönetilmesi gerektiği görüldü ki; yönetim oyununda kurumlar ve hükümetler şahıslardan daha fazla ön plana çıktı. İşte 19.yy'dan 20.yy'a geçerken oryantalizmin çizdiği tablo bu şekildeydi.

Doğu-Batı derken orada bir sınırın tayin edilmesi, Batı'ya "üstünlük ve kuvvetin" Doğu'ya ise "zaafın" monte edilmesidir. Yapılan bütün çalışmalarda iradi olarak coğrafi bir ayrımın yapılması sıkıntılarına yüzyıllardan beri katlanılmaktadır.

Oryantalizm geleneksel öğrenim (klasikler, İncil, filoloji) kamu müessesleri (hükümetler, şirketler, coğrafya cemiyetleri üniversiteler) ve genel eserler (Doğu tasvirleri, fantezi kitapları, seyahat kitaplar) ile ilgilenir.

Doğu'dan bahseden her Avrupalının ırkçı, emperyalist ve milliyetçi olduğu söylenebilir.

Yazara göre oryantalizm, Doğu, Batı'dan daha zayıf olduğu için Doğu'ya tahakkümünü öngören Doğu'nun farkını onun zayıflığından ibaret bulan siyasi bir doktrindir.

19 yy oryantalizminde önemli gelişmelerden biri Doğu hakkındaki bazı fikirlerin kristalleşmesi idi. Tescili yapılan bu fikirleri şehvet düşkünlüğü, despotluk eğilimi, sapık zihniyet, yanlış gözlem ve hafıza geriliği idi. Artık biri Şark dedi mi, okuyucunun aklına hemen bu müseccel özellikleri geliyordu. Oryantalizm bir erkekler alemiydi ve bu alemde kadın, erkeğin gücünün yarattığı şeydi.

19. yy da ortaya çıkan "Irklar arasındaki eşitsizliğin biyolojik kökenlerine" ilişkin her Doğu- Batı eşitsizliğini tescil eden bir vasıta gibi kabul gördü.

Batı Doğu'ya, Doğuların aklını eğitmek için değil, şahsiyetini eğitmek için gitmiştir.

20.yy'a girerken vurgulanması gereken bir nokta da ırklar, uygarlıklar ve diller arasındaki farklarla ilgili Batı hükümlerinin kati ve değişmez kabul edilmesidir.

20.yy oryantalist anlayışında artık sadece Doğu'nun anlaşılması hedeflenmiştir. Bu devrede Doğu uzmanından beklenen, Doğu'yu çalışan bir makine haline getirmesi ve onda ne güç varsa Batı medeniyetinin menfaat ve araçlarına kazandırılması idi. Burada Doğu hakkındaki bilgi doğrudan faaliyete dönüşür ve sonuçlar Doğu'da yeni düşünce ve eylem akımlarına yol açar.

Sonuç olarak: Oryantalist, Doğu tarihi denince akla gelen bir simadır, (Doğu) onun ayrılmaz bir parçası ve şekillendiricisidir. Bu yapı Batı'dan gelen karakteristik alametidir. Bir dizi inanış ve bir tahlil metodu olarak

oryantalizm gelişmeye kapalıdır. Nüvesini Sami'lerin gelişmemiş oldukları şeklindeki hüküm oluşturur.”

Bu tartışmalar toplumda iki önemli gurubu görünür kıldı; alimler ve filozoflar. Bir taraf yalnız fiziki alemi ve tanrı yerine bilimi (pozitivizmi) savunurlarken, diğer kesim Allah, yaratılış, fizik ve fizikötesini savunmaktadırlar. Tabir-i diğerle mutlak determinizmi savunanlarla, determinizmi reddeden insanların veya vahyi kabullerin kavgalarını izlemekteyiz. Determinizm için çeşitli tarifler yapılabilir ama kısaca; “hür iradeyi kabul etmeyip, fiziki, ruhi ve ahlaki bütün olayları bir takım zaruri sebepler zincirinin zaruretle tayin ettiğini savunan” teoridir. İki türlü determinizmden bahsetmek mümkündür: Tecrübi determinizm ve psikolojik determinizm. Günümüzde etkisi artık oldukça sınırlandırılmış bir ekoldür.

14. asır biraz da düşünce bağlamında olmak kaydıyla; “hümanizma” için uygun koşullar ortaya çıkarmıştır. Bu hareket esas itibariyle 13. asırda başlamış ve genel olarak Fransız devriminde aydınlar arasında popüler olmuş bir akımdır. Din dışı bir medeniyete kaçış olup, dikkatlerini Yunan ve Latin kültürüne çevirmiştir. Mutlak olarak ateizmi savunur. Marks ve Engels gibi savunucuları vardır. Yaratıcıyı düşünmeden insanı tanrı ilan eden felsefik görüşlerden biridir. Cemil Meriç hümanizm için şöyle diyor: “ İmanını kaybeden bir çağın dini. Sözü nü dinletmek isteyen her felsefe bu kaftana bürünmek zorunda. Marksizm’den egzistansiyalizme kadar Avrupa’nın tüm düşünce akımları hümanist. Kavramdan çok kılıf; kelime değil bukalemun; demokrasi gibi, sosyalizm gibi. Hümanizm genç bir kavram, batı dillerini 1850’den sonra fethetmiş. Ama müstağriplerimiz hemen benimsemiş kelimeyi, onlara göre Yunuslar, Mevlanalar, Hacı Bektaş Veliler su

katılmamış birer hümanist. Hümanizm nedir, kimsenin tarife yanaştığı yok.”

15. asır Rönesans için alt yapı oluşturma dönemlerinin hızlandığı bir asır. Ortaçağ'ın kapanıp, Yeniçağ'ın açılmasına neden olan Batı dünyasını etkisi altına almış olan bir düşünceler toplamıdır Rönesans. “Allah merkezli bir dünya tasavvurundan insan merkezci bir evren tasavvuruna geçiş” için kullanılır. Dini rasyonalizmden seküler rasyonalizme, dünyevileşmeyi ve bireyciliği savunan, tümdengelim yerine tüme varım yöntemini önceleyen bir akımlar gurubu. İtalya'da başlamış ve sonra tüm Avrupa'ya yayılmış bir harekettir. O güne kadar kilisenin Latin alfabesi üzerinde aşırı bir ısrarı ve hassasiyeti vardı. Çünkü herkes Latince bilmiyordu ve kilisenin aleyhinde olan yazılar bile olsa onları sınırlı sayıdaki insanlar okuyor ve halk bunları öğrenemiyordu. Bir bakıma kilise bilginin yaygınlaşmasını istemiyordu. İşte İtalyan Dante, milli dil hareketi ile bu birliği bozdu. O bakımdan Dante'nin hem İtalya üzerinde hem de genelde Avrupa üzerinde önemli tesirleri olmuştur.

16. yüzyıl reform çağıdır diyebiliriz. Toplumlardaki dini, idari, sosyal ve siyasal kurumlarının değiştirilmesini tedrici bir yolla gerçekleştirmeyi savunan köklü bir ekoldür reform. Bu asır dinler üzerinde değişimi önceler. Alman Luther en tipik örnek olup, Hıristiyanlık dinine, kapitalizmin işleyişine uygun Protestanlık bu ekolla getirilmiştir. Şekli ne olursa olsun kazanmak kutsal sayılmış, helal ve haram kavramının yerini kanuna uygun olup olmama almıştır. Madem kanuna uygundur, o halde güzeldir anlayışı vücut bulmuştur. Söz konusu olan hukuk değil kanundur.

16.yy'ın bir diğer akımı da Makyavelizm'dir. Siyasette amaca varmak için bütün yolların kullanılması gerektiğini

söyleyen ve her yolu meşru gören fikir akımıdır. Ünlü İtalyan siyasetçi, tarihçi ve yazar Makyavel'in(Mahciavelli- 1469-1527) geliştirmiş olduğu siyaseti ahlaktan ve dinden ayıran ve her türlü din kuralı ile ahlak kuralını hiçe sayan teorisi ile dürüstlük ve ahlaktan yoksun siyaset düşüncesine Makyavelizm denir. Siyaset biliminin gerçek anlamdaki ilk teorisyenlerinden biri olan Makyavel 1513te yazdığı Principe (Hükümdar / Prens) adlı eserinde açıkladığı temel siyaset teorisinin özünü siyasetin ahlaktan bağımsız bir alan olması oluşturmaktadır. Siyasetin ahlaktan bağımsız olması normsuz ve kanunsuz bir siyaset anlamına değil siyasetin ahlaktan ayrı kendisine özgü farklı ve özerk bir alana sahip olması anlamına gelmektedir. İktidar ile erdemi birbirinden ayıran Makyavel, prensin iktidarı kullanmada gösterdiği kurnazlık sayesinde toplumu yönettiğini söylemiştir. Devlet adamlığı ve diplomatlık görevlerinde bulunan Makyavel düşüncelerini genelde gözlemlerine dayandırmış, siyaset alanında çıkarlarının belirleyici olması gerektiğini savunmuştur. Bu amaçla prensin her türlü ahlak kurallarından bağımsız olarak sert siyasal yasaları kabul etmesini gerekli görmüştür.

Bu manada günümüzde hedefe varmak için her yolu mubah/meşru gören ve hiçbir kural tanımayan, başarı getirecek uygulamaların tamamını başarıya götüren politikalar anlamında Makyavelizm tabiri kullanılır. Ahlaki değerlerden ve toplumun varlık anlayışından bağımsız bir siyaset alanının olabileceği tartışma götürür bir önerme olarak değerlendirilebilir. Her hangi bir toplum yapısında ortaya çıkan siyasetin o toplumun ahlak değer

ve varlık dünyasına yabancı olamayacağı ve iç içe olduğu kesimlerden bağımsız kalamayacağı düşüncesi gerçeğe uygun düşmektedir. Bu itibarla Makyavel'in erdem ve değer dünyasından ayırmış olduğu siyaset yorumu reel gerçeği olduğu gibi yansıtmamaktadır.

19. yüzyıldan beri gelişme gösteren pozitivist, materyalist, pragmatist ve emperyalist teori ve politikalar Makyavelist anlayışı güçlendirmişlerse de 20. yüzyılın sonlarına doğru Batı medeniyetinin içine düştüğü 'Değer Krizi' Makyavelizme karşı gelenekçi ve bağlantılı olduğu akımların öne çıkmasında etkili olmuştur

"Reform, 15. ve 17. yüzyıl boyunca tüm Avrupa'yı etkileyen Katolik Kilisesi' ne karşı yapılmış dinsel bir harekettir.

Katolik kilisesinin aşırı zenginleşmesi ve yozlaşması, siyasetle ve dünyasal etkinliklerle daha fazla ilgilenmeye başlaması birçok din adamının tepkisini çekmiş ve reform hareketlerine yol açmıştır. Reform hareketleri önce Almanya'da sonrasında ise Fransa, İngiltere ve Kuzey Avrupa ülkelerinde etkili olmuştur. Bu reform hareketi Hıristiyanlığın yeni ve büyük üç mezhebinden biri olan Protestanlığın oluşmasını sağlamıştır.

Reform hareketinin önderi Cermen kökenli teolog ve filozof Martin Luther'dir. Luther'in kaderi kendinden önce ortaya çıkan ve sapkın olarak ilan edilip yakılan reformcular gibi olmamıştır. Büyük bir başarı yakalamış ve Avrupa tarihinin akışını değiştirmiştir. Bu dönemde Almanya, Papalık tarafından sömürülüyordu. Bundan dolayı İtalya'ya büyük bir nefret duyuluyordu. Martin Luther de bu durumdan fazlasıyla yararlanmıştı. Martin Luther Roma'ya yaptığı bir ziyaret

sırasında Papa'nın Hıristiyanları kandırdığını, haksız olarak zevk ve lüks içinde bir hayat yaşadığını fark etti. Luther bu durumu gördükten sonra Hıristiyanlığın amacına dönmesi gerektiğini söylemiş ve Roma Kilisesi'ne (Katolikliğe) karşı oluşacak büyük bir hareketin temellerini atmıştır. Böylece Luther on yıl içinde kendisini ilk "Protestan" isyanının başında bulmuştur." Kısaca ilk Protestan Luther olmuştur.

17. asır, akıl çağı için rasyonalizmi öne çıkaran bir dönem. Bilgi için insan zihnini esas alır. Gerek ilmi, gerek dini anlamak için akıl yeterlidir diyor. Aklın dışından gelen bilgilere yabancıdır. Modern bilim,17.yy'ın insan aklını gerçeğin son ölçütü olarak kabul eden felsefik dünya görüşüne rasyonalistik bir kainatı konu olarak görmektedir. Bu akım gerçeği fiziki alemle sınırlandırmakta, insan ve tabiat arasındaki ilişkileri akli delillerle sınırlı tutmaktadır. Halbuki kozmosun hiyerarşik bir yapısının olduğu noktasından hareketle, küçük alemle büyük alem arasındaki irtibat yok edilmektedir. Diğer bir ifade ile fenomenlerden numenlere (yani eşyadan onun hakikatine) nüfuz edilmesi gerekmez miydi? En ileri rasyonalizmi Kant'ta görebiliriz. Metafiziğe karşıdır. Oldukça fazla çeşitleri olan bir ekoldür. Bu yüzyılın büyük düşünürü Rene Descartes, (1596-1650) ruhun mahiyetini düşünce ile maddenin mahiyetini ise kapladığı mekanla anlarız diyor. İlimde matematik ve geometriyi en fazla kullanan Descartes'dır ve analitik geometrinin temelini atmıştır.

"Akıl dediler. Tabiat dediler. İnsan nefsi dediler. İlim dediler. Felsefe dediler. İşin başında akıllarına gelen her şeyi söylediler. Vardıkları nokta: Huzursuzluk, delilik, yok oluş, hayret, psikolojik hastalıklar, intihar, alkolizm, suçluluk, çözülüş ve fitratı tanınmaz hale getiren başkalaşım. Siyasal,

ekonomik ve sosyal hayatın bütün alanlarında ahlaki, fikri ve ruhi çöküş. Ve bu çöküşün hem fertler, hem topluluklar, hem milletler ve hem de devletler düzeyinde eşit olarak görülmesi. Sonunda insan, gündüzün maddi üretim için çalışıp duran bir alet, geceleyin ise kaba ve hissi dünya meta'ını araştıran, ipten boşalmış bir hayvana dönüşen varlık haline geldi. Bazen bu hissi meta'ı bir takım hayvan türlerinin bile tenezzül edemeyeceği bir müptezellik içerisinde aramak noktasına kadar düştü."

Rasyonalizm, ampirizme ve pragmatizme yenildi. Konuyu izah bakımından temel soru; peki ama niçin yenildi? Rasyonalizm ile ampirizm arasında şöyle bir fark var. Ampirizm en azından gördüğüne kesin diyor. Yine egosunu merkez almakla beraber, kesinlik iddiası yanlış değil. O yüzden daha başarılı oluyor tezlerinde. Böylece belki deizmde ulaşabiliyor. Rasyonalizm ise görmediği soyut bir takım "kesin"lerden bahsediyor. İdeolojileri kesinleştiriyor. Akıl, mantık sonucudur diyor. Bu gelgitler içerisinde başarısız oluyor elbette. Başkasını kandırmak için kendini kandırıyor, ama sonra kendini niye kandırdığını unutacak hale geliyor. Bir tür aşırı akıllılıktan doğan ahmaklık hali meydana geliyor. Fazlasıyla edebiyat yapılıyor, lüzumsuz bir yığın laf kalabalığı. Dolayısıyla sahte ilkesellik, sahte toplumsallık, sahte evrensellik, mana adına bir sürü sahte şey üretilmiştir. Ve işin sahibi gibi görünürlerken bir anda ikinci sıradaki oluvermiş. Çünkü her ne kadar yalnız seküler bir anlayış söz konusu olsa da onların da düşünenleri öne çıkıyor. Bunların içinde de maneviyattan bahsedip onunla prim yapanları var ama aslında onlarda sekülarist/dünyacı. Meydan dünyacılıksa, onları kimse geçemez. Elbette ampirizm ve onun devamı pragmatizm

dünyayı yönetmek için pek çok şeytanlık yapmaktadır, hem de rasyonaliteyi kullanarak.

Peki pragmatizm, ampirizme neden galebe oldu diye devam edelim artık. Çünkü onlar da Darwinizm diye tutturdular dünyacılık adına. Tevhid işlerine gelmediği için, daha doğrusu ahiret inancı onların yapacaklarına engel olacağı için tamamen pragmatist oldular. Onları da o yalan yaktı. Pragmatizm (faydacılık) bunların içinde büsbütün “yalancı” olmadığı için önde oldu yani. O da çoğunlukla bütün bu kaynaklardan beslenmesine rağmen kendini mecburen “pragmatist” olarak vasıflandırdı.

18. asır aydınlanma çağıdır. Aydınlanma, kendi zihinsel ürünleri dışında, insanın hayatını biçimlendirecek hiçbir ilke ve değer kabul etmeyen bir akımdır. 17. yy’dan itibaren Batı dünyasına hakim olmaya başlamıştır. Rönesans ve reform hareketleri ile başlamıştır. Aydınlanma insan ve doğayı ortak bir akıl paydasında birleştirerek, akli nesnel bir bilgi üretici, insanı da üretilen bu nesnel bilgiyle kainatı sınırsız bir şekilde dönüştürme yetkisine sahip ontolojik bir kategori olarak görür.

Aydınlanma, Avrupa’ya iyi gelmiş olabilir ama dünyanın geri kalan kısmı, özellikle İslam için Aydınlanma ideolojisi tam bir felâkettir. Hürriyet ve kurtuluş safında ve akıl ile liberal fikriyat lehinde konum almış olan Aydınlanma düşünürleri, Batılı olmayı akıldışı ve aşağıda, ahlâkî açıdan çürümüş ve ancak sömürgecilikle ihya olabilecek bir şey olarak kabul etmişlerdir. Bu miras sadece bugünlerde mevcudiyetini korumakla kalmıyor, ayrıca dogmatik laiklik ve bilimcilik gibi yeni muhafazakârlığın kılıfı altında önemli mevziler elde ediyor.

Voltaire, Montesquieu, Volney ve Pascal gibi önemli Aydınlanma düşünürleri için Avrupa özel bir konum işgal eder:

Onlara göre “İlgili kıta beşeriyetin kaderidir ve bu kader de Batılı insanın ellerindedir.” Bu düşünürler, sömürgecilik için aklî ve meşru kimi gerekçeler bulmak için çalışmışlardır. Onlar Ortaçağ'ın İslam ve Hz. Muhammed ile ilgili tasavvurlarını, kaygılarını ve korkularını aklîleştirmişler. Bu aklîleştirme, Pascal'ın *Prenees* isimli eserindeki Peygamber'e atfen kaleme alınan bölümlerde aşikârdır ve bu türden tespitler, bugün İslam'ın doğuşu itibarıyla aşağılık bir din olduğunun kanıtı olarak takdim edilmektedir. Bu düşünürler, Müslümanların bilime yaptıkları katkıları sürekli bastırırlar ve İslam ile Avrupa arasındaki zihnî bağları koparırlar. Onların Avrupa merkezilikleri, İslam'ı onun Batı ile sürekli çatışma içinde bulunduğu ve günümüze dek varlığını sürdüren bir konuma mahkûm eder.

Hıristiyanlığın on üçüncü ve on dördüncü yüzyılında yaşamış, Roger Bacon ve John Wycliff gibi düşünürlere göre, İslam basit anlamda bir pagan dindir ve imparatorluğun düşmanıdır. Aydınlanma düşünürleri kendi hesaplarına İslam'ı bir medeniyet olarak görürler. Ancak bu medeniyetin temeli, gerici bir toplum ve aşağı seviyedeki politik kurumlarla onların çekirdeğindeki dinî inançlardır. *Mohammad and Fanaticism*'de Voltaire, İslam'ı sert ve hasım gibi ifadelerle eleştirir. Sonrasında kaleme aldığı *Essai sur les Moeurs (Ahlâk Üzerine Deneme)* isimli eserinde kendisini kısmen dizginler ancak hükmü hiç değişmez. Voltaire, İslam'ı fanatizmin, antihümanizmin, irrasyonelizmin ve şiddete meyyal iktidar iradesinin tecessümü olarak görmeyi sürdürür. Tüm bu tespitlere karşın Müslümanların kimi olumlu yönleri mevcuttur. İslam'ın cinsellikle ilgili gevşek ölçütleri uyarınca Müslümanların doğal dine yakın duran görece büyük bir hoşgörüleridir diye ekler. İsa iyiyken Hıristiyanlar

hoşgörüsüzdüler. Ancak Müslümanlar hoşgörülüdürler. Birinde olumlu bir gelişme yaşanmışken, diğerinde gelişme olumsuz yönde cereyan etmiştir. Bu, Voltaire'in İslam ve Müslümanlarla ilgili önyargılarını akılla nasıl uzlaştırdığını anlatmaktadır.

Dine karşı savurdıkları aralıksız tehditlere rağmen Aydınlanma düşünürleri Hıristiyanlığı medenî davranışın ölçütü ve tüm dinlerin normu olarak görürler. Sonrasında insanî davranış için bir ölçüt olarak Hıristiyan normların evrenselleştirilmesi içinde hiçbir vakit kesin olarak izah edilmemiş olan Ortaçağ Hıristiyanlığının tabii hukuk teorisini doğallaştırırlar. İslam ise Hıristiyanlığın antitezi hâline getirilir. Dolayısıyla Les Ruines (Yıkıntılar) isimli eserinde Volney, “Muhammed, Musa ve papaların iktidarları pahasına politik ve teolojik bir imparatorluk tesis etmeyi başarmıştır.” demektedir. “Bir imam Muhammed’in hukukundan bahsediyorsa, bu, Allah’ın O’nu yeryüzü vekili seçtiği için anlamlıdır”; “Allah kendi hukukuna inanmayı reddedenleri kılıçla dize getirmesi için dünyayı Muhammed’e teslim etmiştir.” Volney, Hz. Muhammed’i “katliam ve cinayetten gayri hiçbir şey vaaz etmeyen merhametli bir tanrının halifesi, her türden adalet anlayışını sarsan hoşgörüsüzlük ve seçkinciliğe dair bir ruh” olarak tarif eder. Volney’ye göre, Hristiyanlık akıldışı olduğunda bile asildir ve İslam şefkatli iken dahi bilimi hor görür. Oysa Volney ve tüm diğer Aydınlanma düşünürlerinin sırtlarını yasladıkları bu tuhaf iddia, onların bilim ve felsefeyi Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd gibi isimlerden öğrenmiş oldukları gerçeği karşısında toz olup gitmektedir.

Aydınlanma akıl ile iştigal ederken, onun müdafileri İslam söz konusu olunca pek de hakikat ile ilgilenmemektedirler. Bu isimler sadece, o da arsızca, felsefe,

bilim gibi alanlarda İslam'dan fikir çalmakta, intihal peşinde koşmaktadırlar. Aydınlanma'nın ayırt edici niteliği olan liberal hümanizmin kökleri bile İslam'dadır. O, insan olmaya ilişkin görgü kuralları ile iştilal etmiş olan edep hareketine dayanır. İslam, sadece hukuk, ilahiyat, tıp ve doğa felsefesi gibi fakülteleri ihtiva eden üniversiteler gibi kimi kurumları geliştirmekle kalmamıştır. Ayrıca pratiğe dayalı çalışma programları üzerinde yükselen ayrıntılı bir eğitim yöntemini, dilbilgisi, retorik, şiir, tarih, tıp ve ahlâk felsefesi ile yoğrulmuş bir müfredatı ve akademik kurumlar kurmuştur. Edebiyat muhitleri, kulüpler ve edebiyatçılarla aydınları ayakta tutan diğer ortamları koşullayan insanî kültürün teşekkülüne ilişkin kimi mekanizmaları da geliştirmeyi bilmiştir.

Edep hareketi ve ona bağlı kurumlar gerçekte İslam'daki aydınlanmaya tekabül eder. İslam'da kimse akıl lehine isyan edemez, zira akıl İslam'ın dünya görüşünün merkezidir: Akıl vahyin öteki yüzüdür ve Kur'an her ikisini birlikte takdim eder. Müslüman bir toplum ikisinden mahrum olarak faal olamaz. Aklın ve öğrenmenin dibe vurması noktasında Müslümanların suçlanması pek de mümkün değildir. Müslüman toplumlarında edep kültürünü imha eden, sömürgeciliğin kasten devreye soktuğu Batılı siyaset vardır.

Oysa Aydınlanmış Avrupa edep sistemini ve onun tüm kaynaklarını su gibi içmiştir. Dış bir kültürün ve medeniyetin ürünü olması hasebiyle kökeni gizlenmek mecburiyetinde kalınmıştır. Böylelikle klasik Arapça yerini klasik dönemin başka bir diline, Latinceye bırakmıştır. Bu gelişmeyi, İslamî fikriyatın Avrupa üzerindeki tüm izlerinin sistematik olarak silinmesi izlemiştir. Voltaire'in yaşadığı günlerden 1980'e dek Aydınlanma'ya bağlı âlimlerin gayretleri sonucu, İslam'ın

felsefede, bilimde ve eğitimde hiçbir şey üretmediği lafı batıda genel kabul görmüştür.

İslam ile Avrupa'nın ortak hiçbir değere sahip olmadığını, İslam'ın sadece basit manada Batı üzerindeki karanlık gölge olduğunu, liberal sekülerizmin tüm insanlığın kaderini teşkil ettiğini söyleyen Aydınlanma'nın bugüne bıraktığı miras bizim gazetelerimizde, televizyonlarımızda, edebiyat dünyamızda ve akademyada olduğu kadar siyaset alanında ve dış politikada da karşılığını bulmaktadır. Francis Fukuyama'nın Tarihin Sonu hipotezinin, Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması tezinin ve yeni muhafazakâr “Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi”nin kökeni işte bu mirastır. John Ralston Saul'un 1992 tarihli muhteşem kitabına atfen, çakma Voltaire'ler işkenceyi, askerî müdahaleleri, batının üstünlüğünü aklileştirme ve İslam ile Müslümanları şeytanileştirme konusunda epey meşguldürler. Aydınlanma akıl konusunda yetkin olabilir ancak Saul'un da ikna edici biçimde gösterdiği üzere, mana ve ahlâktan mahrumdur.

Bu ekol Türkiye'nin kurucu kadroları tarafından din ve dini değerlerin dışlanması şeklinde acımasızca tatbik edilmiş ve etkisini 20.yy'ın bitimine kadar devam ettirmiştir. Hatta bu bağlamda kadınlara 1934 yılında verilmiş olan seçme ve seçilme hakkı yalnız başı açık kadınlara hem seçme hem de seçilme şeklinde uygulanmış; ancak başı örtülü olan kadınlar için aynı süreç yalnız seçme şeklinde uygulanırken bu kitlenin seçilebilmesine ancak 30 Mart 2014 seçimlerinde müsaade edilmiştir.

19. Asır pozitivism için uygun gelişme şartlarını ortaya çıkarmıştır. Pozitivizmin kurucusu Auguste Comte (1798-1857) olup, ispatlamaya dayanan bir ekoldür. Zaten eski ismi

“İspatiye” olarak anılır. İlmin kuruluşundaki esas dinamik zihne değil, deneye dayanır. Deneyle ölçülemeyen hiçbir şeyi kabul etmezler. Üç hal kanunu ile; “teolojik, metafizik ve pozitif hal”, zihnin aşamalarıdır der. Halbuki din, felsefe ve ilim birbirlerinin yerine ikame edilemezler. Hatta Meyerson, Comte'nin ilim anlayışının hayali olduğunu söylemiş, bu tasnifin ilme uygun düşmediğini savunmuştur. Comte'a göre atom, molekül, esir, nötron ve proton gibi kavramlar elle tutulamadığı için muteber değildir. O bu tutumuyla Türkiye elitleri tarafından ne hikmetse taşlanmamıştır. Comte daha sonradan yazdığı kitapla “İnsanlık dini”nin kuruculuğunu yapmıştır. Türkiye’de de Emile Durkheim sosyolojisi olarak okutulmuştur. Bizdeki tilmizleri; Beşir Fuad, Ahmet Rıza ve Ziya Gökalp’tir. Okullara “pozitivizmin amentüsü” İslamın amentüsüne bir alternatif olarak resmi kanallarla sokulmuştur. Kabe yerine anıtkabir önerilmiş, ezan konusunda peygambere reddiyeler yazılmıştır. Pozitivizm yirminci yüzyılın yarısından sonra itibardan düşmeye başlamış bir ekoldür. Pozitivizm; gerçek bilginin ancak duyu organları aracılığı ile elde edilebileceğini kabul ederek vahyi, ilhamı ve mantıksal çıkarım yoluyla elde edilen bilgileri gerçek ve sağlam bilgi alanı dışına itmek istemiştir.

20. yüzyılda, modernite kendine zemin hazırlamış, bunda da kısmen muvaffak olunmuştur. Modernizm; hümanizm, sekülerizm ve demokrasi sacayağı üzerine kurulu, egemenliği insana özgü kılan, kurtuluşu dinde değil, yalnız bilimde arayan bir ideoloji ve yaşam biçimidir. Batı uygarlığını esas alır. Sekülerizm; dini olan bütün değerleri bireysel ve toplumsal hayatın dışına iten, sadece bu dünyayı yaşanabilir kabul edip, öte dünya kavramını reddeden insan merkezci

yaşama ve düşünme biçimidir. Rönesans ve aydınlanma dönüşümünden hızını almıştır diyebiliriz. Bu dönemde bireycilik ve feminizm özellikle öne çıkarılmış, bu ekoller kanalıyla birey toplumsal yaşamdan kopartılarak stres içinde her an intihara veya deviant türü davranışlara uygun problemlerle bir varlık haline getirilmiştir. Keza feminizm adına kadın aileden kopartılarak nikahlı yaşamın dışında “birlikte olma” anlayışı ile din dışı bir hayat yoluna itilerek kutsallardan uzaklaştırılmış, çocuk yapmaktan soğutulmuş, adeta anlık yaşayan biri olmuştur. Feminist olduğunu söyleyen bir kadın yazara, aile hayatını sorduğumuzda, rahatlıkla evli bir erkeğin tuttuğu ikinci bir evde birlikte yaşadığını, karşı olduğunu söylediği çok eşliliği bizzat yaşadığını çok yakın bir tarihte anlatmıştır. Sadece dünyalık için bütün aşkın değerleri yok sayan bir anlayış.

Batı'daki bu akımlar meydana gelirken İslam coğrafyasının çeşitli bölgelerinde de bir çok ihya hareketlerine şahit olmaktayız. Aynen Batı'da olduğu gibi İslam dünyasında da meydana gelen bu diriliş hareketlerinin bazıları Müslümanların bir kısmı tarafından benimsenirken bir kısmı ise daha çok uluslararası siyasetin yönlendirdiği olaylar olarak değerlendirilerek ancak bölgesel kalmıştır. Bu hareketlerde Batı liberalizminin etkileri de olmuştur, milli uyanış hareketlerinin etkileri de olmuştur. Elbette Muhammed bin Abdulvahhab, Senusi Hareketi, Cemaleddin Efgani, Muhammed Abduh, Çağdaş İran hareketi, Şah Veliyullah Dehlevi, Muhammed İkbâl, Endonezya Hareketi, Anadolu Şahlanışı hareketleri ayrı ayrı tetkik edilmelidirler. Arap Baharı aksine bir Arap Kışıdır. Suriye, Irak, Yemen, Libya iç savaşları İslam dünyasını en az elli yıl geriye götürdü. Muazzam bedeller ödeniyor. İslam dünyasındaki bu karmaşaya karşılık

Batı'da herhangi bir savaş ortamı yaşanmıyor. Düzenli bir şekilde büyüyorlar ve İslam ülkelerine daha iyi kavga etsinler diye silah satıyorlar!

Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen sürede ve Cumhuriyet döneminde pozitivism gerek edebiyatta gerek düşünce hayatında en önemli amillerden biri olmuş, düşünce hayatımız ve edebiyatımız Cumhuriyet döneminde baskın olarak pozitivist özellikler göstermiştir. Cumhuriyet sonrası yazarları arasında "İslam dışı" düşünceye katılmamış hikayeci, romancı ve makale yazarı bulmak zorlaşmıştır. Bu akım 1970'li yıllardan sonra etkisini azaltmakla birlikte hala devam etmektedir. Günümüzde ise postmodernizmin etkisiyle pozitivism köküne dayanan modernist süreç etkisini bir hayli kaybetmiş, deney / gözlem yoluyla elde edilmiş tek ve değişmez kabul edilen bilgilerin yanına sezgiler ile İslam dinini esas alan doğrular gelmiştir.

Bütün uğraşlara rağmen sayılan bu ekoller eski üstünlüklerini kaybetmiş, 21. yüzyılla birlikte din tekrar geri gelmeye başlamıştır. Ancak bir kadın yazar ve entelektüelimizin tabiri ile bu ekollerden şöyle ya da böyle etkilenmeyen az insan kalmıştır. (... varsa beri gelsin. A.Alatlı) Her şeye rağmen Müslümanların düşünce ve siyaset sahnesinde tekrar yer alarak, aktif tefekkür dönemlerine başlamaları sonucu, 21. Yüzyılda din(ler) tekrar görünür olmuşlardır.

Görünen o ki, Batı, oldum olası çeşitli isimler ve çeşitli ekoller adı altında dini, hayatın dışına taşımaya gayret etmiştir. Hatta dini, hayatın dışına taşımaya güç yetiremediği zamanlarda da dinin aslını değiştirerek din adına dinsizlik yapmaya özel bir gayret göstermiştir. Ancak ismini günümüze kadar taşıyabilen birtakım düşünce adamlarını da sinelerinden çıkarmayı başarmıştır. Daha ileri giderek; özellikle 18.-20.

asırlarda meydana gelen icat ve buluşların kahir ekseriyeti Batı'ya aittir dersek mübalağa olmaz umarım. Batı; Hıristiyanlığın değil ama kilisenin baskısından kurtulmak için çok çalıştı. Zannedirim başka da bir yol kalmadığı için dinin dışına çıktı çoğunlukla. Yani bir din- ilim çatışmasından bahsedilecekse bu Batı dünyası için geçerli olup, ilgili bölümde anlatıldığı gibi İslam-ilim çatışmasından bahsedilemez. Tabi bu arada iki medeniyet içinde de sırf ilim maksadıyla çalışan ilmin her dalında da ilim adamlarının olduğu gerçeği bir vakıadır.

Son dört asır içinde hem Doğu'da, hem de Batı'da özgürlük adına insanlar farkında olarak veya olmayarak modern bir köleleşme yoluna sokulmuşlardır. Özellikle kapitalizmin gemi azıya aldığı zamanlarda insanlar adeta hazlarının ve arzularının kölesi haline getirilmişlerdir. Bu algı günümüzde insanları hız, haz ve uyarılmış istemlerinin kontrolüne amade kılmıştır. Uyarılmış istekler, tüketim hazcılığı ve insanların doymak bilmeyen şehvet ve arzuları onları “modern köleleşme” süreci içerisine sokarak, insanları mutsuz etmekle kalmayıp, normal dışı davranışlara zorlamaktadır.

Batı tipi sanayileşme yoluyla kalkınma ve ilerlemenin tek çıkış yolu olduğu konusunda artık kuşku artmıştır. Bu toplumlarda insanın yalnızlığı artık ortak konulardandır. İnsan bunalmakta, toplum çözülmektedir. Yalnız paraya ve kara dayanan düşünce biçimi maalesef doğu toplumlarını da, İslam toplumlarını da sıkıca sarmalamıştır.

Doğu dünyasında Müslüman bilim adamları geçmiş miraslarını tekrar hayata döndürmeye çalışmaktadırlar. Bu alanda Türkiye, Pakistan, Mısır ve başka ülkelerin son yıllarda aldıkları bilimsel ve ekonomik ilerleme dikkat çekici boyutlardadır. Dünyanın her yanındaki bilim ve teknoloji

alanındaki gelişmeleri hazmetmiş Müslüman bilim adamları ülkeleri için çok şeyler yapmaya çalışmaktadırlar. Siyasi mekanizmalar da bu insanların önünü açarak onlara yeni imkanlar sunmaktadırlar. Günümüz Doğu toplumlarında yeterince hayata geçirilemeyen en büyük eksiklik “İslami Anlayış” ile “İslami Pratiklerdir.” Bunlar da akıl ve iradenin alanına girmektedirler. Günümüzde halkı Müslüman olan ülkelerde ciddi olumlu hareketler vardır ve bu ülkelerin gelecekleri için ümit vaat etmektedirler.

EKONOMİK KALKINMA ŞART MIDİR?

Niçin yalnız ekonomik kalkınma? Soru, cevabı gerektirecek kadar köşeli. Fert başına düşen milli gelir miktarı önümüzde adeta kutsal bir metin gibi tutuluyor. Gelirin adil dağılımından bahseden yok denecek seviyede az. Konuyu dünya çapında ele aldığımızda, seksen beş kişinin yıllık geliri, üç buçuk milyar insanın yıllık gelirine eşitse, yurt içinde de nüfusun % 5'nin geliri ülke nüfusunun yarısının gelirine denk geliyorsa hangi fert başı gelirden bahsedilebilir? Gelirin adil dağılımı için yeterli çözüm üretilemiyorsa hangi milli gelirden bahsedebiliriz? Yani kalkınma elzemdir diyorsak, kalkınmanın insan yüzü olanını bulmak veya uygulamak zorundayız.

İnsan faaliyetlerinin niteliğini belirleyen üç unsur sayacak olursak bunlar; irade, bilgi ve araçtır. Aslında bunlar da birbirlerinin fonksiyonlarıdır. Yani bir oluşumda birlikte olmaları gerekir.

İrade, “niçin” sorusuna karşılık aramaktır.

Bilgi, “nasıl” sorusuna karşılık aramaktır.

Araç, “ne ile” sorusuna karşılık aramaktır.

Pek tabiidir ki, insanların düşüncelerini ve duygularını oluşturan, onu eylemde bulunmaya sevk eden iradeyi şekillendiren şey din'dir. Bu daima ve her eylemde böyledir. Bu nedenle insan, hayatını kolaylaştırmayı ve rahat bir hale getirmeyi amaçlayıp, kendi dışındaki varlıkları sömürmeyi düşünmüyorsa, kalkınmayı etkileyen birinci unsurun din ve onun kaideleri olduğunu kabul etmelidir.

Kalkınma hamlesinin nasıl yapılacağını belirleyen unsur tek tek bireylerin ve genel olarak toplumun sahip olduğu bilgi birikimidir. Bu bilgi birikimi hedeflenen şeyi gerçekleştirmeye yetecek seviyede olursa, toplumun ortaya koyduğu o ilk “niçin” sorusunun cevabına da uyumlu ise kalkınma hızla ve kolaylıkla gerçekleşir. Yok, bu bilgi toplumun “niçin” sorusuna toplumun değer yargıları istikametinde cevap veremiyorsa topyekûn bir kalkınmayı sağlamaktan uzaklaşır. Hatta böyle bir hamle toplum içerisinde ayrışmalara ve rahatsız edici katmanların oluşmasına yol açabilir.

Kalkınma hamlesinin gerçekleştirilmesinde “hangi araçlarla” sorusunun cevabı olan enstrümanlar da en az “niçin” sorusunda ortaya çıkan olguya uygun olmalıdır. Yani bu üçüncü şikkın açılımı iktisadi faktörleri meydana getirir.

Sonuçta bir işi ortaya koyan dini ve milli duygular iradeyi, araçlar ekonomiyi, nasıl yapılması gerektiği de bilimsel bilgiyi ortaya kor.

Neyin doğru, gerçek ve kabul edilebilir olduğunu belirleyen güç iradedir, toplumsal taleptir.

Yapılan bu tasnif ve izahlar aslında “Endüstri Devrimi”nden sonra başlamıştır. Endüstrileşme sonrası yapılan bu izahlar da maalesef daha çok ideolojiktir.

Endüstrileşme öncesi dönemlerde çalışmak, üretmek, ticari faaliyette bulunmak, daha çok insanların fizyolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak için yapılan bir dizi faaliyetlerdi. Oysa endüstrileşme sonrası yapılan çalışma, insanların kendi ihtiyaçlarını karşılama amacı olmaktan çıkmış, başkaları tarafından istenen, yararlı ya da zararlı olduklarına sistemin yöneticileri tarafından karar verilen, bu nedenle de

onlar tarafından ödüllendirilen veya cezalandırılan bir alan olmuştur.

Endüstrileşen toplumlarda, geleneksel ve sosyal kurumlar, fonksiyonel olmaktan çıkmıştır. Onların yerini endüstri toplumuna göre yeniden oluşan kurum ve kavramlar almıştır. Zaten her icat veya buluş beraberinde yüzlerce kelime ve onlarca kurum ve meslekleri beraberinde getirmektedir. Mesela telefon ya da internet beraberinde yüzlerce kelime ve bir o kadar da meslek ile binlerce işyerini de beraberinde getirmiştir. Her yenilik ve buluş adeta kendi kadrolarını ve kazanç yollarını birlikte sunuyor topluma. Bu değişim yalnız bir ülke içinde kalmamış, bütün dünyayı etkisi altına alarak “küreselleşmiştir”.

18. ve 19.yy.da meydana gelen “endüstri devrimi”, etkisi altına aldığı devletlerin aile hayatında, geleneklerinde, inançlarında, kitaplarında, eğitimlerinde, üretimlerinde, tüketimlerinde, giyim ve kuşamlarında, siyasi olayların yönlendirilmesinde bir “değişim” meydana getirmiştir. Bu değişim yer yer ilerleme şeklinde görüldüğü gibi, yer yer de gerileme şeklinde meydana gelmiştir. Bu değişimi başlatan faktörlerin teknolojiden daha çok ideoloji olduğunu ileri sürenler dahi, teknolojinin değişimdeki rolünü kabul ediyorlar. Değişimin özellikle maddi yapıda olduğu alanlar için bu rol daha önemli kabul edilmektedir.

Günümüzde ailenin, kendi çocuklarını ergenlik yaşına kadar eğitime işlevi dahi endüstrileşmenin etkisi ile çok zor hale gelmiştir. Çünkü günümüzde eğitim, kendi kendine yetme, mutlu olma çabası olmaktan çıkmış, başarı ve rekabeti, makineye perestiji telkin eden, eğitimi devamlı ve muhakkak kazanmaya, eğitilene de yarış atı haline sokup, ondan maddi kazanç elde edilen bir obje haline getirmiştir.

Batı merkezli yaklaşımların hepsinde “endüstrileşme, kalkınma, gelişme ve Batılılaşma” aynı manada kullanılmıştır. Çünkü bu yaklaşım tarzının ana teması, bu başarıları elde etmek, ancak Batı toplumlarının başarabilecekleri bir olgu olup, kalkınan bir toplumun da aynı zamanda Batılılaşmış bir toplum olduğu vurgusu üzerinedir.

Yakın geçmişte veya günümüzde teknoloji transfer edilirken veya gelişme modeli olarak o ülkeler alınırken, bütün Batılı değerler de onunla birlikte taşınmaktadır. Dünyada bu ilkenin dışında kalmış gibi gösterilen Japonya’da da bu böyledir, halkı Müslüman olan ülkelerde de bu böyledir. Yani modern kurumları istemek demek, modern ideolojileri de istemek demektir. Modern zenginliği istemek, modern bakışı da istemek demektir. Sözelimi toplumun cemaat hayatı parçalanmıştır. Bu parçalanmada tipik bir örnek olsun diye otomobili alabiliriz: Otomobille, köy hayatı, şehir hayatı, taşıma, nüfus dağılımı, tatil anlayışı, bayram anlayışı, iş hayatı ve aile hayatı anlayışı değişmiştir. Bu bilinen en basit misaldir.

İnsanın yalnız üretici ve tüketici yönü esas alınarak yapılan değerlendirmeler, 18. ve 19.yy.dan sonra başlamıştır. Şu da var ki, o günden beri insanlar genel olarak “mutlu” bir hayat sürememişlerdir.

Bu tip toplumlarda cemaatin dağılması, tabii olarak ferdiyetçiliği ve yalnızlığı getirmiştir. Bundan dolayı da insanlar bu “Aidiyet Duygusu”nu yaşamak için bazen normal, bazen de normal olmayan gruplar meydana getirmektedirler. Spor kulüplerine, siyasi partilere üyeliklerin altında bu “aidiyet duygusu” yatmaktadır. Hatta hippilik dahi bu aidiyet duygusundan kaynaklanmaktaydı. Bunlar paranın egemen olduğu bir dünyada, serveti küçümseyen bir hayat sürüyorlardı. Bu bir azınlık gibi görünüyor ama bunlara özenen sessiz bir

çoğunluğun olduğunu da unutmamak gerekir. Yani sisteme karşı kuşkular büyüyor. Anarşik olayların arkasında da öğrenci olaylarının arkasında da bu “paraya dayanan” tek boyutlu bir topluma başkaldırının yattığını söylemek de mümkündür.

Teknolojik atılımların sosyal planlama ile birlikte ele alınması veya alınmak istenmesi, planlayıcıların da insan merkezli düşünmelerini sağlamak içindir. Çünkü planlayıcıların hedefi “ekonomi çıkışlı”dır. Gayrisafi milli hâsıla elimizde kutsal bir ölçek gibidir. Oysa ülkenin daha insanca yaşanabilir olup olmadığını ortaya koyabilecek, merkeze insanı alan daha “insani” daha “çevreci” bir gösterge gereklidir. Toplumumuzun sahip olduğu değerlerin, bin dolarla ifade edilen gayrisafi milli hâsıla rakamlarıyla ölçülemeyeceğini bilmek gerekir.

Teknolojiyi sınırlamak bir tedbirdir, ancak toplumlardaki boşluğu doldurmak için de bazı önlemler almak şarttır. Yalnızlaştırılan ve ıssız bir hayata mahkûm edilen insana, Batı’nın sunduğu çözüm, aslında çözümsüzlüktür. Çünkü fitrata uymayan çözümler, bir kolaylık ve kısmi bir mutluluk veriyor ama yanı sıra bin bir sıkıntıyı da çektiriyor, İşte, TV, internet, akıllı telefon gibi aletler bu mutlu felaketlerdir. Rahmetli Necip Fazıl, bunu yarım asır önce söylemişti: “Dışı ile çok sevindiren, ama içi ve asıyla birçok kötülüğü üst üste getiren Batı icatları...” Bu tedbirlerin ortak noktası da “insani” ve “cemaat yapısını” öne çıkaran bir anlayışta olmalıdır. İnsanlar adil gelir dağılımıyla “biz” duygusuna ermedikçe bencilliğin, kinin, nefretin ve sadece “ben merkezli” menfaatin önüne geçmek mümkün olmaz.

Sanayileşmenin diktatörlüğe, emperyalizme ve ulusçuluğa yol açacağı ve bunların da insana mutluluk ve özgürlük getirmeyeceği endişeleri yaygındır. O halde esas olan

“klasik sanayileşme yöntemi” ile ilerlemenin tek çıkış yolu olduğu konusundaki kuşkulara kulak vermektir. ABD nüfusunun dörtte birinin ruh sağlığının iyi olmadığı söylenmektedir. Bu yalnız ABD toplumu için değil, bütün toplumlar için geçerlidir. “Klasik sanayileşme” insanı yalnızlaştırmıştır. Boş bir evin sessizliğini yok edebilmek için kedi, köpek, kuş hatta kertenkele ve kaplumbağa satın alınmaktadır. Yani karşımızda kalabalıklar içinde yalnızlaşan “yalnız kalabalıklar” vardır.

Demek ki insanı güçlü tutan önce ailesi, sonra da cemaatidir. Günümüzde bazı düşünce adamları “sanayi toplumlarında insanın bugünkü problemleri konumunu ve toplumun çözülmesini “büyük boy teknolojiye” bağlayarak, teknolojinin insana hükmettiğini, ruhen çürüttüğünü, çalışma zevki bırakmadığını, sıcak ilişkileri yıktığını” iddia eder. Bunun önlenmesi için ise, insanı köleleştirmeyen fakat insana hizmet ederek çalışma zevki veren “insan yüzlü bir kalkınma” gereklidir. Bunun için de geleneksel modellere göz atılmalıdır. Gandi bağımsızlık mücadelesinde makineye karşı durmuştur. Çünkü o, Batı sömürgeciliğinin temelinde makineyi görmüştür. Düşüncelerini açıklarken makinenin insanı ve toplumu ezmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Gandi'nin tavrı biraz dini, biraz milli, biraz da siyasi kaynaklıdır. O yedi büyük günahı şöyle sıralamaktadır:

- 1-Ahlaki ilkelere dayanmayan siyaset etme biçimi,
- 2-Üretmeden kazanmak,
- 3-Kişilik kazandırmayan eğitim,
- 4-Ahlak tanımayan ticaret,
- 5-Bilinçsiz-şuursuz eğlence,
- 6-İnsan merkezli olmayan bilim,
- 7-Takvasız ibadet.

Bu ilkeleri hangi topluma uygularsanız uygulayın hemen yerine oturacaktır. Zaten insanların ferdi ve sosyal seviyedeki faaliyetlerinin biçimini, birbiriyle fonksiyonel bir ilişki içinde olan ferdi duygu ile ferdin içinde bulunduğu toplumun, maşeri vicdanı belirler. Dolayısıyla gerek bireysel, gerek toplumsal seviyedeki teşebbüsün arka planını insanın inançları ve duyguları besler.

İnsan merkezli olmak kaydıyla kalkınma şarttır. Çünkü hedef insanın hayatını kolaylaştırmak ve insani ilişkilerde ben duygusu ile birlikte biz duygusuna ulaşmaktır.

İNSANOĞLU KAÇ YAŞINDA

Bu gün üzerinde yaşadığımız dünyaya insanoğlunun ayak basışının üzerinden acaba ne kadar zaman geçti? Değişik bir ifade ile insanoğlunun dünya yaşı kaçtır? Konu ile ilgili bilgiler iki ayrı kolda geliyor.

Bunlardan biri “alemler, Allah tarafından yaratılmıştır” diyen ve izahlarını vahyi inanca göre yapan insanların oluşturdukları guruptur. Bu gurupta olanlara göre; Allah'ın yaratıcı olması, hayatın dakik olması, hayatın Allah'a delil olması ile ölüm, berzah, kıyamet, hesap ve Allah'a döndürülüş hep yaratıcının elindedir. Sözelimi insanın yaratılışı esnasında; tabiatta zerreler halinde dağınık olan cisimler anne-baba birlikteliğinde belli bir kanun dahilinde önce nutfe, sonra alak, sonra mudga, ardından şekillenerek bir surete büründüklerine ilişkin oluşum çizgisinden anlaşılıyor ki tabiatta muayyen halde bulunan zerrenin, yeni oluşan canlının cesedinde ise münasip bir nokta için adeta görevlidir. Aynı şekilde dünyanın oluşumu hakkında da; Allah önce bir cevheri yani bir maddeyi yaratmış, sonra buna tecelli edip bir kısmını buhar, bir kısmını sıvı yapmıştır. Sonra sıvı olan kısım Allah'ın tecellisiyle yoğunlaşır köpük olmuştur. Sonra yedi arz küresini bu köpükten yaratmış, bunlardan herbirisi için atmosferden bir sema meydana getirmiştir. Sonra buhar maddesini yayıp ondan semavatı tanzim etmiş, içine yıldızları ekmiştir. Yani semavat, yıldızların çekirdeklerini içinde bulundurur şekilde tesis edilmiştir.

Diğeri de bilimsellik ya da pozitivism denilen, genelde dini ve yaratıcıyı dışlayan insanların oluşturdukları guruptur. Aslında bu gurup da der ki, sema önce basit bir cevherdi. Sonra çeşitli değişimlerden sonra buhardan ateşli bir sıvı hasil oldu. Sonra bir kısmı donarak katı hale geldi. Sonra bu ateşli sıvı hareket ile kıvılcımlar, büyük parçalar fırlatmış, bunlar ayrılmış, yoğunlaşmış ve gezegenler haline gelmişlerdir. Keza insanın oluşumunda da aynı sıralamayı vermektedir.

Elbette bu iki gurubun ortak oldukları birçok konunun varlığı da normal bir durumdur. Tek fark bir yaratıcıyı kabul etmek veya etmemek meselesidir, denebilir.

Bu konuda Bediüzzaman'ın orijinal bir tasnifi bulunmaktadır. Şöyle diyor: “İnsan tabakalarının anlama seviyelerini de dikkate aldığımızda yedi kat semadan şu anlayıştaki guruplara rastlarız:

- 1- Bir kısmı yedi kat semadan atmosferin tabakalarını anlar.
- 2- Bir kısmı bu arzımızı ve hayat sahibi kardeşlerini kuşatan nesimi küreleri anlar.
- 5- Bir kısmı yedi gezegeni anlar.
- 6- Bir kısmı güneş sistemindeki yedi esir tabakasını anlar.
- 7- Bir kısmı birincisi bizim sistemimiz olmak üzere yedi güneş sistemini anlar.
- 8- Bir kısmı ilk meydana geliştiki esir maddesinin teşekkülde yedi tabakaya ayrılmasını anlar.
- 9- Bir kısmı güneş lambalarıyla ve sabit yıldızlarla süslenen görülen bütün alemi bir sema olarak “yakın sema” olarak anlar ve ayrıca yedi sema daha vardır der. Bir kısmı yedi semayı görünen aleme münhasır görmez, o alemleri dünya, ahret ve gaybi alemler

olarak düşünür. Dolayısı ile “yedi sema” bütün bu anlamları içerir ve bu sofradan herkes hissesine düşeni alır” der.

Pozitivistler ve ateistler hep Allah (C.C.)’ı inkar etmek üzere topluma baskı yaparlar. Bunlardan en bilineni tarihi kalıntılar konusudur. Hep bir fosil bulduklarında dedikleri şudur, evet tarih değişiyor, daha önce bulunan 3 milyon yıl öncesine ait ilk insan fosilini aklınızdan çıkarın, işte yeni bulunan bir iskelet fosili 4 milyon yıl öncesine ait. Bir başkası daha yaşlısını bulduğunu iddia eder, diğeri daha da yaşlısını, bir ilk insan Afrika’da ortaya çıkar, bir Kuzey Avrupa’da. Birçoğumuz da bunu zaten kabullenmişizdir ve oynanan ateizm oyununun etkisine girmişizdir de farkında değiliz.

Hemen ardından gelen bir diğer konu ise insanoğlunun ilk konuşmayı ne zaman öğrendiği, ateşin ne zaman keşfedildiği ve yazının icadı gibi konulardır.. İlk hayvanı ne zaman evcilleştirmişiz, ne zaman alet kullanmayı öğrenmişiz, ilk çiftçilik ne zaman başlamış gibi birçok soru ile devam ederler.

Diğer taraftan vahyi düşünenlerin de farklı izahları vardır. İlk İnsan ile başlayalım. Vahyi inanca sahip olan insanlara göre, Cebrail as. ilk insan olan Hz. Adem’le konuşarak ona dünyadaki davranışlarının ilkelerini anlattı. Ona on sahife (suhuf) ilahi mesaj ilettiler. Yani konuşma ve yazı konusunda söylenen ikellik söz konusu olmayıp, ilk insanla birlikte bunlar biliniyordu. Sonradan oluşacak diller, yazı çeşitleri ve diğer konuların izahı bunlara dayalı kalır.

Ateş sonradan bulunan bir şey olmayıp zaten Adem as.’a verilmişti. Keza çiftçilik ve hayvancılık o dönemde zaten yapılıyordu Çünkü Habil ve Kabil’in Allah’a sundukları varlıklar buğday ve koyundu.

Vahyi kaynaklara inanan insanlara göre insanoğlunun dünyadaki yaşı 8-16 bin yıldır.

Elbette iki görüş arasında önemli farklar var ve bu görüşleri kendi tarihi perspektiflerinden incelemek gerekir. Bunun için önce “Alemler yaratılmıştır” diyenlerin dayanakları ile bunların tarihin seyri içerisinde ilmin, insanlığın ve medeniyetin gelişimine etkileri incelenecektir. Ardından da alemler evrim yasalarına göre geliyor diyenlerin ilmin, insanlığın ve uygarlığın gelişimine etkileri incelenecektir.

Konuyu takip ederken dünyanın bilinen süreç içerisinde farklı farklı ancak birbirlerine belki üstünlükleri de olan bir çok medeniyetin yaşamış olduğunu unutmadan, en büyük kırılmalardan birinin de 18.yy’dan itibaren Batı’ya üstünlük kazandıran “Sanayi Devrimi” dikkate alınmalıdır. Kaldı ki birçok tarihçinin tasnif yaparken; sanayileşmeden önce ve sanayileşmeden sonra diye kayıtlar düştüğü bilinmektedir. Hem tarihi bulgular hem de Kuran-ı Kerim bu konuyla alakalı belgeler sunmaktadır. Yani gelip geçmiş medeniyetler konusunda Doğu ile Batı tenakuz içerisinde değil, uyum içindedirler,

İnsanoğlunun dünya yaşı konusunda şimdilik oldukça farklı tarihler zikredilmektedir. Ancak zamanla bu farklılığın azalacağı belki kapanacağı gibi bir durumun ortaya çıkma ihtimali oldukça yüksek görünüyor. Dünyanın yaratılması konusunda da aynı durum vardır. İlahi kaynaklardan oldukça uzakta duran Batı’nın özellikle 1929 yılından başlamak üzere bilgilerinde farklılıklar oluştu ama şimdilerde Batı, ilahi kaynaklarla aşağı yukarı aynı şeyleri söylemeye başladı. Bu konuyu gelecek bölümlerde okudukça benimle aynı kanaate geleceğinizden eminim.

ALEMLER YARATILMIŞTIR DİYENLER

Bu guruba giren insanların dayanakları vahyi bilgiler ile Hz. Peygamberin hadisleri olup, bu bilgilerin de ilmi verilerle insanlığa sunumudur.

İslam'ın M.S. 610 yılında insanlık için en son ve en gelişmiş bir din olarak gelmesinden sonra, Hz. Peygamberin de mensup olduğu Arap toplumunun en öne çıkan özelliği; her çeşit kelime yapmaya müsait, yüzyıllarca ilim dili olmaya namzet “Arapça” dillerinin oluşudur. Bu dile uygun olarak da o günkü Arap toplumunda şiir oldukça gelişmiş ve itibar görmekteydi. İlim, İslam'ın gelişinden hemen sonra gelişmeye başlayacaktı. Mesela Muaviye'nin torunu Halid-ül Hakim, kimyaya merak salarak, Yunancadan kitaplar tercüme ettirmiştir. Zaten o yıllarda dünyanın iki süper devleti vardı: Roma ve Sasani (Persler). Bunlardan ikincisini Müslümanlar Hz. Ömer devrinde yıkarak İslam devleti içerisine katmışlardı. Bu olaydan sonra halife sarayından başlamak üzere estetik duygusu ve fikri tecessüs dönemine girilmiştir. Dinle çatışma sahası yok denecek kadar az olan tıp ilmi özellikle Abbasiler döneminden itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Hatta Abbasiler döneminde belli bir süre nakilden ziyade akla yer veren Mutezile mezhebi resmi mezhep olarak uygulanmıştır. Bu dönemde özellikle Mutezile mezhebi, hem Eşarilerle hem de Maturidilerle ciddi fikri kavgalar yaşamış, sonuçta da Eşariler ve Maturudiler üstün gelmişlerdir. Mutezile mezhebi de uygulamadan kaldırılmıştır. O devirde halife Memun zamanında Bağdat'ta “Beyt'ül Hikme” kurularak tercüme,

inceleme ve araştırmalar yapılmıştır. Harun Reşit ve Memun zamanlarında ciddi bir çekimseye pek rastlanmaz bir durum vardı. Halife Abdulaziz dđnemi asrısadete oldukça benzer bir durum almıştır. Daha sonra (995) Kahire’de kurulan ”Dar’ul Ulum”da ve daha sonra 12.yy’da Bağdat’ta ve büyük şehirlerde Selçuklu Hükümdarı Alp Aslan ve onun veziri Nizam’ül Mülk tarafından açılan “Nizamiye Medreseleri” ilmin öğretilmesinde ve müesseseseleşmesinde öncülük etmişlerdir. Nizamiye medreselerinin rektörü İmam Gazali yalnız başına bir ekol oluşturabilmiştir. Gazali inanç esasları yönünden tenkit ettiği bazı insanlar için (Farabi ve İbni Sina için) bir benzetme yaparak şöyle demiştir: “Bir adam gözümüzün önünde bir dağdan havalanıp öteki dağa konsa da, eğer beş kere beş yirmi eder diyorsa, benim gözümde o, davasını ispatlayamaz.”

İlim tarihlerinde 9. asrın ilk yarısına nasıl Harezmi kendi ismini verecek çapta büyükse, ikinci yarısına da Ebu Bekir’ür Razi kendi ismini verecek derecede büyüktür. Bütün ihtiyaçları Halife tarafından karşılanan Harezmi, Bağdat’ta ve seyahatlerinde matematik, astronomi ve coğrafya alanında kıymetli araştırmalar yaptı. Yeryüzünün bir derecelik meridyen yayımın uzunluğunu ölçmek için Sincar Ovasına gönderildi. Harezmi, ilk defa birinci ve ikinci dereceden denklemleri analitik metotlarla, bir bilinmeyenli denklemleri de cebirsel ve geometrik metodlarla çözenin kurallarını ve usullerini tespit etti. Matematikte ilk defa sıfır rakamını kullandı. Cebir ilmini, metodik ve sistematik olarak, ilk defa kendisi ortaya koydu. Harezmi’ye gelinceye kadar cebir adı altında olmamakla beraber, cebire ait birçok mevzular yer almıştır. Harezmi, bunları yeni usul ve keşifleriyle sistematik bir duruma getirerek cebir ismi altında toplayıp kare ve dikdörtgenden ibaret misalde açıklanan geometrik isbat yolunu kullandı. Razi,

Galenos'un kimyayı tıbbı uygulamayı esas alan tatbikatını iki katına çıkaran alim olarak bilinir. Râzî'nin tıp bilimine yaptığı en önemli katkılardan biri de ilk defa kimyayı tıbbın hizmetine sunmuş olmasıdır. Keza Farabi aynı dönemde, Aristo felsefesi yerine, neoplatoniklerin yazdığı ilahiyatı, İslam akidesiyle uzlaştırarak İbni Sina'nın yolunu açmıştı. Batı, Farabi için "Hace-i sani" ismini vererek, "Hace-i evvel" olarak kabul ettikleri Aristo'dan sonra gelen sıraya oturtmuşlardır. Matematikte Ebul Vefa nasıl unutulur, hiç mümkün mü?

11. asrın en büyük alimlerinden biri de Ebu Reyhan'ül Biruni'dir (973-1048). El-Bîrûnî'nin eserlerinin sayısı yüz seksen civarındadır. Yetmiş adet astronomi ve yirmi adet de matematik kitabı bulunmaktadır. Tıp, biyoloji, bitkiler, madenler, hayvanlar ve yararlı otlar üzerinde bir dizin oluşturmuştur. Ancak bu eserlerden sadece yirmi yedisi günümüze kadar gelebilmiştir. Keza Türkiye'de de çokça bilinen Muhammed Demiri'nin "Hayat'ül Hayvan" namındaki eseri hala kullanılıyor ve biliniyor.

Bu devirde hem Batı hem de Doğu, skolastik hastalığına yakalandılar. Batı bu skolastik belasını deneysel metotla daha erken atlatırken maalesef din dışına çıktı. Doğu bu konuda pek mahir davranamadı ve hala skolastik düşünce temsilcilerine rastlanmaktadır.

İslam dünyasında, İslam'la ilmin çarpıştığını iddia etmek pek mümkün değildir. Ancak Batı tesirinde kalarak İslam'la çelişen şeyler iddia eden bazı düşünürlerle, bu yanlış tespitler dolayısıyla zaman zaman sert münakaşalar yapılmıştır.

Kur'anı Kerimde, insanın yaratılmasına ilişkin çok sayıda ayet-i kerime mevcuttur. (Bakara/28) "Allah'ı nasıl inkar edersiniz ki, ölü idiniz sizleri diriltti. Sonra sizleri yine öldürecek, sonra yine diriltecek, sonra da döndürülüp O'na

götürüleceksiniz.” Burada Cenabı Allah, insanın tabiatta dağınık bir halde iken, belli bir kanun ölçüsünde anne karnında vücuda gelişinden, sonra dünya hayatından ve ölümden, sonra da ölümden sonra dirilmeden ve Allah’a döndürülmekten bahsetmektedir.

Bir zamanlar Rabbin meleklere: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım.” demişti de melekler şöyle konuşmuştu: “Biz seni överek tespih ederken yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın?” Allah şöyle dedi: “Muhakkak ki ben, sizin bilmediklerinizi bilirim.” (Bakara/30)

“ Ve Âdem’e isimlerin tümünü öğretti. Sonra onları meleklere göstererek şöyle buyurdu: “Hadi, haber verin bana şunların isimlerini, eğer doğru sözlüler iseniz.”(Bakara/31)

İnsanlar daha sonra da peygamberlerden aldığı örneklerle hayatı kolaylaştıracak bilgiler öğrendiler. İdris (as)dan uzaktakini hissetmeyi ve terziliği, Davud(as) dan demire şekil vermeyi, tespih ve zikri, Yusuf (as) dan zamanı ölçmeyi ve nefse hakimiyeti, Süleyman (as) dan gizli güçlere hakimiyeti ve ışınlamayı, Musa (as) dan taştan ve yerin derinliklerinden su çıkarmayı, İbrahim (as) dan ateşe hükmetmeyi, Muhammed (as) dan eşyaya ve olaylara Allah adına bakmayı öğrendi. Melekler de bir kısmını bilirler ama Hz. Adem ve soyu, Allah öğrettiği için eşyaya ait bütün inceliklerini bilirler. Yalnız bunlarla sınırlı değil elbette öğrendikleri, örnek olsun diye bunlar birer numunedir sadece. Buradaki bilmek fiilinin yalnız isimlerle sınırlı olmayıp, eşyanın, görünen ve görünmeyen varlıkların isim ve hikmetleriyle de ilgili olduğunu açıklamak biraz gereksiz olur. Yani yeryüzünde olan her şey insan için yaratılmıştır. (Bakara/29) İnsan her ne kadar küçükse de aslında büyüktür,

çünkü onun eşyadan ve kainattan istifadesi çok büyüktür. Zaten alemde uygun ve gerekli olmayan hiç bir şey yoktur.

Şimdi tamamen ayetlerden oluşan bir demet yapmaya çalışayım:

ALEM konusunda: Allah kadir-i mutlaktır. Her şeyin dönüşü onadır. O yaratıcıdır, dilediği gibi yaratandır. Allah zatıyla mevcut, isim ve sıfatlarıyla görünendir.

Önce bir cevheri, ondan da gökleri ve yeri yarattı. Gökleri ve yeri ve bunların içindeki her şeyi altı günde (altı büyük evrede) yarattı. Yarattığı güneş, ay ve yıldızlar onun emriyle hareket ederler. Göklerde ve yerde bulunan her yaratık onun emirlerine gönüllü olarak boyun eğerler. Gökten yağmuru uygun bir ölçüde yere indiren, toprağın sulanmasını sağlayan, ölü olan toprakta hayatı vücuda getiren odur.

O, görünenin de görünmeyenin de rabbidir. Doğu ve batı onundur, nereye dönerseniz dönün o oradadır. O yarattıklarının hiçbirine benzemez, doğmamıştır, doğrulmamıştır. Ölümü ve hayatı veren odur. O, rezzaktır, hadidir. Allah dünyayı belirlenmiş bir süreye göre ve belli bir plan ve amaca göre yaratmıştır. Yarattıklarının aralarında büyük bir uygunluk vardır.

Her insan yine Allah'a dönecektir. Allah'ın hükmü en güzel hükümdür. Kıyamet gününe inanmak da güzeldir. Allah salih amel sahiplerini sever. Onlar hem bu dünyada hem de ahrette mükâfatlandırılırlar.

İNSAN: Allah ilk insanı topraktan yarattı. Sonra onun eşini yarattı. O ikisinden de tüm insanlığı yarattı. Sonraki bütün canlılar sudan yaratılmıştır. İnsanı iki cinsten yarattı, ona kulak, göz, akıl ve duyular verdi. Onu yeryüzünde halife kıldı. Ona bir ecel takdir etti. Kıyamet günü dirileceği kaderine yazıldı. İnsan yaratılmışların en güzeli ve en yücesidir. Allah

insana şah damarından daha yakındır. Yalnız insana eşyanın adları ve kullanma yeteneği verilmiştir. O bilgi noktasında meleklerden üstündür. Anlamak insanı şerefendirir. Ama insan yaratılış gayesinin dışına çıkarsa hayvan gibi belki hayvandan da aşağı olur. İnsanların eceli olduğu gibi milletlerin de eceli vardır.

Allah halife kıldığı insana, yerde ve göklerde ne varsa emrine vermiştir. Güneş ve ay, gece ve gündüz, rüzgar ve yağmur, nehirler ve denizler ile üzerinde yüzenler, inciler ve mercanlar, pınarlar ve akarsular, dağlar ve ovalar hep insanın faydalanmasına tahsis edilmiştir.

Allah insana seçme, karar verme, iyilik ve kötülük yapma serbestisi tanımıştır. İnsan doğruyu ve güzeli kendi çabasıyla bulacaktır. Dinde zorlama yoktur. Dileyen rabbine varan bir yol tutar. İsteyen inanır, isteyen inanmaz. Her kavme hakkı ve doğruyu gösteren bir peygamber gönderilmiştir. Allah peygamberler vasıtasıyla emir ve yasaklarını belirten kitaplar ve o emir ve yasakları açıklayan peygamberler göndermiştir.

Sevgi övülmüş, nefret, kabalık ve zorbalık yerilmiştir. Anneye, babaya, öksüze ve dilenciye karşı incitici davranışta bulunmayı yasaklamıştır.

İnsan kötülük yaparsa hemen tövbe etmelidir. Adem (as.) da öyle yaptı. Allah tövbe edenin şirk koşmanın dışındaki günahlarını affedeceğini söylüyor.

İnsanların birbirlerine üstünlüğü takva (Allah'ın emir ve yasaklarına uyma) yönüyledir. İnsanı takvaya sevk eden şey, Allah'ın rızasını kazanma düşüncesidir. Ameller ihсан derecesine ulaşınca takva oluşur.

İnsanlar bir şeye kendi ölçülerine göre helal ve haram diyemezler. Helali ve haramı tayin hakkı Allah'a aittir.

Peygamberin koyduğu haram sınırına da çok dikkat etmek gerekir.

Her insan ölecektir ve Allah'a dönecektir, Ahrette adaletle hesaba çekilecek, dünyadaki ameline göre de cennete veya cehenneme konulacaktır. Zerre ağırlığınca yaptığı iyilikler de kötülüklerde kendisine gösterilecek ve itiraz edecek bir nokta bırakılmayacaktır.

(Araf/19) “Ey Adem! Sen ve eşin cennette oturun, dilediğiniz yerden yiyin ama şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa ikiniz de zalimlerden olursunuz.”

(Taha/117) Bunun üzerine biz şöyle demiştik: “Ey Âdem! Şu, senin de eşinin de düşmanıdır, dikkat et de sizi cennetten çıkarmasın; sonra bedbaht olursun.”

(Bakara/36) “Bunun üzerine şeytan onların ayaklarını kaydırıldı da onları içinde buldukları yerden çıkardı. Biz de şöyle buyurduk: “Bir kısmınız bir kısmınıza düşman olarak aşağıya inin. Belli bir süreye kadar yeryüzünde sizin için bir bekleme yeri, bir nimet / bir yararlanma imkanı olacaktır.”

(Taha/123) Allah dedi: “İkiniz birlikte inin oradan. Birbirinize düşmansınız. Benden size bir hidayet geldiğinde, benim o hidayetime uyan artık ne sapar ne de bedbaht olur.”

(Bakara/37) “Bunun üzerine Adem, Rabbinden bazı kelimeler öğrendi de O'na yöneldi. O da onun tövbesini kabul etti. Gerçekten de O, tövbeleri çokça kabul eder; O Rahim'dir, rahmetini cömertçe sunar.”

Kainattaki her şey idrak sahibi olanın malıdır diyor üstad. İlimle onları alır, isimlerle tutar, onların suretlerini kendisinde içselleştirir ve onlara sahip olur. Bu sahip olduğu şeyler ve onlardan ötürü geliştirdiği davranış şekli onun hayata bakış açısını, yaşama ve inanış biçimini belirler. İnsanlar

yaşadıkları gibi düşünürler. Gandhi de öyle diyor; “Davranışlarınıza dikkat edin; alışkanlıklarınıza dönüşür. Alışkanlıklarınıza dikkat edin; değerlerinize dönüşür. Değerlerinize dikkat edin; karakterinize dönüşür. Karakterinize dikkat edin; kaderinize dönüşür.”

Kainattaki her şey insan için yaratılmıştır. Alemde lüzumsuz ve uygun olmayan hiç bir şey yoktur. Allah neyi nerde, nasıl yaratmışsa orda güzeldir. Allah her şeyi bilendir, yaratandır, tanzim edendir.

Ayetlerden de anlaşıldığı gibi, Allah, Adem (as)’i cennetten çıkarıp yeryüzüne gönderdiği zaman, onu yeryüzünde hayatını devam ettirecek ve soyundan gelenlere öğretmek üzere sanatları icra etme kabiliyet ve donanımında göndermişti. (Taberi tarihi C.1 s.63) Adem as. çekiç, örs, kerpeten, külünk vb. tarım aletlerini kullanmak ve yapmak becerisine sahipti. Mesela demircilik sanatında ilk yaptığı aletlerden biri de bıçaktı diyor Taberi.

Adem as. çiftçilik yaptı. Ekin ekti, onu suladı, biçti, dövdü, savurdu, tanesini ve samanını ayırdı. Buğdayı ezerek un elde etti ve ekmek yaptılar. Böylece insanlık için elzem olan ateşin ilk insandan beri bilindiğini anlıyoruz.

Adem ile Havva’nın her defasında ikiz çocukları oldu. Daha sonra Adem’in çocuklarından Habil ile Kabil arasında anlaşmazlık çıktı. Adem onlara “aranızda Allah’ı hakem tayin edin, Allah’a birer kurban takdim edin. Kimin kurbanı kabul edilirse, onun dilediğini kabul edin.” dedi. Kabil çiftçi olduğu için bir tutam başak takdim ederken, Habil bir koyun takdim etti. Adem as. da onların yanında idi ve olayı takip ediyordu. Gökten bir ateş inerek Habil’in kurbanını yaktı ve Kabil’in kurbanını ise uzaklaştırdı. Sonuç belli oldu ve taraflar dağıldılar. Belli bir zaman sonra Kabil Habil’i kollamaya

başladı. Bir gün Habil koyunlarının başında iken Kabil onun yanına geldi. “Seni öldüreceğim, çünkü sen benden ve senin çocukların da benim çocuklarımdan daha üstün görünecekler” dedi. Habil, “bu işte benim suçum ne?” dedi. Ancak Kabil onu öldürmek için fırsat kollamaya başladı.

Habil bir gün davalarını otlattığı yerde yatıp uyumuştur. Kabil onun yanına gitti. Yerden aldığı bir kaya parçası ile Habil’i öldürdü.

Yıllarca Kabil’e rastlayıp da ona kötü gözle bakmayan kimse olmadı. Onu da kendi oğlu sonraları taşla öldürdü.

(Araf/172) Hani Rabbin, ademoğullarından, bellerinden zürriyetlerini alıp onları öz benliklerine şahit tutarak sormuştu: “Rabbiniz değil miyim?” Onlar: “Rabbimizsin, buna tanıklık ederiz.” demişlerdi. Kıyamet günü, “biz bundan habersizdik” demeyesiniz.

(Nisa/1) Ey insanlar! Sizi bir tek canlıdan yaratan, ondan onun eşini de vücuda getiren ve o ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinize karşı gelmekten sakının. Adını anarak birbirinizden dilekler dilediğiniz Allah’tan korkun. Akrabalık haklarına saygısızlıktan da sakının. Şüphesiz Allah, sizin üzerinizde sürekli ve titiz bir gözetleyicidir.

Rivayet olunur ki; Adem as. oğulları, torunları, onların oğulları ve torunlarının sayısı 40.000 oluncaya kadar yaşadı. Onu Mekke’de Harem-i Şerif yanındaki Ebu Kubeys dağına (mağarasına) defnettiler.

Kainatta devamlı bir yenileşme vardır. Bu güne kadar hiçbir hayvan kendi cinsinin dışında bir cinsle dönüşmemiş, hiçbir bitki tohumundan kendi cinsinden başka bir cins meydana gelmemiştir. Bu durum bitkiler için de, hayvanlar için de, insanlar için de aynıdır.

Vahiy destekli oluşturulan bu bilgiler dahilinde yaşanan insanlık tarihinin 8.000 – 16.000 yıl arasında olduğu tahmin edilmektedir. Her şeyin en doğrusunu Allah bilir.

(Yasin/82) O bir şeyi istediğinde, sadece “Ol” der. Artık o, oluverir.

(Duhan/38) Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri eğlenmek için yaratmadık.

(Rum/8) Kendi benliklerinin içinde olup bitenleri de mi düşünmediler! Allah gökleri, yeri ve bu ikisi arasındakileri ancak hak üzere ve belirlenmiş bir süreye bağlı olarak yaratmıştır. Şu da bir gerçek ki, insanların büyük bir kısmı Rablerine kavuşmayı açık bir biçimde inkar ediyor.

(Araf/54) Rabbiniz o Allah’tır ki, gökleri ve yeri altı günde yaratmış, sonra da arş üzerinde egemenlik kurmuştur. Geceyi gündüze bürüyüp örter. O bunu, bu da onu aralıksız ve titiz bir biçimde kovalar durur. Güneş, Ay, yıldızlar O’nun emrine boyun eğmiş. Gözünüzü açın; yaratış da O’nundur, emir veriş de. Alemlerin Rabbi olan Allah çok yücedir.

(Enbiya/30) O küfre sapanlar görmediler mi ki gökler ve yer bitişik idi, biz onları ayırdık. Her canlı şeyi sudan oluşturduk. Hala iman etmeyecekler mi?

(Enbiya/31). Yerküreye, onları çalkalamasın diye bir takım dağlar diktik. Ve orada geniş geniş yollar açtık ki, doğru gidebilsinler.

(Enbiya/32). Göğü, korunmuş bir tavan yaptık. Ama onlar göğün ayetlerinden hala yüz çeviriyorlar.

(Enbiya/33) O odur ki, geceyi, gündüzü, güneşi ve ayı yarattı. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.

(Casiye/22) Ve Allah, gökleri ve yeri hak olarak yarattı. Ta ki her benlik, kazancının karşılığıyla, hiç kimse zulme uğratılmaksızın, yüz yüze getirilsin.

(Fussilet/12). Böylece onları, iki günde yedi gök halinde takdir edip her göğe kendi iş ve oluşunu vahyetti. Ve biz, arza en yakın göğü kandillerle ve bir korumayla donattık. İşte bunlar Aziz ve Alim olanın takdiridir.

(Yasin/38) Güneş kendine özgü bir durak noktasına / bir durma zamanına doğru akıp gidiyor. Aziz, Alim olanın takdiridir bu.

(Yasin/39) Ay'a gelince, biz onun için de bir takım durak noktaları / bir takım evreler belirledik. Nihayet o, eski hurma sapının eğrilmiş gibi geri döner.

(Yasin/40) Güneş'in Ay'a ulaşip çatması gerekmiyor. Gecenin de gündüzü geçmesi gerekmez. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.

(Yunus/5) Güneş'i ısı ve ışık kaynağı; Ay'ı, hesabı ve yılların sayısını bilesiniz diye bir nur yapıp ona evreler takdir eden O'dur. Allah bütün bunları rastgele değil, şaşmaz ölçülere bağlı olarak yaratmıştır. Bilgiyle donanmış bir topluluk için ayetleri detaylandırıyor.

Baştan beri anlatılanlar tamamen vahye dayalı bilgiler olup, insanoğlu bu bilgi seviyesine bilimsel keşif olarak bu ayetlerin nazil oluşundan 1.000 ila 1500 yıl sonra gelebilmiştir dersek mübalağa sayılmaz zannederim.

Hakikatin ve bilginin birliği ilkeleri üzerine kurulan yeni İslami yöntemden çıkarılabilecek ontolojik ilkeler de vardır elbette. Bu ilkeler şunlar olabilir diye düşünüyorum:

Kainattaki her şey belirli bir düzen ve anlam içinde, hiçbir istisnası olmaksızın Allah tarafından yaratılmıştır.

Kainattaki kevni düzen, insan aklı tarafından anlaşılması mümkün olan ilahi kanunlar tarafından idare edilmekte olup, tesadüflere yer yoktur.

Bu kevni düzen, sebep-sonuç ve araçlar ve gayeler ilişkisi çerçevesinde gerçekleşir.

İslam inancı, akıl ile vahiy uyumu içerisinde oluşmuştur. Yani vahiyle açıklanan tebliğler aklımız ve tecrübelerimizle elde ettiğimiz veriler arasında uyum oluşturdukları zaman o olgu içselleştirilmiş demektir.

Neden sonuç ilişkisi içinde işleyen tabiat, insanın emrine ve kullanımına verilmiştir. Bu hürriyet içerisindeki insana sınırsız da imkan verilmiştir. İnsan bu faaliyetlerinde serbest bırakılmıştır.

Yaratılışın devamlı olması insanı devamlı araştırmaya ve buluşlara itmektedir. Zaten bilgi sürekli araştırma hırsını beraberinde getirir.

Vahyi bilgide isteyen istediği sonuca ulaşmak için dilediği yorumu yaparak vahyin esprisine ters düşemez. Çünkü vahyin manasının üzerine oturduğu zeminler bellidir.

İLİM DÜNYASINDA MÜSLÜMANLAR

Dünyanın bugünkü medeniyet seviyesinde büyük payı olan bilim ve teknolojinin “tarihi gelişimi” de son derece hızlı oldu. Peki, bilim ve teknolojinin önderliğini üstlendiği uygarlık ve kültür alanındaki bu değişimin tarihsel başlangıcı hangi dönemlerde başlamıştır?

Keşif ve icatlar önemlidir ama bu işin alt yapısını da bilmek gerekir. Bu alt yapıda her inanç gurubundan ve her etnik yapıdan insan bulunmaktadır. Keşiflerin tamamının alt yapısının büyük bir kısmı, dokuzuncu yüzyıldan on beşinci yüzyıla kadar uzanan dünya tarihinde, dönemin en ileri uygarlığı olan "İslam Uygarlığı"nın ürünüdür. Tüm yaşamlarını, dolayısı ile bilime dair tüm çalışmalarının temelini Kur'an ayetlerine dayandıran Müslümanlar o dönemde bile bilime sahip çıkmışlardır. Akla ve bilgiye dayanan uygarlıkları, dünyanın bugün sahip olduğu pek çok değere de kaynaklık etmiştir.

Kur'an'da, evrenin yaratılışı ve kainatın düzeni ile ilgili ayetlerin bildirilmesi, bilgi sahibi olmaya büyük önem verilmesi, doğada Allah'ın varlığının delillerinin görülmesi, evrendeki her nesne ve varlığın birbirine olan uyum ve bağlılığı; sözkonusu dönemde bilimin ilerlemesine yol göstermiştir.

Teknik ilimler, tıp, astronomi, cebir ve kimya gibi birçok alanda önemli neticeler elde eden Müslüman bilim adamları, medeniyet ve kültür sahasında kısa zamanda kendilerini tüm dünyaya kanıtlamışlardır. Buluşlarıyla

uygarlığın ilk adımlarının atılmasına vesile olan Müslümanlar, ilerlemenin yolunu açmışlardır. İslam tarihinde, bilim dallarını tek tek incelediğimizde, hepsinin kaynağının Kuran-ı Kerim olduğunu, bilimin maddi-manevi her şeyin Allah'ın yarattığı sistemin bir parçası olduğunu defalarca ispat ettiğini görmekteyiz.

Müslüman bilim adamları öncelikle, batıda Roma ve doğuda başta Çin olmak üzere, diğer devletlerde geliştirilen bilim ve teknolojiyi rehber almışlar ve önemli kaynakları tercüme etmişlerdir. Bu bilgi birikiminin içinden imanî ve teknik anlamda yanlış ve tutarsız olan noktaları çıkartarak, kendilerine fayda sağlayacak duruma getirmişlerdir. İlk adım niteliğindeki çalışmalarının ardından, elde ettikleri bilgileri değerlendirip yorumlayarak bilim ve teknolojiye katkıda bulunmaya başlamışlardır.

İslam dünyasında yetişen bilim adamlarından Cabir Bin Hayyan, 'Kimyasal maddeleri, uçucu maddeler, uçucu olmayan maddeler, yanmayan maddeler ve madenler' olarak dört grupta toplamıştır. Cabir Bin Hayyan'ın bu çalışması, modern kimyanın kurucusu olarak bilinen Lavoisier'e öncülük etmiştir. Nitrik asit, Hidrojen klorür ve Sülfürik asit'in rafine ve kristalize yöntemlerini bulduğu Kral Suyu'nu icat ettiği ve Sitrik asit, Asetik asit, Tartarik Asit'i keşfettiği düşünülmektedir. "İmbik"i geliştirerek, kendisinin ortaya attığı "Baz" kavramıyla Kimya'nın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Ayrıca daha sonra zehirlerin zehiri olan arsenik tozunu elde eden ilk kişidir.

El-Kindi, Einstein'dan 1100 yıl önce 800 yılında, izafiyet teorisi ile uğraşır. El-Kindi, 'Zaman cismin var olma süresidir, zamanla bilinebilen ve ölçülebilen hız ve yavaşlık da hareketin sonucudur. Zaman, mekan ve hareket birbirinden

bağımsız değildir, göğe doğru çıkan bir insan, ağacı küçük görür, inen insan ise büyük görür' der. Kindi, düşünce alanından başka konularda da alim bir kişiydi. Farabi ve İbn-i Sina'nın çalışmalarına karşı, kendisi de yaşadığı asrın Büyük Müslüman Filozofları arasında sayılmıştır. Rönesans dönemi İtalyan araştırmacı Gerolamo Cardano ondan şöyle bahsetmiştir;" Orta Çağ'ın en büyük on iki akıl bilimcisinden biridir." İslam dünyasında "filozof" olarak nitelendirilen isim Kindi'dir. Şunu da ifade edelim ki, Kindi'nin düşüncesi, tartıştığı konular ve metodoloji bakımından kelimelerin rengini de taşıyan bir düşünce intibasını hemen verir.

Tip ve eczacılıkta İbn-i Sina ve Razi gibi alimler, anatomi ve tedavi alanına pek çok yeni bilgi eklerken; tarih ve coğrafya bilimlerinde İdrisi, Hamevi, Taberi ve adını bu satırlara sığdıramayacağımız pek çok İslam âlimi, bilimsel teorilerde önemli ilerlemeler kaydetmişlerdir. Özellikle optik alanında, on birinci yüzyılda İbn-i Heysem, bu bilim dalını tek başına yeniden inşa etmiştir. Dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Sabit bin Kurra, astronomi alanındaki ilk büyük yeniliği gerçekleştirmiş, Batlamyusçu sisteme dokuzuncu yıldızsız küreyi eklemiştir. Onüçüncü yüzyılda, bu sistemin karşılaştığı güçlükleri fark eden yine Müslüman astronomlar olmuş ve Batlamyusçu olmayan gezegen modellerini geliştirmişlerdir. Bunlar, gerçekten zamanlarının çok ilerisinde çalışmalardır. Söz konusu çalışmaları ile bilim tarihine adlarını yazdıran Müslüman bilim adamları, devlet tarafından maddi-manevi destek görmüş, teşvik edilmiş, halk arasında itibar kazanmışlardır. Aynı dönemin Avrupa'sında ise durum tamamen farklıdır. Bilime hizmet eden Avrupalı bilim adamları, pek çok engelleme ile karşılaşmış ve kısıtlanmakta, hatta

çalışmaları tamamen durdurulmak istenmekteydi. Galile bunun en tipik örneğidir. “Dünya dönüyor” dediği için ölüme mahkum edilen Galile ancak “Dünya dönmüyor” diyerek canını kurtarmıştır.

Harezmi, Hint rakamlarına sıfır rakamını ekleyerek bugün kullandığımız rakamları oluşturuyor; fen bilimlerinde, deneyle sabit olmayan bilgilere itibar edilmemesi gerektiğini söyleyen Ahmet Fergani, enlemler arasındaki mesafeyi hesapladığı gibi, dünyanın eksenindeki eğimi en doğru şekilde hesaplıyordu.

Trigonometrik bağlantıları bugünkü kullanılan şekliyle formüleştiren El-Battani, 877 yılından 929 yılına kadar sürekli astronomik gözlemler yapıyor; Tanjant ve Kotanjant'ın tanımını yaparak Sinüs, Tanjant ve Kotanjant'ın sıfırdan doksan dereceye kadar tablosunu hazırlıyordu. (Bu isimler sonradan verilmiş olup, İslam literatüründeki isimler unutturulmaya çalışılmıştır. Çünkü konunun tarihi ve buluşların sahipleri ortaya çıkıyordu.)

Ebubekir er-Razi, cerrahide dikiş malzemesi olarak ilk kez hayvan bağırsağını (katküt) kullanır; tıp biliminde deney ve gözlemin çok önemli olduğundan bahseder ve başhekimi olduğu hastanede görev alacak olan doktorların uzmanlaşmaları gerektiğini söylerdi.

Ebü'l-Vefa trigonometriye Sekant ve Kosekant kavramlarını kazandırır. Gözün görülebilir cisimler doğrultusunda ışınlar yaydığını söyleyen Öklid ve Batlamyus'a karşı; 'Görülecek cismin şekli, ışık vasıtasıyla gözden girer ve orada mercekler vasıtası ile nakledilir' diyerek, yaptığı sayısız denemelerle 'göze gelen uyarıların görme sınırları ile beyne

iletildiğini' söyleyen İbnü-l-Heysen ise optik biliminin öncüsüdür.

Çeşitli maddelerin birbirinden ayırt edilme yollarından birinin, maddelerin özgül ağırlıkları olduğunu söyleyerek, sıcak su ile soğuk su arasındaki özgül ağırlık farkını tespit eden el-Beyruni; 973 yılında 'Bilimsel çalışmaların, deneylerle ispat edilmesi gerektiğini ve belgelere dayanmasının zorunlu olduğunu' söyler. İbnü'n-Nefis, 1200'lü yıllarda, küçük kan dolaşımını keşfeder.

Bütün İslam ülkelerinde matematik, tıp, uzay bilimleri ve daha birçok ilimin okutulduğu eğitim kurumları, rasathaneler; dönemin en gelişmiş teçhizatları ile donatılmış hastaneler, herkese açık kütüphaneler bulunmaktaydı. Bağdat, Harran ve Endülüs başta olmak üzere Mısır, Kuzey Afrika ve Doğu Fırat çevresindeki birçok İslam şehrinde, eğitim sistemi ve ilim, söz konusu döneme örnek teşkil edecek düzeyde geliştirilmişti. Müslümanlar, yaşadıkları şehirleri uygarlık merkezleri haline getirmişlerdi. Bunlardan biri olan Kurtuba, hastaneleri, kütüphaneleri ve Orta Avrupa'dan öğrencilerin eğitim görmek üzere geldiği okulları ile Avrupa'nın en modern şehri olarak bilinmekteydi.

Ebul İz El Cezeri, XIII. yüzyılın başında, Diyarbakır Artuklu Sarayı'nda 32 yıl başmühendislik görevi yaptı. El Cezeri, su saatleri, otomatik kontrol düzenleri, fiskiyeler, kan toplama kapları, şifreli anahtarlar ve robotlar gibi, pratik ve estetik birçok düzeni tasarlayan ve bunların nasıl gerçekleştirileceğini anlatan "Kitab-el Hiyal" adlı yapıtın yazarıdır.

Cezeri, tarihte sibernetiğin kurucusudur. Sibernetik; haberleşme, denge kurma ve ayarlama bilimidir. İnsanlarda ve makinelerde bilgi alışverişi, kontrolü ve denge durumunu inceler. 12. yüzyılda Cizreli fizikçi, robot ve matris ustası bilim insanı El-Cezeri, sibernetik alanın ilk isimlerindedir. Dünya bilim tarihi açısından bugünkü sibernetik ve robot biliminde çalışmalar yapan ilk bilim adamı olan El Cezerî, "Mekanik Hareketlerden Mühendislikte faydalanmayı İçeren Kitabı" (El Câmi-u'l Beyn'el İlmî ve El-Amelî'en Nâfi fî Sınâ'atı'l Hiyel adlı eserinde ortaya koydu. 50'den fazla cihazın kullanım esaslarını, yararlanma olanaklarını çizimlerle gösterdiği bu olağanüstü kitapta Cezerî, "Tatbikata çevrilmeyen her teknik ilmin, doğru ile yanlış arasında kalacağını" söyler. Bu kitabın orijinali günümüze kadar ulaşamadıysa da, bilinen 15 kopyasından 10'u Avrupa'nın farklı müzelerinde, beşi de Topkapı ve Süleymaniye kütüphanelerinde yer almaktadır.

Sibernetik insanî ve mekanik sistemlerin çalışma tarzı ve fonksiyonlarını daha iyi anlatabilmek amacıyla, bilgi işlem sistemleri ve canlı varlıkların kontrol ve iş haberleşme yöntemlerinin karşılaştırmalı araştırılmasına dayanır. Sibernetik, birden fazla disiplin oluşturmakla ilgili olup bilim dallarının her biriyle tam bir uygunluk içinde olan bir dizi kavram yardımıyla bu dallar arasında tam bir ilişki kurulmasını sağlar.

Bu bilim, zamanla gelişerek bilgisayarların ortaya çıkmasına imkan tanımıştır.

Sibernetik ve otomatik sistemlerin başlangıcı konusunda; Fransızlar Descartes ve Pascal'ı; Almanlar

Leibniz'i, İngilizler de R. Bacon'ı öne sürseler de, aslında Cezerî bunu ortaya koyan ve ilim dünyasına sunan ilk bilginidir.

Hazinî, ölçü ve tartı teorilerine yaptığı katkı ile tanınır. Bilime yaptığı diğer bir önemli katkı da yerçekimi hakkındaki görüşleridir. Hazinî, Newton'dan 500 yıl önce, "her cisim yer kürenin merkezine doğru çeken bir güç" olduğunu söylemiştir. Roger Bacon'dan yüzyıl önce de, dünyanın merkezine doğru yaklaştıkça, suyun yoğunlaştığı fikrini ortaya atmıştır. Hazinî, kimyasal maddelerin yoğunluk ve özgül ağırlıklarını ölçmek amacıyla icat ettiği hassas terazilerle, kimya bilimine de önemli katkılarda bulundu. Öyle ki, icat ettiği ve "Mizanü'l-Hikme" (Hikmet Terazisi) adını verdiği bu hassas terazi ile yaptığı yoğunluk ve ağırlık ölçümleri, günümüz teknolojisi kullanılarak yapılan ölçümlerden pek farklı değildir.

Hazinî, Zîc-i Sanacarî (Yıldız Kataloğu) adlı eserinde, yıldızlar ve gezegenlerle ilgili bilgilere ve Selçuklu Devleti'nin enlem ve boylamlarına da yer vermiştir. 'Risale fi'l-Âlât' (Aletler Bilgisi) adlı kitapçığında ise gözlem aletlerini konu almıştır.

Musaoğulları, Benu Musa kardeşler, Abbasi Halifesi Memun (M.S. 813-833) ve onu izleyen halifeler zamanında, matematiksel bilimlerin gelişmesi yönünde etkin rol oynamış kişilerdi.

Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi'nde bulunan eserlerinde, sihirli kaplar, fiskiyeler, kandiller, bir dansimetre (hidrometre-sıvıların özgül ağırlığını ölçen alet), bir körük ve bir kaldırma düzeninden bahsedilmektedir.

Hârizmi, 9. yüzyılda Hârizm'de dünyaya geldiği için Hârizmî adıyla tanınan ve büyük bir olasılıkla Türk olan Muhammed ibn Musa, Memun'un Bağdat'ta kurduğu Bilgelik Evi'nde bulunmuş ve bu kurumun kütüphanesinde matematik

ve astronomi alanlarında araştırmalar yapmıştır. Aritmetik ve cebirle ilgili iki yapıtı, matematik tarihinin gelişimini büyük ölçüde etkilemiştir.

Hârizmî'nin cebirle ilgili bu yapıtı, 12. yüzyılda Chesterlı Robert ve Cremonalı Gerard tarafından Latinceye tercüme edilmiştir. Yapıtların en ilginç yönlerinden biri, açıların, trigonometrik fonksiyonlarla ifade edildiğini gösteren bir takım tablolar ihtiva etmesidir. Bunların dışında, Hârizmî'nin yön bulmada kullanılan usturlabın biri yapımını ve diğerleri de kullanımını anlatan iki eseri daha mevcuttur. Hârizmî, Batlamyus'un Coğrafya adlı yapıtını, 'Kitâbu Sureti'l-Ard' (Yer'in Biçimi Hakkında) adıyla Arapça'ya tercüme etmiş ve böylece, Yunanlıların matematiksel coğrafyaya ilişkin bilgilerinin İslâm dünyasına girişinde önemli bir rol oynamıştır.

Ali Kuşçu, Semerkant Rasathanesi'nin müdürlüğünü yaptığı sırada, Akkoyunlular adına Osmanlılarla barış görüşmelerinde bulunmak için İstanbul'a geldi. Fatih Sultan Mehmet'in büyük desteğini gördü ve Ayasofya Medresesi'nde görevlendirildi. Burada, Mirim Çelebi, Sarı Lütfü, Sinan Paşa gibi değerli bilim adamlarını yetiştirdi. Bilhassa, astronomi ve matematik konularında çağının sınırlarını aşacak kadar önemli eğitim ve öğretim çalışmalarında bulunan Ali Kuşçu; Ayasofya Medresesi'nin çalışma programlarını da yeniden düzenlemiştir. 'Risaletü'l-Fethiye' adlı eseri ise 19. yüzyılda, İstanbul Mühendishanesi'nde (İstanbul Teknik Üniversitesi) ders kitabı olarak okutulmuştur. Bu eserde, gök cisimlerinin yere olan uzaklığına yer vermiş; ayrıca dünya haritasını da kitabının sonuna eklemiştir. Burada yer kürenin eksenindeki eğikliği 23 derece 30'17" olarak tespit etmiştir. Bu, günümüz modern astronomi verilerine oldukça yakın bir tespittir.

Bursalı Ali Münşi, tıp bilimine yaptığı en önemli katkılardan biri 'Kınakına' (kinin) hakkındaki çalışmasıdır. Burada bu ağacın kabuklarının humma, sıtma gibi hastalıklara iyi gelmesi ile ilgili gözlemlerine yer vermiştir.

Günümüz dünyasında, atomla alâkalı ilk çalışmaların İngiliz fizikçi John Dalton (1766–1844) tarafından yapıldığı, uranyumun çekirdeğinin parçalanabileceği fikrinin de Alman fizikçi Otto Hahn (1779–1868) tarafından ortaya atıldığı fikri yaygındır. Hâlbuki onlardan 1000 yıl önce yaşamış ve dönemin en büyük ilim merkezlerinden Harran Üniversitesi'nde rektörlük yapmış olan Müslüman kimyacı Câbir Bin Hayyan'ın (721–815) aşağıdaki sözleri asrımızın ilim adamlarını dahi hayrete düşürecek mahiyettedir: “Maddenin en küçük parçası olan ‘cüz-ü la yetecezza’da (parçalanma kabul etmeyen-atom) yoğun bir enerji vardır. Yunan bilginlerinin iddia ettiği gibi onun parçalanamayacağı söylenemez. Aksine parçalanabilir ve parçalanınca da öylesine bir güç ortaya çıkar ki, bu güç Bağdat'ın altını üstüne getirebilir. Bu, Allah'ın bir kudret nişanıdır.”

Müslümanların tıp ve sağlık alanındaki buluşlarına ve hastane kültürüne büyük bir bölüm ayırıyor. Sağlık alanındaki uzmanlaşma ve branşlaşmanın İslam dünyasında çok erken dönemlerde başladığı vurgulanan kitapta, İslam tarihindeki hastane kültürü günümüze örnek olacak nitelikte karşımıza çıkıyor.

Tıp dünyasında aşırı ve ilk cerrahi aletlerini ilk kez kullanan da yine Müslüman bilim adamları olmuştur. Kitapta, küçük kan dolaşımından Harvey'den üç asır önce ilk defa İbn Nefis'in bahsettiği dile getirilirken, Zahravî yüzden fazla cerrahi aletin mucidi ve büyük bir cerrah olarak anılıyor. Tarihte ilk katarakt ameliyatını yapan isim ise El-Mevsili

olarak biliniyor. 980 – 1037 yılları arasında yaşayan İbni Sina Avrupa ona Avisenna diyor), doktorların sultanı olarak tanıtılıyor. Eserleri Avrupa üniversitelerinde 600 sene temel kitap olarak okutulan Sina, hastalık yayan küçük organizmalara ilişkin araştırmaları, civa ile tedaviyi bulması, Pastor' e ışık tutması, ilaç bilimi konusundaki uzmanlığı, dış belirtilere dayanarak teşhis koyması, botanik ve zooloji konusunda ortaya koyduğu eserleriyle hâlâ gündemde kalmaya devam ediyor. Kitapta, yarayı diğer dokulara zarar vermemesi için boru içinden dağlama yapan, ameliyat esnasında kullanılan çengelin ucunu yuvarlak hale getirerek diğer organlara takılmasını engelleyen, bademcik ameliyatında alınan bademciğin kesilip dışarı çıkarılabilmesi için iki yönlü bir aleti kullanan ve idrar taşını kıran ilk aleti icat edenin de Müslüman bilim adamları olduğu ifade ediliyor. Müslüman bilim adamlarının ilk eczacılık uygulamalarında da imzası bulunuyor.

İlk olarak 1846 yılında Blanchet tarafından gerçekleştirildiği bilinen katarakt ameliyatına, Kur'ân-ı Kerîm'de, Hz. Yakup'un (as) perde inmiş gözüne, Hz. Yusuf'un (as) gömleğini sürünce görmeye başlaması hâdisesiyle işaret edilmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'den aldığı ilhamla katarakt tedavisinin mümkün olabileceğine inanan ve bu sahada çalışmalar yapan Ebu'l-Kasım Ammar bin Ali Mevsili'nin (950–1010) göz hastalıklarının tedavisi konusunda yazdığı “Kitabu'l-Müntehap” isimli eseri, Batı'da 18. yüzyılda dahi bu konudaki en iyi tıp kitabı olarak kabul edilmiştir. Ali Mavsili, göz hastalıklarına karşı uyguladığı çeşitli tedavi usullerinin yanında, içi oyuk bir tüp ile katarakt ameliyatı da yapmıştır.

İnsanlığın ortak mirası olan bilime 8 ile 16. yüzyıllar arasında Müslümanlar çok önemli katkıda bulunmuşlardır.

Batı'da yetişmiş Gergo Saton gibi objektif birkaç bilim tarihçisinin eserlerinde Müslüman ilim adamlarından detaylı olarak bahsedilmektedir. Bu eserlerde Sâbit Bin Kurra için Müslümanların Euklides'i; Harezmi için cebirde Euklides'ten bin yıl ileride; Câbir bin Hayyan için modern kimyanın, İbn-i Heysem için optik ilminin ve modern tecrübî fiziğin kurucusu; İbn-i Sina için hekimlerin ustası; El-Cezeri için modern mühendisliğin ve otomatik kontrol ilminin kurucusu; Uluğ Bey için 15. yüzyılın astronomu; Mimar Sinan için mimarların ustası; Piri Reis için dünyanın en büyük denizcisi; Râzi için Avrupa'daki ders veren kimyager denmekte, diğer âlimler için de çeşitli güzel tâbirler kullanılmaktadır. Ayrıca Milletlerarası Astronomi Birliği 1950'de aldığı bir karara istinaden Ay yüzeyinde bulunan kraterlere (Ay çukuru) bilime önemli katkıları olmuş ilim adamlarının isimlerini vermiştir. Bunlar arasında Müslüman ilim adamlarından Sâbit bin Kurra, Ebu'l-Vefa, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, Câbir Bin Hayyan, İbn-i Heysem, Biruni, İbn-i Sina, Nasiruddin Tusi, El-Battâni, El-Fargani, Bitrucci, El-Zerkavi ve Es-Sûfi'nin isimleri de yer almaktadır.

KATEGORİZE EDİLMİŞ DALLARA GÖRE

MÜSLÜMAN ÂLİMLER VE BULUŞLARI

Avrupa devletlerinin teknoloji ve endüstride ilerlemeye başlamalarıyla İslam dünyasındaki gerileme aynı tarihleri gösteriyor. Batı kendilerine özgü bir kalkınma hamlesi ile 400 yıldır (belki bin yüz yıldır) alt edemediği Müslümanları yenerek “Batı Tipi Kalkınma” hamlesini başlatmıştır. Aynı yıllarda Osmanlı İmparatorluğu defansa geçerken, İran’da Timur İmparatorluğu parçalanarak yerlerine Safeviler geliyordu. Keza Hindistan’da Evrengiz’den sonra yine parçalanma ve gerileme, Endonezya’da Müslümanların Portekizlilerin tahrip edici haçlı ruhu marifetiyle darbe yemeleri hep olumsuz gelişmeler olarak tarihteki yerini alıyordu. İslam ülkeleri ise 1700 yılında başlayan Batı’ya karşı yenilmişlik psikolojisini yeni yeni üzerinden atarak, 20.yy’ın ikinci yarısından itibaren geçmişini hatırlayarak hamleci davranmaya başlamıştır. Bu olumsuz etkileşimlerine rağmen Müslüman alimlerin medeniyet dünyasına yaptığı çok hizmetler vardır. Kaldı ki iki medeniyet arasındaki mukayeseyi son üç yüz yıllık döneme sıkıştırmak gerçekçilik olmaz.

Yukarıda anlatılanları bilim dallarına göre ayırarak konular üzerinde sonuç alıcı çalışmalar yapan Müslüman ilim adamlarını ve yaptıkları buluşları sıralayabiliriz. Bu konuyu zikretmemin nedeni, aynı konuda Batı ve İslam alimlerinden hangilerinin önceliğe sahip olduklarına da bir mukayese imkanı vermektir.

Ameliyat ve Cerrahi

İslam peygamberi davetine başladığı yıllarda tıbbi arka plan oldukça geriydi. Hz. Peygamber ilim konusundaki “ilim Çin’de de olsa alınır” veya “ hakikat müminin yitiğidir, onu nerede bulursa alır” mealindeki hadisler ve benzerleri sonucunda tıpta önemli gelişmeler olmuştur.

Ali Bin Abbas (? - 994) 1000 sene önce ilk kanser ameliyatını yapan Müslüman bilim adamıdır. Karın altı kanserleri hakkında eser yazmış, kılcal damarlardaki kan dolaşımını ilk fark eden insan olmuştur.

Ebu'l Kasım El Zehravi'nin (936 -1013) bulduğu ameliyat yöntemleri ve 200 civarında alet hâlâ kullanılmakta. Böbrek taşlarının nasıl çıkarılacağını ilk defa o tespit etti. Bu ameliyatı ilk defa o gerçekleştirdi. Yaptığı ameliyat, çağımızın en ileri gelen operatörlerinin yaptıkları ameliyatla aynı idi.

Ammar (11. yüzyıl) ilk katarakt ameliyatını kendine has biçimde yapan alimdir. Yaptığı göz ameliyatlarını kendi icadı olan aletlerle, altı kez yaptığı Katarakt ameliyatının bütün detaylarına kadar gayet anlaşılır şekilde kitabında yazmıştır

İbni Ebi Useybia (1203 - 1270) tıp tarihi hakkında eşsiz bir eser veren doktordur. Bu eser 15 bölümden oluşur, 380 adet önemli doktor ve bilim adamının biyografisini içerir ve tıp tarihinin kökenlerini aydınlatmaya çalışır. Ele aldığı kişiler sadece Müslüman bilim adamları değildir, aralarında Yunan, Arap, Pers, Hint bilim adamları da vardır. Eser, İbn-i Sina, Farabi, İbn-i Rüşd, Galen, Hipokrat gibi hekim ve bilim adamları hakkında önemli bilgiler içermesinin dışında, 13. yüzyılda Doğu dünyasında gelişen tıp biliminin işlevi ve işleyiş biçimi hakkında da genel bir bakış elde etmemizi sağlar.

Sabuncu Oğlu Şerefeddin (1386 - 1470) Fatih devrinin ünlü doktor ve cerrahlarından. Bir gün zehirli bir yılanı

(engerek) olduğunu söyleyen yılancı gelir ve Sabuncuoğlu yapmış olduğu tiryaka güvenir ancak test etmek ister. Bunun üzerine yılanı getiririr (önceden tiryakı içmiştir) ve sol elinin orta parmağını ısirttırır. Sonra bu tiryaktan şerbet yapıp içer ve yılanın ısırıldığı yere de tiryaktan sürer ve yılan zehrinin parmağında ya da vücudunda bir etkisi kalmadığını söyler. Zehri kendi üzerinde denemesi onun ilacına ne kadar güvendiğinin ve cesaretinin de bir kanıtıdır.

Anatomi

Ali Bin Abbas (? - 994) kılcal damar sitemini ilk defa ortaya atan bilim adamıdır. Eski çağın en büyük hekimlerinden olan Hipokrates'in (Hipokrat) doğum olayı görüşünü kökünden yıkmıştır.

İbn'ün Nefis (1213 - 1288) küçük kan dolaşımını bulan ünlü bir İslam alimidir. İbn Nefis pulmoner dolaşım ile birlikte kılcal damar ve koroner dolaşımaları da ilk keşfeden kişi olmasıyla tanınmıştır. Zira bunlar dolaşım sisteminin temelini oluşturmaktadır; nitekim kendisi bu keşifleri sebebiyle dolaşımsal fizyolojinin babası ve "Orta Çağın en büyük fizyoloğu" olarak görülmüştür.

İbrahim Hakkı Erzurumi (1703 - 1780) en ünlü eseri Marifetnâme'de insan fizyolojisi ve anatomisinden bahseden büyük bir mutasavvıftır.

Astronomi

Kuran-ı Kerim'de göklere ve semavi cisimlere bolca göndermeler yapan ayetler vardır. Kuran-ı Kerim zaten "Kainat Kitabı" değil midir? Bu nedenlerle İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren astronomi önemsenmiş bir bilim dalıdır. Namaz vakitlerinin, oruca başlama gününün tespitinin, ayların ve

günlerin hesaplanmasının da hep astronomi ile ilgili olduğu unutulmamalıdır. Müslümanların önemli astronomi aleti “usturlab” Biruni’de çok önemli tespitlerin aracısı oluyordu.

Batı, sistematik bilgi formunun Yunan’a ve daha gerilerde de Mısır, Babil, Çin ve Hint’e ait olduğunu söylüyor. Ancak yine aynı kaynaklar 7.yy’la 15.yy arasında bahsetmiyor. Daha açık ifadesi ile Müslümanların yoğunluklu olarak ilimde aktif oldukları dönemi gözlerden kaçırmaya gayret ediyor. Batı’nın karanlık olan Orta Çağ’ının, Müslümanların aydınlık çağı olduğunu bilerek atlıyor. Bu tarihlerde hemen sayılabilecek ve tanınmış on sekiz rasathane astronomideki İslam dünyasının aynasıdır.

Maaşallah (? - 815) meşhur islam astronomlarından. Usturlab konusunda ilk eser sahibi olarak bilinir.

Battani (858 - 929) dünyanın en meşhur 20 astronomundan biridir. Trigonometrinin mucididir. Sinüs ve kosinus tabirlerini ilk kullanan alimdir.

Ebu'l Vefa (940 - 998) meşhur bir astronomi bilginidir. Trigonometriye tanjant, kotanjant, sekant ve kosekantı kazandıran matematik alimidir.

İbni Yunus (? - 1009) Galileo'dan önce sarkacı bulan astronomdur.

Biruni (973 - 1051) dünyanın döndüğünü ilk bulan bilim adamıdır. Bîrûnî'nin astronomi alanında yaptığı çalışmaların başında Sultan Mesut'a 1010'da sunduğu "Mesudî fi'l Heyeti ve'n-Nücum" adlı yapıtı gelmektedir. Bu yapıt günümüze gelmiş olup bu konuda yaptığı çalışmalarının bir kısmı kayıptır. Kanun adlı eserinde Aristo ve Batlamyus'un görüşlerini tartışma konusu yaparak Dünya'nın kendi ekseninde

dönüyor olma olasılığı üzerinde durması bilim tarihi açısından önemlidir.

Cabir Bin Eflah (12. yüzyıl) ortaçağın en büyük astronomlarından. Batı dünyasında Geber adıyla bilinen ünlü astronomdur. Cabir bin Eflah'ı üne kavuşturan eseri, Batlamyus'un eseri olan El-Mescit'teki yanlışları düzeltmesi için yazdığı Kitabül-Hey'e fi İstihl'l Mecisti adlı eseridir.

Necmeddinü-l Mısri; (13. yüzyıl) çağının ünlü astronomlarından.

Bitrucci (13. yüzyıl) Kopernik'e yol açan, öncülük eden astronomi bilim adamıdır. Bitrûcî, Kitâbu'l-Hey'e (Astronomi Kitabı) adlı yapıtında Aristoteles fiziği ile uyuşmadığından Batlamyus'un eksantrik ve episikil düzeneklerini eleştirmiştir; çünkü bu düzenekler, yer'i evrenin merkezinden kaldırıyor ve bu yolla Aristoteles fiziğini geçersiz kılıyordu. Bitrûcî, Ödoksos tarafından geliştirilen ve Aristoteles fiziğine dayanan ortak merkezli küreler kuramına geri dönmüş ve gezegenlerin düzensiz hareketlerini açıklayabilmek için, daha önceden belirlenen 8 gökküresinin dışına bir küre daha ilave etmiştir.

Kadızzade Rumi (1337 - 1430) çağını aşan büyük bir astronomi bilgini. Türklerin ilk astronomudur.

Şemsettin Halili (? - 1397) büyük bir astronomi bilginidir. Halilî'nin şöhreti, başlıca eserini teşkil eden ve İslâm astronomisinde küresel astronominin matematiksel çözümü için zirve sayılan vakit tayinine ilişkin cetvellerinden kaynaklanmaktadır. Onun cetvellerine Kahire ve İstanbul gibi büyük şehirlerde yüzyıllar boyunca başvurulmuş, Şam'da ise XIX. yüzyıla kadar onlardan faydalanılmıştır.

Uluğ Bey (1394 -1449) çağının en büyük astronomu, ünlü bir alim ve hükümdardı. Timur'un torunudur ve Timur İmparatorluğu'nun 2. hükümdarı olan Şahruh'un oğludur. 1393 yılında Sultaniye kentinde doğmuştur. Timur'un öldüğü sıralarda Uluğ Bey Semerkant'ta bulunuyordu. Maverainnehir'in Mirza Halil Sultan'ın saldırısı ve işgali üzerine, babasının yanına gitmek zorunda kalmıştır. Babası buraları yeniden yönetimine alarak on altı yaşında olan Uluğ Bey'e yönetimini bırakmıştır. Uluğ Bey, bu tarihten sonra, hem hükümeti yönetmiş ve hem de öğrenimine devam etmiştir.

Uluğ Bey, bilgin ve olgun bir hükümdardı. Boş zamanını kitap okumak ve bilginlerle ilmi konular üzerinde konuşmakla geçirirdi. Tüm bilginleri yöresinde toplamıştı. Uluğ Bey, dikkatlice okuduğu kitabı, sözcüğü sözcüğüne hatırında tutacak kadar belleği vardı. Matematik ve astronomi bilgileri oldukça ileri düzeydeydi. Bir söylentiye göre, kendi falına bakarak, oğlu Abdülatif tarafından öldürüleceğini görmüş ve bunun üzerine oğlunu kendisinden uzak tutmayı uygun görmüştür. Baba ile oğlu arasındaki bu soğukluk, Uluğ Bey'in küçük oğluna karşı olan yakınlığı ile daha da şiddetlenmiş ve sonunda Uluğ Bey'in korktuğu başına gelmiştir.

Ali Kuşçu (1403 - 1474) ünlü bir Türk astronomi bilginidir. II. Mehmed'in davetiyle İstanbul'a geldi. Osmanlı – Akkoyunlu sınırında Fatih Sultan Mehmed'in emriyle büyük bir törenle karşılanan Ali Kuşçu, Ayasofya medresesine müderris oldu. 16 Aralık 1474 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Takiyyüddin Er Raşit (1521 - 1585) İstanbul Rasathanesi'ni ilk kuran, çağından çok ileride ve asrın önde gelen astronomi alimidir.

Diğer meşhur astronomi alimleri: Muhammed Bin Musa (9. yüzyıl), Dinaveri (815 - 895), Sabit Bin Kurra (? - 901), Macriti (? - 1007), Zerkali (1029 - 1087), İbni Rüşd (1126 - 1198), Nasirüddin Tusi (1201 - 1274), Kazvini (1203 - 1283), Kemaleddin Farisi (? - 1320), Seyyid Ali Reis (? - 1562)

Atom

Cabir Bin Hayyan (721 - 805) atom bombası fikrinin ilk mucidir. Maddenin en küçük parçası atomun parçalanabileceğini bundan 1200 sene önce söylemiştir.

Mevlana Celaleddin Rumi (1207 - 1273) "Eğer bir zerreyi (atomu) kesersen, ortasında bir güneş ve güneş etrafında durmadan dönen gezegenler bulursun" diyerek, atoma işaret etmiştir.

Bahçecilik

Meyve bahçeleri konusunda bu gün Müslümanlar daha avantajlı durudadırlar. Bu konuda aşılama teknikleri çok gelişmiştir. Kuar'da bahçe tasvirleri Müslümanları bahçeciliğe özendiren faktörlerdendir. Ayrıca Arabistan Yarımadasının tamamına yakınında hurmanın önemi bilinmektedir. Kur'an'da ismi geçen meyvelerin bu gün hala Müslümanlar arasında önemi devam etmektedir.

Bahçeyi çiçek ve sanat eserleriyle süsleyip meditasyon merkezi haline getirenler Araplardı. Keza Endülüs Emevilerinin yaptığı eser ve süslemeler dillere destandı. Batı, kıskançlığından bu eserleri yerle bir etti.

Ekolojik denge en fazla Müslümanların ilgi alanına girmektedir. Yaratılışın bir denge üzere olduğunu en iyi Kur'an anlatıyor zaten.

Botanik

Müslümanların botanik araştırmaları yalnız bilimsel tasvir sınırlarında olmayıp, bitkilerin gizli özelliklerinin araştırılmasına kadar uzanır.

Dinaveri (815 - 895) botanikçi bir alim olarak bilinir.

İbni Sina (980 - 1037) botanik ile de ilgilenmiştir. “Şifa”ındaki tabiiyyat kısmı hem ilmi hem de felsefi bir bakış açısı ile bitkileri kapsamlı bir şekilde ele alır.

İbni Baytar (1190 - 1248) ortaçağın en büyük botanikçilerindendir. İbni Baytar bitkileri eczacılık yönüyle ele almaktadır.

Coğrafya ve Jeoloji

Allame bilgin Biruni şöyle diyor; “Bizim kayalardaki kayıtlara ve geçmişten kalan izlere çok uzun zaman önce ve bilinmeyen sıcak ve soğuk şartlarda meydana gelmiş olan değişiklikleri tespit etmememiz gerekir.” Demekki Müslüman alimler fosillerin ve kırılmaların farkındaydı. Batı'nın izah ettiği gibi bu bilim 18.yy'da ortaya çıkmamıştır. Biruni Hindistan'daki Ganj ovasının bir tortul tabaka olduğunu söylüyordu.

Bu gün hiçbir jeolog, Müslümanların yer altı suları ile su sistemlerinden bahsetmeden jeoloji çalışmalarının bilimselliğini değerlendiremez.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (701 - 771) "El-Muvafekat" adlı eserinde yeryüzünü bir top gibi yuvarlak kabul etmiştir.

Muhammed Bin Musa (9. yüzyıl) dünyanın çevresini ölçen 3 kardeşten biri.

Ebu Maşer (785 - 886) med-cezir (gel-git) olayını ilk keşfeden bilginidir.

İbni Havkal (10. yüzyıl) 10 asır önce ilmi değeri yüksek bir coğrafya kitabı yazmıştır.

İstahri (10. yüzyıl) minyatürlü coğrafya kitabı yazan bir bilgin.

Mes'ûdi (? - 956) kıymeti ancak 18. ve 19. yüzyıllarda anlaşılan büyük coğrafyacı. Mesudi günümüzden 1000 sene önce depremlerin oluş sebebini açıklamıştır. Ayrıca eserlerinden yel değirmenlerinin de müslümanların icadı olduğu anlaşılmıştır.

Beyruni (973 - 1051) Ümitburnu, Amerika ve Japonya'nın varlığından bahseden ilk bilim adamıdır. Amerika kıtasının varlığını Kristof Colomb'un keşfinden 500 sene önce bildirmiştir. Jeoloji ve coğrafya alanlarında eserler yazmış, çağın en büyük alimidir.

İbn-i Rüşd (1126 - 1198) "Coğrafya" adlı eserinde: "Bilginler arasında yeryüzünün bir küre şeklinde olduğu konusunda ittifak vardır" demiş ve eserleri yüzyıllarca Avrupa'da okutulmuştur.

Coğrafya ve jeoloji alanından diğer isimler: Sabit Bin Kurra (? - 901), İbni Sina (980 - 1037), Kazvini (1203 - 1283), İbni Macit (15. yüzyıl), Katip Çelebi (1609 - 1657)

Batlamyus bir senelik zamanı 260 gün olarak hesapladığı halde, İslam alimi Battani (858-929) 365 gün, beş

saat, 46 dakika ve 22 saniye olarak hesaplamıştır. Bu gün varılan sonuçla arasındaki fark iki dakika 24 saniyedir.

Denizcilik

İbni Macit (15. yüzyıl) ünlü bir denizci olup, Vasco Dö Gama onun bilgilerinden ve rehberliğinden istifade ederek Hindistan'a ulaşmıştır.

Oruç Reis (1474-1518) en büyük Türk denizcilerindendir.

Hızır (Barbaros) Hayreddin Paşa (?-1546) 122 kadirğa ile 1538 yılında Andrea Doria komutasındaki 600 parçalık düşman armadasına karşı tarihin en büyük deniz zaferini elde etmiştir. Bu seferde Turgut, Salih ve Seyyid Ali Reisler de yer almıştır.

Piri Reis (16. yüzyıl) çeşitli fetihlere katılmış, Yemen ve Aden'de Portekiz kuvvetleri ile çarpışmıştır. Piri Reis'in çizdiği dünya haritası halen Topkapı Müzesindedir.

Koca Murat Reis (16. yüzyıl) 1585'te Kanarya Adaları'na yaptığı seferle tanınır.

İbrahim Efendi (18. yüzyıl) Osmanlılar'da ilk denizaltıyı yapmıştır.

Diğer meşhur denizciler: Karamürsel Bey (14. yüzyıl), Kemal Reis (1450-1511), Seyyid Ali Reis (? - 1562), Turgut Reis (1485-1565), Salih Reis (?-1566), Küçük Murat Reis (17. yüzyıl), Küçük Hüseyin Paşa (1758-1803).

Fizik

Fizik kelimesi oldukça yeni bir kelime. Eskiler kendilerini “tabiat filozofu” olarak görüyordu. Ancak

Müslümanlar fiziği de içine alan “Tabiiyyat” kavramını kullanıyordu. Mesela optik biliniyordu. Madde-suret doktrinini; mekanın, cismin dış yüzeyinin tanjantı mesabesinde olan iç yüzeği şeklindeki tanımı veya zamanı hareketin ölçüsü olarak değerlendirmefikri Aristo’dan alınmış ve İbni Sina’nın “Şifa”sında zikredilmiştir. Müslüman Meşşailer bu konuyu iyi biliyorlardı. Biruni, Aristo fiziğine köklü tenkitler getirmiştir. Ayrıca “İşrakiler”in de köklü fizik görüşlerinin olduğunu belirtelim. Bu ekolün büyük ismi Suhreverdi “ışık fiziği”nin temellerini attı ve Aristo’nun madde-suret teorini reddetti. “Madde karanlıktan veya ışığın yokluğundan başka bir şey değildir” dedi. Optik ilminin kurucusu olarak İbn El Heysem’dir denilse yeridir.

Hazini (7. yüzyıl) yerçekimi ve terazilerle ilgili izahlarda bulunan bilgin.

Fergani (9. yüzyıl) ekliptik meyli ilk tespit eden bilginidir.

Farabi (870-950) ses olayını ilk kez fiziki yönden açıklamıştır.

İbni Heysem (965 - 1051) İslam dünyasının en büyük fizikçisidir. Maddenin atom ve molekülardan oluştuğunu söyleyen ilk alim İbni Heysem’dir. Zaten bu atom ve moleküllere dayanarak kırılma kanunlarını bulmuştur.

Ömer Hayyam (? - 1123) cebirdeki binom veya newton formülünü bulan bilgin. Bizde sadece “Rubailer”le tanınan bir isimdir. Halbuki çok yönü olan bir isimdir. Tıp, matematik, edebiyat, özellikle şiir onun mesleklerindedir.

Fizik sahasının diğer ünlü isimleri: Kindi (803 - 872), İbni Sina (980 - 1037), Şihabettin Karafî (? - 1285), Kemaleddin Farisi (? - 1320).

Hat Sanatı

Yakut-ı Mustasîmî (13. yüzyıl) Anadolu'da 13. yüzyılın ortalarından başlayıp, 15. yüzyılın ortalarına kadar hat sanatına tesir etmiştir.

Şeyh Hamdullah (1429-1520) Yakut-ı Mustasîmî'nin koyduğu kurallarda bazı değişiklikler yaparak Arap yazısına daha sıcak, daha yumuşak bir görünüm kazandırdı.

Hafız Osman (1642-98) Arap yazısına estetik bakımdan en olgun biçimini kazandırdı. Bu tarihten sonra yetişen hattatların hepsi Hafız Osman'ı izlemişlerdir.

Halıcılık

İnsan figürünün kullanılmaması Müslüman dünyasında halıcılığın da gelişmesini sağlamıştır. Halılar üzerindeki birçok figürler esasen madenlerin, bitkilerin, hayvanların ve insanların değişik çizimlerinden ibarettir.

Haritacılık

Kaşgarlı Mahmut (11. yüzyıl) Japonya'yı gösteren, bilinen en eski dünya haritasının sahibidir.

İdrisi (1100 - 1166) yedi asır önce bugünkine çok benzeyen dünya haritası çizmiştir.

Mürsiyeli İbrahim (15. yüzyıl) Piri Reis'ten 52 sene önce bugünkine uygun bir Akdeniz haritası çizmiştir.

Piri Reis (16. yüzyıl) dünya haritalarıyla tanınmıştır. Rus tarihçi Sergey Manukov, Piri Reis'in 1513'te çizdiği

haritasının benzerini hazırlamanın ancak dünyanın uydudan çekilmiş fotoğraflarıyla mümkün olduğunu bildiriyor.

Havacılık

İbni Firnas (? - 888) Wright kardeşlerden 1000 sene önce ilk uçağı yapıp uçmayı gerçekleştiren alim.

Hazerfen Ahmed Çelebi (17. yüzyıl) havada uçan ilk Türk ve planörcülüğün öncüsüdür.

İlim Merkezleri

Halife Me'mun (813 - 832) tarafından devlet merkezi olan Bağdat'ta ilk dâimi rasathane kurulmuştur.

Fas'taki Karaviyyin Camii Medresesi 859'da kuruldu.

Kahire'deki el-Ezher Camii Medresesi 972'de ve yine aynı şehirde Dâr'ul Hikmet 11. asırda kurulmuş oldular.

Endülüs'teki Kurtuba Medresesi ise 10. asrın bidâyetinde kurulmuştur.

Sultan Bayezit Külliyesi'nde 1488 yıllarından itibaren, Tıp Medresesi'nde okuyan öğrenciler staj görmüştür. Bayezit Külliyesi'ne bağlı şifahanede akıl ve ruh hastaları tedavi görürdü ve tedavi için müzik, çiçekler, çeşitli av etleri ve ilaçlar kullanılırdı.

Kimya

İnsanoğlunun ilk ilaçları doğrudan bitki dünyasından geliyordu.

Razi (864 - 925) doktordur. O, önce kimyacı, belki simyacı; sonra doktordu. Asırlar boyunca Avrupa'ya ders veren ünlü bir kimyagerdir.

Alkol, sülfürük asit ve nitrik asit maddeleri Müslümanlar tarafından keşfedildi.

İslam kimyacılarından bazıları; İbni Sina (980-1037), İbni Umeyl (864-912), Cildaki (-1360)dir.

Matematik ve Geometri

İslam medeniyeti için bilgi toplayanlar hemen matematik konusunun bu medeniyet için ayrıcalıklı konumunu görürler. Mimaride, plastik sanatlarda, şiir ve geometride bolca matematikle karşılaşılır. Zaten Pisagor'u esas alan çalışmalar da "İbrahimi Pisagorculuk" gibi bir ekol konmuştu ortaya. Batılılar İslam medeniyetini önlerine aldıkları zaman ilk görecekleri (gördükleri) Arap sayılarıdır. Bu sayılar 10.yy'da Batı'ya geçmiş ve öyle değişikliklere yol açmış ki, Batı'da ilmi ilerlemenin ve buluşların itici gücü olmuştur. Yoksa Roma rakamlarıyla bilimin gelişmesi mümkün olmazdı. Kaldı ki bu sayıların Batı'ya geçişi de Mağrib ülkeleri üzerinden Endülüs Emevileri eliyle olmuştur. Cebirde meydana gelen gelişmeler Ömer Hayyam tarafından "Cebir" adlı eserinde toplandı.

Harezmi (780-850), Hint rakamlarına sıfır rakamını eklemiş ve ilk cebir kitabını yazmıştır. Cebir ilmi ancak Harizmi'nin sayıyı modern anlamda tam ilişki içerisinde düşündüğünde doğmuştur. Cebir Müslümanların en önemli buluşlarından. İnsanlığa Logaritmayı Harezmi tanıtmıştır.

İbni Türk (830-) (9. yüzyıl) Cebirin temelini atan İslam bilgini. Cebir konusunda yazmış olduğu kitabın ancak küçük bir bölümü bugün elimizde bulunmaktadır. Burada, özel tipler halinde gruplandırılmış ikinci derece denklemlerin çözümleri, Hârizmî'ninkilerden daha ayrıntılı olarak verilmiştir.

Ebu Kamil Şuca (? - 951) Avrupa'ya matematiği öğreten islam bilgini. Ebû Kâmil, ikinci dereceden cebir denklemlerinin hakîkî köklerini keşfetti. Cebirsel ifâdelerin çarpma ve bölme usûllerini geliştirdi.

Ebu'l Vefa (940 - 998) matematik ve astronomi bilginidir. Trigonometriye tanjant, kotanjant, sekant ve kosekantı kazandıran matematik dehasıdır.

Macriti (? - 1007) Macriti Endülüs'te yetişen ünlü kimya ve matematik alimi. İsmi, Mesleme bin Ahmed bin Kasım bin Abdullah el-Macriti olup, künyesi Ebü'l-Kasım'dır. 950 (H.338) senesinde, şimdi İspanya'nın başşehri olan Madrid'de doğdu. Bu yüzden el-Macriti ismini aldı. 1007 (H.397) senesinde Kurtuba'da vefat etti. Matematikte başkan kabul edilen Endülüslü matematikçi. Sayılar teorisi ve Oklid geometrisi üzerinde çalışarak eserler yazdı. Macriti'nin hesap hakkındaki eseri o devrin bütün ilim çevrelerinde el kitabı olarak kullanıldı.

Gıyaseddin Cemşid (1380-1437) Ondalık kesir hakkında ilk eser yazan matematikçidir. Horasanlı Gıyaseddin, sinüsü ilk defa hesaplamış ve $\sin 1 = 0.017\ 452\ 404\ 437\ 238\ 571$ olduğunu yazmıştır. Ayrıca Pi sayısı için $3.141\ 592\ 635\ 589\ 743$ olmak üzere virgülden sonra 18 haneyi hesaplamıştır.

Mağribi (16. yüzyıl) Çağının en büyük matematikçilerinden. Mağribinin eseri olan "Tuhfetü'l Ada" isimli kitabında üçgen, dörtgen, daire ve diğer geometrik şekillerin yüzölçümlerini bulmak için metodlar gösterilmiştir.

İsmail Gelenbevi (1730 - 1791) 18. yüzyılda Osmanlılar'ın en güçlü matematikçilerindendir. Matematik işlemleri, özellikle büyük sayılarla yapılan çarpma ve bölme

işlemleriyle, kök ve kuvvet alma, sinüs ve tanjantlarını bulma işlemleri güç işlerden olup, bu güçlük nedeniyle çoğu zaman hesaplarda yanlışlıklar meydana geldiğinden, işlemleri kısaltmak ve kolaylaştırmak yoluyla bu yanlışlıkların önünü almak için çeşitli logaritma cetvelleri icat edilmiştir.

Matematik ve geometride diğer ünlü şahıslar: Kindi (803 - 872), Muhammed Bin Musa (9. yüzyıl), Sabit Bin Kurra (? - 901), Kerhi (? - 1029), İbni Rüşd (1126 - 1198), Nasirüddin Tusi (1201 - 1274), Kemaleddin Farisi (? - 1320), Seyyid Ali Reis (? - 1562).

Mikrobiyoloji

Akşemseddin (1389 - 1459) Pasteur'den önce mikrobu bulan ilk bilim adamı. İstanbul'un manevi fatihi ve büyük bir mutasavvıftır.

Kambur Vesim (? - 1761) Verem mikrobunu Robert Koch'dan 150 sene önce keşfeden ünlü doktor.

Mimari

15. yüzyıldan kalan "Kapalı Çarşı" kalın duvarlı, bir seri kubbe ile örtülü eski iki yapıdan ibaret iken, etrafı sonraki yüzyıllarda gelişen sokakların üzerleri örtülerek, ekler yapılarak bir alışveriş merkezi haline gelmiştir. Dünyanın en eski ve en büyük kapalı çarşısı İstanbul şehrinin merkezinde yer alır ve 31 hektar alanda 60 kadar sokak ile 4000'den fazla dükkân içermektedir.

Mimar Hayrettin (15. yüzyıl) 100 kadar kubbe ile kapalı Sultan Bayezit Camii ve külliyesinin mimarıdır.

Mimar Sinan (1489 - 1588) seviyesine bugün bile ulaşılabilen bir mimari ve sanat dahisidir.

Sedefkâr Mehmet Ağa (16. yüzyıl) Türkiye'nin tek altı minareli camisi olan Sultan Ahmet Camii'nin mimarıdır.

Şah Abbas'ın (16. yüzyıl) yaptırdığı, Şah veya İmam Meydanı olarak bilinen İsfahan şehir merkezi, dünyanın en büyük şehir meydanlarından biridir. 560'a 160 metre büyüklüğündeki meydanda camiler, saray, pazar, mahkeme, oyun ve kutlama alanları bulunmaktadır.

Optik

Optik denilince akla gelen ilk isim İbn El Heysem'dir. Çünkü optiğin kurucusu odur.

Kindi (803 - 872) Optik ile ilgili eserleri kaynak olan bilgin.

İbn-i Heysem (965-1051) optik ilminin kurucusu kabul edilir. Çünkü Oklit'in sapma açılarıyla ilgili düşüncesinin yanlış olduğunu ve hızların oranının açılarla değil, sapma açılarının sinüsleri ile orantılı olduğunu belirtmiş ve kanunları molekül nazariyesi ile hesaplayarak ispat etmiştir.

Sanat

Saygın bilim dergisi Science'taki bir araştırmaya göre, İslam âlemindeki sanatçıların çinilerde kullandıkları geometrik desenlerin formülünü Batılı matematikçiler 500 yıl sonra keşfedebildi.

16. asır ortalarında Mir Muhammed Tahir tarafından Hindistan'da yapılmaya başlandığı rivayet olunan ebruculuk, buradan İran'a ve sonra da İstanbul'a kadar yayılmıştır. Aynı yüzyılın sonlarında, İstanbul'dan Avrupalı seyyahlar tarafından kendi memleketlerine götürülen ebru kağıtları önce Almanya'da, sonra da Fransa ve İtalya'da mermer kağıdı veya

Türk mermer kağıdı, hatta sadece Türk kağıdı adıyla tanınıp benimsenmiş ve oralarda da yapılmaya başlanmıştır.

İznik çinisi 16. ve 17. yüzyılda dünyanın en değerli çinileri arasında sayılıyordu.

1630 - 1652 yıllarında tamamlanan Tac Mahal dünyanın 7 harikasından biri olarak kabul edilir. Yapının mimarları, Mimar Sinan'ın talebelerinden Mehmet İsa Efendi ve Mehmet İsmail Efendi ile yapıdaki yazıları yazan Hattat Serdar Efendi eserin yapımı için, Şah Cihan tarafından İstanbul'dan davet edilmişlerdi.

Savaş Teknolojisi

Çinlilerin icad ettiği barutla 12. yüzyılda tanışan müslümanlar, 13. asrın yarısında alev püskürterek hareket eden, gök gürültüsü gibi sesler çıkaran roketler icad etti.

Mehter (14. yüzyıl) dünyanın en eski askeri bandosudur.

Fatih Sultan Mehmet'in (1432 - 1481) kendi icadı olan ve adı "Şahi" olan topların ağırlığı 17 ton ve bakırdan dökülmüş olup, 1.5 ton ağırlığındaki mermileri 1 km. ileriye atabiliyordu. Bu topları 100 öküz ve 700 asker ancak çekebiliyordu.

Lagarî Hasan Çelebi (17. yüzyıl) füzeciliğin atası ve Osmanlılar'da ilk defa füze ile uçan bilgendir.

3. Ahmed (18. yüzyıl) zamanında humbaracılardan Ali Ağa "Tulumba" adını verdiği roketler icad etti.

Fatih Sultan Mehmet'in toplarla ilgili yaptıkları unutulacak cinste midir?

Seyyahlar

İbn Fadlan (10. yüzyıl) Avrupa ve İskandinavya hakkında çok detaylı bilgiler sunmuş, müslüman bir diplomat ve seyyahtır.

İbni Battuta (1304 - 1369) ülke ülke, kıta kıta dolaşan büyük bir Müslüman seyyahı.

Evliya Çelebi (1611 - 1682) büyük Türk seyyahı ve meşhur Seyahatname'nin yazarıdır.

Sosyoloji ve Psikoloji

İhvan'üs Safa (10. yüzyıl) ahlak ve çeşitli mevzularda eserler bırakmıştır.

İbni Haldun (1332 - 1406) tarihi ilim haline getiren sosyolojiyi kuran mütefekkir. Psikolojiyi tarihe uygulamış, ilk defa tarih felsefesi yapan büyük bir İslam tarihçisidir. Sosyolog ve şehircilik uzmanı.

İbrahim Hakkı Erzurumi (1703 - 1780) büyük bir sosyolog ve psikologdur.

Tarım

Toplumların bir çoğu göçebe olsa da onun tamamlayıcı faktörü daima tarımdır. Bu ili esas itibariyle “İslam Şehri”ne maddi bir omurga olarak hizmet etmiştir. Müslümanlar tarım konusunda Mısır, Babil, Bizans, Roma, Batı Asya ve Ege sınırlarındaki her medeniyetin tecrübelerinden faydalanmışlardır. Sulama konusu önemli bir problem oluşturmuştur tarımın önünde. Bu konuda nehir kenarları ile yağışı bol bölgeler daha avantajlı olurken, diğer bölgeler değişik yollar geliştirmişlerdir.

İbni Avvam (8. yüzyıl) tarım alanında ortaçağ boyunca kendini kabul ettiren bilgin.

Tedavi ve Eczacılık

Uyum ve denge doktrini açısından tıp önemli bir disiplindir. Önceleri Hıristiyan, Yahudi ve Zerdüştlerin elinde gelişen tıp, zamanla Müslümanların elinde hızla ilerledi. Kindi, İbni Sina ve İbni rüşd gibi alimler esas itibariyle hekimdiler. Hatta İbni Sina gibi bazıları hekimlik alanında rakipsiz otoritelerdi. Harun Reşit ilk tam teşekküllü hastaneyi kurmuştu. Osmanlı'nın Bursa'da kurduğu "Darüşşifa" emsallerinden üstündü. Tıbbın konusu insandı ve İslam'da en önemli yaratık da insandı. Yani insan varoluşun sembolüdür. İnsan sağlığına verilen önem esas itibariyle İslam dininin temel öğretilerindendir. Düzenli yıkanma, diş temizliği, oruç tutma, domuz etinden uzak durma, alkollü içki yasağı gibi konular aslında insan sağlığı ile ilgilidir. Müslüman hekimler zorunlu olmadıkça cerrahi müdahaleyi (ameliyatı) uygun görmüyorlardı. İlk yıllarda rahatlıkla karmaşık göz ameliyatları dahi yapılmıştır. Katip Çelebi'nin yazmış olduğu "Keşf ez Zünun (Kuşkuların Giderilmesi)" kitabı dikkatleri "Tıbb-ı Nebevi"ye çevirmektedir. Ayrıca tıbbi eserlerin bir çoğu da ilaçlarla ilgili bölümlere yer vermektedir. İslam tıbbında kullanılan ilaçların çoğu hem bitkilerle, hem hayvanlarla hem de simya (nesnelere bakmanın bütüncül yolu) ile ilgilidir.

Huneyn Bin İshak (809 - 873) göz doktorlarına öncülük yapan bilgin.

Sabit Bin Kurra (? - 901) tıp tarihinde ilk olarak kızıl ve kızamık hastalıklarını keşfetmiştir.

Razi (864 - 925) keşifleri ile ün salan doktor ve klinikçi.

İbni Cessar (? - 1009) cüzzam hastalığının sebep ve tedavilerini 900 sene önce açıklayan bir Müslüman doktor.

İbni Sina (980 - 1037) eserleri Avrupa üniversitelerinde 600 sene temel kitap olarak okutulan dahi doktor. Hastalık yayan küçük organizmalardan bahsetmiş ve dış belirtilere dayanarak teşhis koyma yöntemini geliştirmiştir.

Ali Bin Rıdvan (? - 1067) Batıya tedavi metodlarını öğretmiş bir İslam alimidir.

Ali Bin İsa (11. yüzyıl) İlk defa göz hastalıkları hakkında eser veren müslüman bilim adamı.

İbni Zuhr (1091 - 1162) Endülüs'ün en büyük Müslüman doktorlarından, Avrupa'da eserleri asırlarca ders kitabı olarak okutuldu.

İbni Rüşd (1126 - 1198) büyük bir doktordur.

İbni Baytar (1190 - 1248) ortaçağın en büyük eczacısıdır.

İbni Hatip (1313 - 1374) vebanın bulaşıcı hastalık olduğunu ilmi yoldan açıklayan doktor.

Sabuncu Oğlu Şerefeddin (1386 - 1470) Fatih devrinin ünlü doktor ve cerrahlarından.

Teknoloji

Halife Hazreti Ömer r.a. (7. yüzyıl) zamanında ilk yel değirmenleri kullanılmaya başlanmıştır.

İbni Fazıl (739 - 805) 12 asır önce ilk kağıt fabrikasını kuran vezir.

Abbasiler döneminde (10. yüzyıl) yaşamış olan Benu Musa kardeşler "Otomatik Kontrol Sistemi"nin öncüleri olarak kabul edilir.

İbni Karaka (? - 1100) 900 yıl önce torna tezgahı yapan bilgin.

Cabir Bin Eflah (12. yüzyıl) çubuklu güneş saatini bulan ilk bilim adamıdır.

Cezeri (1136 - 1206) ilk sistem mühendisi, ilk sibernetikçi, elektronikçi ve bilgisayarın babası.

Dünyada pusula ilk olarak Müslümanlar tarafından icad edilmiş ve onlardan Çinliler, Hindliler ve Avrupalılar almıştır.

Su basıncıyla çalışan saatler yerine, ağırlıkla çalışan saatler ilk defa Müslümanlar tarafından icad edildi.

Yardımseverlik ve Kardeşlik

Peygamber Efendimiz'in Mekke'den Medine'ye hicreti Miladi 622 târihinde Muharrem ayında vuku bulmuştur. Tarihte, muhacirler ile ensar arasındaki kardeşlik kadar kuvvetli bir bağlantı kurulduğu ve bu kadar birbirine candan kaynaşan insanlar görülmemiştir. Medineliler yerlerini yurtlarını bırakarak gelen Muhacirlere kardeş yardım ellerini uzatmışlar, onları evlerinde misafir ederek barındırmışlar, mallarını, ekmeklerini onlarla paylaşmışlar, iş ve aş bulmuşlar ve böylece, onlara yurtlarından ayrılmanın acısını çektirmemişlerdir.

Müslümanları ve Yahudileri, Engizisyon mahkemelerinde cayır cayır yakılmaktan Kemal Reis komutasındaki Osmanlı donanması kurtarmıştır. Sultan II. Bayezid 1493'te Yahudileri kabul etmiş ve insanca muamele

edilmesini emreden bir ferman yayınlamıştır. Müslümanlar ise Fas'a nakledilmiştir.

1566'da Açe Hükümdarı, Osmanlı Devleti'ne bağlılığını bildirmek ve yardım istemek için heyet gönderir. Osmanlılar da Müslümanları korumak için Süveyş iskelesinden on beş kadirga, iki savaş gemisi ile İstanbul'dan top dökücübaşı ile yedi topçunun yanı sıra yeterli sayıda Mısır askeri görevlendirerek kaleler için yeteri kadar top, tüfek vesair savaş araç gereci verilmesini emretmiş ve bu askerlerin başına İskenderiye eski kaptanı Kurdoğlu Hızır'ı tayin etmiştir.

1578 yılında Fas Sultanı'nın da ricası ile Fas'a giden Ramazan Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri Vadi-üs Sebil'de yapılan savaşta Portekiz kuvvetlerini yendiler ve böylece Fas Sultanlığı Osmanlı himayesine alındı.

1853 yıllarında Açe halkı, Kırım Savaşı'na giren Osmanlı'ya destek olmak için 10 bin İspanyol filorini göndermiştir.

Yemek Kültürü

Ali Bin Nafi (9. yüzyıl) çorbadan sonra et ya da balık yemeğiyle devam eden ve meyve ya da tatlıyla son bulan akşam yemeğini restoranında uygulamaya başlamıştır.

Rhazes (10. yüzyıl) kahve hakkında ilk kez yazan bilginidir. Kahve zamanla Arap yarımadası'nda, Osmanlılar'da ve daha sonra Avrupa'da yaygınlaşmıştır.

Zooloji

Göçebe hayatının temelini teşkil eden hayvanların hayatı ve alışkanlıkları hakkında bilgilenmek, bu hayatın vazgeçilmezlerindedir. Kurban ibadeti, Müslümanların

hayvan hayatına ilgilerini artıran bir ibadettir. Dolayısı ile hayvan hakları konusu daha çok Müslümanlar arasında gelişmiştir. Ayrıca Araplar için devenin, Türkler ve Farslar için atın önemi bilinmektedir. "Kelile ve Dimne" hayvanlar üzerinden insanlara seslenen ilk fabllardır.

Cahız; zooloji üzerine yazan önemli bir isimdir. Aynı şekilde Kindi, İbni Kuteybe, Cabir Bin Hayyan bu konuda eser veren alimlerdi.

İbni Sina (980 - 1037) zoolojiyle de ilgilenmiştir.

Demiri (1349 - 1405) Avrupalılardan 400 yıl önce ilk zooloji ansiklopedisini yazan alimdir. "Hayat'ül Hayavan" isimli kitabı oldukça meşhurdur. Kemaleddin Demiri'nin bu eseri İslam dünyasında zooloji alanında yazılmış en sistematik eser olarak kabul edilmektedir.

Müslümanlar hayvanları yalnız sanatta değil edebiyatta da kullanmışlardır. Firdevsi'nin Şehname'sinde ve Sinbad'ın Maceralarında hayvanlar önemli bir yere sahiptir. Keza Feriduddini Attar'ın meşhur Mantık-ut Tayr (Kuşların Dili), Gülşehri'nin Mantık-ut Tayr isimli eserleri oldukça meşhur ve popülerdirler.

BATI 'DA BİLİM VE UYGARLIK

17. ve 18. yüzyılda şekillenen teknoloji devrimi, ortaya koyduğu ölçülerle insana dair algılarda da bir değişiklik meydana getirdi. İnsan artık hakikatleri nefsinde toplayan bir varlık olmanın dışına çıkartılarak, sadece bir akıl fonksiyonuna indirgendi. Yani insan ilahi bir yaratıcının ilahi bir plan dahilinde yarattığı bir kul olmaktan çıkarıldı, ona rastgele bir mutasyon dizisi ile gerçekleşen feci bir hal aldı. (Evrin Teorisi) Ancak son yirmi beş yılda ciddi olarak Batı'da bilimsel diyaloga fırsat veren Fizikçi Barrow gibi, Tippler gibi bilim adamları "Antropik Kozmolojik Prensip"i ileri sürerek yaratıcıya gitmeden şuurlu bir yaratılışın olamayacağını anlatmaya başlamışlardır.

Avrupa merkezli anlayışa göre, bilimin temeli eski Yunan'da atıldı ve 16'ncı yüzyıldan sonra Avrupa'da doruğa çıktı. Ancak eski Yunan düşüncesi, kadim topluluklar olan Mısırlılar, Babilliler, Fenikeliler, Hititler'de olduğu gibi evren ve kainat ötesi olmaktan ziyade, mitolojik ve spekülatif şeylerdi. Tanrıyı insan şekillerine sokan Olimpos esatirleriyle doluydu. Geceye bir tanrı, gündüze bir tanrı, aşka bir tanrı, rüzgara bir tanrı gibi çocukça heveslerin peşindeydiler. Esasen mitoloji tarih dışıdır. Çünkü mitolojilerde tarih doğaya dönüştürülerek anlatılır. Keza mitolojiler sadece gerçeği saklamakla kalmaz onu çarpıtırlar. Belki mevcut olan bir gerçeklik varsa onu da yıkarlar. Mitolojiler üzerine tarih kuranların mumları yatsıya kadar yanar. İcat ve buluşlar nasıl pazu gücünü en alt limite indirdiyse hakikatlerin olduğu

yerlerde de mitolojilerin yaşama şansları yoktur. Mamafih kısa açıklamalarla bu bloğun (Batı düşüncesinin) bir kronolojisini çıkarırsak daha iyi olur herhalde.

Bilim için mutlak surette yoktan varoluş oldukça zor bir iş olarak kabul edilir. Keza ilim; bilinen bazı gerçekliklerden hareket ederek, gelecekte olabilecek bazı gerçeklikleri de bilmektir. Yani bilim; gerçeklikler arasındaki bütün bağlantılara ait bütünüdür. Bu bazen parçalardan bütüne gitmek (tüme varım) olduğu gibi, bazen de bütünden parçaların bilinmesi (tümünden gelim) şeklinde olabilir. Bu iki yöntemin de iki hedefi vardır: Birincisi insanların merak ve tecessüslerine cevap vermek, ikincisi de yapacakları bilimsel ve icat çalışmalarında insanlara yol gösterici olarak yardımcı olmak. Merak ve tecessüs insanlık tarihinin dönüm noktalarını işaret eder. Adem'in cennetten çıkarılmasının da nedeni bu merak değil miydi? Auguste Comte da; "ilmin bütün amacı önceden görmektir" diyor.

Yunanlılardan en az bin yıl önce, bu gün adına "Ortadoğu" dediğimiz coğrafyada, insanlar medeni bir hayat sürüyorlardı. Tarihin bu devirlerinde, Babil'de ay ve güneş tutulmalarının zamanını belirleyecek astronomi biliniyordu. Tekerlek bu dönemlerin ürünüdür. Yılın (ay hesabıyla) 360 gün olduğu fikri bu dönemde vardı. Keza Mısır, Çin ve Persler'de matematik ve tıp gelişmişti. Mısır papirus kağıdını M.Ö. 16. yy.da kullanıyordu. Ayrıca Mısırlıların mumya işini çok iyi bildiklerine de piramitler şahitlik ediyor zaten.

Yunan kolonisi olan İyonya'da yaşayan Miletli Thales (M.Ö. 640); güneş tutulmasını önceden haber vermiş, gölgesiyle bir piramidin yüksekliğini ölçmüş, "Küçük Ayı" yıldız kümesini keşfetmiştir. Ona göre su her şeyin aslıydı ve her şey tanrılarla doluydu.

Sonra Thales'in çağdaşı Miletli Anaximandros'a göre; su, ezeli bir hareketle göklerin, dünyaların merkezi, varlıkların kendisinden doğduğu her şeyi kucaklayan ve her şeyi denetleyen bir maddedir. Zaten hava, su, toprak ve ateş bu maddeden çıkar, zamanla dengesini bulur ve zıtlıklarla tabiatı oluşturur.

Sonra Anaximenes; "ilk cevher tektir, sonsuzdur ve belirsiz değil belirlidir" demektedir.

Harekleitos'la felsefenin problemi, cevherin mahiyetinden değişimin mahiyetine çevrildi. Ona göre nesnelere aynı kaldığı halde, onlar yine de aynı şey değildirler. İrmaktaki aynı suyla iki defa yıkanılmaz. Her şey için bir evren yasası vardır ve o yasa ilahidir ve bütün kainat yasalarını besler. Onun felsefe tarihi üzerindeki etkileri tahminlerin üzerindedir.

Pythagoras okulunda matematik, ses mekaniği ve geometri ön saftadır.

Meşhur Yunanlı Hippokrates, M.Ö. 460 yılında doğmuştu. Tıp ilmine katkıları kesinlikle yadsınamaz. Yine "atomcu" Demokritos da Hippokrates'in hemşerisi ve bir bilim adamıdır. Dahası günümüze çok yakın yaşamış olan Bacon, onu ilim noktasında Aristo'dan üstün saymaktadır. Sokrates, Eflatun ve Aristo muhakkak ki o gün için önemli işler yapıyorlardı ve önemli düşünürlerdi. Sokrates; Eflatun'un üstadıdır ve biyoloji, fizik ve metafizik onun ilgi alanlarıydı. Anasırı Erbaa denilen hava, su, toprak ve ateş ya da bunların tesiriyle sıcaklık, soğukluk, yaşlılık ve kuruluştan birinin etkisi ile madde yeni şekiller bulabilir tezini işliyordu. Aristo'ya göre, güç ve direncin birleşmesinden hareket meydana gelir. Yani güçsüz hareket meydana gelemez, dirençsiz hareket de bir anda olur ve biter. Aristo'nun bu sahadaki görüşü Galile ile son

bulacak ve Galile “Dünya dönüyor” diyerek, Aristo’nun “cisim güçle doğru orantılı, dirençle ters orantılı” tezini ortadan kaldıracaktı. Ancak Aristo biyoloji sahasında; oluşumun önce cansız maddeden bitkiye doğru, sonra hayvana ve en nihayetinde de insana doğru olduğunu söyleyerek dini inanışla örtüşmüştür. En büyük eseri öğrencisi Platon (Eflatun)dur.

Eflatun’un ideaları ise hala meşhurdur. Eflatun okulun girişine “buraya geometri bilmeyen giremez” diye yazmıştı. Yunan felsefesinin gerçek anlamda kurucusudur. Ondan en çok etkilenen daha sonraları gelen Pythagoras’dur. Felsefe kavramını Pythagoras’ın icat ettiği söylenir. Ancak ondan kalan yazılı bir eser yoktur. Onun taraftarları et yemezler ve ruhun dolaşarak bedenden bedene geçişine (tenasuh) inanırlar. Ruhun ölümden sonraki akibeti meselesi onlar için yoktur. Sayılar üzerindeki hassasiyetlerinden olarak çarpım tablosunu, aritmetiğin ve geometrinin bazı esaslarını onlar bulmuşlardır.

Aristo’dan sonra gelen Epikür’e göre tanrı insanların işine karışmazdı. Epikür’e izafeten verilen Epikürizm, zevk ve lezzet mesleği olarak anılır. Epikürizm, ateisttir, dini batıl inanış kabul eder. Bilginin kaynakları olarak idrakleri kabul eder. Kozmopolit bir devlet anlayışı vardır. Esas itibariyle mekanik materyalizmi kabul eder. “Ölümü düşünme, kadere ilgisiz kal” der. Epikuros ve takipçileri kötülüklerden uzak durmayı ve gönül rahatlığını hazcılıkta aradılar. Etkileri devamlı olmamıştır.

Ardından Stoacılar ağırlıklı olarak cisim ve ruhu bir sayan bir ekoldü. Determinist ve panteist bir görüşü benimserler. Stoacılık Kıbrıslı Zenon tarafından kurulmuştur. Ekol adını, toplantılarını revakların altında yaptıklarından Stoa Poikile (Süslü Revak)’dan alır. İnsan tek devletin vatandaşı

olmalıdır derler dünyayı bir devlet olarak düşünürler. Sert ve disiplinli bir hayat anlayışları vardır.

Gerek Epikür gerek Stoacılık anlayışına göre kainatı Allah yaratmadı, çünkü o, mutlu bir varlık olarak bunu yapma ihtiyacında değildi. Nefs de ölümsüz değildir ve bedenle birlikte yok olur.

Yunanlılardan bu günkü bilime yakın çalışan en önemli adamlarından biri de M.Ö. 287-212 yıllarında yaşamış olan Arkhimedes (Arşimet) olup, onun suyun kaldırma gücünü keşfedişiyile gemiciliğe yaptığı katkılarına ait meşhur “buldum buldum” hamam bağırırlarının yanında, mekanik aletler icat etmede oldukça başarılıydı.

Bu dönemi anınca tabi meşhur hatip Çiçeron’u (M.Ö. 106-43) unutmak olmaz.

Spot bir cümle ile söylersek “Romalılar dünyayı fethetmişlerdi ama Yunanlılar da Roma’yı fethetmişti.” Buna karşılık Roma’da devletçilik, askerlik, idarecilik ve kanunculuk bir hayli ileriydi. Kendine uygun felsefe olarak da “stoacı” anlayışı seçmişti.

Eski dönemlerin en meşhur astronomi ve matematik bilgini Batlamyus (ölümü; 170) İskenderiye’de trigonometri ile uğraşırken, Bergama’da tıp alanına en uzun süre damga vuran adam Galenos oluyordu. Aynı yıllarda Arap dünyasında kimya sahasının büyük önem arz ettiğini söylememiz gerekir. Mısır’da yaşayan Zosimos (M.S. 3.yy) kimya alanında bir ansiklopedi meydana getirmişti.

M.Ö 2000 yıllarında Anadolu’da para kullanıldığı bilgisine sahibiz. M.Ö 2000 yıllarında tıp, matematik ve astronomiyi kullanan İyonlar, M.Ö 1200 yıllarında bağımsız şehir ekonomisini kullanan Hititler, onları takiben madencilik ve ince sanatları kullanan Hurriler ve Urartular, M.Ö 800

yıllarında seramik ve dokumacılığı kullanan Friklar, M.Ö 550 yıllarında ticareti sistemli hale getiren Lidyalılar, Büyük İskender'in Makedonyası, kâğıt sanayini kuran Bergamalılar, kültür, sanat ve hukuk alanındaki üstünlükleri ile Romalılar ve Bizans eski dönemin şehrli hayatlarına örnektirler.

Yani Yunan'da matematik, tıp, astronomi ve kimya ilimleri insanlığı ortaçağ'ın sonlarına kadar idare etmiş ama ondan sonra kayda değer bir isme ve buluşa pek rastlamıyoruz. İkinci dönem sıçraması için 14.yy'ı beklemleri gerekecekti. Yapacakları alt yapı düzenlemelerinden sonra da 18.yy'la birlikte sanayi devrimini gerçekleştireceklerdi.

Yunanistan M.Ö. 146 yılında Roma'ya ilhak edilince sosyal ve siyasi çöküş yaşandı. Ancak farklı zihni yapılar mensup düşünürler farklı çareler aradılar. Erdeme sarıldılar, hakikati aradılar ve büyük akımlar meydana getirdiler.

Sonraları İsevilikle ilim arasında çatışmalar olmakla birlikte, Yahudilikle ilim arasında çatışma pek olmamıştır. Bu durumu açıklarken kendisi de bir Yahudi olan meşhur alim Einsteine şöyle diyor: “Yahudi dininin tarihinde ilme karşı neden muhalefet olmadığını anlamak pek kolaydır. Çünkü Yahudi dini, her şeyden önce gündelik hayatı yükseltmekten ibarettir. Yahudi dini kendi salıklarından iman aşkına bir fiil, bir hareket istemez. İşte bunun içindir ki bizim dini görüşlerimizle bütün dünyanın ilmi görüşleri arasında bir çekişme olmamıştır.”

Hıristiyanlık geldikten hemen sonra ilim ve din alanında kavgalar başlayacaktı ama esas kavgalar 3. yy'dan sonra alevlenecekti. Bizans, iktisaden feodal bir toplum yapısına sahipti. Kölelerin ve halkın hukukunu yazılı metinler değil, büyük arazi sahipleri olan Senyör'ler tespit eder ve uygularlardı.

Hıristiyanlık Nasıra'lı Hz. İsa ile gelen, vahye dayanan özde bir olan Allah'a çağırarak birlikte, sonradan üçlemeye (teslis) yer vererek sapma göstermiş tek tanrılı bir dindir. Hz. İsa, Roma İmparatorluğu içinde ayrı bir statüye sahip olan Filistin'de doğar. Havarileriyle bu bölgede buluşur. Bu bölgede (Hıristiyanlara göre) çarmıha gerilir, (Müslümanlara göre) bu bölgede gökyüzüne kaldırılır.

Hıristiyanlık bundan sonra İmparatorluğun batı kesimlerinde hızla yayılır.

Bizans patriği Nestorius'un, Mesih'in ruhani ve cismani varlığının birbirinden tamamen ayrı olduğunu savunması üzerine, İskenderiye patriği Krilos'un tepkisi sert olur: Tanrı ile İsa'nın ayrılmaz bir bütün olduğunu savunur. (Panteizm) Dolayısıyla bugünkü Hıristiyanlık, Yahudilikteki inanç ve ibadet gelenekleriyle, Yunan-Roma âleminin kültürlerini birleştiren Yahudi-Mesihî bir sisteme geçiş olur. Bu iki görüşün çatışmasından bugünkü kiliselerin fikri temelini oluşturan üçüncü bir görüş çıkar ortaya: Monofoizm ya da Panteizm.

Özellikle 392 yılında Roma imparatorunun Hıristiyanlığı belli değişiklik yapılmak kaydıyla kabulünden sonra (özellikle teslis) kavga günümüze kadar devam edecekti. Aynı yıllarda İskenderiye'de 400.000 kitap yakıldığı söylenmektedir.

19. asırda bilimsel tanrı anlamında pozitivism kendisine bir saltanat kuracak, tanrı düşüncesi uzun süre Batı dünyasında paranteze alınacaktı.. Bu akım 20. asırda da devam etmeye çabalayacak ancak 20. asrın son çeyreğinden itibaren saltanatını kaybedecekti.

Ortaçağ için "karanlık çağ" tabiri Batı dünyası için geçerli olmakla birlikte, 610 yılında İslam'ın doğuşu ile

birlikte, Doğu dünyası çok kısa bir süre içerisinde parlak bir döneme girecekti. Artık dünyadaki bilimsel eserlerin çoğu Araplar, Türkler ve İranlılar tarafından Arapça olarak yayınlanıyordu. Bu gelişme Endülüs devletinin kurulması ile de bilim Batı dünyasına tekrar giriş yapacak, yükselen toplumların iştahlarını bilimsel çalışma ve icatlara taşıyacaktı.

Batı'da öğretim daha çok kiliselerin okullarında ve rahipler tarafından yürütülüyordu. Bu okullar toplumun ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelince de, tarih olarak bin yıllarında, öğrenciler kendilerine hoca aramak ve öğrenimleri için bir çeşit lonca kurdular. Bu loncaya üniversite anlamında korporasyon adını verdiler. Araplar aynı kuruluşlarına külliye veya camia adını verdiler. Bu kurum bize darülfünun olarak geçmişti. Batı, uzun süre bu okullarda sınırlı bir müfredatı okuttu. Daha sonra felsefe ve mantık eklendi. Bu yıllarda Aristo felsefesine itiraz etmek adeta Hıristiyan dinine itiraz etmekle eşit sayılmıştır. Batı bu ilme itiraz edebilmek için Galile ve Kopernik'in gelmelerini beklemiştir. İngiltere'de Roger Bacon, fikirlerinden dolayı 1280 yıllarında on beş yıl hapse mahkum olmuştu.

Bütün bu gelişmeler 1789 yılında Rönesans denilen hareketi doğurmuştu. Bu hareket birçoklarınınca daha sonra materyalizmin de başlangıcı kabul edilecekti. Batı'da Latin alfabesi yaygınlaşırken, Doğu'da Türk, Fars, Arap ve Yahudi bütün yazarlar Arap alfabesiyle yazıyorlardı. Zaten ilim ve felsefe için en uygun dil Arapça kabul ediliyordu. Hareketli harflerle baskı yapan matbaa 1440 yılında Almanya ve Hollanda da aynı zamanda kullanılmaya başlamıştı. Matbaayı kilise pek iyi bir gözle görmedi. Bunun nedeni de çoğalan kitaplar kilise kürsülerinin önemini azaltmıştı. Halbuki o güne kadar bilgileri yalnız papazlar veriyordu. Bu gelişmeler Batı'da

skolastiğin otoritesini sarsıyordu. Almanya’da Martin Luther’le (1483-1546) başlayan kutsal kitaba dönüş çağrıları ise reform hareketlerini başlatacaktı. Luther şöyle diyordu; “Yunan felsefesi şeytanın kendisidir. İğrenç bir şeydir. Bir ucubedir. Bu felsefenin kurucusu Aristo ise üç defa lanete layıktır.”

Dünya yuvarlaktır, onun için devamlı aynı yöne gidilirse tekrar hareket edilen noktaya gelinir diyen Colomb, Kral Ferdinand tarafından, ancak Endülüs zaferinin sadakası olarak kabul edilmişti. Yani Endülüs alınmamış olsaydı Colomb Amerika’ya zor giderdi.

COĞRAFİ KEŞİFLER

Coğrafi keşifler elbette durup dururken başlamadı. Evet insanların dünya hakkında bilgileri artmıştı ama Batı'nın özellikle dünyanın bilinen önemli noktalarını kaybetmesi, İstanbul'un ve boğazların Osmanlıların eline geçmesi, coğrafi keşif fikrini tetikleyen nedenler olarak ortaya çıkıyordu. Özellikle Osmanlıların 1453 yılında Kontstantinopol'ü (İstanbul'u) Roma'nın (Batı'nın) elinden almasından sonra, Doğu-Batı ticaretinin can damarı olan boğazlar Müslümanların eline geçti. Batı, ipek ve baharat yollarını kullanarak Doğu ile ticaret yapmak için Osmanlı'ya geçiş (gümrük) vergisi ödemek zorunda kalmıştı. Bu durumda da Batı, ya vergi vermeye devam ederek ticaretine devam edecekti, ya da iç denizleri aşmak için çareler arayacaktı. Osmanlı ise ticaret yollarına ve bilvesile ticarete olan hakimiyetinin devamı için, yani Batı'nın eskiden olduğu gibi yine boğazları kullanmalarını teşvik etmek adına daha sonraki yıllarda Batı'ya kapitülasyonlar adı altında ticaret teşvikleri verecekti.

Çin ve Hindistan'dan Avrupa'ya gelen tüketim mallarının geçtiği iki önemli yol olan İpek ve Baharat yollarının Müslümanların eline geçmesinden sonra, Avrupalıların Müslümanlara vergi vermeden Çin ve Hindistan'a ulaşabilmeleri mümkün değildi. O yıllarda hem baharatın hem de ipekli kumaşların Batı için çok önemli ve lüks tüketim malları olduğu, bu nedenle de bu yolları kullanmanın Batı için hayati önem taşıdığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Avrupalıların doğunun zenginliklerine sahip olma arzuları çok yüksekti. Bu konu günümüz için de aynı iştah ve aynı kural tanımazlıkla devam ediyor.

Pusulanın bulunması, Dünya'nın yuvarlak olduğu inancının yaygınlaşması, harita bilgisinin ilerlemesi, daha sonraki yıllarda da buharlı makinenin bulunması keşiflere olan iştahı bir hayli artırmıştı. Çinliler tarafından pusulanın bulunması ile buharlı geminin kullanılması uzaklık kavramı üzerinde değişiklikler meydana getirmiştir.

Portekizli Bartelmi Diaz Afrika'nın en güney ucuna ulaştı. Bu yolu takip eden Vasko Dö Gama ise Hindistan'a vardı.

İspanyol gemici Kristof Kolomb Amerika kıtasına ulaştı. Ancak buranın yeni bir kıta olduğunu anlayamadı. Buranın yeni bir kıta olduğunu bulan Ameriko Vespuci oldu. Keşifler ve icatlara isim vermede bazen başkaları isim babası olabiliyor.

Macellan ve Del Kano hep batıya giderek doğuya ulaşmak için çıktıkları yolculuk sonunda amaçlarına ulaştılar. Böylece dünyanın yuvarlak olduğu kesin olarak anlaşıldı. Galile bu cümleden dolayı neler çekmişti Batı'da.

Keşifler tamamen bilim sevdası hinterlandından çıkarak, biraz ülkeler savaşına; daha çok da sömürge veya koloni bulma mücadelesine dönüşmüştü. Her ülke dünyanın ayak basılmamış bir noktasını arama derdine düşmüştü.

Ayrıca artan nüfusun baskısıyla hem yeni yerleşim yerlerine ihtiyaç vardı, hem de “Barbarların Medenileştirilmesi” için (şimdi demokrasi götürmek için diyorlar) sömürgeciliğe soyunmaları gerekiyordu. Nitekim Belçika Kralı 2. Leopold; “Dünyanın henüz nüfuz edilemeyen tek yöresini medeniyete kavuşturmak, oradaki halkların

üstünde asılı duran karanlığı delmek, kanımca içinde bulunduğumuz bu ilerleme çağına yaraşır bir Haçlı seferidir.” diyerek yapılacak olan Afrika’daki yağmayı gerekçelendiriyordu. Böylece Afrika’nın destansı altın hazinelerine ve Asya’nın o günler için oldukça önemli olan baharatlarına hasretle iştah kabartıyordu.

Doğu’nun zenginlikleri, o çağda yoksul sayılacak Avrupa’nın gözlerini kamaştırıyordu. İki yüz yıla yakın devam eden Haçlı Seferleri, İslam dünyasındaki bolluğu ve refahı, Avrupa’nın ek olarak yakından tanınmasına sağladı. Bu varlıklı yaşama duyulan hayranlık, Avrupa’da yepyeni gelir kaynaklarının araştırılması çığırını açtı. Bunun yolu ticaretten geçiyordu. Bilhassa Hindistan ve Avrupa arasındaki ticaret yolları, bölgesinde başta Türkler olma üzere, Müslümanların elindeydi. Bu yüzden Avrupalı tacirler her uğrak yerinde çok yüksek vergiler ödemek zorunda kalıyorlardı. Bu yüzden bir çok malın Avrupa’ya maliyeti oldukça yüksek oluyordu. Bu takdirde yepyeni bir yol aranması ve bulunması mecburi duruma gelmiştir. Bunun yanında Batı tamamen Avrupa kilisesinin gösterişli baskısı altındaydı. Papalığın rızası alınmadıkça yepyeni topraklara açılmak zordu. Bu yönden erişilecek yerlerde Hristiyanlığın yayılması da göz önünde bulunduruluyordu. Bu da dini bir neden oluşturuyordu.

Barutun ve topun kullanılmasıyla meydana çıkan kuvvetli krallıklar ticari bölgede birbirleriyle rekabete başlamışlardı. Uzakdoğu’ya yeni yerlere erişmek, Çin ve Hindistan benzeri ülkelerin zengin mallarını kendileri taşımak amaçlı yepyeni yollara gereksinim duyuyorlardı. Bu ise ancak yapılacak keşiflerle sağlanabilirdi.

İşte bu düşünce ve zorlamalar nedeniyle önce Ümitburnu ve arkasından da Güney Kutbu-Antartika bulundu.

Batı, emellerine ulaşmak için bazen bir devletin desteğinde, bazen de birkaç devletin desteğinde coğrafi keşiflere başladı. 1492 yılında Kristof Colomb, 1497’ de John Cabot, Vikinglerden sonra Kuzey Amerika’ya ulaştılar. Ardından 1524 yılında Fransa adına Giovanni da Verrezzano yeni keşifler yaparken, Jacques Cartier bu günkü Kanada’ya ulaştı.

Batı dünyasını coğrafi keşiflere iten saikleri maddeleştirirsek şunları söylemek mümkündür:

Avrupa’da coğrafya bilgilerinin artması ile gemicilik deneyiminin çoğalması, pusulanın öğrenilmesi.

Avrupa’nın kendinde olmayan ama Doğu uygarlıklarında olduğunu bildikleri zenginliklere (baharat, ipek ve diğer maddi kaynaklara) ulaşmak için yeni, kısa ve ucuz yol arayışı.

Özellikle İspanyol ve Portekiz krallıklarınca, değerli madenlere ulaşılması için gemicilerin desteklenmesi.

Hıristiyanlık dinini ve Avrupa kültürünü yaymak istemeleri.

Artan bilgilerin de etkisiyle dünyanın tanınmak istenilmesi.

Coğrafya bilgisinin artması ile cesur ve zenginlik peşindeki gemicilerin yetişmesi.

Avrupa’da bu gelişimleri takip eden dönemde doğuya ulaşmak isteyen gemiciler, İspanya ve Portekiz krallıklarından aldıkları yardımlarla açık denizlere açıldılar. Elbette yalnız bu faktörler olayı aydınlatmaya yetmez. Ülkelerin zengin topraklara ulaşma ideali olmazsa coğrafi keşiflerin gerçekleşmesi oldukça zordu. Bu anlayış kısa sürede “Merkantilizm”in ortaya çıkmasına zemin hazırlayacaktı.

COĞRAFİ KEŞİFLERİN SONUÇLARI

Tabiatıyla bu kadar meşakkatin olumlu sonuçları olmalıydı. Coğrafi keşiflerle yeni kıtalar, yeni adalar bulundu. Yeni kültürler, yeni bitki ve hayvanlar tanındı. Yeni ticaret yolları keşfedildi. Buna karşılık da bulunan yerlerde yaşayan halklar acımasızca ya köleleştirildi ya da öldürüldü. Bulunan bu yeni ülkeler Avrupalı devletlerin sömürgeleri oldu. Bu yerlerin zenginlikleri Avrupa'ya taşındı. Avrupa'ya, Amerika'dan altın, Afrika'dan gümüş adeta aktı. İpek ve Baharat Yolları eski önemini kaybetti. Buna bağlı olarak Akdeniz ticaret ve limanlarının önemi azaldı. Atlas Okyanusu kıyısındaki limanlar önem kazandı. Bu durumdan başta Osmanlı Devleti olmak üzere Venedik ve Cenevizliler zarar gördü. Osmanlı, dışarıdan gelen para bolluğundan dolayı Avrupa'da meydana çıkan enflasyondan ileri derecede olumsuz etkilendi. Aynı enflasyon Batı'da hareketlilik ve kalkınma sağlıyordu.

İşte bu keşifler sonucunda Avrupa'da bilim ve sanattan zevk alan zengin bir sınıf oluştu. Bu durum hem icatların hem de bilim felsefesinin yolunu açarak, Rönesans hareketleri ile dünyaya uzun süre etki edecek olan pozitivizm/ bilimcilik yolunu açacaktı. Yeni Çağ da Avrupa'da bilim, sanat ve edebiyat alanındaki gelişmelere kapı araladı. Zenginleşen insanlar ve devlet, sanatçı ve edebiyatçıları korumaya başladılar. Matbaanın bulunması ve kağıdın bollaşmasıyla da okur-yazar oranı arttı, yeni fikirlerin yayılmasına uygun ortamlar oluştu. İtalya'da Leonardo Vinci, Mikelanj,

Donotello, Dante, Makyavel, İngiltere’de Şekspir, İspanya’da Servantes, Rönesans’ın öncüleri oldular.

Keşfedilen yerlere Avrupa’dan göçler yoluyla Batı kültürü ve Hristiyanlık götürüldü. Avrupa’da işsizlik ve nüfus azaldı. Buna karşılık kolonilerden getirilen köleleştirilmiş insanlar da Avrupa’da ucuz işçilik olarak Batı’ya avantaj sağladı. Okur ve yazar duruma gelen Batı, bilim ve teknoloji alanında ilerleme kaydetti.

Bugünkü Batı esasen sanayileşmesini daha çok coğrafi keşiflere borçludur demek pek mübalağalı sayılmamalıdır. Sanayileşmek ve kalkınmak için gerekli olan para ve ucuz işgücü bu keşiflerle sağlanmıştır. Gerçi dünyanın birçok etnik yapısı ve yerel kültürü yok edilmişti ama Batı da kalkınmıştı! Amerika’dan ve Afrika’dan gelen altın ve gümüşler Avrupa’daki hayat seviyesini yükseltirken, zenginler de ilim adamlarıyla sanat ve buluş insanlarını koruyarak hem icatların önünü açmış, hem de geleneksel üretim tarzlarının rekabet edemeyeceği sanayileşmeyi sağlamıştır. Sanayileşme sonrasında artık yer altı ve yer üstü zenginlikleri fazla olan İslam coğrafyası, Batı için artık hammadde ve işçi temin edilen, sonra da imalatlarını sattığı birer pazar haline gelmiştir.

Coğrafi keşiflerin sonuçlarını da maddeler haline getirirsek:

Avrupa’da ticaret canlandı ve zenginlik arttı.

Yeni ticaret yollarının bulunması ile İpek ve Baharat yollarının önemi azaldı.

Deniz ticareti kara ticaretinden daha karlı hale geldi.

Akdeniz limanları önemini kaybetti, Atlas Okyanusu kıyısındaki limanların önemi arttı.

Coğrafi keşifler öncesi Avrupa’da temel geçim kaynağı tarımken bunun yerini ticaret aldı.

Avrupa'da üretim ve alım gücü arttı.

Avrupa ticari açıdan kendine yeter hale geldi.

Afrika, Amerika, Avustralya ve okyanuslar keşfedildi.

Önce İspanyollar ve Portekizliler, daha sonra Hollandalılar ve İngilizler büyük bir sömürge imparatorluğu kurmaya başladılar. Zaman içerisinde İngiltere dünyanın "Güneş Batmayan Ülkesi" oldu.

Yeni keşfedilen yerlere Avrupa'dan büyük bir göç dalgası gitti. İşsizlik azaldı.

Yeni kültürlerle interaktif olarak etkileşim meydana geldi..

Burjuva sınıfı ticaret sayesinde zenginleşti. Bu da Avrupa'da sosyal ve ekonomik olarak değişimlere sebep oldu.

İnsanlarda tartışma ve yeni şeyleri keşfetme duygusu gelişti.

Yeni insan toplulukları, bitkiler ve hayvanlar tanındı.

Rönesans'a zemin hazırlandı.

Avrupa'da Hıristiyanlık inancı sarsıldı.

Yeni keşfedilen yerlerde Hıristiyanlık ve Batı kültürü yayıldı.

İCATLAR

Hiç şüphesiz ki eğer onu icat sayarsak ateşten sonra dünyanın en önemli mekanik icadı tekerlektir. M.Ö. 2.500-2.000 yılları arasında teker önce dingil/aksla birlikte dönerken, sonraları dingiller sabitlenmiştir. Artık yalnız tekerlekler dönmeye başlamıştır. Ardından iki tekerlekli ve sonra dört tekerlekli arabalar. Daha sonra ağaç tekerlek yerine demir tekerler, ardından da dolma tekerlekler ve nihayet 1891 yılından itibaren şambrel kullanımı. Tekerlek tam 4.000 yılda bu seviyeye ancak gelebiliyordu.

İcatlar önce Doğuda yapılıyordu ekseriyetle. Pusula, barut, matbaa ve parşömen kağıdı gibi buluşlar Çin'e ve Mısır'a aitti. Sonra tıp, astronomi, matematik, coğrafya, edebiyat gibi ilimlerde üstünlük doğuydu önceleri. İlgili kısımlar okununca bu daha açık olarak görülecektir. Batı aynı dönemlerde varlık dünyasında vardı ama, onun esas ortaya çıkışı 18.yy'dan sonra yani endüstri devriminden sonradır. Tabi bu arada bir anekdot olarak şunu da belirtmeliyim ki, düşünce tarihini önce Batı yazdığı için güzellikler hep Batı hanesine, eksiklikler ve hatta olumsuzluklar da Doğu üzerine kayda geçiriliyordu.

Ekonomide, paradan önce takas, daha sonra belli sembol varlıklar kullanılmıştır. (Buna inek de dahildir.) Para M.Ö. 1.200 yıllarında Anadolu'da kullanılmaya başlar. Babil'de, Çin'de, Lidya'da, Yunan'da parasal ilişkiler bankacılık seviyesine gelmiştir. Sikke önce Çin'de ve Roma'da kullanılırken, Banknot 455'de Çin ve Moğollarda kullanılmaya

başladı. Osmanlı'da para Osman Bey zamanında kullanılıyordu. Zaten doğu toplumlarının genel bir kuralı vardı: Padişahın; ahali olur, adına bastırıldığı parası olur ve adına hutbe okutulurdu.

Barut, 850 yılında “mahşerin üç atlısı” olarak kabul edilen, “75 birim Güherçile+15 birim kömür+10 birim sülfür” birleştirilerek oluşturuldu. Artık “tüfek icad oldu mertlik bozuldu” denildi. Aslında bozulan Japonların usta dövüşçüleri samurayların ve acımasız kavgacı Kızılderili şeflerin karizmasıydı. Zira kaba güç yerini baruta bırakmıştı. Gerçi sonradan güherçile vasıtasıyla sağlanan potasyum nitrat gübre olarak kullanılırken, sigaranın da sönmeden devamlı yanmasını sağlayan aynı maddeydi. Sigaranın kansere neden olan kısmı da zaten burası. Barut, 904 yılında “uçan ateş” namıyla minyatür roket olarak, 1280 sonrasında ise direkt barut olarak kullanılmıştır. Barutu en etkili kullanan isimlerden biri de Fatih Sultan Mehmet olacak ve döktürdüğü topraklarla İstanbul'u almakta çok mahir davranacaktı.

14.-16. yüzyıllarda İslam dünyasının nüfusu 40-50 milyonlarda olduğu zaman Batı'da nüfus 140-150 milyonu. Coğrafi keşifler sonucunda Avrupa'da hızlı nüfus artışı olmuş, 16. yüzyıldan başlayarak Avrupa'nın nüfusu hızla artmıştır.

Tarım makinelerinin yapımından sonra tarımdaki gelişmeler bu sektördeki nüfus ihtiyacını azaltarak bu nüfusun kentlere göç etmesine neden oldu. Böylece kent sanayisine gerekli olan hazır işgücü oluştu. Aynı yıllarda Osmanlıdaki kentli nüfus % 16-20 seviyesindeydi.

Coğrafi keşifler sonucunda Avrupa'da hayat düzeyi yükseldi.. Eskiden lüks sayılan şeker, kahve, çay gibi mallar artık orta sınıf ve alt sınıflar için bile doğal bir ihtiyaç olmaya

başlıyordu. Bu da dolaylı olarak tüketim malı talebini artırdığı için üretimi zorluyordu.

Geniş çaplı çapulculuk ve yağma hareketleri, Batı'da sanayi ihtilali için en önemli finans kaynağı olmuştur. Gerek İspanyollar tarafından yağmalanan Orta Amerika altınları, gerekse İspanyol gemilerini vuran, yağmacıları yağmalayan İngiliz gemileri, Avrupa'ya tonlarca altın taşımıştır. Bütün bunlar 16. ve 17. yüzyıllarda, sanayi devrimine götüren süreçleri desteklemiştir.

Hindistan'da 23 Haziran 1753 tarihinde, Fransız birliklerini Plessey savaş alanında yenen İngilizler, Babür imparatorlarının devasa hazinelerine el koymuşlardı. Bu hazinenin İngiltere'ye taşınmasıyla bu ülke ekonomisinde ortaya çıkan para ve finans olanaklarının, dokuma ve buhar makineleriyle ilgili tüm teknik buluşların 1758-1791 tarihleri arasında gerçekleşmesini açıklamada birincil argüman olduğu söylenebilir.

Avrupa ülkeleri yeni koloniler oluşturarak buradan getirdikleri hammaddeyi sanayide kullanmaya başladılar. Kolonilerden getirip köle olarak çalıştırdıkları işçilerle hammaddeleri işlediler ve imalat mallarını tekrar sömürgelere sattılar.

Bu gelişmeler sonucu kapitalizm akımı gelişti. 1776 yılında Adam Smith "Ulusların Zenginliği" kitabıyla yenedünya düzenini anlattı. Serbest ticaret girişimi, özel mülkiyet, devletin müdahale etmemesi gibi kavramlar artık herkesin diline pelesenk oldu. Küçük burjuvazinin gelişmesi ve orta sınıfın zenginleşmeye başlaması için kapitalizm itici kuvvet oldu. Orta sınıfın zenginleşmesi sürecine paralel olarak kapital birikimi oluşmaya başladı. Böylece yeni yatırım alanları aranmaya başlandı. Batı'da hızla "finans-iletişim-hız"

kavramlarıyla birlikte, yeni bir yönetici sınıf oluştu. 1770 yılında Londra, 1790 yılında da Newyork borsası açıldı.

Bu arada taşımacılıkta ve teknolojide oluşan gelişmeler toplumda belli kitleler için hatırı sayılır zenginlikler meydana getirdi.

Alman Luther vasıtasıyla oluşturulan Protestanlık; Avrupa'da çalışma, kazanma ve nasıl olursa olsun başarıya düşüncesini geliştirdi.

Sanayi devriminin en önemli gelişmelerinden birisi muhakkak ki **buharlı makinenin** bulunuşudur. 1763'de James Watt, İskoçya'da buharla çalışan makineyi buldu. Bu makinenin gelişmiş biçimi, makine çağının belki endüstri döneminin gerçek başlangıç noktasını oluşturur. Çünkü buharlı makinenin bulunmasından sonra uzaklık ve hız kavramları değişecek, bu değişiklik dünyada yeni bir düşünme biçimi ortaya çıkaracaktı.

1764 yılında **çıkırık makinası**, ardından eğirme katırı ve dokuma tezgahı tekstilde İngiltere'yi dünyanın önüne geçirdi. İngiltere tekstil sanayisi için gerekli olan pamuğu Mısır'da buldu ve çok uzun süre burayı bir nevi koloni olarak kullandı.

Abraham Derby (1678-1717) tarafından **dökme demirin** bulunması, inşaatlarda yeni bir çığır açtı. Artık ağaç kolonların saltanatı sarsılmıştı. Ardından çelik ve pirinç elde edilince, o güne kadar ağaç ve toprak olan mutfak gereçleri tarihe karışmaya başladı.

1807'de Robert Fulton adındaki Amerikalı, **buharlı makineyi gemilere uyguladı**. 1840'da ilk düzenli okyanus ötesi buharlı gemi seferleri başladı. Denizler artık eskisi kadar tehlikeli ve bilinmez olmayacaktı.

1812 tarihinde **buharlı makine, ilk defa lokomotiflerde** kullanılmaya başlandı. İnsan ve diğer varlıkların taşınması artık kolay bir hale geldi.

Samuel Morse (1791-1872), 1844 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk ticaret amaçlı **telgraf** servisini hizmete soktu. Tabii bu alanda elektro mıknatıs, teller üzerinde elektriğin gönderilmesi aşamaları oldukça önemlidir. 1844 yılında telgraf bulununca iletişim oldukça önem kazandı. Osmanlı telgrafı üç yıl sonra 1847 yılında Abdülmecid döneminde ülkeye taşındı.

1876'da Alexander Graham Bell **telefonu** buldu.

Tarım teknolojisinde önemli gelişmeler sağlandı. Almanya bu alandaki gelişmelere öncülük etti. **Almanlar pancardan şeker çıkarma tekniğini buldu.** Bir başka Alman kimyager suni gübreyi yaptı. 1834'de bir Amerikalı mühendis bir biçerdöver icat etti. 1870'lerden sonra konserve yiyecek imalatı hızlı bir biçimde arttı.

1830–1860 arasında İngiltere'de daha etkili maden tasfiye yöntemlerinin geliştirilmesine paralel olarak kömür üretimi hızla arttı. Çünkü yüksek demir ve çelik talebi bu yöntemler sayesinde kolayca karşılanabiliyordu. Günümüzde AB olarak isimlendirilen Avrupa Birliği, İngiltere'nin öncülüğünde kömür esaslı AET, Avrupa Ekonomik Teşkilatı olarak gündeme taşınmıştı.

Bu üretim sayesinde 1800–1830 arasında köprü, kanal, demiryolu vb. gibi inşaatlar hızla arttı. 1850'lere kadar genelde İngiltere'nin tekelinde olan sanayi devrimi, bu tarihten sonra tüm Avrupa'ya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne yayıldı. Günümüzde ise, gelişmekte olan ülkelere doğru bir yönelme gözlenmektedir.

Kağıt, M.Ö. 3.000 yıllarında Çin ve Mısır'da kullanılmaya başladı. Daha sonra çivi yazısı sembolüyle meşhur Sümerler kağıdı kullandılar. O zaman kağıt; dut ağacı+kenevir+kumaş paçavralarının suda lapa haline getirilerek, suyu temizlendikten sonra geriye kalan kısımdan elde ediliyordu. M.S. 400 yıllarında Mısır, Yunan ve Roma'da papirus kullanılıyordu. 751 yılında Talas Savaşı sonrası, Araplar esirlerine kağıt yaptırarak kullanıyordu. Semerkant'ta ve Endülüs'de kağıt yapıldıktan sonra Avrupa'da yaygınlaştı.

Matbaa makinelerinden önce seri baskı yapmak için 618-906 yılları arasında Çin, baskı tekniğini yakalamıştı. Alman Gutenberg 1450 yılında hareketli harflerle matbaayı makineleştirdi. 1501 yılından sonra ise yaygınlaşmaya başladı. Önce gotik karakterlerle siyah olarak kullanıldı. Birkaç yıl içinde binlerce kitap basıldı. Okuma ve yazma hızlandı. Bilgi süratle yayılmaya başladı.

Bilindiği gibi matbaa Johann Gutenberg tarafından icat edilmemiştir. Gutenberg tek tek metal harflerle yüksek baskı tekniğini geliştirdi. Gutenberg'in bu buluşundan sonra matbaacılık yaygın ve hızlı gelişen bir sektör olmuştur. Matbaanın ilk kez kullanılması Uzakdoğu'da başlamıştır. Bilinen ilk baskı VIII. yy'da Japonya'da yapılmıştır. İmparatoriçe Shotoko Budizm'in kutsal metinlerini Sanskrit dilinde Çin alfabesiyle bastırmıştır.

İlk kez tek tek harfler dökerek baskı yapmayı Pi Sheng (1267) adında bir Çinli denemiştir. Pi Sheng porselenden harfler kullanarak matbaanın gelişimine hız kazandırmıştır. Ancak çok harfli Çin alfabesinde tek tek harfler kullanarak baskı yapma nedeni hala anlaşılammıştır. Matbaa Çinlilerden Uygurlara geçmişti. Uygurların IX. yy'dan itibaren baskı yaptığı bilinmektedir. (Tun-Huang mağarasındaki buluntular.)

Avrupa’da matbaacılık özellikle XV. yy’da gelişme göstermiştir. Avrupa’da matbaacılığın üssü Hollanda olmuştur. Buradaki basım tekniği tahta kalıplarla yapılmaktadır. Hattatlarca yazılan tahta kalıplar, hakkaklarca kazınmaktadır. Kalıplar bu yöntemle üretilmektedir. Harlem kentinde ilk kez tek tek harflerle baskı denemelerini 1430 yılında Lourens Janszoon Coster’in yaptığı sanılmaktadır.

Johann Gutenberg ise çırağı Fust ile birlikte Mainz şehrinde metal harflerle basım tekniğini uygulamıştır. Gutenberg bu çalışmalara bilgi ve birikimlerini, Fust ise sermayesini katmıştır. İlk çalışmaları olan 42 satırlık İncil’i 1455 yılında basmışlardır. Fust ve Gutenberg işlerin yolunda gitmemesi neticesinde ortaklıklarına son vermiştir. 1462’de Nassau başpiskoposunun askerleri Mainz şehrine saldırdı. Kaçan basımcılar Avrupa’nın her yanına dağıldı.

Türkiye’de Matbaacılık:

İlk Türk matbaacısı İbrahim Mütefferika’dır. Lale Devri olarak bilinen dönemde 1726 yılında ilk Türk matbaası kurulmuştur. Ülkemize matbaanın bu kadar gecikmesinin nedenleri dinsel tutuculuktan ziyade toplumun bu yönde bir isteğinin olmayışı, okur yazar oranının yüksek olmayışı, okuma alışkanlığının kazanılmamış olması, hattatlığın yaygın bir meslek oluşu ve matbaa için gerekli alt yapının hazır olmayışıdır. (Avrupa’da bir piskoposun, askerlerine, şehir bastırıldığı, talan ettirdiği düşünüldüğünde matbaanın gecikmesinin temel nedeninin dinsel tutuculuk olmadığı daha net anlaşılacaktır).

Osmanlı matbaasında basılan ilk kitap Kitab-ı Lügat-ı Vankulu (Vankulu sözlüğü)’dur. Mütefferika yaşamı boyunca 17 farklı eser basmıştır. Ancak kitapların maliyetlerinin ve

buna bağlı olarak fiyatlarının çok yüksek olması matbaacılığın yaygınlaşmasını engellemiştir. Mütefferika'nın ölümünden sonra matbaa zaman zaman atıl kalsa da çalışmaya devam etmiştir. Matbaanın başına 1754 yılında İbrahim ve Ahmet Efendiler, 1783 yılından sonra da Beylikçi Raşid Mehmed Efendi ve Vak'a-nüvis Vasıf Efendi geçmiştir.

1796 yılında Abdurrahman Efendi Mühendishane matbaasını kurmuştur. Daha sonra Üsküdar matbaası(1802) ve sonrasında Takvimhane-i Amire adında bir matbaa daha açıldı. (1831) Bu sırada Mısır'da Kavalalı Mehmet Ali Paşa Bulak matbaasını kurdu. (1822) 1833 yılında ülkede 54 matbaa (15'i litografi) 1948 yılında 509 matbaa ve 1983 yılında 3537 matbaa bulunmaktaydı.

Günümüzde Türk matbaacılığı teknolojik gelişmelere bağlı olarak gelişimini sürdürmektedir. Basım sektörü Avrupa'daki emsalleriyle aynı kalitede ürünler üretebilmektedir. Hazır teknoloji üretici ülkelerden alınmakta ülkemizde başarı ile uygulanmaktadır. Ancak Türkiye bazı istinalar hariç teknoloji üretmekten uzak, fakat iyi bir teknoloji takipçisi durumundadır.

Tekrar konumuza dönelim ve kaldığımız yerden devam edelim:

Vakum fiziğinin kurucusu Alman Otto Van Guericke (1602-1686) 1672 yılında **statik elektrik makinesini** buldu. Bu aynı zamanda ilk jeneratör kullanımı anlamına da geliyordu. Elbette William Gilbert'in (1544-1603) elektrik tayfının göstergeleri çalışması önemlidir. Sonra vakum, ardından Robert Boyle'nin (1621-1691) elektrik iletkenliğini bulması, Charles Francois du Fay'ın (1698-1739) negatif ve pozitif kutupları tespiti, Leyden kavanozunun (Kondansatör) bulunuşu, Benjamin Franklin'in (1706-1790) paratoneri, çift

odaklı gözlüğü, yüzme paletini ve kilometre sayacını (odometre) buluşu hep insanlık alemine olumlu katkılar sağladı. Elektrik konusu olunca, Golvani'yi (kurbağa deneyi), Volt'u (pil), Amper'i (elektrik akım debisi)ni de zikretmemiz gerekir.

Edison'un 1879 yılında **ampulü** bulması oldukça önem taşıyor. Aksi halde günlük çalışma hiçbir zaman 12 saati geçmeyecekti. Edison için 1.137 icadı olan adam diyorlar. Bambu tellerle ampulün yanma süresini 1.500 saate çıkarması ne kadar güzel olmuştur.

Telefon: 10 Mart 1876 yılında Alexander Graham Bell yan odada bulunan asistanı Thomas Watson'a; "Bay Watson, buraya gelin. Sizi görmek istiyorum." cümlesi telefonu icat ettiğinde, telefonda kullandığı ilk cümlesi oldu. Bell'in buluşundan önce, bir mesajı en hızlı iletmenin yolu, Mors alfabesiyle telgraf hatlarından ulaştırmaktı. Bell, tüm hayatını sağırın eğitime adanmıştı. Bu sayede yapacağı buluşlarla da para kazanmaya çalışıyordu. Deneyleri sırasında, bir odadan diğerine gerdiği telin yansıttığı ses titreşimlerini duydu. Bell, insan kulağının titreşimleri güçlendirmesi konusundaki derin bilgilerinin yardımı ve tel aracılığıyla insan sesinin aktarılmasının mümkün olduğunu kavradı. Böylece, telefon doğdu. Bell'in bir araştırmasına göre, insanların ses tellerinin ve kulak zarının titreşimlerinden yola çıkarak, insan sesindeki frekansın elde edilmesiyle, bu frekansların iki insan arasında bir tel vasıtasıyla iletilip iletilmeyeceğini araştırıyordu. Bu sorunu çözebilmek için de diyaframla, yapay bir kulak zarı oluşturmanın gerekli olduğu hipotezini oluşturdu. Kullanacağı diyafram, hem konuşma sesiyle titreşim oluşturabilecek hem de elektrik akımı yaratan küçük değişikliklere tepki verebilecek kadar ince bir

tabakaydı. Elektriğin tellerle bir yerden başka bir yere iletilmesi Bell'in dikkatini çekmişti. Evet Bell, elektriği yeni öğreniyordu ama ses konusunda uzmandı. Aslında Edison da tel üzerinden ses naklini düşünüyordu ama bu adımı Bell attı.

Radyo: İtalyan mucit ve mühendis Guglielmo Marconi (1871-1937) 1901 yılında radyoyu icat eden kişi olarak kayıtlara geçmiştir. Bu radyo şu an evlerimizde kullandığımız radyonun telsiz sinyal gönderen şeklidir. Ancak radyonun kendi icadı olduğunu iddia eden birçok kişi ortaya çıkmıştır. Telsiz telegraf patentine sahip olan Nikolai Tesla, Olive Lodge bu iddiayı ortaya atanların başında gelir. Rus mucit Alexander Stepanovitch Popov ise anlaşılabilen ilk radyo dalgalarını iletmeyi başarmış ancak bu icadı için patent almamıştır. Daha pek çok insan vardır fakat ticari başarıyı yakalayan kişinin Marconi olduğu herkesçe kabul edilir.

İtalya'da aradığı desteği bir türlü alamayan Marconi sonunda İngiltere'ye gitti ve burada ilk radyonun patentini aldı. Bu patent alımının ardından Marconi radyolarını üretti. 1947 yılında transistorun icadı ise radyo teknolojisi için bir devrim olmuştur.

Otomobil: Önemli bir teknolojik buluş olan otomobilin tarihi 19. yüzyılda enerji kaynağı olarak buharın kullanılmasıyla başlar. İçten yanmalı motorlarda petrolün kullanılmasıyla devam eder. Günümüzde alternatif enerji kaynakları ile çalışan otomobillerin üretilmesi konusunda çalışmalar hız kazanmıştır.

Otomotiv endüstrisi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra en etkili endüstri kollarından birisi olmuştur. Otomobil tek bir kişi tarafından bulunmamıştır, yaklaşık yüzyıl boyunca dünyanın dört bir yanında ortaya çıkan buluşların bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştır. Modern otomobilin ortaya çıkışının yaklaşık

100.000 patent alımı sonrasında gerçekleştiği tahmin edilmektedir.

İngiliz Thomas Javery ilk pratik **buhar makinasını** icat ettikten sonra, James Watt onu ticari açıdan kullanılabilir bir hale getirmiştir.

Kendinden güç üreterek yol alabilen bir aracı da Fransız Nicholas Joseph Cugnot (1725-1804) yaptı. Yaptığı araç saatte 3 km. hız yapabiliyordu. Sonra 1860 yılında Etiennel Lenoil gaz motorlu otomobiliyle 300 km. yol yapabildi. Daha sonra 1862 yılında Fransız Alphonse Bear “dört zamanlı çevrim” ya da “Otto çevrimi” olarak bilinen döngüyü çıkardı. 1884 yılında ise Alman Karl Benz (1844-1929) içten yanmalı motoru kullanarak ticari açıdan işlevsel olan otomobili gerçekleştirdi. 1900 yılında ise 35 beygir gücünde ilk Mercedes araba hala yerini koruyan bir efsane olarak piyasalara ün saldı.

Bu arada Ford isminden bahsetmemek olmaz elbette. O, ABD orta sınıfının rahatça alıp kullanabileceği bir araba modeliyle ticari zekasını ve kabiliyetini kullanan büyük sanayicilerdendir. Fiyatını belirlerken, ücretli kitlenin alım gücünü hesaba katarak, insanların şehir merkezlerinde yaşama zorunluluğuna son vermiştir. Otomobil sosyal hayatı tamamen değiştirmiştir. Fast food, otoyol, trafik polisi, benzin istasyonları, otomobil tamircileri, oto parçacıları, otomobil mağazaları bu sektörün ortaya çıkardığı iş alanlarıdır.

Uçak: Uçan kuşlara özlem duyan insanların hayali olarak ortaya çıkmıştır demek yanlış olur mu acaba? İnsanoğlunun gözü hep yukarılarda olmuştur zaten. Bu zahit için de, mucit için de geçerlidir. Hani İskender için “Grifon adı verilen ejderhaları bir sepete koşmuş ve krallığının üzerinde uçmuş” denmiyor mu? Leonardo da Vinci uçmanın potansiyelini çizimlerle ilk çizen dahilerden değil mi?

İngiliz George Cayley (1773-1857) havanın hareket halindeki bir cismin üzerinde etkilerini inceleyen **aerodinamiğin** babası olarak tarihe geçti.

Uçma eylemini kontrol edebilme çalışmalarında Amerikalı Wilbur ve Orville Wright kardeşler “**üç eksen kontrolü**” prensibini geliştirdiler. 1903 yılının Aralık ayında 40 m. uçmayı başardılar. Wright kardeşler dünyaya bakışımızı değiştirdiler. Yukarılara çıkınca sınırların yapay olduğu fark edildi. Dünya adeta kontroldeki bir cesamete geriledi. Bu uçak iki pervaneliydi. Pilotla birlikte ağırlığı 335 kg.dı. Bu uçuşun beş görgü şahidi vardır. Orville birinci denemede 12 saniye uçtu. Ve sadece 37 metre mesafe kat etti. O günkü son denemesinde ise, bu süre 59 saniyeye çıkmıştı ve 280 metrelik bir mesafeye uçmuştu. Daha sonra uçaklarını geliştirdiler ve 1904 yılında uçağa havada dönüşler yaptırarak, geri dönmek suretiyle kalktıkları noktaya inmeyi başardılar.

Roket: İlk kez 13. yüzyılda Çinliler tarafından keşfedilen ilk roketler, katı yakıtlı ve kısa menzilliydiler. Yakıt olarak barut kullanıyordu. Sonraları Avrupa'da da yapımına başlanan roket, gelişimini burada sürdürdü. 19. yüzyılın sonlarına doğru uzay araçları için roketin önemi duyulmaya başlandı. 1926'da ABD'li H. Goddard ilk sıvı yakıtlı roketi fırlatmayı başardı. Avrupa'nın ilk sıvı yakıtlı roketi ise 1931'de Alman J. Winkler tarafından fırlatıldı. Almanlar sıvı yakıtlı roketleri daha da geliştirdiler ve V-2 roketlerini uygulamaya koydular. Hedefleri öldürmekti. Çünkü Almanya faşist bir idare tarafından yönetiliyordu. Hitler'in gözü üzerlerindeydi. Gerçi Von Braun doğuştan lider olan bir yapıdaydı. Roketin öldürücü pozisyona getirilmesi için Hitler'in verdiği emirden sonra, bu işte zorla çalıştırılan mahkumlardan 20.000 kişinin

öldüğü söyleniyor. Alman Walter Dornberger ve Werner von Braun, bu gelişmelerde büyük rol oynadılar. 1957 ve 1958 yıllarında V-2'lerin geliştirilmesiyle dünya yörüngesine ilk uydular yerleştirildi. Ardından çok kademeli roketler geliştirildi. İnsanoğlu, bu iki Alman sayesinde Ay'a ayak bastı. Satürn-5 roketi üç kademededen oluşturuldu. Yakıtı ve görevi tamamlanan kademe asıl roketten ayrılıyor ve hafifleyen roket daha yüksek bir hıza ulaşıyordu. Satürn-5'in ilk uçuşu 1967'de gerçekleştirildi. Asıl başarı 1969'da yapılan ve insanoğlunu ilk kez Ay'a götüren uçuşla sağlandı. Bu uçuş Satürn-5'in dünyada o güne kadar yapılan en güçlü roketi olduğunu kanıtladı. Roket insanoğlunun Ay'a gitmek gibi eski bir düşünüyü gerçekleştirmede önemli bir rol oynadı. Güneş sisteminin içinde ve ötesinde, insansız uzay araştırmalarının yapılabilmesini olanaklı duruma getirdi ve uzayla ilgili bilgilerin çoğaltılmasına yardım etti.

İkinci Dünya Savaşı'nı Almanların kazanamayacağı belli olunca **Von Braun** ABD'ye gitme planları yapmaya başladı ve ekibi ile birlikte ABD'ye kaçtı. Sonra da NASA'da çalıştı. Ardından bir kısım insanlar onun için bir "ölüm makinası"nın mucidi derken, diğer bir kısım insanlar da "Amerika'yı Ay'a taşıyan adam" diyordu. İşin ilginç ikisi de doğrudu.

İnternet: Telefonda sonra en geniş etki bırakan buluş internettir. Bir tıklamayla, telefon, telgraf, radyo gibi şahane buluşların fonksiyonlarını ortadan kaldırabiliyor. Daha ilginç şimdiki dünyadaki bütün bilgisayarları birbirine bağlayabiliyor.

Ruslar 1957 yılında Sputnik adlı uyduyu uzaya gönderince ABD şoke olmuştu. Uzaya uydu fırlatan Ruslar, diğer ülkelere neler fırlatmazlardı ki acaba? Hemen "İleri

Araştırma Bürosu” kuruldu ve çalışmalar başlatıldı. Ardından NASA kuruldu. **Bob Taylor**, kamu binaları arasında bilgisayarların birbirleriyle konuşabilmeleri fikrini ortaya atınca “internet” düşüncesi için bir kibrit çakılmış oldu.1969 yılında “**network**” oluşturuldu ve dört merkez birbirine bağlandı. 1972 yılında ilk “e-mail” gönderildi. İnternet en son gelişmesini Bill Gates ve Apple ile yaptı. Dünya artık birbirleriyle anında görüşebilme, konuşabilme ve yazışabilme imkanına sahip oldu. İnternet, başlangıç aşamalarında bilgisayar uzmanları, bilim insanları ve kütüphaneciler tarafından kullanıldı. Sıradan insanların kullanabileceği kolaylıkta değildi. Bu anlamda, ilk İnternet bugün kullanılan gibi kolay kullanım olanağı olan kullanıcı dostu değildi. O günlerde, evlerde ve ofislerde bilgisayar yoktu. İnterneti kullanacak kişi kim olursa olsun, karmaşık bir sistemi kullanmayı öğrenmesi gerekiyordu.

1986 yılında ABD'de Ulusal Bilim Vakfı'nın sponsorluğunda, NSF net ABD çapında 56 kbps hızında İnternet omurgası oluşturulmuştu. Vakıf sponsorluğunu yaklaşık on yıl devam ettirmiş ve ticarî olmayan hükümet işleri ve araştırma amaçlı kuralların düzenlenmesini desteklemişti. Elektronik posta, Ftp ve Telnet komutları standartlaştırılmış, teknik olmayan personelin internet kullanımını da kolaylaşmıştı. Bugünkü standartlar kadar kolay olmasa da, üniversitelerdeki belirli insanlara internet kullanımını açmıştı. Kütüphanelerin yanısıra, bilgisayar, fizik, mühendislik bölümleri internet şebekesinin yararlı bir şekilde kullanımının yolunu bulmuşlardır.

Microsoft'un tarayıcı ve İnternet servis sağlayıcı pazarına tam olarak girmesi, ticarete dayalı internet'in sınırlarının gelişmesinde başlıca rolü oynamıştır. 1998 yılında,

Microsoft'un Windows 98 sürümü işletim sistemi, internet tarayıcısı ile masa üstü kişisel bilgisayarlara iyi entegre oldu. Bu sayede, internet çok hızlı yayılmaya başladı. Microsoft'un başarısı o kadar yüksek oldu ki, ABD mahkemeleri rekabeti düzenlemek için Microsoft'un faaliyetlerini ayırarak küçültme kararı aldı.

İnternetin Dünya üzerinde herhangi bir yerden her an kullanılabilmesi, gerek tüketicilerin gerekse işletmelerin ticarî amaçla İnternet ortamına gelmesine neden olmuştur. İnternetin son 10 yıllık dönemdeki adaptasyonu o kadar hızlı olmuştur ki, fiziki ortamda yer alan hemen her şey internet ortamına taşınmıştır. İnsanlar için tanışma, sohbet etme, alışveriş yapma, müzik dinleme, film seyretme veya satın alma, bilgi arama vb. çok çeşitli amaçlar için Dünya'nın her yerinde birçok ülkede çok sayıda işletme ve tüketici; internet ortamında boy göstermektedir. İnternet günümüzde siyasi çalışmalara oldukça açıklık ilkesi getirmiş, perde arkası oyunların gizliliğini oldukça kısıtlamıştır.

Bütün bu hızlı gelişimine rağmen, internet ile ilgili gelişmelerin sonuna gelindiği anlaşılmamalıdır. İnternetin verimli bir pazar ortamı olabilmesi için önünde daha birçok engeller mevcuttur. Bağlantı hızlarının artırılması, İnternet'e yönelik güvenin oluşturulması, işletme ve tüketicilerin İnternet ortamına adaptasyonları vb. sayısız alanda yapılması gereken birçok çalışma mevcuttur.

BATI'DAKİ ÖNEMLİ BULUŞ VE İCADLAR

Bu kadar sözün ardından bazı şeyleri eksik bırakmak olmazdı. En azından hem bir mukayese imkanı sunması açısından hem de insanlığa hizmet edenleri bilmek açısından bu konu önemlidir diye düşünüyorum. Yukarıda yazılanların dışında olanları da kronolojik olarak sıralamakta fayda var.

1280 İlk gözlük İtalya'da yapıldı.

1450 Johannes Gutenberg'in baskı makineleri kitap üretiminde çığır açtı. Bunun sonucunda yeni icatlar hakkındaki bilgilerin yayılması hızlandı.

1453 Copernicus, gezegenlerin Dünya'nın etrafında değil, Güneş'in etrafında döndüğünü ortaya atan kuramını yayımladı.

1592 Galileo, cisimleri 30 kez büyüten bir teleskop yaptı.

1614 İskoçyalı matematikçi John Napier logaritma cetvelini icat etti.

1618 Johannes Kepler, gezegenlerin Güneş'in çevresinde çizdikleri elips biçimindeki yörüngeleri betimleyen yasaları yayımlar.

1622 Blaise Pascal, babasının vergi hesaplarında kullanması için bir toplama makinesi icat etti.

1643 Evangelista Torricelli, hava basıncını ölçmek için şimdi civalı barometre denilen cihazı icat etti.

1656 Christian Huygens, Galileo'nun fikirlerine dayanan hassas bir sarkaçlı saat tasarladı.

1668 Isaac Newton ilk aynalı teleskopu yaptı.

1682 Edmond Halley, daha sonra kendi adıyla anılacak bir kuyruklu yıldızın yörüngesini çizip betimledi.

1687 Newton'un, evrensel çekim yasalarını formüle ettiği Principia başlıklı kitabı yayınlandı.

1690 Edmund Halley, dalış makinelerine hava pompalayacak bir yöntem geliştirdi.

1698 Thomas Savery'nin yaptığı ilk buhar makinesi, su altında kalan madenlerdeki suyu dışarı pompalamada kullanıldı.

1733 İngiliz bir dokumacı tarafından icat edilen "uçan mekik" adındaki alet bir kişinin bir günde üretebileceği kumaş miktarını ikiye katladı.

1752 Benjamin Franklin, yıldırımın elektrikten kaynaklandığını gösterdi.

1783 Marquis de Jouffroy d'Abbans ilk buharlı gemiyi yüzdürdü.

1783 Montgolfier Kardeşler bir sıcak hava balonunu başarıyla uçurdu.

1789 Lavoisier'nin, 33 elementi sıraladığı ve bu elementlerin adlandırılması ile ilgili modern sistemi sunduğu "Kimyasal Adlandırma Yöntemi" yayımlandı.

1796 Edward Jenner, bir çocuğu çiçek hastalığına karşı aşıladı.

1799 Alessandro Volta, ilk elektrik bataryasını yaptı.

1801 İlk denizaltılardan olan Nautilus ilk yolculuğunu tamamladı.

1804 Richard Trevithick raylar üzerinde giden ilk buharlı lokomotifini yaptı.

1814 Friedrich König elle çalışan matbaadan çok daha hızlı olan buharlı matbaayı geliştirdi.

1819 Augustus Siebe basınçlı bir dalgıç elbisesi tasarlayarak insanların daha derinlere dalabilmesini sağladı.

1820 Hans Oersted, elektrik akımının pusulanın iğnesi üzerinde manyetik etki yarattığını gösterdi.

1821 Charles Babbage, karmaşık matematiksel tabloları otomatik olarak hesaplamak için tasarladığı "fark makinesi" nin üzerinde çalışmaya başladı.

1826 Fransız fizikçi Joseph Niepce tarihteki ilk fotoğrafı çekti.

1829 George Stephenson, en iyi buharlı lokomotif tasarlama ve yapma yarışmasını kazandı. Rocket adlı bir lokomotif üretti.

1830 İlk dikiş makinesi Fransız terzi Barthelemy Thimonnier tarafından tasarlandı.

1836 Samuel Colt, yaptığı hızlı ateş eden tabanca "altıpatlar"ın patentini aldı.

1837 Isambard Kingdom Brunel, ilk kıtalararası buharlı gemiyi yüzdürdü.

1837 İki İngiliz mucit William Cooke ve Charles Wheatstone ilk elektrikli telgraf makinesini yaptı.

1838 Samuel Morse kendi geliştirdiği Morse alfabesini ilan etti.

1839 Louis Daguerre vesikalık fotoğraflarda çok tutulan daguerrotype fotoğraf tekniğini icat etti.

1841 Michael Faraday, hareketli bir mıknatıstan elektrik akımı elde etti.

1843 Samuel Morse, daha önce ilan ettiği, telgraf mesajlarında kullanılmak üzere nokta ve çizgilerden oluşan ünlü Mors Alfabesini icat etti.

1846 Amerikalı bir dişçi bir çene ameliyatında acıyı hissettirmemek için eter kullandı.

1848 İlk yürüyen merdiven, New York'ta turist çekmek için kuruldu.

1849 Çengelli iğne icat edildi.

1857 New York'ta bir dükkân asansörle çalışan ilk bina oldu.

1860 Belçikalı Etienne Lenoir ilk içten yanmalı motoru yaptı.

1863 İlk metro (yeraltı demiryolu) hattı Londra'da işletmeye açıldı.

1868 Gregor Mendel, bezelye bitkileriyle yaptığı, modern genetik kuramının temellerini oluşturan araştırmalarını bitirdi.

1868 Bir gazetenin yazı işleri müdürü olan Christopher Sholes ilk kullanışlı daktiloyu yaptı.

1872 Fotoğrafçı Eadweard Muybridge ilk ardışık fotoğraflar dizisini çekti.

1876 Alexander Graham Bell ilk telefon konuşmasını yaptı.

1877 Edison fonografi icat etti.

1878 Joseph Swan elektrik ampulünü icat etti.

1879 Ernst von Siemens elektrik döşenmiş bir hat üzerinde giden ilk elektrikli treni sergiledi.

1881 Emile Berliner, yassı plaklar kullanan ilk gramofonu yaptı.

1885 Louis Pasteur, bir dizi aşı yaparak, kuduz bir köpek tarafından ısırılmış bir çocuğun yaşamını kurtardı.

1885 Fizikçi Heinrich Hertz elektromanyetik dalgaların varlığını gösterdi.

1885 Avusturyalı kimyacı Carl Auer, muma göre daha kullanışlı ve güvenli olan bir havagazı lambası icat etti.

1886 Linotip adlı makine, gazetelerin ve kitapların daha hızlı hazırlanmasını sağladı.

1888 George Eastman, Kodak no.1 adlı fotoğraf makinesini üretti ve müşterilerinin filmlerini banyo etti.

1889 Edison'un yardımcısı Charles Batchelor sinema filmlerinin seslendirilmesi üzerine deneyler yaptı.

1890 Daimler motor şirketi, dört tekerlekli ve akaryakıtla çalışan otomobil üretimine başladı.

1890 Herman Hollerith'in icat ettiği elektrikli sayma makinesi sayesinde Amerika'da nüfus sayımı işlemi çok hızlı bir şekilde sonuçlandırıldı.

1895 Paris'te Lumiere Kardeşler 10 hareketli film den oluşan bir gösteri yaptı.

1895 Wilhelm Röntgen, X-ışınlarını buldu.

1898 Valdemar Poulsen, modern teybin öncüsü olan bir cihaz yaptı.

1901 İlk radyo transistörünü Marconi geliştirdi.

1902 İtalyan Guglielmo Marconi, Manş Denizi üzerinden radyo dalgalarıyla mesaj iletmeyi başardı.

1903 Amerikalı Wright Kardeşler ilk motorlu uçağın uçuşunu gerçekleştirdi.

1903 Henry Ford, yeni araba fabrikasıyla seri üretim tekniğini getirdi.

1903 Willem Einthoven, kalbin işleyişini kaydeden elektrokardiyografi cihazını icat etti.

1904 John Fleming'in geliştirdiği cam diyotlar radyo cihazlarının vazgeçilmez parçası oldu.

1908 Adını mucidinin adından alan Geiger sayacı radyasyonu saptamak ve ölçmek için kullanılmaya başlandı.

1910 Fransız Henri Fabre, tekerlekleri olmayan ve su üzerinde seyredabilen bir uçak geliştirerek ilk deniz uçağını icat etti.

1911 Marie Curie, radyoaktiflik konusunda kendi başına yaptığı çalışmalardan dolayı Nobel Ödülü aldı; böylece de bu ödülü iki kez alan ilk kişi oldu.

1911 Ernest Rutherford, atomun merkezinde bir çekirdek olduğunu gösterdi.

Einstein, "Genel Görelilik" konusundaki yazısını yayımladı.

1921 Philip Drinker, hastaların solunum yapmasına yardım etmek için "demir ciğer"i icat etti.

1922 İlk mikrofilm tanıtıldı.

1926 John Logie Baird ilk televizyon görüntüsünü başarıyla ilettiler.

1926 Robert Goddard ilk sıvı yakıtlı roketi fırlattı.

1926 ABD'li Profesör Robert Hutchinson Goddard ilk sıvı yakıtlı roketi geliştirdi. Gaz ve sıvı oksijenle işleyen roket, 12,5 metre yüksekliğe çıktı ve 56 metre yol aldı.

1928 Bugün penisilin dediğimiz bir oluşumun bakterileri öldürmesi Alexander Fleming'in dikkatini çekti.

1933 İki Alman bilim adamı Max Kroll ve Ernst Ruska elektron mikroskobunu yaptı.

1935 Alman şirketi AEG, sesi kaydetmek için plastik manyetik teyp bandını geliştirdi.

1938 Macar mucit Lazlo Biro, biro da denilen bilye uçlu tükenmez kalem icat etti.

1938 Amerikalı Chester Carlson ilk fotokopi makinesini icat etti.

1939 İgor Sikorsky adlı bir Rus mühendis tarafından ilk helikopter yapıldı.

1940 İlk elektronlu mikroskop Philedelphia'da tanıtıldı.

1942 Wernher von Braun, Almanya'nın ilk uzun menzilli füzesi olan V-2'yi fırlattı.

1942 Enrico Fermi, ABD'nin Chicago kentinde, nükleer enerjinin denetim altına alınabildiği bir nükleer reaktör yaptı.

1943 Jacques-Yves Cousteau ve Emile Gagnan, ilk dalış tüpünü tasarladılar.

1945 Amerikalı mucit Percy Spencer, ilk mikrodalga fırını tasarlayarak patentini aldı.

1946 John Mauchy ve John Eckert'in geliştirdiği, Amerika'nın ilk elektronik bilgisayarını ENIAC halka gösterildi.

1947 Edwin Land bir dakikadan az bir sürede siyah beyaz fotoğraf çıkaran polaroid makineyi icat etti.

1953 Francis Crick ile James Watson DNA molekülünün yapısını keşfetti.

1957 Sovyetler Birliği tarafından Dünyanın çevresinde dönen insan yapımı ilk cisim Sputnik I fırlatıldı.

1960 Theodore Maiman ilk lazeri yaptı.

1962 Telefon konuşmalarının yanında canlı televizyon görüntülerini de ileten Telstar adlı uydusu fırlatıldı.

1977 Dünyanın tekrar kullanılabilen ilk uzay gemisi olan Uzun Mekik, ABD tarafından fırlatıldı.

1982 Philips ve Sony şirketleri kompakt disk çıkardı.

1987 İlk sayısal ses bantları (DAT) üretildi.

1990 Yüksek netlikte televizyon (HDTV) yayını ilk kez yapıldı.

BULUŞLARIN GETİRDİKLERİ VE GÖTÜRDÜKLERİ

Netice itibariyle 18., 19. hatta 20. yüzyıllar o zamana kadar alışılmış olan birçok bireysel ve toplumsal usul ve yöntemi hızla ve iştahla değişikliğe uğratmış, olumlu ve olumsuz yönleriyle bu gün yaşadığımız toplumsal yapıların oluşumuna katkılar sağlamıştır.

1830-1870 tarihleri arasında geliştirilen demiryolları, o güne kadar at ve atlı arabalarla yapılan yolculukları iptal etmiştir.

Yine buharlı gemilerin kullanılmaya başlamasıyla, yelkenli gemiler yok olma seviyesine gelmiştir. 1807 tarihi deniz donanmacılığını değiştirmiş, o güne kadar güçlü yelkenli gemileri olan devletler, buharlı gemilere sahip olamayınca hakimiyetlerini kaybetmişlerdir.

Coğrafi keşifler ve icatlar sonucunda değişim yalnız teknik alanda kalmamış, ülkelerin siyasi yapılanmalarında da değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle 20. yüzyılın tamamı bu siyasi değişimlerle ünlenmiştir. İlk çeyrekte çok partili hayat, ikinci çeyrekte faşizm, ondan sonra da birçok tonuyla kapitalizm ve demokrasi rüzgarları esmiştir. 21.yy ise bütün fikir akımları ile birlikte “din” rüzgarlarının esmesine ve yeniden ihya oluşumlarına sahne olmaktadır.

Bu keşif ve buluşlardan sonra özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde oluşan dev küresel şirketlerin bir kısmının ciroları bazı devletlerden daha büyük hale gelmiştir. Bunlardan 85 kişinin bir yıllık geliri, dünyadaki üç buçuk milyar insanın yıllık gelirine eşit olmuştur. (2014 verilerine göre.)

Sanayileşme sürecinde zengin olanlar kısmen sanayi ile uğraşanlar olmakla birlikte, sanayi yöneticileri hiçbir zaman zengin olamadılar. Ancak bu olgu son zamanlarda biraz değişiklik göstererek bir ayda bir işçinin on yıllık kazancını alan yöneticiler de oldu. Spor antrenörleri ve teknik direktörleri, şarkıcı ve organizatörleri ile medya dünyasının bazı özel beslenen adamları bu kategoride sayılabilir. Ancak emekleriyle geçinenler için durum henüz değişmiş değildir. Ülkeler ücretlere enflasyon oranında zam yapmışlar ama hiçbir zaman büyümeden yeteri kadar pay verilmemiştir. Servet ve iktidarın dağılımındaki adaletsizlik yüzünden büyük kitleler şuursuz bir yığın halindedirler. Retorikler kitlelerin adeta rahatlatma seansları haline gelmiştir. İnsanlar istidatlarının değerlendirileceği gibi bir hissi taşımıyorlar. Çünkü gerek parasal dağılım gerekse görev dağılımlarında bilgi ve yetenekten daha çok nüfuz ve pazu gücü en üst seviyede kabul görmektedir. Batı bu konuda adımlar atarak “Vencure Capital” türü uygulamaları devreye alarak bireysel yeteneklere kapı aralamıştır. Doğu dünyası bu konuya henüz tam anlamı ile yoğunlaşmamıştır. Belki Türkiye'deki KOBİ uygulamalarını daha da iyileştirerek belli bir noktaya taşımak mümkündür. Ücretliler için henüz ciddi bir iyileştirmeden bahsetmek pek mümkün değildir. Zaten ücretli kitleye biçilmiş tek görev vardır: İtaat.

Birinci Dünya Savaşı ilk hedefine ulaşmış, 1920'den sonra dünyada üç Müslüman ülke kalmıştı: Türkiye, İran ve Hindistan. Müslüman topluluklar ancak 2. Dünya Harbi'nden sonra, 1955 yılından itibaren oluşan Bağlantısızlar Hareketi'nden istifade ederek birer birer bağımsızlıklarına kavuşabilmişlerdir. Sanayileşme sonrasında batıda oluşan demokrasi hareketleri, Türkiye'de ancak 2. Dünya Savaşından

sonra ve Batının zorlaması ile oluşmaya başlamıştır. Türkiye Rusya'nın baskısından kurtulmak için Batı blokuna girmenin gerekli olduğu kanaatiyle hareket etmek ister. Ancak Batı bunun için çok partili hayatı şart olarak gördüğünden, Türkiye istemeyerek de olsa çok partili hayata geçmiştir. Nitekim 1970 yılından sonra meyve vermeye başlayan sivil hareketler, küresel güçler tarafından boğulmaya çalışılsa da sivilleşme çalışmaları hızla devam etmektedir.

Coğrafi keşifler ve icatlar sonrasında, hem bireylerin hem de ailelerin ihtiyaçları ve talepleri eskiye oranla değişikliğe uğradı. Hatta tetiklenmiş ihtiyaç ve talepler, 20. asrın son çeyreğinden itibaren “hazcı talep-hazcı tüketim” denilen bir davranış türü geliştirdi. “Zenginlik ve refah gribi” diye çevrilen İngilizce adı “affulenza” olan “hazcı tüketim alışkanlığı beraberinde birçok olumsuzluğu da getirmiştir. Rastgele kredi kartı kullanmak, moda, yeni nesil otomobiller, her sezona göre kıyafetler, orijinal ev eşyaları, alışveriş merkezleri, televizyonlar, gazeteler ve reklamlar hep bu gribin yayıcılarıdır. En önemli ve etkili bulaşma yolu eş-dost meclisleridir. Buna yeni moda tabirle mahalle baskısı da diyebiliriz. Hastalık aslında psikolojik. Modern zamanların insanının yakalandığı “tüketerek mutlu olma” hastalığı. Hastalık daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan depresyonun, mutsuzluğun, panik atağın, boşanmaların ve belki intiharların habercisi. “Zenginlik ve refah gribi” son olarak ABD’de patlak veren finansal krizde kendini belli etti. Lüks ev sahibi olmak isteyen insanların iştahını kabartan bankalar, kredilerin geri dönmemesi üzerine iflaslarını ilan ederken, kriz büyüyerek yerkürenin tamamına yakınında şöyle ya da böyle mali krizler meydana getirdi. Bu hastalıkta insanlar, kazandıklarından çok harcıyorlar ve normalde

kavuşamayacakları şeyleri talep ediyorlar. Sonuçta da ekonomi, borç sarmalının altına girerken, kaynaksız bunca tüketimi kaldıramayan ülkeler de bu bataklıkta boğuluyor.

Yeni dönemin etkileri belli alanlarla sınırlı kalmayıp, hayatın bütününe etkiledi. Konut talebi, çalışma şartlarında değişiklikler, eğitimin içeriği, el sanatlarının mecburen bir kenara çekilmesi, devletlerin yönetim şekilleri adeta yeniden dizayn edildi.

18. ve 19.yy.da meydana gelen “endüstri devrimi”, etkisi altına aldığı devletlerin aile hayatında, geleneklerinde, inançlarında, tarih ve coğrafya kitaplarında, eğitimlerinde, üretimlerinde, tüketimlerinde, giyim ve kuşamlarında, siyasi olaylarının yönlendirilmesinde bir “değişme” meydana getirmiştir. Bu değişme yer yer ilerleme şeklinde görüldüğü gibi, yer yer de olumsuz gelişme/gerileme şeklinde meydana gelmiştir. Bu değişimi başlatan faktörlerin teknolojiden daha çok ideoloji olduğunu ileri sürenler dahi, teknolojinin değişimdeki rolünü kabul ediyorlar. Değişimin özellikle maddi yapıda olduğu alanlar için bu rol daha önemli kabul edilmektedir.

Günümüzde ailenin, kendi çocuklarını ergenlik yaşına kadar eğitme işlevi dahi endüstrileşmenin etkisi ile çok zor hale gelmiştir. Çünkü günümüzde eğitim, kendi kendine yetme, mutlu olma çabası olmaktan çıkmış, başarı ve rekabeti, makineye perestiji telkin eden, eğitene devamlı ve yalnız kazanmaya, eğitilene de yarış atı haline sokup, ondan maddi kazanç elde edilen bir obje haline getirmiştir.

Yakın geçmişte veya günümüzde teknoloji transfer edilirken veya gelişme modeli olarak o ülkeler alınırken, bütün Batılı değerler de onunla birlikte taşınmaktadır. Dünyada bu ilkenin dışında kalmış gibi gösterilen Japonya'da da bu

böyledir, halkı Müslüman olan ülkelerde de bu böyledir. Yani modern kurumları istemek demek, modern ideolojileri de istemek demektir. Modern zenginliği istemek, modern bakışı da istemek demektir. Sözcüme toplumun cemaat hayatı parçalanmıştır. Bu parçalanmada tipik bir örnek olsun diye otomobili alabiliriz: Otomobille, köy hayatı, şehir hayatı, taşıma, nüfus dağılımı, tatil anlayışı, bayram anlayışı, iş hayatı ve aile hayatı anlayışı değişmiştir. Bu bilinen en basit misaldir.

İnsanın yalnız üretici ve tüketici yönü esas alınarak yapılan değerlendirmeler, 18. ve 19.yy.dan sonra başlamıştır. O günden beri de insanlar genel olarak “mutlu ve huzurlu” bir hayat sürememişlerdir.

Bu tip toplumlarda cemaatin dağılması, tabii olarak ferdiyetçiliği ve yalnızlığı getirmiştir. Bundan dolayı da insanlar bu “aidiyet duygusu”nu yaşamak için bazen normal, bazen de normal olmayan gruplar meydana getirmektedirler. Spor kulüplerine, siyasi partilere üyeliklerin altında bu “aidiyet duygusu” yatmaktadır. Hatta hippilik dahi bu aidiyet duygusundan kaynaklanmaktaydı. Bunlar paranın egemen olduğu bir dünyada, serveti küçümseyen bir hayat sürüyorlardı. Bu bir azınlık gibi görünüyor ama bunlara özenen sessiz bir çoğunluğun olduğunu da unutmamak gerekir. Yani sisteme karşı kuşkular büyüyor. Anarşik olayların arkasında da öğrenci olaylarının arkasında da bu “paraya dayanan” tek boyutlu bir topluma karşı çıkışın yattığını söylemek mümkündür.

Günümüzde “KOBİ” diye isimlendirilen küçük ve orta boy işletmelerin öne çıkarılmalarını da bu cemaate yönelik olarak algılayabiliriz.

Bir adım daha atarak günümüz insanının ideolojilere düşkünlüğünü de, ideolojilerden medet umma şeklinde anlamak mümkündür.

Planlayıcıların hedefi “ekonomi çıkışlı”dır. Gayr-ı safi milli hâsıla elimizde değişmez ve kutsal bir gösterge gibidir. Oysa ülkenin daha insanca yaşanabilir olup olmadığını ortaya koyabilecek, merkeze insanı alan daha “insani” daha “çevreci” bir gösterge gereklidir. Toplumumuzun sahip olduğu değerlerin, bin dolarla ifade edilen gayrı safi milli hâsıla rakamlarıyla ölçülemeyeceğini bilmek gerekir. GSMH’yı ne kadar artırırsanız artırın, eğer gelirin adil dağılımını sağlayamıyorsanız, kalkınmanın insan merkezli olması mümkün değildir.

Günümüzde bazı düşünce adamları “sanayi toplumlarında insanın bugünkü problemleri konumunu ve toplumun çözülmesini büyük boy teknolojiye bağlayarak, teknolojinin insana hükmettiğini, ruhen çürüttüğünü, çalışma zevki bırakmadığını, sıcak ilişkileri yıktığını” savunur. Bunun önlenmesi için ise, insanı köleleştirmeyen fakat insana hizmet ederek çalışma zevki veren “insan yüzlü bir kalkınma” gereklidir demektirler Hedef insanın mutluluğu olmalıdır. Şayet sıradan insanı mutlu edecek projeleriniz yoksa, siz ancak vahşi kapitalizmin değirmenine su taşıyorsunuz demektir. Gandhi bağımsızlık mücadelesinde makineye karşı durmuştur. Çünkü o, Batı sömürgeciliğinin temelinde makineyi görmüştür. Düşüncelerini açıklarken makinenin insanı ve toplumu ezmesine karşı olduğunu belirtmiştir. Gandhi’nin tavrı biraz dini, biraz milli, biraz da siyasi kaynaklıdır. Zaten insanların ferdi ve sosyal seviyedeki faaliyetlerinin biçimini, birbiriyle fonksiyonel bir ilişki içinde olan ferdi duygu ile ferdin içinde bulunduğu toplumun maşeri vicdanı belirler.

Yaşanan sanayi dalgaları ve bunların sonucunda oluşan gelişmiş ülkeler, dünyanın üstüne adeta çullanmışlardır. Bu gelişmişlik olgusunun olumlu yönlerinden ziyade olumsuz

yönlerini dünya konuşmaktadır. Günde bir dolara geçinen insanla, günlük geliri milyon dolarlar olan insanlar; doğum yapmak istemediği için köpeğini çocuk gibi besleyen kadınla, açlıktan nefesi kokan insanlar aynı dünyayı paylaşmaktadırlar. Batı, belli bir kitlenin kalkınmasını ülkenin kalkınması şeklinde takdim ettiğinden, adil gelir dağılımından mümkünse hiç bahsetmez. ABD'deki son Baltimore nümayişleri bu ayıplı durumu görünür kılan ara fragmanlar cinsindedir.

BİRİNCİ DÜNYA HARBİ

(SYKES-PİCOT ANLAŞMASI)

Diyeceksiniz ki ne alaka! Aslında yerinde ve çok alaka! Anlatınca okuyucu da hak verecektir diye düşünüyorum.

Coğrafi keşifler ve icatlardan sonra Batı'da yeni anlayışlar gelişti. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren başlayan sömürgecilik uygulamasını, Avrupa'da önce İngiltere ve Fransa hayata geçirdi. Asya ve Afrika'daki tarımsal alanları bu iki ülke kendi topraklarından saymaya başladı. O ülkelerden ham madde alıp onlara mamul madde satmaya başladılar. Bu yolla da diğer Avrupa ülkelerine bir üstünlük tesis ettiler. Böylece rekabet edilemeyecek kadar diğer ülkelerin önüne geçtiler. Daha açık ifadesi ile o yıllarda Avrupa'da bir İngiltere-Fransa ittifakından söz etmek mümkündür.

Almanya sanayi devrimini daha önce başarmış bir ülke olarak, İngiltere-Fransa ikilisine özenerek hızla o da sömürge yarışına girdi. Paylaşımından pay istedi.

Sanayileşme yolunda bir hayli yol alan “sanayileşmiş ülkeler”in büyük çapta hammaddeye ve ardından da pazara ihtiyaçları vardı. Bu iki şart yerine getirilmeden sanayi olgusu işlerlik kazanamazdı. İşte sömürgeler bu iki işlevi de yerine getiriyordu; sömürgelerden ham madde ucuza geliyor, yine aynı ülkeye mamul madde satılıyordu. Formül basitti; hammadde alınırken az para ödeniyor, mamul madde satılırken daha fazlası ile para geri alınıyordu.

İşler her ülkenin arzusuna göre gelişmiyordu tabii. Almanya bir süre sonra kendi sömürgelerinin yeterince verimli olmadığını ileri sürerek sürece itiraz etti. Daha açık ifadesi ile dünyanın taksiminde kendisine biraz daha pay talep etti. Eğer bu yapılmayacaksa mücadeleye, belki savaşa hazır olduğunu deklere etti. İşte bu maksatla önce deniz hakimiyeti açısından bir donanma kurmaya karar verdi. İngiltere-Fransa ittifakına dahil olamayınca da Avusturya-Macaristan ittifakını oluşturdu.

Bu arada Rusya sanayileşme sürecine geç kalmıştı ama o da sömürgecilik konusunda iddialıydı. Rusya her ne kadar Almanya ile ittifaka dahil olmuyor idiyse de Almanya da Rusya'yı Avusturya-Macaristan ittifakından uzak tutmak istiyordu. Rusya bu durum karşısında İngiltere-Fransa ittifakına dahil oldu. Kılıçlar çekilmişti ve kimin daha güçlü olduğunu ancak bir savaş açığa çıkarabilirdi. Gerçi Almanya bu savaşın olmasını istiyordu ve savaşla alakalı planını yapmıştı. Öncelikli hedefi Fransa idi. Almanya şu hesabı yapıyordu: Demiryolu ağını batıdan doğuya kadar döşemişti. Yani Fransa'nın işini bitirdikten sonra bu demiryolu marifetiyle birliklerini hemen doğuya sevk ederek Rusya'yı da perişan edecekti. Çünkü o yıllarda Rusya'nın kullanacağı demiryolu ağı yoktu. Yani savaş çok kısa sürede bitmeliydi, aksi halde Almanya iki cephede birden dayanamazdı.

İşin ince noktalarından biri de Rusya, Avusturya-Macaristan ittifakına karşı Sırbistan'ı korumayı taahhüt ediyordu. Savaş, "Sırp Prensinin, Avusturya-Macaristan veliahdını öldürmesi ile patlak verdi" saçmalığı ile başlamıştı. Bu andan itibaren dünya haritası değişmeye başlayacaktı artık: 1.Dünya Savaşı başlamıştı.

Avusturya-Macaristan anında Sırbistan'a saldırdı. Öte yanda Rusya seferberlik ilan etti. Plan hemen uygulamaya

konuldu; Almanya; Rusya'ya, İngiltere'ye ve Fransa'ya savaş ilan etti. Ardından da Belçika ve Lüksemburg üzerinden Fransa'ya girdi, kısa sürede Paris'e ulaştı. Fakat hesapta olmayan bir şekilde Rusya, Avusturya-Macaristan'a saldırarak onları geriletmişti. Almanya hemen doğuya dönmek zorunda kaldı ve Rusları geriye püskürttü. Buna karşılık Ruslar da Almanları durdurmayı başardılar. Yani Almanlar yaptıkları hesabın aksine iki cephede birden savaşmaya başladılar.

Savaşın en fazla iki yıl sürmesi tahmin edilmişken savaş uzadı. Savaşta ileri teknoloji ürünü olan silahlar kullanıldığından, toplam 40 milyon insan telef oldu. Bu rakamlara sivil halkın da 10 milyonluk kaybını eklemek yanlış olmaz. Avrupa yerle bir oldu. Ardından sağlık problemleri, yokluklar, sıkıntılar başladı.

Yaşanan savaş herhangi bir savaş değil, dünya savaşıydı. Her hareket bir başka hareketi tetikliyordu. En doğuda Japonya bir ada devletiydi ve sömürgecilikte iddiası vardı. O da kendi emellerini gerçekleştirmek için Almanya'ya hemen savaş ilan etti, ardından da Çin'e ve Mançurya'ya saldırarak işgale başladı. (Mançurya; Japonya'nın II. Dünya Savaşı öncesi işgal ettiği Çin'in kuzeydoğu bölgesidir. II. Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olarak Japonya'nın Mançurya bölgesini işgali gösterilmektedir. Mançurya Bölgesi'nin batısında Moğolistan, doğusunda, Sibirya, güneyinde Çin, güneydoğusunda Kore yer alır. Sarıdeniz'in güneyindeki bu bölge, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğu bölgesi ve Rusya'nın Primorski bölgelerini kapsamaktadır. Bölgenin yerli adı Mançular, Mançurya'ya adını vermiştir. Halen Çin'in sınırları içerisindedir.)

Başlamasından itibaren iki yıl olarak düşünülen savaş 1916 yılında bitmeyince birçok devlet yönetiminde sıkıntılar

baş gösterdi. Rusya'da çar karşıtları 1917 yılında Bolşevik İhtilalı adı altında yönetime el koydular. Bu hareket Osmanlı için bir fırsat oluşturabilirdi. Çünkü Osmanlı'yı paylaşmak düşüncesindeki sanayileşmiş ülkeler, Osmanlı'yı hiçbir ittifaka kabul etmek istemiyordu. Nasıl istesinlerdi ki, savaş zaten Osmanlı'nın paylaşılması üzerine kurulmuştu. Nitekim Rusya'daki komünist ihtilal, Türkiye açısından bu günkü atmosferin ortaya çıkmasında önemli bir fırsat olmuştur.

Savaş devam ederken İngiltere, Fransa ve Rusya (Çarlık yönetimi) arasında gizli bir anlaşma imzalandı. Sykes-Picot Anlaşması. (İngiliz diplomat ve Fransız asker anlaşması, 16 Mayıs 1916)

Sykes-Picot; I. Dünya Savaşı sırasında, 29 Nisan 1916'da Kut'ül Ammare Kuşatması sonrasında İngiliz kuvvetlerinin Osmanlı 6. Ordusu karşısında bozguna uğramasından 17 gün sonra 16 Mayıs 1916 tarihinde İngiltere ve Fransa arasında yapılan ve Osmanlı Devleti'nin Orta Doğu topraklarının paylaşılmasını öngören gizli antlaşmadır.

(Kut'ül Ammare Kuşatması (7 Aralık 1915 - 29 Nisan 1916), İngiliz kuvvetleri ve müttefikleri ile Osmanlı kuvvetleri arasında geçen I. Dünya Savaşı'nın temel muharebelerinden biri. 1. Kut Muharebesi olarak da bilinir. Dicle Nehri kıyısında Kut'ül Ammare şehri yakınlarında konuşlanmış İngiliz ve müttefiklerinin kuşatılmasıyla başlayan muharebe, kasabanın Osmanlı Ordusu tarafından ele geçirilmesi ve İngiliz birliklerinin tamamının esir alınmasıyla bitti. Kut'ül Ammare, Dicle Nehri kıyısında Şattülarap kanalı ile birleşen Basra Körfezi'nin 350 km kuzeyinde, Bağdat'ın 170 km güneyinde bulunan bir kasabadır.)

1915'te Arabistan yarımadasını ele geçiren İngiltere, Osmanlı'ya karşı ayaklanan Mekkeli Şerif Hüseyin'i

destekleyerek Irak ve Filistin toprakları üzerinde kendisine bağımlı bir Arap devleti kuracaktı. (Birinci Dünya Savaşı sırasında Mekke Şerifi Hüseyin'in isyan ederek Lawrens'le birlikte Osmanlı ordusuyla savaşması, zihinlerde çok derin izler bıraktı. Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah, ilk Ürdün Kralı oldu. Atatürk'ü ziyaret eden Kral Abdullah budur. Bir suikastta hayatını kaybetmiştir. Yerine geçen oğlu Tallal, akıl hastalığına tutulmuş, ömrünü İstanbul'da Şifa Yurdu'nda tamamlamıştı. Şerif Hüseyin'in diğer çocukları Irak Kralı ve veliahdı oldular, askeri darbeye feci şekilde öldürüldüler. Şerif Hüseyin'in kendisi Vehhabi ayaklanması üzerine Hicaz'dan kaçmış, İngilizler tarafından Kıbrıs'ta alıkonulmuştur. Hayal kırıklığı, aşağılanma ve acılar içinde söylediği sözler dikkat çekicidir:

"Başımıza gelenler, Osmanlı'ya ihanetimizin ilahi cezasıdır!"

(Yıl 1942. Kral I. Abdullah, babası Şerif Hüseyin'le yaşadığı bir anıyı anlatır:

Babam çok ıstırap çekti. Bir gün, saray bandosu bahçede konser veriyor. Hava sıcak, pencereler açıktı. Bir ara bando hepimizin bildiği İzmir Marşı'nı çalmaya başladı. Babamın birçok eski hatıralarının canlanmasını önlemek için pencereyi kapattım..."

Pencerenin açılmasını isteyen Şerif Hüseyin diyor ki:

"Evlad, neden o pencereyi kapatıyorsun? İzmir Marşı'nın eski günleri bana hatırlatmaması için değil mi? Ben velinimetine ihanet etmiş âsi bir kulum, günahım büyüktür. Kral olacağımı sandım, Tanrı beni sürgünlüğe düşürdü, hasta oldum, buraya sığındım..."

Kral Abdullah, babası Şerif Hüseyin'in sözlerini Feridun Cemal Erkin'e aktarmaya devam ediyor:

"Pencereyi aç, şu marşı dinleyeyim, duyduğum vicdan azabının şiddeti, o eski hatıraların canlanması ile büsbütün artsın. Bu dünyada çektiğim ıstıraptan artan vicdan azabıyla büsbütün ağırlaşsın, ta ki Cenab-ı Hak bu günahkâr kulunu dünyada affederek, ahirette daha büyük cezadan korusun..."
Taha Akyol)

Mekke Şerifi Hüseyin ile Mısır'daki İngiliz Yüksek Komutanı Mc Mahon arasında böyle bir antlaşma gizli olarak imzalanmıştır. Fransa böyle bir plana karşı çıkıp İngiltere'ye baskı yaparak yeni bir antlaşma yapılmasını istedi. Rusya'nın onayı ile imzalanan bu antlaşmaya göre;

Rusya'ya, Trabzon, Erzurum, Van ve Bitlis ile Güneydoğu Anadolu'nun bir kısmı,

Fransa'ya, Doğu Akdeniz Bölgesi, Adana, Antep, Urfa, Mardin, Diyarbakır, Musul ile Suriye kıyıları,

İngiltere'ye Hayfa ve Akka limanları, Bağdat ile Basra ve Güney Mezopotamya verilecektir.

Fransa ile İngiltere'nin elde ettiği topraklarda Arap devletleri konfederasyonu veya Fransız ve İngiliz denetiminde tek bir Arap devleti kurulacak, İskenderun serbest liman olacak,

Filistin'de, kutsal yerleşim yeri olması nedeniyle bir uluslararası yönetim kurulacaktır.

1917 devriminden sonra Rusya antlaşmadan mecburen vazgeçmiş, Lenin gizli olan bu anlaşmayı emperyalizme karşı çıkmak adına dünya kamuoyuna açıklamıştır.

Anlaşma büyük ölçüde uygulanmadı. Lenin anlaşmayı dünyaya faş edince Osmanlının paylaşılması durdu. Yahudilere verilen Filistin'de devlet kurma fikri ve Araplara verilen sözler tutulmadı. Rusların karşı çıktığı Ermeniler hayal kırıklığına uğradı.

Anlatılanların konumuzla ilgisi oldukça fazla. Öncelikle sorun elbette petroldü. İngiltere petrol bölgesini kendi kontrolünde tutmak isterken Fransa'ya böyle bir imkan vermek istemiyordu. Bu nedenle de anlaşma şartlarının uygulamasına temkinli yaklaşıyordu. Yalnız Fransa değil, Akdeniz kıyıları elinden alınan İtalya da rahatsızdı. Hatta İtalya, Türkiye'nin milli mücadelesini destekleyerek İngiltere'den intikam alıyordu. Keza Fransızlar da Ankara ile sıcak diyaloglar kuruyordu. Bu tablo bu günkü Türkiye'nin oluşması açısından büyük bir imkandı ve Türkiye de bu imkandan faydalanmayı bilmiştir.

Tekrar konumuza dönersek; Rus orduları, Almanların önünden çekilince, Almanlar Rusya içlerine doğru ilerlemeye başladı. Ancak bu sırada hesapta olmayan bir şey daha meydana geldi: ABD savaşa katıldı ve savaşın seyri değişti. ABD ordusu Alman ordusunu kısa sürede bastırdı. 1918 yılında Almanlar için artık yenilgi kaçınılmaz bir hal aldı.

1.Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin sonunu getirdi. 1930'lu yıllarda dünyada üç bağımsız Müslüman ülke kalmıştı: Türkiye, İran ve Afganistan. Yine bu yılların en büyük mücadelesini kapitalizm ve komünizm sistemleri birbirlerine karşı verirken, bilerek ve bir hesap dahilinde "İslam" gündem dışına çıkarılarak paranteze alınıyordu. Gerçi fiili mücadele önce 1699'a, sonra 18.yy'a dayanıyordu ama sonuçları 1. Dünya Harbinden sonra alınıyordu. Osmanoğulları ve Rusya'da Romanov aileleri tarihten silindi. Alman İmparatorluğu ile Avusturya- Macaristan imparatorluğu son buldu.

Ruslar 72 yıl sürecek olan "Komünist" bir idareye geçti. Anadolu'da Osmanlıların yerine, Osmanlının borçları hariç, her şeyini inkar eden bir idare kuruldu.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yerine üç devlet kuruldu: Avusturya, Macaristan ve Çekoslovakya.

Monarjik idareler sona erdi. Bütün devletlerde cumhuriyet ilan edildi. Almanya ile Rusya arasına Polonya diye bir devlet yerleştirildi.

Savaşın galipleri, kayıplarını mağluplara ödettiler. Türkiye borç ödemelerini ancak 1954 yılında bitirebilmişti. Geline nokta, bu sulh durumunun fazla sürmeyeceğini haber veriyordu adeta. Zaten yirmi yıl sonra tekrar bir dünya savaşı başlayacaktı.

Önemle belirtmekte fayda gördüğümüz bir hususta üzerinden tam 99 yıl geçmiş olan Sykes-Picos anlaşması bugün de güncellenerek devam etmektedir. Batı'nın Ortadoğu'yu ekonomik olarak idare etme istekleri devam etmektedir. Doksan dokuz yıl önceki Batı idealinin devam etmesi ve taşların yerine oturtulması için IŞİD, DAEŞ, PKK ve ILID'e ihtiyaç duyulduğu için bu örgütler sahaya sürülmüştür. Sayılan olayları ve geçmişte meydana getirilen algıları düşündüğümüz zaman şu yargıya varıyoruz: "Bu gün geleceği tahmin etmek geçmiş bilmekten daha kolaydır, çünkü geçmiş sürekli değişiyor."

İKİ GÖRÜŞTEN ÇIKARIMLAR

Günümüz insanının geride kalmış olaylardan hareketle yeni sıçrama ve belki ıslah çalışmaları yapması mümkündür. Allah kullarına devamlı düşünmeyi, akletmeyi, tefekkür ve tezekkürü emretmektedir. Müslüman'ın düşüncesi harama girmemek kaydıyla sınırsızdır.

Teknik yönünü ayırık tutarsak, hayatımızı kolaylaştıran her şey bir buluştur. Teknoloji ve icat konusu ele alınınca son 250 yıllık icatların daha çok Batıya ait olduğu kabul görmektedir. Barut, pusula, kağıt, matbaa esas itibariyle Çin ve Mısır doğumlu olmalarına rağmen, buharlı makine, elektrik, telgraf, ampul, telefon, radyo, otomobil, uçak, roket ve internet Batı patentlidir.

18. yüzyıla gelinceye kadar üstünlük Müslümanlarda olduğu halde, 18. yüzyıldan sonra üstünlük Batı'ya geçmiştir. Elbette çeşitli sebepleri olan bu konunun, mevzuumuzla bağlantısı açısından söylenecek şeyler vardır.

Öncelikle 18. asra bir kala, İslam ülkelerinin o günün dünya nezdindeki temsilcisi kabul edilen Osmanlı Devleti, Batıya karşı 400 yıllık bir dönemin ardından ilk yenilgisini Viyana'da almıştır. Bu tarihten sonra da Osmanlı, Batı tarafından devamlı sıkıştırılmış ve 1856 yılında da onu Batı'ya borçlandırarak, 1881 yılından itibaren, dünyayı umumiye ile ölüm fermanını imzalamaya başlamıştır.

İslam dünyasında belli bir tarihten sonra alimler devlet ricalinden yeterince yardım ve teşvik görmediğinden, bu durum düşünce sorunlarının yaşanmasında önemli rol oynamıştır.

Belli zamanlarda yapılan huzur dersleri ve benzeri ilmi toplantı ve paneller ilmi ve fikri keşiflere yol açmaktayken, sonraları bu toplantılar belki sadece usulen yapılır olmuştur.

İslam dünyasında 13.yy'daki Moğol saldırıları esnasında Bağdat gibi önemli şehirlerindeki kütüphanelerinin yakılması neticesinde bilimsel düşünce durgunluğa uğramış, bu tarihten itibaren insanlardaki aidiyet duygusu ile bunalım nedeniyle tarikatlar öne çıkmıştır. Faaliyetler içerisinde en öne çıkan aksiyonlardan biri de şiir olmuştur.

Kimi ilim adamlarının da bazen aşağılık duygusundan, bazen de sırf birilerine yaranmak için gösterdikleri din karşıtı söylemler onların Truva atı olarak kullanılmalarına yol açmış, diğer insanlar için de kötü örnek oluşturmuştur. Konuya örnek oluşturması bakımından 1949 yılında, dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'ın bir konuşmasını biraz açabiliriz. İmam Gazali; İbni Sina ve Farabi'nin 24 görüşünden dört tanesini itikadi yönden haklı olarak tenkit etmiştir. Dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay 2. Türk Tarih Kongresinde Gazali üzerine ağır hücumlar yaparak onu ağır bir dille eleştirmiş olduğundan, Türkiye'de belli bir kitle, saklı duygularının bir ifadesi olarak o tarihten beri Gazali'ye olumsuz bakar olmuştur. Hatta Günaltay o toplantıda; Farabi'nin İslam peygamberini hayalcilikle ve ütopyacılıkla suçlamasını takdirle karşıladığını belirtmiştir.

Her zaman derinliğini koruyamasa da, Müslümanların pek çoğunda iman gücünü korumaya devam edecek, gelenek; hem içsel hem dışsal anlamda tarz ve kanun olarak varlığını sürdürecektir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren kendisini yenileyen İslam düşünce gelenekleri, özellikle modern eğitilmiş Müslümanlar arasında yenilenmeye ve canlanmaya devam edecek, bunun yanı sıra hikmeti ve

gösterdiği yol itibarıyla Müslüman olmayanlar için de giderek daha önemli bir cazibe merkezi haline gelecektir.

Seküler sanat ve kültürün İslam dünyasını istila eden etkisine rağmen, geleneksel İslam sanatının dirilişi sürecektir. Tüm dünyada ve özellikle Amerika'da İslam yayılmasını sürdürürken, Batı'daki yeni yeni kendisini tesis etme mücadelesi veren İslami cemaatler de, asrı saadete bağlılıklarını koruma ve yeni bir toprağa kök salma uğraşlarını devam ettireceklerdir.

Kısa vadeli çıkarlar uğruna yapılan bir takım bireysel hesaplar ve geçici ihtiyaçlardan ziyade insanlığın geleceği konusunda endişe duyan herkes, İslam ve Batı meselesine yeni bir pencereden bakmalıdır. Her iki taraf da, modern sekülerizm ve İslam gibi birbirine tamamen zıt dünya görüşü arasında bir entegrasyonun söz konusu olamayacağını, daha çok birbirinin refahını ve topraklarını sömürmek ve kültürünü yok etmekten imtina eden, karşısındakini tahrik etmeden uzak, insani temelde karşılıklı saygıya dayalı bir ortak yaşama zemini oluşturabileceğini bilmelidir. Fakat hepsinden önce, hem İslam hem de Musevilik ve Hıristiyanlık asıl ölümcül tehdidin, artık İslam dünyasına bile ileri karakollarını dikmiş olan seküler kültürden geldiğini ve buna karşı zihinlerde ve kalplerde bir birlik tesis etmeleri gerektiğini anlamalıdır.

İslam ve İslam medeniyetini korumak için, İslam geleneğinin bilinçli ve zihinsel düzeyde savunması yapılmalıdır. Bunun yanı sıra modern dünya ve taşıdığı yanlışlıklarla eksiklikler, tam bir zihinsel eleştiriden geçirilmelidir. Bugünkü değişim temposunun hızı nedeniyle, eğer Müslümanlar aynı çıkmaz sokağa, hatta daha da kötüsüne girmek istemiyorlarsa, Batı'nın izlediği yolda gitmeyi hiçbir zaman ümit etmemelidirler. Müslüman aydınlar tam bir

güvenle, Batı'nın burada sözünü edegeldiğimiz ve daha başka pek çok meydan okuyuşlarına göğüs germelidirler. Psikolojik ve kültürel bir aşağılık duygusu içerisinde yaşamayı artık bırakmalıdırlar. Sadece savunmada kalmayı bırakmak için değil, aynı zamanda inisiyatifi ele geçirip, eğer hasta gerekli tedaviyi görmek istiyorsa, Allah vergisi hikmet hazinelerinden, modern dünyayı tutulduğu en tehlikeli hastalıktan ve bugün içinde bulunduğu açmazdan kurtarabilecek olan tek ilacı sunabilmek için kendi aralarında safları sıkılaştırmalı ve el ele vermelidirler. Eğer bugünkü durum hakkında en karamsar duyguları besliyor ve kurtarılabilir hiçbir şeyin kalmadığına inanıyorsak, bu durumda gerçeğin vurgulanması bile yapılabilecek şeylerin en değerlisi olacak ve etkisi düşünülenin çok ötelere uzanacaktır. Bu bakımdan, gerçek kuvvetle ortaya konulmalı ve kendisine karşı çıkılan her cephede İslam'ın zihinsel savunması yapılmalıdır. Sonuç ancak Allah'ın elindedir. Ne diyor Kur'an: "Hak geldi, batıl yok olup gitti; batıl her zaman yok olmaya mahkumdur."

Faiz bir zulüm aracı olarak kabul edilmelidir. "Rıba" adı altında toplanan her türlü faiz zamanla oluşan rant ve spekülâtif kazançlar, yasadışı kabul edilmelidir. Ancak faizin oluşumu hakkında alimler arasında farklı görüşlerin de olduğunu belirtmemiz gerekir. Helal ticarete dayalı alışverişler teşvik edilirken, paradan finans oyunları para kazanmak meşru kabul edilmemiştir. Modern ekonomilerde faizin azının ve çoğunun göreceli ve zamana bağlı olarak farklılaşabileceği 2008 dünya finansal krizinde çok açık görülmüştür. Bazı devletler faiz oranlarını düşürerek yüzde 5'i, 3'ü ve 1'i yeterli görürken, bazı devletler yüzde sıfırı uygun görmüşlerdir. Buradan çıkan sonuç; "sıfır faiz de bir faizdir". İslam iktisadında ise öngörülen "sıfır faiz" değil, "faizsiz iktisat"tır.

Alfred Marshall'ın, yüksek faizli ekonomi anlayışında, tasarruf hacmini tayin edici olarak kabul ettiği faiz haddinin yüksekliği fikrini, ünlü kapitalist iktisatçı J.M. Keynes tasarruf hacmine etki eden düşüncenin faiz değil yatırım hacmi olduğu teziyle çürüttü. Hatta Keynes "Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi" adlı kitabının "Sermayenin Niteliği Üzerine Tetkikler" başlıklı makalesinde, İslam'ın bankacılık görüşünü adeta kabul eder.

Bugün "İslamı defterden silmeye" azmetmiş düşmanca tavrın yerini "defterden silin(e)meyen İslam'la diyalog" arayışları almaya başlamıştır.

İki büyük dünya savaşı "Batının manevi/ahlaki üstünlüğü tezini kökünden sarsmıştır. Buna Afganistan ve Irak'a yapılan birinci ve ikinci körfez çıkartmaları ile Irak, Mısır, Libya ve Suriye de eklenince Batı ahlakı iflas etmiş benzemektedir.

İşte bundan dolayı Tonybee, Wr. Montgomery Watt ve benzeri Batılı düşünürler Batının, ihtiyaç duygularının çok azını karşıladığını ve bir kıtaya ait sorunun yalnız o kıtaya özgü kalmadığı bir çağda, söyleyecek sözü olan Müslümanlarla diyalogu zorunlu görmüşlerdir.

Ortak tutum şudur: Dostane olmasa da hiç değilse hasmane de olmayan bir yaklaşım yeğlenmelidir. "Değerlerin üstünlüğü" kavramının göreceli olduğunu unutmayalım.

Batının teknoloji ile ilerlemesini ölçü kabul ederek İslam toplumunu yargılamak, doğru bir davranış da kabul edilmemelidir.

Batılıların/Batıcıların moderniteye dayalı "ilerleme-geri kalma" denklemine dayanarak İslam'ı yargılamak ahlaki değildir. Kaldı ki modernite de teolojik bir kavram olup hedefi kültürel kıbleyi döndürmek üzerine hesaplanmıştır.

Zaten ilerleme fikri ahlaki yargıdan uzak, yalnız maddi yargıya dayanıyorsa ilerlemenin de mutlaka iyi olduğuna kuşku ile bakılır. Modern yaşantımızın da hangi yönlerinin iyiye, hangi yönlerinin kötüye değişim anlamına geldiğinin tartışılmasının anlamı da budur zaten.

Her dönemin kendine özgü önem arz eden bir faaliyet alanı vardır. Bir dönemde sıcak savaş, bir başka dönemde soğuk savaş, bir başka dönemde siyaset ve yönetim olduğu gibi, bazı dönemlerde de iktisat olabilir. Günümüzde ülkelerin gündemini en çok meşgul eden konular; tarım, ticaret, çalışma hayatı içerisinde işçi-işveren ilişkileri, sanayileşme, üretim, çevre kirliliği, gelirin adil bölüşümü, işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluk gibi konulardır. Bu konularla ilgili olarak her tonu ile sosyalizm/komünizm ve kapitalizm söyleyeceklerini söyledi ve insanları mutlu edemedi. Daha da ileri giderek, ülke bazında değil, yer küredeki ülkeler bazında da tezini ortaya koydu ama hep mutsuzluk ve gözyaşı getirdi. Şimdi sıra yeniden Müslümanlardadır artık. Yeniden, çünkü bir zamanlar hem de en az bin üç yüz yıl dünyada “belirleyici ülke” rolünü Müslümanlar yerine getirmişlerdir. 20. yüzyılın başlarına kadar da İslam bir sistem olarak vardı zaten. 18. yy’ın ilk çeyreğinden sonra İslam’ın dünyada devlet bazında da toplumsal hayat açısından da yön tayin edici olarak fazla dikkate alınmadığı bir döneme girildi. Fakat 2000’li yıllarla birlikte bütün engellemelere rağmen dünyanın her yerinde İslam ve İslam’ın vaat ettikleri artık yeniden ciddiye alınıyor. Müslümanlar hem 21. yy. şartlarını dikkate alarak, hem de eski tecrübelerinden istifade ederek, İslami değerlere dayalı, hem insani, hem de sürdürülebilir bir kalkınma ve büyüme modeli önermelidirler. Bu Müslümanların hem İslami hem de insani görevleridir. Batı tipi bir kalkınmanın getirdiği parasal ve fiziki

üstünlük insanların manevi yönlerine hitap etmediği için mutluluk getirmemiştir. Şimdi yeniden insan merkezli kalkınma projeleri geliştirmenin tam zamanıdır. Bunun da yolu belki diğer medeniyet kodlarını bilmekle bir ilgisi olabilir ama asıl olan İslam Medeniyeti'nin topyekun bilinmesi ile her meslek gurubunun bu kodlara göre proje üretmesidir. Sosyologlar, iktisatçılar, siyasetçiler, hukukçular, ilahiyatçılar vb. meslek guruplarının mensupları insan ve İslam odaklı çalışmalar içine girmelidirler diye düşünüyorum. Unutulmamalıdır ki aynı kavramın içeriği her medeniyette ayrılıklar gösterebilir. Mesela ücret; Batı'da emek sadece bir mal, maliyet artırıcı bir unsur iken, Doğu'da alın teridir ve bir sermaye unsuru olarak muamele göremez. Yine Batı'da sermaye için asıl olan yatırım aracı olması ile nasıl olursa olsun elde edilerek gelir sağlaması iken, Doğu'da sermaye insanların hizmetinde olduğu sürece önemlidir. Yani çok bilinen kavramlar dahi medeniyetler arasında farklılıklar göstermektedir. Asıl olan insan merkezli düşünceler olmalıdır.

DOĞU SANAYİLEŞMEYİ NEDEN ISKALADI? (OSMANLI ÖRNEĞİ)

Modern iktisadi büyüme Batı dünyasında 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlar. Ancak modern kalkınmaya esas olacak birçok değişim daha önceden Batı’da başlamıştı. 14. yüzyıldan itibaren ticaret devrimi, milli devletlerin teşekkülü, büyük coğrafi keşifler, bilim devrimi, kilisenin kısmen dışlanması, Rönesans gibi olaylar aslında bu hamleyi hazırlayan faktörlerdi. Yani Batıda 1300 yıllarında başlayan ve yaklaşık 400 yıl süren dönem, modern iktisadi büyümeyi devamlı hale getiren tedrici oluşumlardı ve sanayileşmenin alt yapısını oluşturuyordu.

Aynı periyotta, 1258 yılındaki Hülagü’nün yıkımından kurtulabilen küçük beyliklerden olup 1300 yıllarında devlet olma sürecine başlayan Osmanlı, 1354 yılında Avrupa’ya ayak basmasıyla büyüme sürecine girmiştir. 1402 yılında Ankara Savaşı’nda Timur’a yenilmesiyle kısa bir süre fetret dönemi yaşamasına rağmen çabuk toparlanarak 1453 yılında Bizans’ın başşehri İstanbul’u alarak İmparatorluk haline gelmiştir. Zaten Ankara Savaşı’ndan sonra 300 yıl, kuruluşundan itibaren Ankara savaşı hariç dörtyüz yıl hiç yenilgi almadan devamlı genişlemiştir ve üç kıtada varlığını sürdürürken dünyanın bir numaralı devleti olmuştur. O günün kalbi sayılacak bölgeleri ele geçirdiğinden, Batı, Osmanlı karşısında savunma hatlarını Viyana surlarına kadar çekmeye mecbur olmuştur. Osmanlı bu 400 yılda tarım toprakları için en ideal sistemi, tevarüs yoluyla yapılan katkılarla birlikte en mükemmel şekilde kurmuş ve

devam ettirmiştir. Adına da miri toprak sistemi veya tımar sistemi demiştir.

Bu mükemmellik, Batı üzerinde korku, düşmanlık, kıskançlık ve biraz da hayranlık uyandırmıştı.

Kısaca dünya için 18. yüzyılın sonuna kadar kudretli bir Osmanlı vardır ve Batı da bunun oldukça farkındadır.

O yıllarda Batı zayıf ve güçsüz değildir; hatta modern iktisadi büyümeyi harekete geçirecek bir seri değişimi yaşayan büyük bir kıtadır. Ne var ki Osmanlı'nın baskısına karşı koymakta zorluk çekmekte, bu konuda zafiyet göstermektedir.

Batı bu zaafını telafi etmek için denizcilikte üstünlük kurma çalışmasına başlamış, ancak bu üstünlüğünü 16. yüzyılda Osmanlı'nın baskısı karşısında kaybetmiştir. Dahası asıl faaliyet merkezini Atlantik'e temerküz etmiştir. Coğrafi keşiflerin ardından Osmanlı'nın kontrolündeki Karadeniz, Doğu Akdeniz ve Kızıldeniz dışındaki denizlerde hâkimiyet kurmuştur.

Batı denizcilikteki bu başarısına paralel olarak yaptığı sömürgecilik ve deniz aşırı ticaret sonunda hem sermaye birikimine kavuşmuş hem de bu sermaye sonunda yeni bilgi ve teknolojiler ile yeni organizasyonlara girişmiştir. Birkaç yüzyıl devam eden bu süreç sonunda da modern iktisadi büyümeyi sağlayacak hem bilgiye, hem sermayeye, hem de müteşebbislere kavuşmuştur. Bundan sonra da Batı'nın modern iktisadi büyümesi başlamıştır.

Batı, Osmanlı'dan farklı olarak komünikasyon (iletişim) yolu ile kendi aralarında ve dış dünya ile bilgi, tecrübe, teknik icat ve buluşlar konusunda alışverişte bulunmuştur.

Osmanlı ise Müslüman olmanın verdiği üstünlük duygusu ile Batı'ya bakmıştır. Uzun süre elde ettiği zaferler de bu duygusunu besleyerek devam ettirmiştir. Bunun sonucu

olarak da Batı, Osmanlı için bazı malların alınacağı, bunun dışında kayda değer bir yönü olmayan bir medeniyet olarak algılanmıştır. Gerçi Osmanlı, Batı'ya enformasyon yönüyle tamamen kapalı değildi ama bunu daha çok siyasi ve askeri alanda ve kendisine nereden zarar gelebileceğini öğrenmekte kullanıyordu. Yoksa Batı'nın teknik yönüne pek dikkat etmiyordu. Yani Batı'nın mücadele edilecek yönü olarak askeri ve siyasi yönünü esas almıştır.

Buna karşı Batı, Osmanlı'da dikkat çekici ne bulduysa onu incelemiş ve analizini yapmıştır. Çünkü Osmanlı, Batı için gizliden gizliye kıskanılan bir devletti ve yenilmezdi.

Avrupa denilen İtalya, Avusturya ve Almanya hattının batısı ile Atlantik-Akdeniz arasında yaklaşık olarak iki milyon kilometrekarelik bir bölgede 100 milyon insan Greko-Latin kültürü ile Hıristiyan dininin ortak değerler zemini üzerinde ve farklı devletlerde yaşıyordu. Bu devletler de aynı zamanda birbirleriyle amansız bir mücadele içindeydi. Bununla birlikte bu devletlerin arasında bilgi, teknoloji, tecrübe, buluş ve insan akışkanlığı vardı.

İslam âlemi ise Pasifikten Fas'a, Urallardan Afrika ortalarına kadar yayılmış 5 milyon kilometrekarelik geniş bir sahada 40 milyon gibi bir nüfusla yaşamaktadır. Osmanlı için yarışma içinde bilgi ve tecrübe alışverişinde bulunacağı ortak kültür zeminine oturan başka siyasi organizasyon, başka devlet de yoktu. Kendi dışında İslam dünyasında yalnız İran vardı ve onunla da şiir ve edebiyat dışında yapacağı tecrübe ve teknik alışverişi olmuyordu.

Bir diğer husus; sermaye birikimidir. İktisadi büyümenin vazgeçilmez şartı olan sermaye birikimi Batı'da 1300–1700 yılları arasında büyüyerek, 18. yüzyıldan sonra alabildiğine gelişmiştir. Batı her ne kadar insan hakları,

demokrasi ve köleliğin kaldırılmasından doktrin seviyesinde bahsetse de, vahşi hayvan avlar gibi Asya ve Afrika'dan Amerika'ya ve Avrupa'ya götürdüğü insanları köleleştirdi, sömürgeciliği de en uç noktalarda yaptı demiştik zaten. Sömürgeleştirilen insanlar, Batı için, metropoldeki Avrupalıların refah, mutluluk ve servet yaratma aletinden öte bir anlamı olmayan varlıklardı.

Osmanlı bu davranış içine hiçbir zaman girmedi, giremezdi de. İslam inancı sömürüye de, sömürgeciliğe de karşıydı. Osmanlı için koloni diye bir fasıl hiç olmadı. Onun için Darul İslam ve Darul Harp vardı. Dolayısı ile Osmanlı ordularının girdiği ve yaşadığı her yer Darul İslam'dır, anavatandır. Darul İslam'da olan insanın hangi dinden olduğu da önemli değildir.

Son bir nokta da Batı'da sosyal tabakalar arasında statü ve hayat hakkı farklılığı vardı. Yüksek zümre, kendi dışındaki dünyayı talan ederken, devletleri de buna yardımcı olmaktadır. Yani soygun, zulüm, servet ve insan avcılığı Batı'da devletler eliyle yapılmıştır. Merkantilizm biraz da budur.

Osmanlı bu yapıya ontolojik olarak yabancıdır. Tanıdığı imtiyazlar dahi bir noktaya kadardır.

Osmanlı'da insan ekonomi için değil, ekonomi insan içindir. Gerek ziraatta, gerek esnaf teşkilatlanmalarında dünyaca ünlü sistemlerini kurarak sonuna kadar korudu. Narh sistemi ile de tüketicileri korudu. Zaten Osmanlı ekonomisi bir ihtiyaç ekonomisidir. Teknik tabir ile söylersek sıfır-toplum (zero-sum) denilen toplumsal bir hayatı vardı. Yani iktisadi değişimin olmadığı bir toplum yapısına sahipti. Yatırımı devlet ya kendisi yapar veya askeri zümrenin üst tabakasına veya vakıflara yaptırır. Hedef, yaşanabilir bir sosyal düzeni kurmak ve devam ettirmektir. Bir zümrenin zenginleşmesi,

diğer zümrenin fakirleşmesine yol açacağı için, servet farklılaşması devamlı önlenmişti. Devlet görevlilerine verilen iktisadi imkânlar da sadece görevle ilgili olmuş, görev bitince de mülkiyet, miras rejimi uyarınca devletin olmuştur.

Bu şartlarda da sermaye biriktirmenin imkânı yoktur. Devletin yaptığı yatırımlar da zaten fazla uzun ömürlü olmamıştır. Şahsi teşebbüsün olmadığı yerde yatırımın yaşama şansı da sınırlıdır.

Modern iktisadi büyüme dediğimiz büyük tarihi değişimin 18.yy.da ilk defa ortaya çıkışından 20.yy.a kadar Batı dünyasına münhasır kaldığı ve İslam âleminin, özellikle Osmanlı Devleti hinterlandındaki büyük çabalara rağmen bu bölgenin bu değişmeye katılamamış olduğu bilinmektedir.

İslam dünyası bu büyük değişmeye neden katılamadı? Yoksa bilerek mi katılmadı? İslam iktisadının veya Müslümanların bir kusuru mu bu katılımı engelledi, yoksa Batılı insanların üstün meziyetleri mi vardı da onlar sanayileştiler? Ayrıca ne olursa olsun sanayileşmek şart mıdır? Hangi soruya cevap aranacak olursa olsun İslam Dünyasını özellikle de o dönemin İslam Devleti olan Osmanlı'yı bu değişimden alıkoyan faktörleri iyi tespit etmek gerekir.

Öncelikle Batı'da sanayileşme adına iktisadi büyüme fiilen 18. yy.da başlamakla birlikte birçok değişimin ve büyük değişimi tetikleyen faktörlerin 14. yy.dan itibaren başladığını anlatmıştık.

Reform ve Rönesans gibi değişmeler aslında 1300 yıllarında başlayıp 400 yıl boyunca toplumları tedrici olarak değişime zorlamıştır.

Tabi söz konusu yıllar, yani 1300–1700 yılları Osmanlının da en parlak yılları ve Batı'nın hep korktuğu ve içten içe de kıskanıp onun gibi olmaya çalıştığı yıllardır.

Osmanlı bu 400 yılda 1402/Ankara Savaşı hariç hemen hemen hiç yenilmemiş bir devlettir. Bu yıllarda Osmanlı devamlı büyüdü ve genişledi. Eski dünyanın kalbi sayılabilecek yerleri hep elinde tuttu. Avrupa, Osmanlı'ya karşı savunma hattını Viyana sınırlarına kadar geri çekti ama orada da zorlukla tutunabiliyordu.

İşte bunlardan ötürü Osmanlı, Batı karşısında bu 400 yıl boyunca kendine yeten ve güvenen bir devlettir. Ve Batı aslında onu kıskançlıkla seyretmekteydi.

Batı, Osmanlı'ya karşı koymakta zorlanıyordu ama güçsüz ve geri değildi. Modern iktisadi büyümeyi harekete geçirecek öncülerini kolaylaştırmakla meşgul büyük bir kıtayıdır. Onun zaafi güneydoğusunda ilerlemekte olan Osmanlı baskısına karşı koymakta zorluk çekmesidir. Hatta bu zaafını telafi etmek için denizcilik alanına yatırıma yönelmiş ancak hemen 16. yy'da Osmanlı baskısı karşısında bu üstünlüğünü Akdeniz'de kaybetmiştir. 1308'den sonra en az 250 yıl bütün Ege kıyıları, Balkanlar, Akdeniz'in Arap yarımadası ve Kuzey Afrika kıyıları Osmanlı sınırları içinde kalmıştır. Özellikle Akdeniz'in doğu bölgesinde dünya ticaretinin yapıldığı büyük limanlar bulunuyordu ve buradaki canlı alışverişin sağladığı ekonomik çıkarlar da bu bölgeyi elinde tutan güce akıyordu. İşte bundan ötürü Batı hem coğrafi keşiflerle bağlantılı olarak, hem de uzak doğuya uzanabilmeleri için faaliyet alanını Atlantik'e nakletmiştir. Bu yıllarda coğrafi keşifler sonucunda Batının, Osmanlı'nın kontrol ettiği Karadeniz, Kızıldeniz ve Doğu Akdeniz dışında hâkim olmadığı bir deniz kesimi kalmamıştır. Bu gelişme Batı için, sömürgecilik ve deniz-aşırı ticareti, büyük sermaye birikimini (hem bireysel hem de devlet çapında) yeni bilgi ve teknoloji ile yeni şirket tiplerini kazandırmıştır. Özellikle Venedik ve Ceneviz ticaret

adamlarının bankacılık, kredi, ticari mektup, kâğıt para gibi yeni ticari araçları ile şahısların birikmiş paralarını sermaye olarak kullanma becerileri onları birer ticaret sihirbazı yapmıştı. Böylece servetlerine servet katan toplumun ekonomik yaşayışına hükmeden işadamları ortaya çıktı Batıda. İtalyanların bu bölgeden çıkıp gitmeleri bu bölgenin parlaklığına gölge düşürdü. Gerçi 1450'den sonra Osmanlının ulaştığı güç, yalnız savaş alanlarında değil, ekonomik alanda da Osmanlıya avantaj sağlamıştı. Yani bu yıllar Osmanlının Batı'ya galebe ettiği yıllardır. Coğrafi keşiflerle birlikte Batı'nın uyguladığı sömürgeci anlayışla birlikte özellikle Amerika'dan ve Afrika'dan Avrupa'ya akan altın ve gümüş stoklarıyla birlikte, geçen bölümde anlattığımız ciddi icatlar sonucu Batı'da modern iktisadi büyüme fenomeni tarih sahnesine çıkmıştır.

Bu bağlamda birkaç hususun da özellikle belirtilmesi gerekir kanaatimce:

Merkantilist büyümeyi seçen Batı, iktisadi büyümenin vazgeçilmez şartı olan sermaye birikimini benimserken, özellikle coğrafi keşiflerden sonra kartopu gibi büyüyen sermayedarların sayısı bir hayli artmıştır. Batı her ne kadar demokrasi, insan hakları, eşitlik, köleliğin kaldırılması gibi konularda toplumları etkileyecek söylemler geliştirmişse de, hayvan avlar gibi insan avlamıştır. Onları köleleştirmiş, maden ocaklarında çalıştırmış, onları Avrupa'nın refah ve mutluluğunu meydana getiren birer alet gibi görmüş ve kullanmışlardır.

Osmanlı ise servet birikimine hiçbir zaman müsaade etmedi, toplumda en fakirle en zengin arasındaki oranı 1/7 ile 1/4 arasında tuttu. Yüksek servetlere devamlı el koydu. Yani bireysel servete, siyasi rakip olmasın ve diğer insanların da

husumetini çekmesin diye hiçbir zaman izin vermedi. Batı'da iç ve dış sömürü olmasaydı sermaye birikimi olmayacak, belki de sanayileşme olmayacaktı. Osmanlı ise sermayenin belli ellerde toplanmasını özellikle önlemiş, eğer icap ediyorsa müsadere silahını kullanarak hem bireysel zenginliğe, hem de sanayileşme için gerekli olan servet oluşumuna imkân tanımamıştır. Ayrıca Osmanlı'da emeği ile geçinenlerin hem hayat standartlarının iyi olmasından, hem de İslam'da bir işçi-işveren ayırımı olmadığından bir işçi sınıfı da teşekkül etmemiştir.

Osmanlı, Müslüman olduğu için kölelere de köle hukukuna göre davranmış, onları ailenin bireyleri gibi görmüştür. Yani köle de olsa insana insan gibi davranmıştır.

Batı'da servet birikimi devlet eliyle olduğu için zengin zümre devlet için itibar edilen bir tabakaydı. Servet edinmenin önünde meşru veya gayrimeşru hiçbir kural olmamalı ve bunlar da yatırıma dönüşmeliydi. Yatırımın kendi metropolünde olup olmaması ile sektörü itibariyle de ziraat, madencilik ve sanayi olması arasında bir fark yoktu. Batı için asıl olan şey bir işin kanuni olup olmamasıdır yoksa hukuki olup olmamasının önemi yoktur.

Osmanlı ise sömürge kavramına sıcak bakmaz. Dış sömürü anlayışı da İslami zihniyete yabancıydı. Osmanlı için iki memleket vardır; Darul İslam ve Darul harp. Kontrolünde olan veya halkının çoğu Müslüman olan ya da hukuku şeriat olan yerler Osmanlı için Darul İslam, diğer yerler de Darul İslam olmaya aday olan yerlerdi. Buna karşılık sömürge-anavatan ayırımı yoktur. Darul İslam içinde yaşayanların hangi dinden oldukları da önemli bir fark sayılmazdı. İktisadi ve hukuki bakımdan arada bir fark yoktu.

Osmanlı ekonomisi bir ihtiyaç ekonomisiydi. Yani insanlar ekonomi için değil, ekonomi insanlar içindir. Bundan ötürü kırsal alanda köylüler için tımar sistemini, şehirdeki esnaf için esnaf örgütlenmelerini, ticaret erbabı için de narh (fiyat kontrolü) sistemini koymuştu. Bu gruplar arasında da servet farklılaşmasına müsaade etmemiştir. Ticarete kar oranı % 5–15 arasında kabul edilmiş, ortalama kar % 10 olarak işletilmiştir.

Ekonominin gerekli kıldığı yatırımları devlet ya bizzat kendisi yapardı veya yüksek askeri zümreye yaptırdı. Bir kısım yatırımları da vakıflara yaptırdı. Yani Osmanlı'nın hedefi yaşanabilir bir sosyal düzen kurmak ve devam ettirmektir. Bir zümrenin zenginleşmesi diğer bir zümrenin fakirleşmesine yol açacağından, özellikle tüketiciyi zor durumda bırakacağından servet farklılaşmasına izin vermiyordu.

Yüksek gelir ve servet imkânı tanıdığı bazı kimselerin de vefatlarında serveti devlete geri alınırdı. Yani servetin ömrü, sahibinin ömrü ile biterdi. Osmanlı'da büyük servetlerin varisi devletti. Ancak ölenin geride kalanlarına devletin verdiği %1 oranındaki miktar dahi o insanların normalin üstünde bir hayat sürmesine yetecek ölçekteydi.

Sonuçta bireysel sermaye birikimi olmayan, ülke nüfusunun yetersiz, uluslararası iletişim imkânları sınırlı, teknolojik gelişmeyi takip edememiş bir topluluğun iktisadi büyümeyi sağlayacağı kanaatinde değilim.

Osmanlı nevi şahsına münhasır, tarihin kayıt ettiği istisnai ve mükemmel bir oluşumdur. Diğer bir ifade ile Karlofça Antlaşması'na kadar Osmanlı'nın değişmesi için bir sebep yoktu. Daha açıkçası değişmemesi normaldi. Çünkü yaşadığı dönemlerde dünyada ondan daha mükemmel bir

devlet henüz yoktu. Herkes ona benzemeye gayret ederken, o biraz da o yıllarda rakipsizdi.

Konu oldukça netleşti gibi ama kalkınma ve büyüme hakkında birkaç soru cümlesi daha zikredilebilir:

-Bilim, İslam'ın gelişinden sonra Müslüman alimler tarafından oldukça anlaşılır bir noktaya getirilmiş ancak teknolojiyi yakalayan neden Batı olmuştur?

-Kalkınma konusu zaten münakaşa mevzuu iken, ekonomik kalkınma mutlaka Batı tipi mi olmalıdır?

-Sanayileşmenin Batı tipi olması şart mıdır? Düşmanın silahı ile silahlanmayı nasıl anlamalıyız?

- İnsan merkezli bir kalkınma olamaz mı? Müslümanlar kadar Batı düşünürlerinden önemli bir kesimi, insanların yalnız maddi yönlerine hitap eden kalkınma modelinden neden rahatsızlık duyuyorlar?

-İslam dünyası neden kalkınamadı? Müslümanlar, bir toplumun hatta büyük bir birleşik camianın edilgen durumdan kurtarılması için alternatif bir modelin takdimini yapmalı değiller midir?

-İlmi alt yapı çoğunlukla Müslümanlara ait olduğu halde, ilmin ete kemiğe büründürülmesinde/mücessemleştirmede neden ilk sırayı alamadı?

-Osmanlı sanayileşmeyi niçin ıskaladı? Kapitalist kalkınmaya karşılık bir modeli niçin öneremedi/uygulayamadı?

-Mutlu olmak için Batı tipi bir toplum yapısı mı gerekir? Kalkınmanın insan merkezli olanı yok mudur?

-Öncelik sermaye temerküzü müdür yoksa adil gelir dağılımı mıdır? Toplumda fert başına gelir kavramı ile birlikte, gelirin adil dağılımı sağlanamaz mı? Müslümanlar bunu bin yıldan fazla bir zaman diliminde başarmamışlar mıydı?

-Sömürü olmadan büyük sermaye nasıl oluşturulabilir?
Vahyi dinler esas itibariyle sömürüye karşı çıktıkları halde,
Batı için “ehlikitap” demek işin neresinde duruyor?

-Önce toplumsal refah mı, kalkınma mı?

-Önce burjuvazi mi, orta sınıf mı?

-Önce servet temerküzü mü, adil gelir dağılımı mı?

-Önce İslam medeniyeti mi, Batı medeniyeti mi?

BATI NEYAPIYOR--DOĞU NE YAPIYOR?

19. yüzyılda Avrupa, dünyada hâkimiyetini tesis edip, dünya sistemini kapitalist iktisadi kültüre göre tasarladı. 18. yüzyıldan itibaren de İslâm âlemine galip gelmesinden sonra, Müslümanlar, olup biteni izah etmek için daha çok “ahlak” eksenli görüşler öne sürmeye başladılar. Kapitalizmin, aydınlanma değerlerinin ve modernitenin ilkelerini anlamak, dünya sisteminin ilişki biçimini çözmek yerine Avrupa'nın yeni düzenini evrensel ve İslâmî ahlak kaideleriyle kıyaslama yoluna gittiler. Ahlaki olmayan toplumsal yapısına atıflar yaparak Batının da çok kısa süre zarfında “çökeceği” düşüncesine kapıldılar. Söylenen şeyler İslami bakış açısına göre doğru muydu, doğrudu. O zaman eksik kalan bir şeyler olmalıydı. Batı belki ahlaki değildi ama vatandaşlarının hepsi kanun karşısında eşit değil miydi? O halde çökmesi gereken sistemler adaletsiz olanlar değil miydi? Batı'da bulunmuş her insana sorduğumuzda Batı'dan yana konuştuklarına göre, sıkıntı Batı taklitçilerindeydi. Soru halen doğru dürüst cevap bulmuş değil.

Batılılardan da yukarıdaki görüşlere benzer yaklaşımlar gösterenler oldu. Bunlar belki entelektüel gevezelikler olabilir ama henüz kalıcı anlamda sadra şifa olamadı.

Batı Medeniyeti de, adeta çökmek yerine aksine medeniyetini tahkim edip, etki alanını genişletti. Diğer bir ifade ile kapitalizm doktrinini ve uygulamasını “Neo-liberalizm” adı altında yenilemeyi başardı. Neoliberalizm insanları mutsuz

etmeye devam ederken, doğrusu zor kullanarak da olsa etki alanını genişletmeye devam ediyor.

Bugün, kapitalizm 19.yüzyıldan çok daha etkili bir durumda. Her geçen gün de genişlemeye ve etki gücünü artırmaya çalışıyor. Buna mukabil Batı karşıtı medeniyet elitleri, modernite karşıtı hareketler her zamankinden daha ileri değil. Umulandan düşük iktisadî, siyasî, kültürel çalışma içinde bulunmaktadır. Batı bugün için geçen yüzyıla göre çok daha aktif. Ancak Batının bu etkinliğinin en büyük amili belki kısmen Batı Avrupa ama esas etkin bölgesi II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'dan ABD'ye kaymış vaziyette. Avrupa, II. Dünya Savaşı'ndan sonra üstünlüğü ABD'ye kaptırmanın ezikliğini nedenlerini araştırmaya, yeni bir çıkış hamlesi için çareler ve yollar aramaya başladı. Bu noktada İbni Haldun haklı çıktı galiba; 250 yıl üstünlüğü elinde bulunduran Osmanlı (1450-1700) nasıl bu üstünlüğü Avrupa'ya kaptırdı ise, Avrupa da (1700-1950) dönemindeki üstünlüğünü 1945 yılından itibaren ABD'ye kaptırarak medeniyetlerdeki zirvenin 250 yıl olduğunu adeta ispatladılar.

İslâm âlemi, Batı Medeniyetinin manevi değerleri yitirmesinden, cinsellik, sapıklık, sapkınlık gibi olumsuzlukları nedeniyle tükeneceğinden bahsedip; kapitalizmin, modernitenin ancak bu tür sonuçlar ürettiğini, Batının kendi kendini yiyip bitireceğini savunuyordu. İslâmcılık hareketi, bir yandan kaynaklara ve geleneklere, tasavvuf yaşamına sert eleştiriler getirirken; tekniği, teknolojiyi, akli ve çalışkanlığı övmektedir. Batı kültürünün fenalığını, dine ve maneviyata karşı aldığı duruşunu da sert şekilde eleştirmektedir. Aslında Batı medeniyetinin, modernitenin zaten geleneksel din anlayışını, kiliseyi, hurafe ve bidatlara dayalı inançları büyük oranda yıkarak kendisini yenilediğini biraz atlıyor.

Aydınlanma'yı, modernitenin inşa ettiğini gözlerden uzak tutuyorlar. Tuhaf olan Batının aynı zamanda modernite ve kapitalizmin yol açtığı fenalıklar nedeniyle batacağını savunmalarına rağmen o kültürü, düşünceyi İslâm düşüncesine taşıma gayretleridir. İdeoloji haline gelen her düşünce, ismi ne olursa olsun asıl mihrakından çıkıyor ve seküler bir anlayışa doğru hızla ivme kazanıyor.

Batı, dün olduğu gibi bu gün de Müslümanları yaşlı kıtada görmek istemiyor. Müslümanların sayıca fazlalığından ziyade tarz olarak kapitalist, modernist karakterleriyle uyumlu bir yapılarının olmamasından rahatsız oluyorlar. Son Paris olayını da, Almanya'daki Türklere yapılan saldırıları da analiz ederken Batı'nın Müslümanlardan hoşlanmama düşüncelerini hesaba katarak kritik etmelidirler. Batıcılık nedeniyle İslâm'dan uzaklaşmalar, son yıllardaki, son aylardaki boşanma oranları, sapkınlık, cinselliğin aşırılığı, canilik ve terör örgütlerini Türkiye'nin en önemli meselesi haline getirmiştir. Türkiye'de hâlâ modernleşme düzeyini beğenmeyenler, tecavüz, cinayet, saldırganlık konusunda çözüm yolları arama çabalarını tamamen seküler yönde göstermektedir. Müslümanların toplumun büyük kesimi tarafından hemen kabul edilebilir İslâmî bir çözüm dile getirememeleri, Müslümanların da fikri imalatsızlıklarının en büyük göstergesidir.

Avrupa bir bakıma "Medeniyetler Çatışması" teziyle kendi meşruiyetini yeniden sağlamaya çalışırken öteki taraftan kıta Avrupa'sındaki Müslüman varlığından rahatsızlık duyarak yeni bir çıkış yapmanın hazırlıkları içinde. Türkiye ve diğer İslâm ülkelerinin modernleşmelerine karşın, İslâmofobi artarak yükselmektedir. Batı'da ırkçılık, ayrımcılık, İslamofobi son yıllarda ciddi bir artış gösteriyor. Müslüman ülkelerde

yaşayanlara önyargının hızla arttığını görüyoruz. İnsanlar kendilerinden başka dine mensup kişiler hakkında tutucu, gerici ya da şiddet yanlısı olarak yaftalanıyor. İslamofobinin de tıpkı ırkçılık gibi bir insanlık suçu olarak görülmesi gerekmektedir ve hiç bir semavi din terörü destekleyemez. Kelime anlamı itibarıyla barış anlamına gelen İslam'ın terörü teşvik etmesi asla mümkün değildir. Bunu hiç birimiz kabul edemeyiz.

Batının küresel güçleri tarafından uygulanan bu stratejinin ideolojik arka planı, ABD'nin önde gelen siyaset bilimi uzmanı ve Pentagon'un akıl hocalarından biri olan Samuel P. Huntington'un teorileştirdiği "Medeniyetler Çatışması"dır. ABD yönetimleri tarafından benimsenen ve belirli düzeyde uygulamaya konulan teorinin özü, uluslararası ilişkilerin ve çatışmaların "din faktörüne" ve özellikle "Hıristiyan-Müslüman" çatışmasına göre belirleneceğidir.

ABD'nin "müzmin siyasetnamecisi" Huntington 1980'lerde "Batı için temel problem İslami fundamentalizm değil İslam'ın kendisidir" diyerek bilinçaltını sergilemişti. Aynı patolojik yargıyı 1990'larda da sürdüren Huntington, Batı'nın diğer medeniyetlerle girişeceği savaşın merkezinde yine İslam'ın yer alacağını ilan ediyordu.

Dedikleri gibi 2000'lerden sonra komünizm yerine İslam'ı hedef seçen ABD, kılı kırk yaran stratejik hesaplarına rağmen ummadığı darbeler aldı.

Bu asrın başında tek süper güç kalma hayalleri kuran Washington şimdi halkına şiddet uygulayacak kadar acze düştü. Batılıların üçüncü dünya için kullandığı "siyasi çürüme" ifadesi bugün ABD'yle özdeşleşmiş durumda. Fukuyama dâhil birçok sosyal bilimci, peş peşe yazdıkları "islahat layihaları" ile Amerikan yönetimindeki arkaikliği, oligarşik hantallığı, iş

çevrelerinin lobiler yoluyla siyasette oluşturduğu sadist tekeli rapor etmek için yarışıyor.

En ciddi çıkış ise Princeton'dan geldi. Yeni biten araştırmada; ABD'nin demokrasi olmadığı, siyasetin halktan çok bir avuç zenginin çıkarını savunan ve onlar için kanunlar yapan bir oligarşiye dönüştüğü vurgulanıyor.

Görünen o ki, polislin siyahileri çekinmeden öldürdüğü "yeni dünya" sadece zincirlerle getirilen Afrikalılar için değil Avrupa'dan sürülen beyazlar için de bir cehenneme dönüşüyor.

Avrupa'daki krizleri de eklersek, ciddi bir "Batı sorunu" ile karşı karşıyayız. Değerlerini evrensel doğrular diye dayatan ABD ve Avrupa'nın bugün orta sınıfları fakirleşiyor, endüstrisi eskiyor, kentleri iflas ediyor, alt yapısı çürüyor.

Ülkeler eğitim sistemini finanse edemiyor, sağlık mekanizmaları zorda, siyaset işlerliğini kaybetti. Toplumsal katmanlar, kültürel ve sosyo-ekonomik bunalımın eşliğinde.

Avrupa'daki ırkçılık ile ABD'deki siyahilere yönelik "devlet şiddeti" nedeniyle patlak veren krizlerde de gördüğümüz üzere kutuplaşma ve ümitsizlik had safhada.

Rüyaları kâbusa dönüşen Amerikalılar, oyunu artık Asya, Afrika ve Ortadoğu'da değil Ohio, Detroit, Ferguson veya Baltimore'da kurmak istiyor.

"Medeniyetler Çatışması" ne sosyal bilimlerde ne de iktisat biliminde kullanılan bir kavramdır. Daha çok 19. yüzyıl tarihçileri tarafından ve 20. yüzyılda ise dünya üzerinde felaket kâhinliği yapan Spengler ve Toynbee gibi "mukayesecilerce" çok sınırlı kullanıldı. 1987 yılında, Amerika'nın bir takım sosyologları tarafından yeniden gündemleştirilen ve tarihsel olarak "medeniyetlerin yükselişi ve çöküşü" biçiminde formüle edilmeye başlanan, 21. yüzyılda ise ABD'nin politik bir stratejisi haline getirilmeye çalışılan bu kavram, Batı'nın

küresel kapitalist sistemi tarafından dünyanın stratejik bölgelerine egemen olmak için bir araç olarak kullanılmaya başlandı.

Huntington, "Batı" olarak ifade ettiği ABD ve AB'nin dünya üzerinde ortak bir baskı gücü kurarak, enerji yataklarının yoğun olduğu İslam merkezli ülkelerin egemenlik altına alınmasını çok açık olarak savunuyordu. Aynı zamanda gelişmekte olan ve gelecekte tek alternatif güç olarak gördüğü Çin ve Hindistan karşısında, ABD-AB Küresel Kapitalist Blok'unun tek merkezde hareket etmesinin zorunluluğuna dikkat çekiyordu.

Uluslararası ilişkilerde rekabetin yeni bir biçimi olarak ileri sürülen "Medeniyetler Çatışması" tezi, toplumsal mücadelelerin varlığını ve yarattığı etki gücünü yok sayıp, kapitalist sistem güçleri arasındaki ilişkileri yeniden düzenlemeyi öneren bir stratejidir. Huntington, dünyada yeniden gelişme eğilimi içerisinde olan mücadelelerin ve çatışmaların ekonomik ve ideolojik temellerden yoksun, kültürel farklılıklara dayanan "medeniyetler çatışması" olarak gelişeceğini ifade ederken şunları belirtiyor: "Benim faraziyem şudur ki, bu yenedünyada mücadelenin esas kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacak. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağı kültürel olacak. Milli devletler dünyadaki hâdiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecek. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hâkim olacak. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecek."

ABD'nin eski dışişleri görevlilerinden Mathew Parris de, "Terörizmi ezmek, köktendincileri inlerinden çıkartmak,

haydut devletlerin, dinci manyakların cirit attığı bir kıtaya Pax-Atlantica getirmek, bu vahşi dünyaya Hıristiyan liberal düzeni silah zoruyla yaymak gerekiyor." "Terörizmi ve haydut devletleri ezip yok ederek" onun yerine küresel sistemin yeni formülasyonu olan "Liberal Hıristiyan Düzen"i kurmanın tek yolu, dünyayı "Medeniyetler Çatışması" içerisine çekmektir. Görüldüğü gibi tamamen kin dolu bir bakış ve insanlık alemini tehdit eden Hitler benzeri bir davranış karşısındayız.

Huntington, blok kapitalist ilişkiler sistemini bölgesel "medeniyetler çatışması" olarak lanse edip, hem kapitalizmin yayılcı ve rekabetçi karakterini gizlemeye çalışmakta hem de işgallere meşru bir zemin hazırlamaktadır: "Medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde önem kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasındaki etkileşimle şekillenecektir."

Böylece toplumların ekonomik, sosyal ve tarihsel alandaki gelişmelerini yok sayıp, bu ilişkileri sadece din ve kültür sorununa indirgeyerek kapitalizmin bölgeler arasındaki dengesiz ve eşit olmayan bir gelişme yasasını görmezlikten geliyor.

Özellikle günümüzde "Batı kültürü ve değerleri" olarak adlandırılan şey, 21. yüzyıl küresel kapitalist sistemin uluslararası güçlerinin bölgesel savaş politikalarını gizlemeye yönelik bir stratejidir. Sıraladığı yedi medeniyet içerisinde iki medeniyet, Konfüçyanizm ve özellikle de İslam çok bilinçli olarak ön plana çıkartılıyor. Bölgesel çatışmaların ve savaşların bu iki "medeniyet" ile "Batı Medeniyeti" arasında geçeceğini savunmaktadır. Bu bakımdan "Medeniyetler Çatışması"nın bir başka ayağını da dinsel çatışmalar oluşturmaktadır. Örneğin, 11 Eylül 2001'de ABD'deki eylemlerle ilgili Bush'un yaptığı

çağrıda ABD'nin başlatmış olduğu savaşın "yeni bir haçlı seferi" olduğunu vurgulaması tesadüfî değildi.

Huntington da İslam'ın, "Batı Medeniyeti" için tehlikeli olduğunu iddia ederek, gerekli önlemlerin alınması için uyarılar yapmaktadır. 21. yüzyılda bölgesel işgallerin süreklileştirilmesi için ileri sürülen bu görüşler, sömürgeciliğin bir başka versiyonudur. Huntington, tarihsel süreci öylesine çarpıtıyor ki, Batının kapitalist sistemini "mazlum ve mağdur" gösterirken, "Konfüçyus ve İslam"ı ise saldırgan ve yok edici bir medeniyet olarak sunuyor. "Batı Medeniyeti"nin kendisini koruması için de sürekli uyarılar yapıyor.

Böylece de Batı Medeniyeti olarak ifade ettiği kapitalist sistemin, 15. yüzyıldan başlayarak dünyanın her karış toprağını işgal ederek sömürgeleştirip yağmaladığını yok sayıyor.

Huntington sonuçta söylenmesi gerekeni belirtiyor ve savaşın merkezine bugünkü Ortadoğu'yu koyuyor: "İkinci Dünya Savaşı"ndan sonra, sömürge imparatorlukları önce gerilediler sonra da ortadan kalktılar. Arap milliyetçiliği ve ardından da İslâmcı fundamentalizmi ortaya çıkardılar.

Fransa, 1950'li yılların büyük kısmında Cezayir'de kanlı ve insafsız bir savaş yürüttü. İngiliz ve Fransız kuvvetleri 1956'da Mısır'a saldırdı, Amerikan güçleri, 1958'de Lübnan'a girdi; Amerikan güçleri, bilâhare tekrar Lübnan'a yöneldi, Libya'ya saldırdı ve İran'la çeşitli askerî çatışmalara girişti. Asgari üç Orta-Doğu hükümeti tarafından desteklenen Arap ve İslâmi eylemciler hafif silâhlar kullanarak Batılı uçak ve tesisleri bombaladılar ve Batılıları rehin tuttular. Araplar ve Batı arasındaki bu savaş, 1990'da Amerika Birleşik Devletler'nin, bazı Arap memleketlerini diğerinin saldırısına karşı savunmak için İran Körfezi'ne büyük bir ordu göndermesiyle zirveye ulaştı.

Demek ki modernleşme hatta sekülerleşme, Türkiye gibi ülkelerin neoliberal ilkelere bağlılığı bile potansiyel tehdit olmayı, İslâm karşıtı tutum takınmayı engellemektedir. O zaman bu ülkeyi sıkıntıya sokmanın ne alemi var? Belki de Batı dışı toplumların modernleşme, ekonomik kalkınma ve sekülerleşmede gösterdikleri ilerleme, Batı için İslâmofobi gerekçesi haline gelmektedir.

ABD'ye yenilmenin verdiği eziklik, ABD'nin hamiliği sayesinde II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmasının borcu nedeniyle Avrupa şimdilik mücadelesini fiiliyata dökmüyor. Hani İkinci Dünya Harbi, ABD müdahalesi olmasa idi farklı sonuçlanabilirdi. Ancak Avrupa, geçmişini arayışı, dünya sistemini tekrar eline alma isteği, 16. ve 17. yüzyıllardaki yöntemlerin gündeme gelmesini sağlıyor. Avrupa'dan çıkmak, yeni zenginlikler için "keşif" yöntemiyle birlikte İslâm düşmanlığı üzerinden sağladığı dini ve psikolojik isteklendirme bugün tekrar farklı yöntemlerle yeniden sahnelenmektedir. ABD, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve dünyanın yeni patronun varlıklarına alışmaları dolayısıyla gevşemeleri sonucu, yeni taleplerde bulunmaları nedeniyle Medeniyetler Çatışması tezine bağlı olarak 11 Eylül ile bir yenilenme içine girmişti. 11 Eylül ve İslâm korkusu kendini terörizmle ifade ederken ABD'lilerin "Amerikalılık bilinci" üst seviyeye çıkmış, devletlerine olan bağlılıkları artmıştır. Bu saiklerle ABD; Asya ve Ortadoğu'da yeni "kazanımlar" elde etmiştir. Çin ve Rusya gibi ülkeler karşısındaki gücünü, varlığını kesinleştirmişti.

Avrupa, ABD'nin takipçisi olarak, kendi 11 Eylül'ünü kurgulamak için çok çaba göstermektedir. Paris olayları böyle bir maksatla yaptırılmıştı. Kıta Avrupa'sı demek biraz da Batı Avrupa demektir. İngiltere, Fransa ve Almanya üçlüsü şimdilerde biraz da Avrupa demektir. İspanya ve İtalya'nın bu

süreçteki gücü ekonomik istikrarsızlığa bağlı olarak hayli geri olduğundan bu üç ülke, yaşlı kıtanın oyun kuruculuğunu yönetmektedir.

Bu üç ülke Avrupa'da entegrasyonun sona erdiğini, Müslümanlarla çatışmanın başlayacağını resmen ilan etmişlerdi. Hatta Müslüman ülkelere yönelen çatışma ve işgaller aslında tüm “Batı” için geçerli bir “Haçlı Savaşı” girişimi olarak değerlendirilebilir. Mısır, Irak, Afganistan, Libya gibi ülkelerdeki durum budur aslında. Bush'un 11 Eylül sonrasındaki Haçlı vurgusu da bunun bir göstergesidir. Charlie Hebdo üzerinden Paris'teki liderler yürüyüşü İslâm üzerinden Batı Avrupa'nın bir araya gelme gayretleri olarak değerlendirilebilir. Yürüyüşe Türkiye başbakanının da katılmış olması İslam karşıtı söylemlere mani olmuştu.

İngiltere'nin şahsında Avrupa'nın ABD karşısındaki yenilgisinin, şimdilerde Çin tarafından da tekrarlanma ihtimali Batıyı tedirgin ediyor. Hatta belki Batı kendi çekim cetvelini (paradigmasını) yeniden gözden geçirebilir. Avrupalı entelektüellerin temel kaygıları bu açıdan Avrupa fikrini diri tutmaktır: “Amerikan kültürü de dâhil olmak üzere, Avrupa dışı bir kültürle karşılaştığımız anda Avrupa kimliği hemen ortaya çıkar.

Avrupa'nın, biraz da Batı Medeniyetini kuran Yunan ve Roma köklerini hatırlatan ve sahiplenen tavrı nedeniyle fikri, kültürel yakınlık tesis etme gayretleri, ABD ve Çin karşısında yeniden var olma yine etkin güç haline gelme stratejisi yatmaktadır.

Esasında Avrupa'nın ABD karşısında bir varlık göstermesi, Avrupa yeni Marksistlerinin kapitalizm karşısında bir güç olarak ortaya çıkması, sosyalizmin biraz da Avrupa'da temsil edilebiliyor olmasındandır. Öyle ki “Birleşik

Avrupa'nın ancak sosyalizm ile mümkün olabileceği tezleri de yeni Komünizmin belki ütopyacı belki de gerçekçi ama idealist perspektifine eklenmiş, "Komünizm Ümidi"nin bir sonucudur. Yunanistan'daki seçim sonuçlarını bu gözle okumaya çalışanlar vardır.

Karikatürler, 2011 Norveç olaylarında 77 kişinin hayatını kaybettiği, 242 kişinin de yaralandığı olayların faili Breivik olayı, Avrupa'nın yeniden sıçrama yapabilmesi için yaptırılan Charlie Hebdo gibi hadiselerin öncülleri olabilecek zihni alt yapı, belki de Avrupalı milliyetçi siyasi taraflarla birlikte entelektüel kanattan da gelmektedir.

Özgürlükçü Entelektüalizmin Savaş Özlemleri var. Batılı entelektüeller de Avrupa'nın ölmesinden özgürlükçü ideallerin ölmesini tabi ki öne çekerler. Müslümanların "Hıristiyan Avrupa Gelenekleri"ne intibak etmesini ise Avrupa'da yaşamalarının temel şartı olarak koyarlar: "Eğer bir Müslüman İtalya'da yaşamak istiyorsa, her dinsel ilkenin ötesinde, dinine bağlılığı saygı gördüğü sürece, ev sahibi ülkenin gelenek ve göreneklerini kabul etmek zorundadır." derler.

Fransız entelektüelleri de Avrupa idealini yücelten, Avrupa'nın tekrar eski günlerine kavuşmasını bekleyenlerdendir. Çünkü Avrupa artık, "bir savaşçılar kıtası değil, emekliler kıtasına dönüşmektedir." Avrupa'nın bir zamanlar Osmanlı ile şimdilerde de sürekli olarak Amerika Birleşik Devletleri ile kıyaslanması, onun karşısında güç olma kaygıları ve ABD'nin hamiliğinden kurtulma çabaları bir bakıma beklenen tarihi Avrupa idealinin sonucudur. Avrupa idealini ileri taşıyarak birleşik bir Avrupa'yı "Ulussuz Avrupa" gibi düşünme ütopyası da kuşkusuz çok gerçekçi olmadığı için

Avrupa uluslarının kendi çoğulculukları içinde bütünleşmesi fikri ağırlık kazanır.

Avrupa entelektüalizminin “üstün Batı, yüksek güvenlik” dönemlerinde özgürlükçü ama çatışma ortamlarında, iş ciddiye bindiğinde saldırgan tutumları 21. yüzyıla girerken çok daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

ABD’nin Körfez Savaşı sonrası Çöl Harekâtı’nı destekleyen Baudrillard, 14 Ocak 2002’de Alman Spiegel dergisine verdiği mülakatta, 11 Eylül’ün akabinde de Afganistan’a ABD müdahalesini “zayıf” bulur. Bernard Henry Levy’nin desteğine rağmen Baudrillard, müdahalenin göstermelik olduğunu vurgularken, Batı emperyalizminin çok daha sertleştirmesini ister; “Kadınların başörtülerini çıkartacak ve şeriat ile idare edilmeyi tamamen önleyecek” tedbirleri talep eder.

PSR adlı hekimler kuruluşunun Mart 2015 raporuna göre 20 Eylül 2001’de başlayan “terörle savaş”ın ilk 10 yılında sadece Irak, Afganistan ve Pakistan’da 1 milyon 300 bin kişi öldü. Buna Suriye, Libya, Mısır, Yemen, Somali ve diğer Afrika ülkelerindeki son dört yıllık kayıplar dâhil değil, onlar da eklenince bilanço iki milyonu geçiyor. Bu tablo, sadece kan ve kaosla beslenen Batı’nın yolun sonuna geldiğini ve artık dünyaya vereceği bir şeyin kalmadığının da göstergesidir.

Avrupa’nın tekrar eski gücüne ve etkinliğine kavuşma çabaları çok sistematik de ilerlemiyor aslında. Son yıllardaki İslâmofobi tartışmalarını bir bakıma İslâm’ın ve Müslümanların modernleşme karşısındaki durumlarıyla birlikte ele almak gerekir. Fransız menşeli modernleşme ve entelektüel tavırlara karşın siyasi ve operasyonel etkiler daha çok Alman ve İngiliz tarafından gelmektedir. Avrupa Birliği özelinde Müslümanların birliğe alınması konusundaki büyük direnç

noktaları, İslâm'ın kendi potansiyellerinden kaynaklanmaktadır. Müslümanların Avrupa kapılarına dayanmış olmaları her zaman dile getirilen temel sorundur. Her ne kadar Türkiye, Müslüman âlemi içinde modernleşmesi en yüksek olan kesim olsa bile "Viyana potansiyeli" nedeniyle bir türlü itimat telkin etmemektedir. Malum tarihte 16 yıl süren bir Viyana kuşatması var (1683-1699) ve Avrupa bunu unutamıyor. Üzerindeki korku kompleksini atamıyor. Batı ne kadar da negatiflerin transferine kapılmış değil mi?

Avrupa tekrar yükselişe geçmek için çareler ararken bir türlü bu korkusunu üzerinden atamamaktadır. Türkiye'nin reel olarak AB'ye girme gayretleri, modernleşme seviyeleri ile çok daha müspet ele alınırken öteki taraftan Avrupa'yı fethetme ukdeleri nedeniyle ebedi düşmandır.

Burada Avrupa büyük bir çıkmaz ve paradokstan kurtulamamaktadır. Avrupa Türkiye'yi her durumda yok sayma fikrinde olmasına rağmen Türkiye'nin İslâm ülkeleri arasındaki konumu ve öneminden dolayı ona mecbur olduğunun da farkındadır. Türkiye İslâm ülkeleri arasında belirgin bir üstünlüğe ve önderliğe sahipken aynı zamanda modernleşmeyi çok hızlı gerçekleştirebilmekte ve fakat kendine özgü kimliğini Avrupa'da bile sürdürebilmektedir.

Bu temelli sorunlar Türkiye'nin tarihi potansiyelini hâlâ sürdürdüğünü göstermesi açısından önemli meselelerdir. Fakat Avrupa'nın da İslâm âlemine ulaşması için Türkiye'den daha etkili bir gücü bulunmamaktadır.

Tüm bu etkenlere rağmen Müslümanlara Avrupalının bakış tarzı klasik, radikal, fundamentalist, El Kaideci - Talibancı türdendir. Avrupa'nın yükseliş arzusunda ABD ve Çin gibi yapıların gerisinde kalmış bulunduğu fikri vardır. Kapitalist küresel medeniyeti ortaya çıkarmasına rağmen onu

idare edememiş ve patronluğu ABD'ye kaptırmıştır. Müslümanların nüfus olarak saldırıya geçmesi, kültür ve dini açıdan ABD ve Çin'dekilerin çok üstünde bir talep anlamına gelir.

Mesele aslında biraz da "İslâm bugün Batı'ya geçmiştir. Tarihte ilk kez, önemli bir Müslüman nüfus, Müslüman olmayan ülkelere isteyerek yerleşmiş ve orada mal mülk sahibi olmuştur." yargısında saklıdır.

Esasen Avrupa'nın handikabı, kendi çıkışlarını ararken yine ABD'nin çizdiği çerçeve, denklem ve doktrini benimsemeleri olmaktadır. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın büyük oranda Osmanlı varlığının dağıtılmasına yönelik gerçekleşmesi ve arada gizli olarak yapılan Sykes - Picot Antlaşması'nın bugünkü Ortadoğu çözümsüzlüğünü üretmesi, meselenin Avrupa'nın gerilemesi ve yükselmesi arasında önemli bir sarkaç olacağını gösterir.

Batının Türkiye üzerinden İslâm âlemine yönelik uzun dönemli planları neticesinde konu daha çok modernleşme bahsine yönelse de, İslâm dünyasının bir lidere ihtiyacı olduğu görüşü ağırlıktadır. Türkiye'nin radikal İslâmi hareketlerin panzehiri olduğu vurgusuyla birleştirilerek Batının Türkiye'yi görevlendirdiği algısı yaratılsa da bir şekilde denklemin en büyük aktörü olmasını engelleyememektedirler.

Arap Baharı süreci ve Neo-Osmanlılık bu dönemin güçlü akımları olarak belirmiştir. ABD'nin Türkiye'nin Ortadoğu'daki liderliğini gözden düşürme hatta küçümseme tavrı, Türkiye'nin misyonunu belirlemeye kadar giderken, Avrupalı entelektüellerin bekledikleri ve arzuladıkları Türkiye özlemini de gösterir. Türkiye yine modernleşmesini, sekülerleşmesini sürdürüp, radikal hareketlere panzehir olmayı sürdürecektir, Ortadoğu'da Batı'nın verdiği yatıştırıcılık

vazifesini yerine getirecek, ama kesinlikle “sorun çözen” konumuna izin verilmeyecek bir plan yürütülmektedir.

İşin burasında dünyada yürütülmekte olan “enerji” savaşları iyi etüd edilmelidir. Bu gün dünyada üç endüstri bölgesi bulunmaktadır: 1- K. Amerika kıtası, 2- Batı Avrupa, 3 Uzak Doğu- Hindistan, Çin, Japonya. Buna karşılık enerji bölgesi ise yalnız Ortadoğu'dur. Savaş, bu enerji bölgesindeki petrolün ve doğal gazın bu endüstri bölgelerine hangi yollarla gönderileceği meselesidir. Şartların % 90'ı Türkiye'yi vananın başındaki güç olarak işaret etmekle birlikte bu konuda İsrail de kendi topraklarından dağıtım yapmak için planlar yapmaktadır. Hatta öyle ki terör olaylarını ve uluslar arası ayak oyunlarını bu projelerle bağlantılı okumak gerekir. PKK, İŞİD, DAESH gibi faktörleri ve Arap Baharı denilen yıkıcı olguyu hep bu hunderlanddan okumak şarttır. Mısır'da Mursi'nin yerine Sisi'nin gelmesini, Libya, Irak, Suriye ve Yemen olaylarının izahında bu parametre hep göz önünde bulundurulmalıdır.

ABD'lilerin uzun dönemli öngörülerinin içinde Türkiye'nin, mevcut tarihi perspektifini ve potansiyelini “lider ülke” olma peşinde harcayarak belirgin bir önderlik rolünü yerine getirdikten sonra yine ABD karşısında yenilmesi planlanmaktadır.

Batıyla İslâm arasındaki mücadele bir dinin başka bir din ile çatışması değil, belki Medeniyetler Çatışması savunucularının aksine medeniyetler arası bir mücadele vardır. Her ne kadar Medeniyetler Çatışması tezi, İslâm ile Batı Medeniyeti arasındaki kavgaya değinerek çatışma gerçekleşeceği fikrinde olsa bile bu mümkün değildir. Kaldı ki bu kurgu bir projedir. Dahası üstün ve zinde bir medeniyet karşısında tükenmiş bir medeniyetin meşru zeminlerde yarışa girmeleri bile abestir. Ancak Batı bu işi belli projelerle yapmak

istemektedir. Türkiye'nin gerçekleştirdiği son yatırım ve siyasi atraksiyonlar doğrusu Batı'yı rahatsız ediyor, ancak kışkırtıyor da. Bakmayın Batı'nın burnundan kıl aldırmayan tutumuna.

Batı Medeniyetinin karşısında tehdit unsuru olabilecek güçlerin başında bu gün için bir tek medeniyet vardır: İslam. Huntington, cepheyi fazla genişletmemek için Batı Medeniyeti karşısında İslâm'ı tek tehdit olarak göstermezken, İslâm'ın içinde Türkiye'ye farklı bir yer ayırması anlamlı ve önemlidir: "İslâm dünyasında liderlik rolü oynayabilecek ülkeler var. Ancak Türkiye, tarihi geçmişi, ekonomik gelişme seviyesi, stratejik konumu, kendine güvenen bürokrasisi, ordusu, Batı ve İslâm karışımı kültürü ile İslâm âlemine önderlik bakımından eşsiz bir yere sahip." Batının tehdit algısında esasında İslâm'ın potansiyeli, ilkeleri ve birikimiyle ilgili tespitleri vardır. Avrupa'nın "Amerika ve Çin Kışkacı"na rağmen hala İslam korkusu, Müslümanlara karşı "Hayır" İttifakı, İslam'ı bütünüyle Batı Medeniyetine tehdit olarak görmelerindedir.

Batı Medeniyetinin Hıristiyanlıktan ayrı bir medeniyet olması, bütünüyle İslâm'ın Medeniyetlerine yönelik tehdit algılarıdır. Batı Medeniyet tasnifi yaparken, Medeniyete katkı verenleri sayarken Arapları ve İranlıları zikrederler fakat Türkiye markası katkı bir tarafa önemli bir düşman, barbar bir unsurdur derler. Halbuki 1300-1700 arasında yenmeye çalışıp da yenedikleri tek güç Osmanlı-Türkiye'dir.

Avrupa kapitalist dünya sistemini kurar, kıta Avrupa'sından kafasını dışarıya çıkarıp biraz nefes alır, Sanayi Devrimi ile teknoloji ve kalkınma hamlesini yaparken her zaman en büyük desteği ve mali kaynağı Amerika'dan aldı. Hindistan'a deniz yoluyla ulaşmaktan çok daha etkili olan Amerika'nın keşfi ile Avrupa büyük bir sermaye birikimine

sahip oldu. Zihni olarak, felsefe ve dini inanç olarak yenilenmiş bir Avrupa elbette Aydınlanma'nın, modernitenin, kapitalizmin merkezidir. Ancak Amerika'nın keşfinin arkasından sömürgelerle beraber kapitalizm sürekli olarak altınlarla beslendi.

Dünya savaşı çıktığında, 20. yüzyılın tamamında Avrupa, harcamalarını karşılayamadığı için sürekli ABD'nin desteğini bekledi. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları ABD'nin son vuruşlarıyla nihayete erebildi; Avrupa'da düzen, sükûnet ABD'nin el koymasıyla sağlanabildi. Bosna-Hersenk'te de bu görülmedi mi?

Avrupa her ne kadar ABD'yi de var eden tüm değerlerin, tarihi gerçeklerin arkasında kendini görse bile dünya sisteminin sahipliğini üstlenememektedir. Yalnız Yahudilerin değil, "Avrupalıların da kendilerini seçilmiş insanlar" olarak görmelerine rağmen ancak 19. yüzyılın hayaliyle yaşamak durumundalar. "Bir anlamda, Avrupa bugün dünyanın merkezi ve dünya Batı uygarlığıyla soluklanmakta gibi gösterilmeye çalışılsa da, bu iki cümlelerin taşıdığı anlam o kadar değişti ki, bu cümleleri yeniden açıklamak gerekir. Güç ve inisiyatifin bir merkezi olmak yerine, Avrupa artık dışarıdan gelen güç ve enerjinin odaklaştığı bir merkez durumunda." ABD dünya sisteminin mutlak egemenliğini kabul ettirdiği, sistemin krizleri kolayca aşabilme yeteneği göstererek Avrupa'nın umutlarını bitirdiği yıllarda, Avrupalılar artık kendi dönemlerinin tükendiğini anladılar.

Bugün biz daha Batıyı doğru düzgün algılayamamış, Batı tanımını yapamamışken, Batı kendi içinde yeni hallere bürünerek varlığını devam ettiriyor. Avrupa Batı kavramı içinde müstesna bir yere, kurucu vasfa sahip olmasına, "emekliler kıtasından savaşçılar kıtasına" geçmeyi çok

istememesine rağmen bunu yapamamaktadır. I. ve II. Dünya Savaşları'nda kendi içindeki kanlı ve yıkıcı çarpışmalar neticesinde üstünlüğü ABD'ye kaptırdı; tekrar geri almak için çıkış yolu aramasına rağmen bir türlü bu ruhu bulamıyor. ABD'nin yani dünya sisteminin patronunun kötü takipçiliğinin ötesine geçemiyor.

Batıda, Avrupa'da nüfusun iyice yaşlanması ve azalmasına bir de artan ihtidaların eklenmesi Avrupa'yı ontolojik güvenlik tehdidiyle baş başa bırakmaktadır. Avrupa, görünürde ABD ve Çin kısıpacı arasında çıkış arama mücadelesi veriyorken aslında "korumacı" davranarak, kıtanın mevcut kimliğini, pür Hıristiyan vasfını muhafaza etmenin gayretindedir. Mesele Avrupa'nın ikinci bir çıkış için, bu çıkışla beraber ABD'nin egemenliğine de son verecek bir huruç için Müslümanlara gözünü dikmesinden ibarettir.

"Batı, İstanbul'un fethini ve Ayasofya'yı hiçbir zaman unutmadı. Avrupa'nın Haçlı görüşü Papalık eliyle devam ediyor. Avrupa'nın idealist gençleri Türkiye aleyhine çalışıyor." Burada biraz da Avrupa'da entegrasyon, Müslüman varlığı gibi konularda direncin Türkiye üzerinde yoğunlaşması hissedilmektedir. Müslüman varlığını tehdit olarak görürken öte tarafta Türkiye'nin modernleşme isteğinin diri tutularak AB içine alınmasını canı gönülden talep eder. Türkiye'nin Avrupa ile İslâm, Doğu ile Batı, kapitalizm ile İslâm arasındaki sınır hattında bulunması, adeta bir reosta görevi görmesi Avrupa'nın rahatlıkla İslâm âlemini ezip geçmesini engeller. Dahası kapitalizmin gecikmesi de, Avrupa'nın Haçlı sonrası toparlanmasının gecikmesi de Avrupa içlerine kadar giren Osmanlı ile Müslümanlarla ilgilidir.

Türkiye'nin varlığı Avrupa'nın Müslümanlar üzerindeki hesaplarının canlılığıyla ilgili: "Açık konuşmak gerekirse,

aslında milletimizin, yani Türkiye devleti olmasa, İslâm dünyası askerî ve idari vasıflarını da kaybedecek ve çoktan gerilemeye başlayacaktı.” Hıristiyan dünyasının dirildiği, toparlandığı, organize olduğu, teşkilatlandığı, ilerlemeler kaydetmeye başladığı bir devirde bu üstünlüğü onlara kaptırmayan, onları geciktiren, onları bir asır içinde durduran, doğrudan doğruya Osmanlı İmparatorluğu’dur. Batı, Osmanlı’nın Avrupa’da uyguladığı devşirme sistemini çok sert cümlelerle eleştirir. “Seçilmiş insanlar olan Avrupalıların” köleleştirilmesi (halbuki Müslümanlaştırılması) tüm Avrupa’da büyük bir yara açmış ve bu unutulmamıştı. Avrupalı entelektüeller bile modernitenin gayri insanî durumunu eleştirirler. Eleştirirler ama Avrupa’nın kapitalizme, Aydınlanma değerlerine neden çok ihtiyaç duyduklarını, mecbur kaldıklarını da uzun uzun ve cazip bir şekilde yazarlar. Onlara göre Avrupa ya moderniteyi, kapitalizm gibi insanlık dışı bir sistemi uygulayacaktı ya da Osmanlı devşirme sistemi korkusunu sürekli yaşayacaktı. Kendilerince sopa ve havuç gösteriyorlar.

“Modern teknoloji bizi insan tarafından vücuda getirilen insanlık dışı bir çevreye sürüklemektedir. İnsanlık dışı bir çevrede ise, varlığımızı sürdürmek, eğer gayri insanî bir hayat tarzına razı olmazsak, bizim için imkânsız hale gelebilir. İnsan toplulukları anarşiye düştüğünde, pek gaddar bir rejime, Batı tipi kalkınmaya çoğu zaman ehven -i şer olarak razı olagelmıştır.”

Avrupa, kurup inşa ettiği modernitenin, dünya sisteminin ABD eline geçmesinden hatta uzak doğuya intikalinden gücün o sahalara geçmesinden rahatsız olduğu gibi asıl önemlisi “kadim korkusu” ile yine baş başa. Avrupa topraklarındaki Müslüman varlığı, zaten gerileyen ve çaptan

düşen Avrupa için ciddi tehdit olarak görülüyor batılılarca. Charlie Hebdo, karikatür meseleleri, bir yanıyla ontolojik güvenlik sahasını ikame etmeyi amaçlarken cılız da olsa 11 Eylül benzeri bir huruçla dünya sistemi içinde kendi kurdukları devletleri geçebilmenin hayallerini kuruyor olmalarının eseridir.

Dünya üzerinde hegemonya kurmaya çalışan küresel kapitalist sistem, özellikle enerji yataklarının yoğunluklu olduğu bölgeleri, yaklaşık olarak yüz yıldır fiilen işgal etmiş durumdadır. Bunu 21. yüzyılda bölgesel bir işgale dönüştüren kapitalist barbarlar, uluslar üstü tekellerle petrol alanları üzerinde tam bir egemenlik kurmuşken, "Batı"nın yani kapitalist güçlerin "İslam Medeniyeti" yani petrol üreticisi körfez ülkelerine bağımlı hale geldiklerini iddia etmek gerçeğini bilerek ters yüz etmek istemektedirler. Huntington'un belirlediği bu politikalar, bugün Ortadoğu'da fiilen uygulanan savaşa yaşama geçiriliyor.

Avrasya ve Orta-Doğu öncelikli olarak ön plana çıktığına göre bu bölgelerle ilgilenen diğer sistem güçlerinin şu veya bu biçimde hedef tahtasına oturtulması gerekiyor. Böylece bölgesel savaşların derinleştirilmesinin en kısa ve kestirme yolu "medeniyetler çatışması" olarak lanse edilen "kültürel" farklılıkları kullanarak "dinler arası çatışmayı" körüklemektir.

Bu politik perspektife sahip olan yazarlar, kimlerden aldığı aşıkâr olan silahlanmaya ağırlık veren bir İslam/Doğu ve Konfüçyen/Asya" ile güya silahlanmayı sınırlayan bir Hıristiyan/Batı arasındaki mücadelede "Batı Medeniyeti"ni masum, "Doğu ve Asya Medeniyetleri"ni ise saldırgan ve tehlikeli gösterme çabasıdadır. Bütün bu yalanların arka planı,

ABD ile AB ittifakını geliştirip, bu iki büyük kapitalist küresel bloğun dünyayı birlikte yönetmeleri amacına dayanıyor.

Avrupa ve dünya sisteminin yüklediği anlamlara, hesaplarına karşın Müslümanların ufkunda kendi tarihi misyonunu tazeleyecek bir “kapitalizm kırııcılık” var mı, bir insan merkezli sistem arayışı var mı tartışılmalıdır. Bu konuda Türkiye hem siyasi hem de fiili olarak “aktif tevekkül” dönemine girmiştir. İslam coğrafyasının diğer bölgelerine mensup ilim adamları ve düşünce insanları da bu yarışta varlıklarını hissettirmeye başlamışlardır.

ÖNGÖRÜ YA DA BİR TEMENNİ

Milletlerin ve kültürlerin geleceği hakkında kesin tahminlerde bulunmak hem yanlış hem de tehlikelidir. Hele hele ideolojilerin bu kadar önemsendiği bir dünyada bu iş daha tehlikelidir.

Fikirler insanlarda yaşar. Bir medeniyeti benimsemek için de tenkit etmek için de o medeniyeti oluşturan fikirleri iyi bilmek gerekir kanaatimce. Medeniyetleri yaşatan fikirler de o medeniyet içinde zirve yapmış insanları okuyarak ve dinleyerek elde edilir. Kaldı ki bilmeden kabul, yüksek sayıyı; bilerek kabul yüksek niteliği getirir. Bilmeden kabul edenlerde kalite düşük, kantite yüksek, bilerek kabul edenlerde ise kalite yüksek, kantite değişkenlik gösterir.

Faydalanmak için eser mi arıyorsun? İşte sana Batı'dan ve Doğu'dan bir güldeste. Eflatun'un "Cumhuriyeti"nden Yusuf Has Hacib 'in "Kutadgu Bilig"ine, Aristo 'nun "Devlet"inden Nizamülmülk'ün "Siyeru'l-mülk"üne, Hobbes'un "Leviathan"ından Maverdi'nin "Ahkamü's Sultaniye"sine, Beydeba'nın "Kelile ve Dimne"sinden Farabi'nin "Medinetül-Fazıla"sına, Firdevsi'nin "Şehnamesi"nden Kınalızâde'nin "Ahlâk-ı Alâi"sine kadar doğu ve batıdaki bütün "siyasetnameler" ideal ve adil toplum düzenine ait birer ölmez şaheserdir. Hilmi Ziya Ülken'in "Aşk Ahlakı"ndan Cemil Meriç'in "Jurnal"ine, Halil İnalçık'ın "Osmanlı İmparatorluğu"ndan Şerif Mardin'in "Türk Modernleşmesi"ne, Erol Güngör'ün "İslam'ın Bugünkü Meseleleri"nden Beşir Ayvazoğlu'nun "Aşk Estetiği"ne, Mehmet Doğan'ın

“Batılılaşma İhaneti”nden İsmail Kara’nın “Şeyh Efendinin Rüyası”na, Nurettin Topçu’nun “İsyan Ahlakı”ndan Niyazi Berkes’in “Türkiye’de Çağdaşlaşma”sına, Mustafa Kutlu’nun “Uzun Hikâye”sinden Rasim Özdenören’in “Gül Yetiştiren Adam”ına, Yahya Kemal’in “Kendi Gök Kubbemizden”inden Necip Fazıl’ın “Çile”sine, Erdem Bayazıt’ın “Sebep Ey”inden İsmet Özel’in “Bir Yusuf Masalı”ına, Arif Ay’ın “Dosyalar”ından Hilmi Yavuz’un “Doğu Şiirleri”ne, Atilla İlhan’ın “Ben Sana Mecburum”undan Mehmet Akif’in “Safahat”ına kadar oldukça yeterli ve zevk veren eserler demeti. Hangisine alıcı niyetle yaklaşım gösterseniz, sizi kabul eder ve yol gösterir.

İnsanların bir medeniyetin felsefe geleneğine hakim olması ile o medeniyetin inanç geleneğine sahip olması ayrı şeylerdir. Bu gün biraz da bu yaşıyor. İnanan fakat amel olmayan insanlarla, amel olan fakat yeterince geleneğin bilgisine sahip olamayan guruplar iç içe yaşıyorlar.

Bilen ve fikir imal edenler, genellikle kendi medeniyet kodlarıyla birlikte diğer medeniyetler hakkında da malumat sahibi olan insanlar olmuşlardır. Mehmet Akif, Said-i Nursi, Elmalılı Ahmet Hamdi Yazır, Mustafa Sabri Efendi, Yahya Kemal, Necip Fazıl, Nurettin Topçu, Cemil Meriç, Erol Güngör, Hayrettin Karaman, Sezai Karakoç, İsmet Özel vb. hem kendi medeniyetlerini hem de diğer medeniyetleri bilerek dominant hale geldiler. Zaten “zamanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkar olunamaz.” (Zamanın değişmesi ile hükümler de değişir.)

Kainat ve kainatta bulunan her şey bir teceddüd içerisinde değil mi? Hatta Gazali’nin, İmam Rabbani’nin, Mevlana’nın vs. diğer unvanları da “müceddid” değil midir? Yani fikir ve yaşayışlar da yenilenmektedir. Değişmeyen şey

yalnız “nasslar” olup bunun dışında kalan şeyler değişime uğramaktadır. İslam’ın ilk devirlerinde, Hz. Ömer döneminde Sasaniler’in İslam sınırlarına alınması ile en azından estetik boyutunda yeni fikirler de giriş yapıyordu. Ardından Emeviler döneminde yapılan Yunan eserlerinin tercümelemleri ile Batı’yla tanışma başlıyordu ama bir buhrana da neden olmuyor değildi. Aynı yıllarda Endülüs Emevi Devleti birçok Müslüman düşünürü meydana çıkarıyordu. Ardından meydana gelen Moğol yıkımları İslam dünyasında çöküşe neden olurken, birtakım tasavvufi hareketlerin de yardımıyla 13.yy biterken sıkıntı aşılmaya başlıyordu.

Moğol istilasından sonra İslam dünyasında felsefik ve bilime ait çalışmalar gerilemiş, buna karşılık çalışmalar şiir ve tasavvufi hareketlere bürünmüştür. O yıllara kadar daha çok bireysel ve belki dar topluluklar halinde yaşanan sufi hareketler, bu tarihten sonra yerlerini işleyiş şekilleri kurucuları tarafından belirlenen “tarikât” şeklindeki oluşumlara bırakmıştır. Mısır ve Suriye’deki Eyyübi Devleti yıkılmış (1250), onun yerini Memlûkler almıştı. Ama halk Memlûklere aşağılayıcı bir gözle bakıyordu. Anadolu’daki Selçuklu Devleti (1243) yılında Köseadağ muharebesinde Moğollara yenilmiş ve ardından Moğol istilası başlamıştı. (1231) yılında Moğollar Harzemşahlar hanedanlığını tarihten silmişti. Moğollar (1258) yılında Abbasi Devleti’ne son vermiş, Bağdat’taki bütün yazma eserleri yakarak kağıda dökülmüş bütün düşünceleri yok etmişti. İşte böylesi sıkıntılı bir durumda huzursuz olan halk, huzur bulmak için şeyhlerin tekkelerine koşarken, tekkeler de güç kazanıyor ve tarikâtlar çoğalıyordu. Dahası zamanla şeyhlerin mezarları en çok ziyaret edilen yerler oluyor, bu arada birçok çizgi dışı hareketler de tasavvuf muhitine giriyordu. Akli ilimlere ve akla dayalı düşünceye yabancılık

başlıyordu. Zaten tarikatlerin ortaya çıkışları da bu döneme rastlamaktadır. Bu arada bu tip gelişmelere karşı çıkanlar olursa, onlar da birtakım komplolarla saf dışı ediliyordu. Ayet ve hadislerden ziyade tarikat şeyhlerinin sözlerine itibar ediliyor, bu da asli kaynaklardan kopuşu tetikliyordu. Selefi salihinin takip ettiği sufilik yavaş yavaş azalıyordu.

Batıdan Haçlıların, doğudan Moğolların ve içten de Şii-Batını zümrelerin taarruzuna uğrayan İslam devletleri parçalanmış ve iyice güçsüz hale gelmişlerdi.

Bu yıllardan itibaren hem Doğu hem de Batı gelişme için ilmi çabalar gösterirken 18.yy'a kadar Müslümanların üstünlüğü tartışmaya yer bırakmayacak düzeydeydi. Ancak 18.yy'la birlikte Reform ve Rönesansın da tetiklemesiyle Batı, Doğu üzerine teknik ve endüstriyel bir üstünlük kuruyordu. Bu tarihten itibaren de dünya tarihi “sanayileşmeden önce ve sanayileşmeden sonra” diye iki kısma ayrılarak Batı için üstünlük vurguları başlatılıyordu.

Zaten İslam'da “ilerleme” fikri Batı'dan oldukça farklıydı. Batı, kapitalizm ekolüyle nasıl olursa olsun kalkınma ve ilerleme derken, İslam dünyası ilerleme için; ilk mükemmel durumla mevcut durum arasındaki sapmayı gidererek, insan merkezli bir gelişmeden bahseder. Bu düşüncenin tahakkuku için sonradan geliştirilen fikirlere “ihya-diriliş” denmesinin altında yatan da budur. Fakat galiplerin taklit edilmelerine ilişkin kaide Müslümanlar üzerinde de etkili olmuş ve 18.yy'ın hemen başından itibaren Batı taklitçiliği İslam dünyasına baskın bir akım olarak yerleşmişti. Batıcılık hemen 1803 yılından itibaren başat bir akım olarak saray referanslı olarak İslam dünyasına giriş yapıyordu. Batı'ya tahsil için gönderilen öğrenciler, ülkelerine ancak bir kompleks ve Batı hayranlığı taşımışlar, konu ile ilgili şiirler yazılmıştır. Hatta öyle ki birçok

zayıf iradeli insanı da inancının ve düşünme kabiliyetinin yetersiz olduğu yabancılaşmış konumuna getirmiştir.

İşte bu durumdan istifade etmek isteyen oryantalistler; din-ilim çatışması, devlet-din ilişkileri, akıl-nakil çatışması gibi konular icat ederek İslam toplumlarını sarstılar ve oyaladılar.

Oryantalistler daha da ileri giderek hadislerin sahih olup-olmadığı gibi konuların yanına tasavvufun ve İslam hukukunun orijinal olup-olmadığı gibi tartışma konularını da açtırabilmişlerdir. Son olarak da hadisleri saf dışı bırakarak yalnız Kur'an yeter tartışması başlatılmıştır.

Batıcı kadrolar, kapıldıkları bu ekolden o kadar etkilenmişlerdir ki artık kendi medeniyet kodları onlara bir şey anlatamaz olmuştur.

Bu ülke çok uzun süre “üç tarzı siyaset” etrafında düşünceler üretmiş ama toplum sükuna kavuşamamıştır. 21.yy’la birlikte bu “üç tarzı siyaset”in de değişmeye hatta terk edilmeye başladığını görmekteyiz. Ancak modernite kırık dökük de olsa bir süre yaşamaya devam edecektir. Türkiye çoğunluk itibariyle zaten hiçbir zaman modern-Batıcı olmadı. Moderniteyi yaşatan şey “pozitivizm” olmuştur. Pozitivizm 20.yy’ın ikinci yarısından itibaren cazibesini kaybetmiştir. Artık defansif anlayışlar itibar görmemektedir. Bu toplum da kendi düşünce kodlarına dönmeye başladığından, Batı cereyanları sıfırlanmayacak ama etki gücünü her geçen gün azaltacaktır.

20.yy’ın ikinci yarısından itibaren İslam coğrafyasında kendi medeniyet kodları üzerinden atılım yapmak isteyen Müslüman düşünce adamları, işletmeciler, iktisatçılar ve siyasetçiler büyük bir atılım başlatmışlardır. Teorik bilgi kadar teknolojik atılımlar da geri kalmışlık çizgisini değiştirmeye başlamıştır. Mesela Türkiye’de 2014 yılı itibarı ile fert başına

gelir 10.000 doları aşmıştır. Türkiye'nin dış ticareti hızla bir trilyon dolara doğru gitmektedir. İhraç edilen ürünler içerisinde teknoloji ağırlıklı olanları artmaya başlamıştır.

İlmi ve fikri gelişmeyi büyük çapta yakalamış olan Doğu için esas problem ahlakidir. Hazzın, hızın ve çılginca tüketimin kollarına düşmüş olan insanların en büyük handikapları tüketim hastalığıdır. Sosyal ve ahlaki çöküntünün ortadan kaldırılması çok kolay bir iş olarak görülmemelidir. Çağımızın insan ruhunu çürütücü hastalıklarının tedavisi için yalnız entelektüel bir uyanma yetmez, Müslümanlara şok tedaviler gerekmektedir. Bunun için tavsiyelere değil, modellere ihtiyaç vardır. En etkili modeller elbette devlet ve hükümet başkanlarıdır. Resmi kanallar taklitçiliği bırakılırsa toplumsal değişme hem hızlı hem de anlamlı olur. Kapsamlı bir hayat görüşünün sağlıklı bir toplum oluşturmada, bilim ve teknolojiden daha elzem olduğunu Batı'daki yaşayış şekli bize çok iyi anlatmıştır.

Günümüz dünyasında bir düşüncenin sınırların dışına çıkması veya sınırlardan içeriye girişi çok kolaydır. Dışarıdan alınan her yeni üretim ve tüketim anlayışının yeni müesseseler meydana getireceği çok açıktır. Orta boy işletme fikrinin bu toplumda yer etmesi şarttır. İnsan yüzlü kalkınma ancak orta boy işletmeler eliyle sağlanabilir. Orta boy işletmelerin üretimlerinin toplamından büyük işletme imalatları elde etmek hem daha sağlıklı, hem de daha kolaydır. Bu fikirlerin kök salması için zamana ihtiyaç vardır. Ancak doğru tercih yapabilmek için, ülke yöneticilerinin de doğru tercih yapmaları şarttır. İnsanlar ülke yöneticilerinin düşünce kütüklerine yazılıdıkları unutmayalım!

İNSAN MERKEZLİ EKONOMİ ANLAYIŞI

GENEL PRENSİPLERİ

Yeni bir anlayışla ortaya konan bu ekonominin ismi için birkaç isim geliyor önümüze. Aslında bu isimlerin hepsi de kullanılabilir. Bunlar; İslam Ekonomisi, İslami Ekonomi, İslami İktisat, Faizsiz Ekonomi ve Katılım Ekonomisi'dir. İlk dört isim batı anlayışı ile bir hayli içli-dışlı olmuş bu toplumda belki reaksiyon gibi algılanabilir ama fitrata uygunluğu bakımından bana en isabetlisi "İslami Ekonomi" ya da "İslami İktisat" gibi geldi. Katılım Ekonomisi kavramı da işin doğrusu cazip durmuyor değil. Ama İslam toplumlarının geçmiş uygulamalarında inanan-inanmayan herkese adil uygulamalar yapıldığı düşünülürse İslami Ekonomi kavramı daha isabetlidir diye düşünüyorum. Çünkü İslami sistem insanı yalnız kaynak olarak değil, aynı zamanda bir değer olarak görüyor. Yani insan merkezli olduğu için toplumu ahlak temelli ve sömürden uzak olarak kurmayı planlar. Yönetimin temeli olarak adaleti esas alır. Onun için asıl olan şey; nasıl olursa olsun serveti artırmak değil, insanın huzuru ve onurudur. Sayılan nedenlerden dolayı mahzurlu tarafına rağmen "İslami İktisat" veya "İslami Ekonomi" kavramını benimsiyorum.

"İslami İktisat," İslam'ın ana kaynakları olan Kur'an ve hadislerin ilkeleri ile bire bir ilgili olan, olur dediklerini ve olmaz dediklerini İslami prensiplere göre ayarlayan iktisadi sistemin adıdır. Diğer bir ifade ile değişmeyen naslar doğrultusunda yapılacak uygulamaları ve tercihlerini günün

şartlarına göre ayarlayabilen sistemdir “İslami İktisat.” Zamanın değişmesi ile hükümler de değişir (Mecelle/39) diyor kuram.

Müslüman'ın hayat tarzının da İslami naslarla, dini zihniyetle yakın bir ilişkisi var zaten. Sonuçta hayat tarzını şekillendiren şey, dinden beslenen zihniyettir. Bu zihniyetin oluşmasında tarihte yaşamış olan İslam devletlerinin ve uygulamalarının büyük önemi vardır. Zira bu devletler uygulama esaslarını Kur'an ve Peygamberin uygulamalarından ve takip eden dönemlerdeki tatbikatlardan almıştır. Sözgelimi miri toprak sistemi, toprağın işlenmesi, fütüvvet-ahilik-esnaf teşkilatlarının oluşturulması, alışverişte uyulması gereken kurallar gibi kurumların oluşumunda geçmiş devletlerden yapılmış tevarüsler ilk akla gelenlerdir. Bu özel oluşumlar İslam toplumlarını Batı sistemlerinden ayıran özelliklerdir. İslam toplumları bu güne kadar, Batı mantalitesine göre paradoksal olan birçok konuyu gerçekleştirmiştir. Batı ise bunları hem kıskançlıkla hem de hayranlıkla izlemiştir uzun asırlar boyunca.

“İslami iktisat” sisteminin ana belirleyicisi özel teşebbüstür. Esasen “Sonradan gelenlerin avantajı” iyi kullanılabilirse, 1400 yılda oluşmuş tecrübe birikiminden, en güzellerini çıkarmak pekâlâ mümkündür. Günümüz toplumlarının çözüm bekleyen bir çok probleminin halledilebilmesi için İslam iktisadına ihtiyaç vardır. Ama halkı Müslüman olan toplumların, son iki yüzyıldır örnek almaları gereken “İslam'ın Toplumsal Anlayışı” yerine, ‘Aydınlanma/pozitivizm’ zihniyetine uymaya çalışmaları, mezkûr toplumları bozulmaya ve geri kalmaya götürmüştür. Çünkü “İslami İktisat”, adalet fikrini hareket noktası olarak esas alırken, Batı için önemli olan, nasıl olursa olsun gelirin

artırılması düşüncesidir ve onu da realize edecek unsur kuvvettir. Keza İslam toplumunda harcamanın ölçü ve sınırları belli olduğu halde, modern toplumlarda harcamanın ölçüsü de yoktur.

Batıda “insan ekonomi içindir” ilkesine karşılık, İslam’da “iktisat insan içindir”.

İslam İktisadının bu ve benzeri ilkeleri terk edilerek, son olarak bir Cihan Devleti olan Osmanlı İmparatorluğu etkisizleştirilmiş, kapitalizmin etki alanına dâhil edilerek dünyada edilgen bir konuma düşürülmüştür.

Muhteşem bir maziye yeniden ihtişamlı bir istikbale bağlayacak köprüleri kurmak istiyorsak önce kaybolan bir cennetin özlemini duymak gerekir.

Günümüz insanı, yitirdiği cennetin hasretini yürekten duyuyorsa her şeyden önce ideolojileri bırakmalıdır. Rahmetli Cemil Meriç’in tespitiyle, idraklerimize deli gömlekleri giydirmek istemiyorsak, deli gömlekleri mesabesindeki ideolojilerden kurtulmamız şarttır.

Yaratılıştaki esas hikmet (Zariyat/56) Allah’a kulluk ve insanların mutluluğuna çalışmak olan insanın, önce beşeri ideolojilerin vazgeçilmez olmadığına inanması gerekir.

Bu anlatımlar ışığında; İslam’a inanan insanın; Allah ile, insanlarla ve diğer varlıklarla ilişkilerini ayarlayan İslami sistemin, varlık, bilgi ve değerler anlayışı ile bu sisteme dayalı bir çerçeve içinde oluşan iktisadi faaliyetlere “İslam İktisadı” diyebiliriz.

Genel anlamda iktisat; kendine özgü kuralları olan bir bilimdir. İslam iktisadı da bu bilimin genel kuralları gibi, ilkeleri ve prensipleri olan bir bilim dalı olduğuna göre, İslam iktisadının da, İslam’ın genel kurallarına göre işleyen prensipleri, kuralları ve kaynakları vardır.

İslam iktisadının temel kaynakları Kur'an ve sünnet ile İslami tecrübe (icma) ve akıldır (kıyas). Buradaki İslami tecrübe, vahyin ışığı altında Kur'an, sünnet ve aklın rehberliğinde oluşan bir tecrübedir. 1300 yıl boyunca oluşan ve uygulanan Asr-ı Saadet'deki, Hulefa-yı Raşid'in dönemindeki, Emevilerdeki, Abbasilerdeki, Selçuklular ile Osmanlıdaki ve diğer İslam ülkelerindeki tecrübelerin toplamıdır.

Bugün halkı Müslüman olan ülkelerin içinde bulunduğu iktisadi durumlarına bakarak, bu geri kalmışlığı İslam'a mal etmek çok yanlış bir anlayış, bilgisizce ve kasıtlı bir yaklaşım, şaşkınlık bir bakıştır. İslamiyet 7. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar çok parlak bir uygarlık ortaya çıkardığına göre, sorunun kaynağı İslam değildir. Sorunu, söz konusu ülkelerin siyasi yapılarında ve yöneticilerinin İslam'ı nasıl anladıkları konusunda aramak gerekir. Ayrıca o ülkedeki iktisat uygulayıcılarının diğer bir ifade ile hükümet edenlerin, adında İslam kelimesinin bulunduğu takılmadan, bu ülkelerin siyasi yapılarının ve toplumsal uygulamalarının İslam dini ile uyumlu olup olmadıklarına bakılmalıdır.

İslam iktisadı, diğer iktisadi sistemlerden tamamen bağımsız, buna karşılık İslam'ın genel prensipleri ile iç içedir. İslam, düalizmi kesinlikle kabul etmez. Esasen toplumsal hareketliliğin de kültürel ve sosyal yapının da esas yönlendiricisi ekonomi değil, din'dir. Bireysel kültürlerin de toplumsal kültürlerin de oluşmasında ve içeriğinin doldurulmasını sağlayan esas unsur dindir. İslam iktisadının bağımsız bir bilgi dalı oluşu yalnızca bir bilim dalı ortaya koymak anlayışından değil, İslam inancının içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bu içerik Kur'an, sünnet, belli uygulama

tarzları üzerinde oluşan görüş birliği (icma) ve yeni düşünce ve görüşlerden oluşan (kıyası da oluşturan) içtihatlardır.

Dinamik hukukta Kur'an bağımsız bir kimliğe sahiptir. İslami hükümlerin kaynağı Kur'an'dır. Ancak sünnet, icma ve içtihat, Kur'an'ın ışığında oluşan dinin anlaşılmasını ve İslami hayatı düzenleyen kriterlerdir. Zaten asıl olan, doğrudan doğruya Kur'an'dan çıkarılan temel başlangıç noktaları olup, sonradan söylenenler bu ilk kaynağın güncel ifadeleridir. Şairin ifade ettiği gibi:

Doğrudan doğruya Kuran'dan alıp ilhamı
Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı.

Kur'an'da ilk ekonomik prensip, bütün üretim araçlarının ve insan hayatının idamesini sağlayan kaynakların yaratıcısının Allah olduğudur. (Bakara/29 A'raf/10 Rad/3 İbrahim/32-34 Vakıa/63-4 Mülk/15) Yaratılan kaynaklar, yaratanın ilkeleri doğrultusunda kullanılırsa tüm insanlığa rahat rahat yetecek bolluktur.

İslam iktisadının muhatabı "Müslüman insan" olmakla birlikte Müslüman olmayan toplumları da sömürüden kurtaracak ilkeler yine İslam'dadır.

Müslüman insan, yaratılan kaynakları kendi iradesi doğrultusunda elde etmeye ve kullanmaya, helal ile haram arasında kendi keyfince sınır çizmeye hakkı olmadığını bilen kimsedir. Geçmiş zaman dilimlerinde yaşamış olan birçok toplum hiçbir sınırlama kabul etmeksizin mallarını istedikleri gibi sarf etme hakkına sahip olduklarını iddia ettikleri için azaba mahkûm edilmişlerdir. (Hud/87) Ayrıca Müslümanlar da birbirlerinin düşünce ve davranışlarından birbirlerine ve yaratana karşı sorumludurlar.

İslam'da insanlar kendi kişisel görüşlerine göre bir şeye helal veya haram diyemezler. Böyle yapanlara Kur'an "yalancı" demektedir. (Nahl/116) Çünkü helal ve haramı tayin hakkı Allah'a aittir.(A'raf/157) Hazreti Peygamberin bu konudaki hadisleri, Allah'ın hükmünü ve iradesini beyandan ibarettir. Zaten yeni kural ve kaide belirlemede topluma tanınan hak da mutlak değil, sınırlı ve değişkendir.

İslam iktisadının kurallaşması ve işleyişinden maksat, hakkaniyetin, barışın, özgürlüğün ve adaletin tesisi ile İslam toplumunun bina edilmesidir. Esas gaye Allah'a kulluk etmek ve insanların mutluluğuna çalışmaktır. Hedefi Allah'a kulluk ve insanları mutlu etmek olmayan sistemlerin insanlara sunduğu şey, küçük bir azınlığın aldatıcı mutluluğu ile büyük kitlelerin mutsuzluğu olmuştur.

İslam iktisadında mülk Allah'a aittir. İnanan insan da bu mülkü emanet olarak alan ve emaneti mülkün sahibinin çizdiği ilkelere göre, o mülk üzerinde tasarrufta bulunan kimsedir.

İslam'da özel mülkiyet meşru kabul edilirken, azgınlığın önlenmesi açısından o malın meşru olmayan yollardan elde edilmesi yasaklanmıştır. (Haram kabul edilmektedir.)

İslam'da mal elde etmede (temellükünde) meşru olmayan yollar sayılacak olursa şunlar söylenebilir:

Rızası olmadan başkasının malını almak (Nisa/29)

Alındığı halde bedeli ödenmeyen malı sahiplenmek (Bakara/188)

Tefecilik yoluyla kazanç veya mal elde etmek. (Bakara/275)

Rüşvet yolu ile mal elde etmek (Bakara/188)

Kamu veya özel bir mülkiyet malını sahtekârlıkla elde etmek.

Gasp yoluyla mal elde etmek.

Yetimlerin malına el koymak (Nisa/10)

Eksik tartı ve eksik ölçü yoluyla mal edinmek.
(Mutaffifin/1-3)

Fuhuş yaparak ya da yaptırarak kazanç veya mal edinmek (Nur/33)

İçki yapımı ve satımından mal veya mülk edinmek
(Nur/19)

Put yapımı ve satımından mal edinmek (İbrahim/14)

Kâhinlik, falcılık, astroloji gibi yollarla mal veya kazanç edinmek. (maide/3)

Diğer taraftan İslam iktisadı, belirleyici nasların (ayet, hadis) bulunmaması halinde, İslam'ın genel hüküm ve ilkelerinden hareketle kavramlaştırılacak ilkelere dayanır.

Zaten ekonomik problemler yalnızca ekonomik görüş açısıyla kavranıp çözülemez. İnsanın inançlarıyla da sıkı sıkıya bağlı olan hayatın tüm boyutları dikkate alınarak çözülmelidir.

“İslam İktisadı”nın, öncelikle günümüz toplumlarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir önem ve titizlikle ele alınması gerekmektedir. Yapılacak çalışmalar hem kalkınmayı, hem huzuru sağlarken, mülkiyeti yaygınlaştırmalı, toplumsal adalet, güven ve refahı temin etmelidir. Bu çalışmalar yapılırken de İslam ülkelerinin Batılı kavram ve kurumların hâkimiyeti altında, onların ayartmaları altında oluşları gözden uzak tutulmamalıdır.

622 yılında “Medine Site Devleti” olarak tarihe geçen ve çeşitli ülkelerde çeşitli isimlerle devam eden Asr-ı Saadet ve Dört Halife Dönemi ile Emeviler, Abbasiler, Endülüs Emevileri, Selçuklular ve Osmanlılar hep aynı kaynağın

beslediği ve beslendikleri kaynaklara göre askeri, idari, sosyal, kültürel ve iktisadi sistemlerini kuran ve geliştirerek devam ettiren devletler olmuşlardır. Bu uygulamalar da mutlu bir toplum oluşturmada önümüze sayısız örnekler ve çokça başarılar koymaktadır.

İslam dünyası, 1920 yılında Osmanlı Devleti'nin silinmesiyle yok olma derekesine düştü. Said Nursi'nin, Müslüman ülkeler denilen toplulukların üzerinde çatı mesabesinde gördüğü Osmanlı Devleti'nin yıkılışını Nuh Tufanı'na benzetmesinin temelinde bu düşünce olsa gerektir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1930'lu yıllarda dünyada üç bağımsız Müslüman ülke vardı: Türkiye, İran ve Afganistan. Yine bu yılların en büyük mücadelesini kapitalizm ve komünizm sistemleri birbirlerine karşı verirken, bilerek ve bir hesap dahilinde İslam gündem dışına çıkarılarak paranteze alınıyordu. Gerçi fiili mücadele önce 1699'a, sonra 18.yy'ın tamamına dayanıyordu ama sonuçları 1. Dünya Harbinden sonra alınıyordu. Onlar bu çatışmaları yaparken, İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya "üçüncü dünya ülkeleri" düşüncesi çıktı ve İslam ülkeleri görünüşte de olsa bu kargaşadan istifade ile istiklallerini elde ettiler.

Bugün dünyada sayıları 57'yi bulan İslam ülkesi mevcuttur. Haritalarını kendileri çizmediler ama bunların çoğunda bugün petrol ve diğer yeraltı ve yerüstü zenginlikler var. Bu ülkelerin gençleri, yaşadıkları fetret döneminde gelişmiş dünyanın her yanındaki okullarda okudular, bilgi ve görgülerini artırarak geliştirdiler. Yine Bediüzzaman'ın ifadesi ile Müslüman gençler Avrupa'ya tahsile gitmişlerdi, geldiler. Sözelimi yalnız Türkiye'de 100.000 civarında dünya ölçeğinde yetişmiş insan var. Diğerlerinde de sayı her geçen gün artıyor. Bu insanlar çoğaldıkça kendilerine dayatılan

sistemlerle ilgili olarak can alıcı sorular sormaya başladılar: “Biz neyiz, kimiz? Bizim de kendimize özgü sistemlerimiz var mı?”

Hele hele iletişim ve bilgisayar ortamının geliştiği 21. yy. dünyasında baskı ve zulmün devam etmesi asla kabul görmüyor. Mısır’da, Libya’da, Irak’da, Suriye ve diğer Ortadoğu ülkelerinde patlak veren olaylar, baskının, zulmün ve gizliliğin devam edemeyeceğinin farklı işaretleridir.

Sorular çoğaldıkça insanların kafasındaki soru işaretleri de arttı. Bugün sayısı 57’yi bulan İslam ülkesinde uygulanan iktisadi sistemle, Hıristiyan devletlerde uygulanan iktisadi sistemlerin benzerliğini fark etti insanlar. Ya kapitalizm, ya sosyalizm ya da karma ekonomi denilen sistemi uygulayan bu ülkelerin insanları “acaba nerede hata yapıyoruz”, demeye başladılar. Batıda başarılı olmuş bir sistem bizde neden başarılı olamıyordu? Görüldü ki biz Müslüman’ız. Kültürel ve dini farklılıklarımız var. İşte bunun üzerine “İslam İktisadı” konusu öne çıkmaya başladı. 1945’ten günümüze irili ufaklı “İslam İktisadı” adı altında pek çok da çalışma yayınlandı.

İnsanın ömrü sosyal aktiviteleriyle birlikte iki müessesede veya kurumda geçiyor: Biri ev, diğeri işletme. Bunlardan biri sosyal, diğeri iktisadi bir müessese. Buradaki işletme kavramını biraz geniş anlamak gerekir. Bu bir özel işletme de olabilir, devlet işletmesi ya da kurumu da olabilir. Evet, aile toplumsal bir müessese olduğu gibi, işletme de iktisadi bir müessesedir. Ailede insan yetiştirilir, müessesede de bu insanların ihtiyaçlarına cevap verecek nesnelere yahut hizmetler üretilir. Eğer ailelerde iyi insan yetiştirebilirsek, onlar da güzel müesseseler kurup usulünce işletebilirler. Bu oluşumları genişletirsek ortaya önce ahlaklı bir toplum sonra da cumhura göre hareket eden bir “devlet yapısı” ortaya çıkar. İyi

insanlardan oluşan bir ülkenin yönetimini de iyi insanlar idare edeceğinden sonuçta tüm ülke insanları mutlu yaşamaya başlar.

Öncelikle çok karışlaştığımız bir soru vardır: “İslam'da bir iktisadi ekol var mıdır?”

Evvela “iktisadi ekol” başkadır, “iktisat bilimi” başkadır. İktisadi ekol, ekonomik hayatı düzenleyici bir politika oluşturur. İktisat bilimi ise hiçbir politika oluşturmaz, sadece toplumda uygulanmakta olan politikaların etkilerini inceler. Yani İslam'da bir “iktisadi ekol” vardır. Değişik bir ifade ile İslam'ın, toplumsal hayatının düzenlenmesi açısından üretime, tüketime, gelir dağılımına, ticarete yön verecek, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayacak hem genel prensipleri hem de detaylı prensipleri ve kanunları olan bir sistem vardır, uygulamaları mevcuttur. Dünyaya 1300 yıl hükmetmiş, nizam vermiş bir dinin iktisadi sisteminin olmasından daha tabii ne olabilir ki?

İktisadi ekol, “ekonomik hayat nasıl olmalı” sorusunun cevabını verirken, önceki tecrübelerini, uygulamalarını temel alarak, ekonomik hayatın yönelimlerini açıklar. İktisat bilimi, gerçekleşen olayları ve onların nedenlerini konuşurken, ne olması veya ne olmaması gerektiğini açıklamaz ve ilgilenmez de. Örneklendirirsek; ekonomi bilimi fiyat ve talep arasındaki ilişkiyi anlayabilmek için piyasada fiyatı belirleyen faktörleri inceler ve açıklar. İktisadi ekol ise kendi adalet anlayışı içerisindeki ekonomik aktiviteleri değerlendirir. Sonuçta bilim meselesi neyin gerçekleşeceği ile ilgilenirken, ekol nasıl ve neler yapılmalı sorunu ile ilgilenir. “Bilim keşfeder, ekol değerlendirir.”

İktisadi ekolün hedefi, adaletin gereklerini tesis etmektir. İktisadi bilimin fonksiyonu ise, gerçekte mevcut olan ekonomik olayların iç ilişkilerini ve sebeplerini keşfetmektir.

Yani bilim ve ekol, amaçlarda farklılaşır, temel konularda aynılaşırlar. Bilim için açıklamak ve sebep sonuç ilişkisini ortaya koymak esas iken, ekol onun ahlaki yönünü de esas alır. Sözelimi servet dağılımında bilim, nasıl olursa olsun gelişmeye kendini endekslerken, ekol ihtiyaçların karşılanmasını ve insanların mutluluğunu esas alır. Ekolün sınırlarını, niçin ve neden sorularının cevabını o ekolün referanslarını oluşturan din tahsis eder.

Toplumsal kanunlar ya da sosyal yasalar, suyun kaldırma kuvveti gibi değiştirilemez kanunlar değildir.

Düşünceler sadece inanılan dinin ve kullanılan üretim araçlarının bir yansımasıdır. Hangi sistemi kullanıyorsanız, hangi ekolü takip ediyorsanız, düşünce yapınız da ona göre oluşur.

SOSYAL YAPI

İktisat kendine özgü kural ve kaideleri olan sosyal bir ilimdir. Hizmet için hedef kitlesi insandır. Ancak sebep-sonuç bağlamında toplumdaki topluma alınan neticelerde az da olsa farklılıkların olması normal bir olaydır.

Miladi 610 yılından itibaren tebliğ başlayıp, 622 yılında bir devlet sistemi oluşturan ve günümüze kadar gelen, dünya nüfusunun yedide ikisinin, yerkürenin yarısının inandığı bir dinin iktisadi sisteminin olmasından daha tabii ne olabilir? Elbette olacaktır ve vardır. 1400 yıllık iktisadi uygulamalar ve 1300 yıllık mutluluk sesleri bu sistemin günümüze yansıyan izdüşümleridir..

Hız. Peygamberin Medine döneminde İslam iktisadi kuruluş aşamasındadır. Medine'den başlayarak sömürüye ve adaletsizliğe dayalı bütün ekonomik kastlar kırılmakta, toplumu çökerten faiz ortadan kalkmakta, İslam'ın kutsal zekât buyruğu ile yoksul halk, iktisadi refah katına yükseltilmekte, zengin ve sömürücü büyük şehirlerden, cihat yoluyla adeta fakir bölgelere cebri bir servet akışı sağlanmaktadır. İlk defa bir devlet hazinesi teşekkül ediyor, bir bütçe sistemi kuruluyor. Bütçe gelir ve harcama prensipleri bizzat kanun koyucu tarafından vazediliyor, yeni İslam toplumuna uygulanıyor. Zekât amilleri orada toplayıp dağıttıkları zekâtlarla sosyal adaleti sağlıyorlardı. O güne kadar sadece köle gibi çalıştırılan büyük halk kitleleri yeni dinin getirdiği eşitlik prensibi ile en geniş ölçüde kültür, siyaset ve ekonomi faaliyetlerine katılıyordu.

Hazreti Ömer devrinde İslam toplumunun zenginliği, yeni doğan her çocuğa maaş bağlanacak bir düzeye erişiyordu. Böyle bir uygulama o güne kadar adam yerine konulmayan toplumun alt kesimleri için doğrusu göz yaşartıcıydı.

Emeviler döneminde yeni fetihler ve devletleşme, Abbasiler dönemindeki sulh ve sükûn içinde zenginlik ve refahla tanışacaktır İslam dünyası. Çarşılar dolu, sanatlar ve sanatkârlar ince, eşya kaliteli, fiyatlar istikrarlı, toplumsal uyum ve denge tamdı. İnsanlar mutlu olarak yaşama şansını “İslami Sistem”de bulmuşlardı.

Osmanlı dönemi, askerliğin toprağa ayarlı düzenlenişiyle yüz yıllarca parlak bir iktisadi varlık göstermiştir. Osmanlı’da devlet yapısı mahirane bir bütünlük arz eder duruma gelmiştir. Yani devletin siyasi, idari, mali ve dini yapısı hep iç içedir ve uyumlu bir halitadır.

Her dönemin kendine özgü önem arz eden bir faaliyet alanı vardır. Bir dönemde sıcak savaş, bir başka dönemde soğuk savaş, bir başka dönemde siyaset ve yönetim olduğu gibi, bazı dönemlerde de iktisat olabilir. Günümüzde ülkelerin gündemini en çok meşgul eden konular; tarım, ticaret, çalışma hayatı içerisinde işçi-işveren ilişkileri, sanayileşme, üretim, çevre kirliliği, gelirin adil bölüşümü, işsizlik, yoksulluk ve yolsuzluk gibi konulardır. Bu konularla ilgili olarak her tonu ile sosyalizm/komünizm ve kapitalizm söyleyeceklerini söyledi ve insanları mutlu edemedi. Daha da ileri giderek, ülke bazında değil, yer küredeki ülkeler bazında da tezini ortaya koydu ama hep mutsuzluk ve gözyaşı getirdi. Şimdi sıra yeniden Müslümanlardadır artık. Yeniden, çünkü bir zamanlar hem de en az bin üç yüz yıl dünyada “belirleyici ülke” rolünü Müslümanlar yerine getirmişlerdir. 20. yüzyılın başlarına kadar da İslam bir sistem olarak vardı zaten. 18. yy’ın ilk

çeyreğinden sonra İslam'ın dünyada devlet bazında da toplumsal hayat açısından da yön tayin edici olarak fazla dikkate alınmadığı bir döneme girdi. Fakat 2000'li yıllarla birlikte bütün engellemelere rağmen dünyanın her yerinde İslam ve İslam'ın vaat ettikleri artık yeniden ciddiye alınıyor. Müslümanlar hem 21. yy. şartlarını dikkate alarak, hem de eski tecrübelerinden istifade ederek, İslami değerlere dayalı, hem insani, hem de sürdürülebilir bir kalkınma ve büyüme modeli önermelidirler. Bu, günümüz Müslümanlarının hem İslami hem de insani görevleridir.

İslam, kültürel anlamda homojen bir dünya tasavvurunu içermez. İslam dininin inananları arasında köylüler var, şehirliler var, fakirler var, zenginler var, orta tabakada olanlar var. İşçiler var, iş sahipleri var. Aydınlar var, münevverler var. Tarımla uğraşanlar var, hayvancılık yapanlar var, tüccarlar var, esnaf var. Sanayiciler var, siyasetçiler var. Geçmişte de İslam böyle bir toplumda her zümreden insana hitap edebilmiş ve onların mutluluğunu temin edebilmiştir.

İslam'a göre insanın varlık nedeni Allah'a kulluktur. Bu kulluk belli zamanlarda yapılan ibadetleri kapsadığı gibi, sürekli olarak iyilik "salih amel" arama çabası ile davranışlarında samimi olmaktır. (Zariat Suresi/56) Yerin, göğün ve arasındakilerin yaratılması boş yere değildir. (Sa'd/27) Evren bir imtihan sahasıdır. (Enfal/28)

Sayılan bu nedenlerle "iktisadi adam" (homo economicus) anlayışı İslam'a uygun düşmez. Her türlü dünya nimeti insanlar için yaratılmıştır ve insanlar meşru ve helal yollardan elde etmek şartıyla bu nimetlerden faydalanabilirler. (homoislamicus-Müslüman insan)

İnsanlar birbirlerinin işlerini görsünler diye derece derece yaratılmışlardır. (Zuhruf/32) Bununla birlikte hem gelir

hem de kabiliyet ve güç farklılaşması İslam'da bir üstünlük nedeni değildir. (Enam/165) Fertlere göre üstünlük ilmi ve ahlaki anlamlarda tanınmıştır, ona da (takva) denir. Dolayısıyla İslam toplumlarında Batı anlamında bir sınıflaşmaya rastlanmadığı gibi, insan da yalnız ekonomik bir varlık değerlendirilmesine tabi değildir.

İslam ilkelerine ters düşmemek kaydıyla “devlete itaat” şart kılındığı için, ekonominin işleminde devletin önemli bir yeri vardır. Devlet zulümden kaçınarak toplumun yararı neyi gerektiriyorsa onu yapmak zorundadır. Kişi haklarıyla toplum haklarının çatıştığı noktalarda toplum hakları tercih edilmelidir. (Haşır/9)

“(Servet) içinizden yalnız zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın” (Haşır/7) kaidesi ile İslam, gelirin adil dağılımını, servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılmasını iktisat politikasının temeli saymıştır.

Mülkün sahibi Allah'tır. Kullar, tasarruflarındaki mülkün, Allah'ın bir nimeti olduğunu ve kendilerinin sınanması için verildiğini bilmeli ve ona göre davranmalıdırlar. Bu manada “özel mülkiyet” bir haktır. Ancak mülkiyetin gerek elde edilmiş biçimi, gerek toplum yararına kullanılıp kullanılmadığı önem taşır.

Emek önemszenmiştir. İnsan ancak kendi çalışıp kazandığını elde eder. (Necm/39) Üretimin esas faktörü “emek”tir. “Hiç kimse elinin emeğinden daha helal bir şey yememiştir.” (Hadis meali) Teşebbüs de emek kavramı içerisinde yer alır. Bu nedenle İslam iktisadında işçi-işveren ikilemi yoktur. Ancak farklı emeğe ve nitelikli emeğe farklı ücret ödenmesi de normal bir uygulamadır.

Sermaye de emekle birlikte üretimin ikinci önemli bir faktörüdür. Atıl kalmasının önüne geçilmeli, reel ticarete sevk

edilmelidir. Lakin rant ekonomisine dayalı olan “emek sarf etmeden paradan para kazanma yolu” meşru kabul edilmemiştir.

Mal komisyonculuğu yasaklanmış, malların üreticiden tüketiciye en kısa yoldan direkt olarak ulaşması öngörülmüştür. Buradaki komisyoncudan maksadın piyasa ekonomisine engel olan tekeli anlayışlar olup, kabzımalcılık gibi sadece alıcı ile satıcıyı buluşturan meslekleri kapsamadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Müslüman tüccarın övülmesi ve karın onda dokuzunun ticarete olduğunun ifadesinin de tesiriyle İslam ticarete çok yatkın bir medeniyettir düşüncesi kabul görmüştür. Birçok grupla birlikte tacirler de bizzat İslam tebliğcisi olarak görev yapmışlardır bu güne kadar.

Fiyatların, tekeli (monopol/tekel) müdahalelerin olmadığı bir piyasada oluşması esastır. Yapılacak her müdahale ticaret hacmini daraltır ve karaborsa oluşturur diye kabul görmüştür.

Anlatılanlardan anlaşılacağı üzere asr-ı saadette, hulefa-i raşidin döneminde tam anlamıyla Emeviler ve Abbasiler dönemleri ile Selçuklular ve Osmanlılarda bazı aksamalarla birlikte İslam İktisadı uygulanmıştır diyebiliriz. Çünkü yukarıda sayılan İslam iktisadına ait ilkeler bu devletlerde uygulanıyordu. Avrupa'nın 9.10. ve 11.yy da en mutlu ve en müreffeh ülkesi İspanya'ydı ve İspanya'ya bu mutluluğu tattıran da Endülüs Emevileri eliyle İslam'dı. Bu gün itibariyle İspanya iflasla karşı karşıya kalmıştır. Çünkü kapitalizm birçok Avrupa ülkesinde olduğu gibi İspanya'ya da mutluluk getirmemiş, kıyıya vurmuştur.

Her düşünce sisteminde diğer düşünce sistemleriyle müşterek bazı varsayım ve görüşlerin bulunduğu bir gerçektir. Kuşkusuz İslam iktisadı, yaşayan diğer iki büyük sistemden

(kapitalizm ve her tonuyla komünizm veya sosyalizmden) daha eski olduğu için onlardan düşünce ve kurum devralan bir sistem olmaktan çok, onlara düşünce ve kurum aktaran bir sistemdir. Toplumlar arasında benzer temel meselelerin olması pek normal bir olaydır ve insan unsuru ile alakalıdır. “Ebedi olan, doğrudan doğruya Kuran’dan çıkarılan temel ilkelerdir.” Ancak köleliğe ve sömürüye dayalı diğer iki sistem, İslam’ın bazı kaidelerini almalarına rağmen bütünü parçalayarak fayda yerine, insanlığa kan, zulüm ve gözyaşı getirmişlerdir.

İslam iktisadının temel motifi “toplumsal refah” üzerinden insanın mutluluğu ve Allah’a kulluktur.

İslam iktisadı, “olan” la, İslam’a göre “olması gerekenin” keşiştiği alanda yoğunlaşır.

Müslümanlar için Kur’an “vahyedilmiş bilgi”dir. Değişmez bilgi kaynağıdır. Zihni ilim ile vahyi ilim farklı şeylerdir. İslam iktisadının da temel kaynağı Kur’an’dır. Bu vahyedilmiş bilgiye inanç ve bağlılık olmadan “kazanılmış bilgi” tamam olmaz.

Faiz bir zulüm aracı olarak kabul edilmiştir. “Rıba” adı altında toplanan her türlü faiz zamanla oluşan rant ve spekülatif kazançlar, yasa dışı, haram kabul edilmiştir. Ancak faizin oluşumu hakkında alimler arasında farklı görüşlerin de olduğunu belirtmemiz gerekir. Helal ticarete dayalı alışverişler teşvik edilirken, paradan finans oyunları para kazanmak meşru kabul edilmemiştir. Modern ekonomilerde faizin azının ve çoğunun göreceli ve zamana bağlı olarak farklılaşabileceği 2008 dünya finansal krizinde çok açık görülmüştür. Bazı devletler faiz oranlarını düşürerek yüzde 5’i, 3’ü ve 1’i yeterli görürken, bazı devletler yüzde sıfırı uygun görmüşlerdir.

Buradan çıkan sonuç; “sıfır faiz de bir faizdir”. İslam iktisadında ise öngörülen “sıfır faiz” değil, “faizsiz” iktisattır.

Alfred Marshall'ın, yüksek faizli ekonomi anlayışında, tasarruf hacmini tayin edici olarak kabul ettiği faiz haddinin yüksekliği fikrini, ünlü kapitalist iktisatçı J.M. Keynes tasarruf hacmine etki eden düşüncenin faiz değil yatırım hacmi olduğu teziyle çürüttü. Hatta Keynes “Para, Faiz ve İstihdamın Genel Teorisi” adlı kitabının “Sermayenin Niteliği Üzerine Tetkikler” başlıklı makalesinde, İslam'ın bankacılık görüşünü kabul eder.

Sonuçta İslam, parayı “faiz” yoluyla işletmeyi yasaklarken girişimciliği teşvik eder. Paradan para kazanmayı doğru kabul etmez, spekülâtif kazançların tamamını haram kabul eder. Ayrıca girişimcilik olmazsa, stoklanmış paranın durduğu yerde “zekât” kurumu nedeniyle eriyeceği düşüncesi de kişiyi yatırıma zorlar.

Tarımsal toprakta genel olarak kullanım hakkı fertlerde; mülkiyet hakkı “devlet”in kabul edilmiştir. İnsanlar, mülkiyet kazandıracığı ilkesine dayanarak ölü toprağı, boş toprağı işletmeye açmaya özendirilmiştir. Toprağın boş bırakılmaması da bir başka ilke kabul edilmiştir.

İslam iktisadı, üretim ve tüketim süreçlerinin iktisadi, sosyal ve ahlaki sonuçlarını bir bütün olarak inceleyen komple bir sosyal bilimdir. O, sadece alınıp satılan mal ve hizmetlerin üretimini ele almayıp aynı zamanda bu sürecin hayat tarzı ve insani sorumluluklar üzerindeki sosyal ve ahlaki etkilerini de inceler. Yani İslam iktisadı, İslam dininin sosyal ve ahlaki temelleriyle iç içedir. Bu manada da İslam iktisadı “özgün bir yapı” arz ederek diğer sistemlerden ayrılır.

Modern teoriler herkesi en zengin “gibi” yaşamaya zorlarken, İslam iktisadı herkesi normal bir hayatı yaşamaya teşvik eder. İktisat eden rahat eder. Modern ekonomiler nasıl

olursa olsun çokça kazanan ve çokça harcayan, çokça tüketen insan, çokça tüketen toplum ister. İslam ise, israfı haram kılar. Cimriliği de müsrifliği de kötü özellikler olarak zikreder. Kazanılmayan paranın harcamasını meşru kabul etmez. Oysa modern toplumlarda çeşitli enstrümanlarla olmayan para piyasaya sürülmekte ve bunun sonucunda da 25-30 yıllık periyotlarla dünyada krizler meydana gelmektedir. Ayrıca İslam dışı sistemlerde hayvan ve ağaç insandan daha makbul olarak algılanmaktadır. Yapılan araştırmalardan birine göre, yalnız İngiltere’de ev içinde beslenen hayvanlara harcanan günlük para on milyon sterlidir. Bu on milyon sterlin her gün Afrika’ya harcanacak olsa koca kıtada fakirlik problemi kalkar. Ancak Batı dünyası fakirliği bitirmek istemiyor. Hem sömürüyor, hem de istatistik yayınlayarak, çözüm istiyormuş gibi yaparak zihinleri karıştırıyor.

İslam boş durmayı istemediğinden herkesi iş sahibi olma yollarına teşvik etmektedir. Paylaşma ve ortaklık kültürünü geliştirmektedir. Paylaşmasını bilmeyenler, paylaşılırlar kaidesi Demokles’in kılıcı gibi insanların başı üzerinde durmaktadır.

İslam ticarete yatkın bir medeniyettir. Helal yoldan kazananlar Allah’ın sevdiği kimselerdir. Dürüst tüccar övülmüştür. Dünyaya kültür ticaretle yayılır, taşınır. Ticarete dürüstlük, üretimde kalite esas alınır. Unutulmamalıdır ki kalite pasaport taşımaz. Kota uygulamaları kaliteli mallar için işlemez.

Dünyanın yeni fatihleri tüccarlardır. Gandhi’yi başarıya götüren şey kılıç ve tabanca değil, küçük el sanatı ile mütevazı yaşantısıdır.

Muhacir olan Abdurrahman b. Avf’a, ensar kardeşinin yardım teklifi gelince; onun “Kardeşim Allah malını sana

mübarek etsin, sen bana pazarın yerini göster” diye cevap vermesi dikkate değer.

İslam, eski medeniyetlerin mirasını korumuş ve geliştirmiştir. Ayrıca İslam bu uygarlıkların olumsuz yönlerini ortadan kaldıracak kudreti de taşımaktadır. Selçuklular ve akabinde Osmanlılar bu kudret sayesinde bin yıl var oldular.

Mesela Osmanlıdaki devşirme usulü, Osmanlının icat ettiği bir sistem değildir. Roma'da var olan bir sistemin insani yönleri daha geliştirilmiş olan devamıdır. Bugün ABD'nin yaptığı da Osmanlı ile aynı şey. Dünyanın her yanındaki zeki, kabiliyetli ve gelecek vadeden insanları alıp, onları vatandaş statüsüne getiriyor ve ondan faydalanıyor. İlle de Anglo Sakson olsun diye bir iddiaları yok.

Zaten medeniyetlerin en belirgin vasfı, onların sentezci olmalarıdır. Bu sentezcilik vasfı, Osmanlılarda, Abbasilerde ve Endülüs Emevilerinde de var. Vatandaşlarının Bizans'tan, Sasanilerden, Venediklilerden, Romalılardan veya Cermenlerden olmaları problem teşkil etmiyor.

Dünü iyi anlayamazsak, bugünü de anlayamayız. Belki gelecek projelerimiz de kısır olur. Elli yıllık maziyle tefekkür de olmaz, medeniyet de. Dedesinin kendisine yazdığı mektubu okuyamayan bir nesil haline getirildik. “Tarihsizlik kimsesizliktir. Kimsesizlik iddiasızlıktır. İddiasızlık yönsüzlüktür. Yönsüzlük ise teslimiyettir.” Osmanlıca harflerle yazılmış eserleri kolayca okuyamayanlar münevver olmakta zorlanırlar. Bizim birbirimizle uğraşan “şizofrenik” bir toplum haline gelmemizde tarihsiz ve geleneksiz insanlar olmamızda geçmişimizi anlamaya çalışmamak en bariz hastalığımızdır.

Hamaset edebiyatı da küfür edebiyatı da aslında körlük numuneleridir. Hamaset ve hakaretle yaklaşarak geçmişimizi

kavramaya çalışmak akıllıca değildir. Akıllıca olan kendi geçmişimiz üzerinde düşünerek İslam dünyası için de tüm insanlık içinde gelecek programları kurmaktır. Mevlana'nın dediği gibi, pergel gibi olmak gerekir. Bir ayağımız kendi geleneğimizde, tarih misyonumuzda, medeniyetimizde dururken, diğer ayağımız bütün medeniyetleri ve gelenekleri gezerek, inceleyerek onları dönüştürme yolunda olmalı. Kaldı ki İslam'ın iyi anlaşılması yalnız iktisadi problemlerimizin değil, bütün toplumsal sıkıntılarımızın aşılması anlamına gelir.

Uygarlık merkezi beyin göçünün yöneldiği taraftır. Dünyanın en zeki ve en kabiliyetli insanlarını toplayarak onları yetiştiriyorlar ve hizmette istihdam ediyorlar. Yani bütün eski medeniyetler, en yetenekli insanlardan istifade ederek dünyanın en muhteşem devletlerini ortaya çıkarttılar. Ancak onları sömürmediler. Zaten sömürme ve asimilasyon daha çok Batı Medeniyetine ait kavram ve uygulamalardır. Osmanlı'da, bir devşirme, kurallara uymak kaydıyla padişahlık hariç bütün makamlara kadar yükselebiliyordu.

Bir diğer önemli nokta; sermaye oynak bir nesne olmasına karşın Müslümanlar, sermayeyi küçük tutabilmiştir. Bu büyük marifeti de 1400 yıl boyunca ustalıkla uygulamışlardır. Aslında para parayı çeker kaidesine rağmen Müslümanlar bunu durdurmuştur. Tabi bu olay iktisadi olduğu kadar, belki biraz daha fazlasıyla siyasi bir olay gibi de anlaşılabilir. Ancak her aşırı zenginliğin büyük kitlenin yoksul bırakılışından geçtiği gerçeğini de yadsıyamayız. Batı için nasıl asıl olan sermaye temerküzü ise, İslam için de bu konuda asıl olan gelirin adil dağılımıdır. Gerçi iktidar rakip istemez ama arzu edilen orta tabakadır. Zengin olmak gerekiyorsa, bütün toplum adına devlet zenginliği paylaşır bir durumda olmalıdır. Herkese hayat hakkı var. Gelirin adil bölüşümü var. Osmanlıda

köylü, “miri arazi sistemini” bilmez ama toprağı kendi tapulu toprağı gibi işler.

Müslümanlar, toprağı da, hayvancılığı da, sanayiye de insanların yaşaması için iyi bir hizmetçi olarak anlamışlardır. Malı, eşyayı, ticareti ve sanayiye, kapitalizmin anladığı gibi “tapılacak” bir nesne olarak görmemişlerdir.

Bu alandaki genel denklem şuydu:

İnsanın yaratılış gayesine uygun bir bilgi toplumu, bu bilginin şekillendirdiğı bir ahlak, o ahlaka uygun bir hukuk, o hukukun şekillendirdiğı bir siyaset ve idare, o idarenin tanımladığı bir iktisadi sistem.

İslam tarihi boyunca uygulanan bu idare şekli yalnız Müslüman yöneticilerin bir ahlaki erdemi değil, bütünüyle İslam toplumunun dayandığı hukuk sisteminin bir sonucudur.

ÜRETİM

İhtiyaçları karşılamayı hedefleyerek iktisadi faydayı artıran her türlü faaliyete üretim denir. Bu üretim mal üretimi olabileceği gibi hizmet üretimi de olabilir. Üretim için, üretim faktörlerine ihtiyaç vardır; sermaye, emek, müteşebbis ile yer altı ve yerüstü kaynakları üretimin fonksiyonlarıdırlar...

İslam iktisadında, ortada zorlayıcı bir sebep yoksa üretim ihtiyaca göre yapılır. Gelir dağılımının ve sosyal adaletin sağlanması açısından bu sistem tam da bir istikrar aracıdır. Küçük üretici olmanın özendirildiği bu sistemde, bütün toplumun ihtiyacını karşılamamanın aslında küçük bir iş olmadığı ve kitlevi üretimin meydana getirdiği sorunlar dikkate alındığında bu modelin zorunluluğu daha iyi görülebilir. Üretime katılan unsurların (sermaye, emek, çalışma, işyeri vs.) üretimden alacakları payları da adalet ve hakkaniyet ölçüleri içinde tespit edilir.

Buradaki zorlayıcı sebebi iki şekilde anlamak gerekir: Hem geleneksel toplumlardaki günlük hayatın devamının sağlanması için “kullanım açısından” üretimi, hem de piyasa toplumlarındaki ihtiyaçların farklılığı gibi “mücadele-değişim açısından” üretimi anlamak gerekir. Günümüzde nasıl bir kişi ya da aile, belki bütün bir şehir halkı, o toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılayamazsa, belki bir ülke dahi toplumun bütün ihtiyaçlarını karşılayamayabilir. Karşılanamayan bu ihtiyaçlar bazen günlük kullanım için gerekli olan mal ve hizmetler olabileceği gibi, bazen de güvenlik maksatlı, savunma maksatlı olabilir. Dolayısıyla da zorlayıcı sebebi dar

manada değil, günümüz dünyasındaki bir ülkenin hem geçim vasıtaları hem de güvenlik ve savunma araç ve gereçleri olarak anlamak gerekir. Ancak burada tercih ve ihtiyaçların belirlenmesinde, “İslami Ahlak” koşullarının dikkate alınmasının önemini unutmamak gerekir. İslam iktisadında hem kullanım için, hem de mübadele-değişim için üretim dikkate alınır. Bu üretim modellerinde toplumun hem bugünkü, hem de gelecek nesillerin ihtiyaçları göz önünde tutulur. Yani üretim fazlası gereklidir. Belirleyici faktör, yalnız başına ne “kar” düşüncesidir, ne de kıtlık endişesidir. Allahın lütfettiği kaynakların en iyi bir şekilde, en uygun düzeyde kullanılması esastır.

Üreticilerin genel fiyatları belirleme, ücretleri sınırlama gibi genel ekonominin dengesini bozacak monopollere, birliklere teşebbüs etmesi halinde, devlet, yapılması gereken müdahaleyi zamanında ve yapılması gereken oranda yaparak düzeni sağlar. Adına narh denilen fiyat belirleme yetkisi bunun için konulmuştur. Bu sistem hem fiyatlar için hem de kalite ve standardizasyon için kullanılmaktadır. Asla unutulmamalıdır ki, tekelcilik, üretimi ve kaliteyi yarı yarıya düşürür.

Şayet üretime ve kazanca katıldığı halde gelirleri, insanca ve “israfsız olarak” yaşama giderlerini karşılayamayanlar olursa, insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere bölüşüm yeniden gözden geçirilir.

Ücretlendirmede sabitlenmiş ücret değil, insanca yaşama seviyesi esas alınır. Bunun tespitini de ne yalnız başına emek sahibi yapar, ne de sermaye sahibi. Devletin sosyal güvenlikle ilgili oluşturduğu birimler bu miktarları belirler. Bu belirlemede sermaye ve emek temsilcileri de bulunur.

Üretimin genelde dört unsuru olmakla birlikte indirgenmiş olarak iki unsuru vardır: Emek ve sermaye ile

toprak ve müteşebbisi paylaşarak elde edilen; emek ve sermaye bu iki unsuru oluştururlar. Bu unsurlar birbirlerine rakip olmayıp birbirlerini tamamlarlar.

İslam çalışmayı ve yararlı iş görmeyi teşvik eder, mülkiyeti, sermaye birikimini ve üretim yoluyla bu sermayeyi artırmayı da meşru kabul eder. Helal olmak kaydıyla çalışmak da, sermaye sahibi olmak da güzeldir.

İslam emek karşısında sermayeye bir üstünlük vermez. Aksine güçlenme ve hırsı artırma temayülü yüksek olan sermayeye karşı özel yaptırımlar zikreder. Zekât, sadaka ve infak prensibi ile faiz yasağı bunlardan birkaçıdır. Sonuçta emek-sermaye ilişkisi dengeli bir ilişki olmalıdır diye emreder. Ancak uygulamalar ve hayatın önümüze sürdüğü realiteler açısından konu çok da pürüzsüz değildir. Emek sahibinin, hak etsin etmesin en yüksek ücreti almak istemesi kadar, sermaye sahibinin de işçiyi en düşük ücretle çalıştırmaya gayret ettikleri ve bu çekişmenin tarihin her döneminde olduğu gibi günümüzde de var olduğu bir gerçektir. Özellikle batı toplumlarında dinin toplumsal hayattan dışlanması ile emek-sermaye ayırımı belirgin bir hal almıştır. Zaten her türden ideolojinin peş peşe gündeme gelmesinde de bu durum esas belirleyici rolü oynamıştır. Grevler, lokavtlar, toplu sözleşmeler, aslında dinin toplumsal hayattan dışlanmasının bir sonucudur. İnsanlar haklarını almak için mecburen bu oluşumları meydana getirmişlerdir. Hem dinin dışlanması, hem de sanayi devriminin getirdiği birtakım yeni durumlar bir araya gelince emek sermaye ikilemi oluşmuştur. İşte gelinen bu noktada insanlık bugün mutluluğu yakalamak için yeni tartışma konuları açmıştır:

Sanayileşmenin insan yüzlü olanı yok mudur?

Sanayileşme ile mutluluk bir arada olamaz mı?

İdeolojiler mutluluk kaynağı olabilir mi?

Hedef refah toplumu mudur, felah toplumu mudur?

Esasen Müslümanlar, İslam'ın iktisadi sistemini uygulamaksızın çoğu problemin ve iktisadi geri kalmışlığın üstesinden gelemeyeceklerdir. Hangi ekonomik sistem uygulanırsa uygulansın, tarihi geçmişi ve fitri kanunlarla uyum ve ahenk kuramamış bir toplumda, kalkınma, huzur ve mutluluk aynı anda mümkün görünmemektedir.

Burada önemle vurgulamakta fayda var diye düşündüğüm hususlardan biri de şudur: İslam İktisadi açısından gelirin dağılımında ırk, renk, dil farklılıkları kaldırılmış ama yetenek, beceri ve kapasite farklılıkları kabul edilmiştir. Diğer bir ifade ile üretim, tüketim ve bölüşüm insanileştirilmiştir.

Üretimde esas olan şey, insanın mutluluğa, sağlığa ve varlığa kavuşmasıdır. Üretim hacmi artırılırken, aynı zamanda üretim işlemine de çok sayıda insan katılmalıdır. Tüm dünyada milli hâsılanın artmasına karşılık, işsizliğin ve yoksulluğun azalmadığı gözden uzak tutulmamalıdır. Burada üretim artmamış, finans ve istatistikî yorumlarla belli bir kitlenin gelirinin artışı tüm toplumun artışı gibi gösterilmiştir. Gelir dağılımı, milli geliri düşürüyor deniyorsa sistem amacına ulaşmamış sayılır. Pastayı dağıtmak en azından, onu yeterli büyüklüğe çıkarmak kadar önemlidir.

Çalışanlar açısından da, sermaye sahipleri açısından da, ağır vergilerin hem teşebbüs sahiplerini engellediğini, hem de üretim miktar ve kalitesini düşürdüğünü hesaba katmak gerekir. Maliyet girdilerinin hesaplanmasında hakkaniyet ölçüleri elden bırakılmamalıdır. Evet devlet yaşatılmalıdır ancak, insana değer verilerek devlet yaşatılmalıdır. Her şeyde olduğu gibi üretimde de hedef insanın mutluluğu olmalıdır.

Sermaye, sürekli olarak üretim süreci içinde kalmalıdır. İslam'ın mülkiyete getirdiği yaptırımlar ve İslam'ın vergileme politikası, sermayenin hem üretim sürecinin dışına çıkmasını önlemek için, hem de bütün toplumda yaygınlaşmasını sağlamak içindir. Çünkü zekât atıl sermaye diyebileceğimiz tasarrufların ve ticarî sermaye kazançlarının yıldan yıla aşınmasına yol açar. Bundan dolayı Hz. Peygamber,(s.a) mallardan alınan zekâtın, kullanılmayan birikimi aşındırmaması için yetimlerin mallarıyla dahi ticaret yapılmasını emretmişlerdir.

Esasen sermayeyi de bir bakıma emek olarak görebiliriz. Bununla kişi çalışarak elde ettiği sermayeyi nasıl kullanacaktır sorusu akla gelir. Bunun başlıca yolu yatırım yapmaktır. İslam İktisadı'nda üretim aracı olan sermayenin zekâttan muaf oluşu yatırım teşviklerinin başında gelir.

Sermaye eğer üretime emekle birlikte katılmazsa veya zarar riski yüklenmezse bir üretim faktörü olarak benimsenmez. Emek-sermaye ortaklığının her çeşidi karşılıklı olarak risk içeren kar ortaklığının temeline oturmalıdır. Sermayeye emekten bağımsız bir statü tanımak bunların birbirlerine karşı oluşlarını kabul etmektir. İslam İktisadı, sermayenin emek üzerine baskı kurmasını önleyerek aralarındaki işbirliğini sağlamak amacındadır. Risksiz ve emeksiz sermaye kazancı (riba-faiz), hem emek sömürsünü arttırır hem de emeği üretim sürecinden koparır.

Faizli sistem, tüketimi üretimin önüne alarak toplumu genelde yokluk içinde bırakır. Oysa tüketim ile üretimin dengede olması gerekir. Gerçi insanlarda çalışma zevki, yaşama zevkenden azdır. Ancak elde bir miktar ihtiyat birikimi olursa denge o zaman kurulur. Dengenin sürebilmesi için üretimin tüketimden bir miktar fazla olması gereklidir.

Toplulukta yığılmış mal bulundurmamak demek, hem fiyat istikrarı demektir, hem de ürettiği kadar tüketmek demektir.

Kapitalist iktisat teorisine göre sermayenin üretimden aldığı pay faizdir. Emeğin payı ücret, toprağın payı rant (getirim) ve teşebbüsün payı ise kârdır. İslam'a göre emek temel üretim faktörü olarak kabul edilir. Dolayısıyla ücret de gelir ve mülkiyetin temeli ve başlıca kaynağıdır. Bütün faiz türleri riba adı altında yasaklanmıştır. Bunlar kredi ilişkilerinden doğan riba'n-nesie denilen vade karşılığı faizi, eşit olmayan mübadelelerden yani aynı cins eşyayı birini diğerinden fazla ve peşin olarak değiştirmeden kaynaklanan riba'l-fadl ve belirsiz mübadeleleri ifade eden veya özellikleri bilinmeyen veya değeri belirtilmeyen malların mübadelesi demek olan bey'u'l-garar hep bu cümleye dâhildir.

Toprağın payını ifade eden rant konusu tartışmalıdır. Hz. Peygamber (s.a) ilke olarak toprağa sahip olanın onu işlemesini istemiştir. Bazı müçtehitler nakit karşılığında toprakların kiraya verilmesini kabul etmişlerdir. Buna göre emek-toprak ortaklıklarında tarafların payları önceden belirlenmiş ise bu işlem meşrudur. Ancak belirlenen bu pay maktu olmayıp orantılı olmalıdır. Aksi halde önceden belirlenmiş bir getiri miktarı meşru olmaz.

İslam, kârı, sermaye ve teşebbüsün bir karşılığı olarak görür. İslam sisteminde sermaye, üretim olgusuna emek ile birlikte katılmalıdır. Eğer emek ile sermaye birbirlerinden ayrı iseler sermaye, kâr veya zarara tabidir. Mamafih emek de, kazanç elde edilmesi halinde kendi payını alır. Bu ise insanca yaşamaya yetecek olan gerçek ücrettir.

Sabit bir faiz getirisi, emeği üretim vetiresinden ayırır ve teşebbüs hevesini tahrip eder. İslam faizi yasaklarken kâr düşüncesine önem verir; çünkü bu düşünce girişimciyi teşvik

eder. Eğer kâr hadleri sabit faizden düşük olursa yatırımlar azalır ve birçok üretim faktörü de atıl kalır. Bu nedenle kar oranı sömürüye kaçmadan dikkate alınması gereken hassas bir konudur.

Sosyal ve iktisadî dengeleri bozan unsurlardan bir diğeri de tüketim artışıdır. Ancak bu, kendiliğinden, doğal bir artış olmaktan ziyade, zorunlu olmayan ihtiyaçların yapay şekilde artırılmasıyla oluşturulmaktadır. Bu yapay artış, kötüye kullanım, reklam vb. vasıtalarla aşırı tüketim arzusunun tahrik edilmesiyle meydana gelmektedir. Aslında nimetlerin ve üretimin amacına uygun kullanılmamasını ifade eden her eylem bir kötüye kullanım örneğidir. Bu tür bir kullanım, insanın duyguları, organları ve sair canlılar dâhil, her şey için söz konusu edilebilir.

İsraf ve tüketim arzusunun tahriki de, kötüye kullanımın pratikteki yansımalarıdır. Bu donanımla, insan, hep daha fazlasını isteyip elindekileri değersiz görerek, kendini bitmek tükenmek bilmeyen bir ihtiyaçlar ağına atmaktadır. Zarurî olmayan ihtiyaçların zarurî hale getirilmeleriyle, insanların büyük çoğunluğu, tüketerek mutlu olma hastalığına bağımlı hale getirilmektedir.

Kendini daima ihtiyaçlar içinde gören insan, çok kazanıp çok harcamak için zulme ve haram olarak nitelendirilecek kazançlara daha kolay kayabilmektedir. Ahireti (öte dünyayı) çağrıştıran düşünceler zihinlerden silinmektedir. Ubudiyet (kulluk) üzere değil, "heva ve heves" üzere yaşamayı esas tutmaktadır.

Müslüman insanın "iktisadî davranış"ının "üretim"e değil, "tüketim"e dayalı olduğu unutulmamalıdır. Onun, sorunu "üretim," "üretim ilişkileri," "üretim azlığı-çokluğu" gibi bir çerçevede değil; "tüketim"in nicelik ve nitelik olarak

incelenmesine dayanır. İktisat teorileri için hem üretim hem tüketim birlikte düşünülür; ancak modern iktisat özellikle tüketime artırılması için yeni pazarlar meydana getirmek uğruna savaşlara ve çatışmalara dahi kalkışır.

Müslüman insanın hedefi kâmil insan olmaktır. Kamil insan için tükettiği ve tüketeceği şeyin elde ediliş biçimi hayati öneme sahiptir. Kişinin tükettiği şey helal değilse, o kişinin erdemli insan olma şartlarından en önemlisi kaybolmuş demektir. Böyle bir insanda ise hiçbir zaman diğerkâmlık olmaz.

TÜKETİM

İnsanların ihtiyaçlarını doğrudan doğruya karşılamak için, iktisadi mal ve hizmetlerin elde edilerek kullanılmasına tüketim denir. İnsan, modern ekonomi tariflerinin tanımladığı gibi sınırsız ihtiyaç sahibi değildir.

Tüketim dengede tutulması gereken unsurlardan biridir. İktisadi hayatta üretim belli bir kapasiteye erişti mi, artık bu kapasitenin ürettiği mal ve hizmetlerin tüketilmesi gerekir. Tüketilmezse milli gelirden muazzam dalgalanmalara, fiyatlarda anormalliklere neden olabilir. Özellikle istihdam hacminde olumsuz yönde meydana gelecek dalgalanmaların sonucu işsizliğin sosyal ve iktisadi açıdan meydana getireceği mahzurları son derece açıktır. Esasen iktisadi her konu, toplumun fikri ve ideolojik kabullerine göre işlemektedir. O zaman dengeyi sağlamaya çalışırken nasıl davranacağız?

Tüketimin, hem iktisadi büyümeyi devam ettirmeye yetecek oranda olması, hem de yatırım yapılmasına imkân verecek bir tasarruf bakiyesini sağlayacak seviyede seyretmesi gerekeceği açıktır.

Sosyal ve iktisadi dengeleri bozan unsurların başında tüketimin artışı gelir. Bu artış fitri ihtiyaçların karşılanması ile ilgili bir artış olmayıp, sonsuz ihtiyaçlar denilen “hazcılığa” dayalı suni ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir artıştır. Böyle bir artış türünün oluşması için modern ekonomilerde reklam vasıtaları kullanılarak israf ve kötüye kullanım hevesleri tahrik edilmektedir. Bu yolla insan, hep daha fazlasını isteyip, elindekilerle yetinmeyecek, kendini tatmin olunmaz bir

açlık ve susuzluk içinde bulacaktır. Bu yolla hayat doğumla başlayıp, ölümlle biten bir süre için düşünülecek ve mezardan sonrası insan zihninden ya tamamen silinecek veya siluet haline gelecektir. Yani böyle bir hayat üretimden ziyade tüketime endeksli hale gelecektir. Ve nihayet onun meselesi ihtiyaçlar için üretim değil, “hazcı” bir anlayışla tüketimin niteliğine ve niceliğine kilitlenecektir. Esasen hazcılık, endüstri devrimi ile ortaya çıkan sosyal değişimin genel problemlerine uzanan bir sapmadır.

Türkçeye “zenginlik ve refah gribi” diye çevrilen İngilizce adı “affluenza” olan salgın bir hastalık var günümüzde. Rastgele kredi kartı kullanmak, moda, yeni nesil otomobiller, her sezona göre kıyafetler, orijinal ev eşyaları, alışveriş merkezleri, televizyonlar, gazeteler ve reklamlar hep bu gribin yayıcılarıdır. En önemli ve etkili bulaşma yolu eş-dost meclisleridir. Buna yeni moda tabirle mahalle baskısı da diyebiliriz. Hastalık aslında psikolojik. Modern zamanların insanların yakalandığı “tüketerek mutlu olma” hastalığı. Hastalık daha sonraki dönemlerde ortaya çıkacak olan depresyonun, mutsuzluğun, panik atağın, boşanmaların ve belki intiharların habercisi. “Zenginlik ve refah gribi” son olarak ABD’de patlak veren finansal krizde kendini belli etti. Lüks ev sahibi olmak isteyen insanların iştahını kabartan bankalar, kredilerin geri dönmemesi üzerine iflaslarını ilan ederken, kriz büyüyerek yerkürenin tamamına yakınında şöyle ya da böyle mali krizler meydana getirdi. Bu hastalıkta insanlar, kazandıklarından çok harcıyorlar ve normalde kavuşamayacakları şeyleri talep ediyorlar. Sonuçta da ekonomi, borç sarmalının altına girerken, kaynaksız bunca tüketimi kaldıramayan ülkeler de bu bataklıkta boğuluyor.

Günümüzde 250 metre kare ve daha büyük evler arzu ediliyor. Elbette bu eve göre otomobil, bu eve göre mobilya ve eşya, bu eve göre giyecek ve yiyecek düşüncesi ve yaşayışı, sonunda da arzu edilmeyen neticeler meydana getiriyor. Helalinden alın teriyle elde edilmiş kazançla pekâlâ mutlu olabilecek bireyler, bu “tüketim hastalığına” yakalanınca, hem meşruiyet sınırlarını, hem de mutluluklarını kaybediyorlar.

Hâlbuki İslami anlayışta olan hiç kimse kendisini, ister zengin, isterse fakir olsun, toplumdan ayrı, diğer kesimlere karşı ilgisiz göremez.

Günümüzde yaşanan dünya iktisadi krizinin sebeplerinden biri de para ile ilgili spekülâtif işlemlerdir. Olmayan para harcanmaktadır. Kredi kartları karşılıksız para basmaktadır. Hâlbuki karşılıksız para fiyat dengesini bozar. Zaten faiz emeğe dayanmayan karşılıksız para demektir. Borçlu yaşama düzeni dengesiz bir sistem olduğundan, faizli kredi kullanan kişi henüz üretmediği malı tüketmektedir.

İnsanın bu problemlili bakıştan ve yaşayıştan kurtarılması yalnız İslam iktisadını ilgilendirir. Çünkü bu durum insanın hem bu dünyası ile hem de ahretiyle ilgilidir. Diğer iktisat nazariyelerinin öte dünya ile ilgili endişeleri yok denecek kadar azdır. Zaten iktisadi problemlerin düğümü de burasıdır ve bu problem çözüldüğü an, insan asli mecrasına dönüş yapacak, fabrika ayarlarına geri dönecektir.

Müslüman için aldığı şey yalnız “mal” değil, aynı zamanda “nimettir”, yalnız besin maddesi değil, “rızk”tır da.

Toplumun zararına olduğu için üretimi, tüketimi ve harcamaları yasak olan içki, kumar, fuhuş, tefecilik, rüşvet v.s. insanların aklını, sağlığını, neslini ve dinini bozan faaliyetler yasaklanmıştır.

Lüks ve ihtişam için de harcama ve tüketim yapılamaz. Hayatı devam ettirmeye yarayan şeyler zorunlu harcamalar olup, bunlar kişinin hayatını ve verimli çalışmasını temin eden harcamalardır. Ancak tüketimi kişinin verimliliğini artırmak şöyle dursun, aksine verimi düşüren, kişiyi “benmerkezci” yapıp, gurur, kibir, övünme ve kendini başkalarından üstün görmeye yönelten lüks ve ihtişam meydana getiren tüketim çeşidine İslam sevimli bakmaz. Bu çeşit harcamalar, yapıldıkça başka harcamalara da davetiye çıkartan tüketim çeşidi ve tüketim alışkanlıklarıdır.

Zorunlu ihtiyaçlar nasıl kişinin canını, malını, aklını, neslini ve dinini koruyorsa, lüks tüketim de insanın kalbini karartan, insanlara karşı sevgi ve saygıyı azaltan, toplumun yararına olabilecek harcamaları, yararlı olmayan alanlara kanallandırdığı gözden uzak tutulmamalıdır. Bu genellikle böyledir. Bunlar israf hükmüne geçer ve israf da haramdır. “Yiyiniz, içiniz; israf etmeyiniz. Çünkü Allah israf edenleri sevmez” (A’raf/30)

Türkiye 1980’lerin ikinci yarısından sonra, insanları genel manada para ile buluştururken, Müslümanlar da bol para ile bu yıllardan sonra tanıştı. Yine bu yıllardan sonra, kamusal alanda dindarlıklarını bir şekilde görünür kılan kimseler de “tüketim ekonomisi” ile irtibata geçti. O tarihten beri de adına ister “dindar kimseler” deyin ister “İslamcılar” deyin, bunların harcamaları ve yeni hayat tarzları kendilerine “laik” (secülerist) denilen insanlar tarafından eleştiriye tabi tutuldular. Beş yıldızlı otellerde iftarlar, kadınlara özel havuzlu tatil beldeleri, tesettürlü kadınların marka giyinmeleri, lüks otomobil kullanmaları eleştiriye tabi tutulurken, her yıl umreye gitmeleri dillerden düşmez oldu. Aslında kendilerine laik diyen bir kitle, Müslümanları tenkit edecekleri zaman hep dini literatürü ve

aynı argümanları, israf ve gösteriş ekonomisinin dilini kullanır oldular. Bütün bu davranışları, tutum ve uygulamaları, tüketim ve israf penceresinden değerlendirmeye almak mümkün olduğu halde aslında laik kesim bunları daha çok kendi tapulu malına girilmiş gibi telakki etti. Müslümanların bu yeni hayat tarzını daha çok da Müslümanları dövmek için gerekçe olarak kullanmayı tercih ettiler.

Bunlardan bir kısmı “Gerçekten samimi Müslüman olsalar bu kadar israfa batarlar mı” eleştirisini getirirken, diğer bir kısmı Laik olduğunu unutarak kendince yeni “içtihatlar” ortaya koyuyordu. Sözgelimi hac veya umre yerine sadaka vermeyi önerenler olduğu gibi, tesettürlü hanımların aslında bir derviş hayatı yaşaması gerektiğini söyleyerek, onları sosyal hayatın dışına göndermek istiyordu.

Esasen kendilerini aristokrat olarak kabul eden azınlık bir gurup, Müslümanların parayla, ilimle ve siyasetle tanışmasından rahatsız oldular. Ancak kendilerini muhafazakâr olarak değerlendiren bu yeni zengin kitle de İslami anlayışla örtüşmeyen fikir ve davranışlar sergilemedi denilemez.

Laik kesim bu eleştirileri yapınca, tenkide tabi tutulan kesimden de karşı fikirler gelmeye başladı. “Müslümanlar her şeyin en iyisine layıktırlar” savının yanında, “bir lokma, bir hırka” anlayışı modernleşmenin önünde engeldir” tezine kadar birçok karşı fikir sıralanıyordu.

Böylece tüketimin her şekli sorgusuz-sualsiz meşrulaştırılmış oluyordu. Her iki kitle de israf ve kanaat gibi kavramları ve “sünnete uyma” gibi bir nassı farkında olmadan hayatlarından kovmuş oluyordu.

Bugün zamanı ve mekânı değiştiren, bu nedenle de manevi derinleşmeyi artıran bir teknolojiye muhatabız. Yani

“şükreden zengin ve sabreden fakir” olgusu bu tür bir tüketime kurban edilmek isteniyor.

Bir tarafta kapitalist tüketim anlayışı ile dinin (İslam'ın) bir müminden beklediği iktisadi davranışı telif edebileceğini, sentez yapabileceğini iddia edenler var. Diğer tarafta israf kavramına kendince anlamlar yükleyenler de var. Hâlbuki tüketim kültürünün ve bu kültürün hayat tarzı stratejisinin, gündelik hayatımızı şekillendirdiğini anlamak gerekir. Tüketim kültürünün, hayat tarzı stratejisini belirleyen bir unsur olduğunu anlamak ve bu idrakte neler yapmamız gerektiğini düşünmek gerekir.

Ama her hal ve şartta "İslami İktisad"ın düğümü, üretimi düşünmek kadar tüketim ahlakının da oluşturulmasına bağlıdır.

Yani tüketim ile hayat tarzı arasında ciddi bir bağlantı söz konusudur. Sözelimi bir cep telefonunu sadece bir cep telefonu olmaktan çıkaran şey, tüketim kültürünün ona yüklediği yeni anlamlardır, imgelerdir. Bu imgeler, kişilere ait, saygınlık veya itibar olduğu gibi, hayatı kullanma stilini de ortaya koyan yönlendirmelerdir.

İnsanlar, satın aldıkları nesnelere sadece kullanım değerleri için almıyor, onlara başka bazı değerler de atfediyorlar. Yani “Tüketim Ekonomisi”nde, kullanım değerinin yerini mübadele değeri alıyor. Mallar kullanım değerleri nedeniyle değil, onlara yüklenen birtakım başka değerler nedeniyle kıymet arz ediyor. Sonuçta kişi o malı tüketmiyor, onların işaret ettiği değerleri tüketiyor. Sözelimi bir “jeep” yalnız otomobil ihtiyacını karşılamak için satın alınmıyor, bir caka satma aracı, bir üstünlük aracı olarak kullanılıyor.

GELİRİN BÖLÜŞÜMÜ ÜZERİNE

Bir ülkede, belli bir dönemde meydana getirilen milli gelirin, fertler veya gruplar ya da üretim faktörleri arasındaki dağılımına gelirin bölüşümü diyoruz. Bu bölüşüm üretime katılan faktörler arasında olursa buna fonksiyonel gelir dağılımı, fertler ve aile birimleri arasında olursa buna kişisel gelir dağılımı, ekonomideki sektörler itibarıyla olursa buna da sektörel gelir dağılımı diyoruz.

Günümüz toplumlarında gelir dağılımının meydana getirdiği problemler son derece önemlidir. Yoksulluk gelir dağılımının bozuk olması ile ilgili olduğu gibi, çeşitli suç oranlarının artması da adil olmayan gelir dağılımı ile yakından ilgidir.

Adil gelir dağılımı İslami iktisat siyasetinin temel hedeflerinden biridir. Gelirin dağılımı günümüzde kolaylıkla devlet müdahaleleriyle değiştirilebilmektedir. Sözelimi üretime katılan emeğe biçilen asgari ücret, ilk gelir gurubu ile son gelir gurubu arasındaki açıklığa tesir eder. Bir toplumdaki gelirin her gurup için eşit olmasını değil ama adil olmasını sağlamak mümkündür ve esas olmalıdır. Keza vergilendirme de gelirin dağılımına tesir eder. Dolaylı vergilerin artırılmasının, alt gelir gruplarının daha fazla vergi vermesi anlamına geleceği çok açıktır. Ancak artan oranlı vergi konulursa, çok parası olanın çok vergi vereceği de bellidir.

Gelir dağılımının bozuk olması iktisadi ve sosyal hayatı dağınmık hale getirirken, talep yetersizliğine de neden olacaktır.

İktisadi hayat kadar siyasi hayatın istikrarı da gelir dağılımının adil olması ile yakından ilgili bir konudur. İstismara müsait topluluklar siyasi iktidarı belirlemede her zaman değişiklik gösterebilir. İnsanların kaybedecekleri bir şeylerinin olması şarttır.

İslami iktisat sisteminin en önemli özelliği, sosyal dayanışma ve huzur için gelirin adil dağılımını temin etmeye çalışmasıdır. “Herkes çalıştığı oranda” ilkesi, aslında İslam toplumunun her üyesinin genel manada üretici olmaktan çıktıktan sonra da, çalıştığı zamandaki gibi, insanca bir hayata yetecek kadar bakım görmesidir. Bu ilkeyi de sosyo-politik mülahazalar olduğu kadar, hatta daha ziyade ayetler emreder. “Allah size adaleti, iyilik yapmayı ve yakınlarla bakmayı emreder.” (Nahl 16/90) Yani temel ihtiyaçların, yaşanabilir ihtiyaçların karşılanmasını ayetler amirdir. Bireyin ihtiyaç duyduğu yiyecek, giyecek, konut, eğitim, sağlık, su, kanalizasyon, taşıma vb. ihtiyaçları karşılamak İslam iktisadında esastır. Bu güvenceyi sağlayacak güç de devlettir.

Aynı inancı paylaşmayan, aynı etnik gruba mensup olmayan ama aynı vatani paylaşan insanları yan yana tutan şeyler; adalet, saygı, güven ve milli gelirin adil biçimde paylaşılmasıdır. Tabii aynı inancı paylaşmayan ayrı etnik gruplardan söz ediyoruz. Yoksa aynı dine mensup insanlar, etnik yapısı ne olursa olsun aynı milletin fertleridirler.

Kapitalizm ve sosyalizm geçici beşeri sistemlerdi, konjüktürel. Zaten huzur getirmediği gibi, huzursuzluğun da kaynağı oldular. Çünkü dünyaya huzursuzluk, mutsuzluk, kölelik, soygunculuk, hırsızlık, katillik, sapıklık, sömürücülük kapitalizm ve her tonuyla sosyalizm tarafından getirildi. Ahlaki boyutları yoktu. Mezardan sonrası için inançları da yoktu, hesapları da. Bütün söylemleri lafta kaldı. Sözgelimi ABD’de

gelirin %50,6'sını nüfusun ilk yüzde yirmisi, %22,9'unu nüfusun ikinci yüzde yirmisi, %14,5'ini nüfusun üçüncü yüzde yirmisi, %8,6'sını dördüncü yüzde yirmilik kısmı ve %3,4'ünü de beşinci yüzde yirmilik nüfus kullanıyor. Türkiye'de bu rakamlar 2007 itibariyle çok da farklı değil.

Toplam harcanabilir 525 milyar dolarlık servetin 173 milyarını yalnız başına nüfusun sadece %6'sı kullanıyor. Onun da 95 milyarını sadece %1'lik nüfus kullanıyor.

Türkiye'de 2008 yılı itibariyle bankalardaki hesap sayısı 75 milyon. Toplam para 140 milyar. Bu paranın 75,2 milyarının sahibi sadece hesap sahiplerinin %1,4'ü.

İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında (İMKB) (İMKB'nin yeni ismi BİST-Borsa İstanbul oldu) 2007 yılı itibariyle yatırımcı sayısı 1.030.753. Portföy 113 milyar. Bu portföyün %81,5'ini oluşturan hesabın sayısı 10 bin yatırımcı ve oranı da %1. %68 yabancı yatırımcının hesap sayısı 7036, payı 72,3, buna karşılık portföyün %29'u yerli/tüzel yatırımcının hesap sayısı 3064, payı 9,1.

Yani 10.100 hesabın payı yüzde 81,4. diğer yatırımcıların sayısı 1.020.653 ve payları da 18,6.

Türkiye İstatistik Kurumu'nun, gelir ve yaşam koşulları Araştırması'na göre 2009'da gelir dağılımı eşitsizlik ölçütlerinden "gini katsayısı" bir önceki yıla göre 0,01 puan artışla 0,415olarak tahmin edildi. Katsayı bir'e yaklaştıkça gelir dağılımındaki eşitsizliğin seviyesini ifade ediyor.

Nüfusun % 60,8'i kendisine ait evde oturuyor.

% 42,9'unun oturduğu evde ısınma sorunu yaşıyor.

% 37,8'i ısınma ihtiyacını yeterince karşılayamıyor.

% 43,9' yeni giysiler alamıyor.

Görelî yoksulluk hesaplamasında eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlerine göre nüfusun % 17,1'lik kısmı yoksulluk sınırının altında kalıyor.

Yüzde yirmilik gruplarda, en yüksek grup gelirin % 47,6'sını alırken, en düşük grubun aldığı pay % 5,6 oldu. Aradaki fark tam 8,5 misli.

Elde edilen gelirin % 42,9'u maaşlardan elde ediliyor. Bu nedenle de ücret politikası çok büyük önem taşımaktadır.

Bu tablolardan mutluluk çıkmayacağı gibi, husumete giden bir damar olduğu da muhakkaktır.

İnsanın, insanca ve saygın bir hayat standardına kavuşturulması ve şeref ve haysiyetinin korunmasını hedef alan İslam İktisadı, "Komşusu açken, tok yatan bizden değildir"(Hadis) ilkesi ile yoksulluğa savaş açmıştır.

Kamu gelirlerinin dağılımında herkes eşit hakka sahiptir. Bu cümleden olarak;

İşsizlere ve iş arayanlara tatminkâr bir ücretle iş bulunmasında,

Kişisel zaaflarıyla fiziksel ve ruhsal bir takım özürlerden dolayı kendi çabalarıyla, saygın bir hayat standardına ulaşamayanlara gelir aktarımında,

Vefat eden bir kişinin bakıma muhtaç olan geride kalanlarına gelir aktarımında bulunmaya, devlet hem sorumlu hem de görevlidir.

Tabii bu dağılımda esas olan şey "adalet"tir, eşitlik değildir. Çünkü esas alınacak olan, kişinin topluma katkısı ve her ferdin topluma verdiği hizmetle de orantılıdır. Bu oran bedeni, mesleki ve zihni çalışmalardaki katkı oranına göre farklılık gösterebilir. Ancak hiç kimse insanca yaşama sınırının altında tutulamaz.

Meşhur Sahabe Ebu Zer Giffari adil gelir dağılımının öncüsü değil, servet birikimlerinin eşit olmasının savunucusuydu. Ancak bütün fakihlerin ortak görüşü (icma) kişinin meşru yollardan kazanç elde etmesi, zekâtını vermesi ve topluma karşı olan yükümlülüklerini yerine getirmesi halinde, (diğer Müslüman kardeşlerinden) daha fazla servet sahibi olmasının bir sakınca doğurmayacağı yönündedir. Zaten sorumlulukların tam yerine getirildiği toplumlarda çok büyük gelir ve servet farkı da oluşmayacaktır.

İşsizlere yeteneklerine göre kazançlı iş bulunur,
Adil ücret sağlanır,
İş kazalarına ve işsizliğe karşı sigorta sağlanır,
Gelirin bölüşümü de adil olarak sağlanırsa insanlar mutlu olur ve diğerlerine karşı olumsuz fikirler beslemez.

Eğer gelir ve servet;
Siyasi güç kullanarak oluşmuşsa, (her derecede)
Makam ve mevki kullanarak oluşmuşsa,
Halk içinde itibar sahibi olduğu ve serveti de bu itibarını olumsuz kullanmaktan oluşmuşsa,

Siyasi ve iktisadi konjonktürdeki değişikliklerden oluşmuşsa,

Büyük ölçüde tehlikeli ve meşru olmayan işlerden oluşmuşsa,

Bunlar iktisat dışı ve ahlaki yönden de oldukça lekeli kaynaklara dayanmaktadır. “Çok söz yalansız, çok mal haramsız olmaz” atasözü çoğunlukla bu tür oluşumlar için kullanılmaktadır.

Balzac’ın (1799–1850) şu sözü de bununla ilgilidir: “Çarçabuk bir servet edinmek ya zekânın parıltısı ya da ahlaki bozulmadaki ustalıkla ilgili bir yol... Paris’te namuslu adam, soyan ve paylaşmayı reddeden adamdır.” Gerçi insan yukarıda

da, aşağıda da, ortada da hep aynıdır. Ancak gözle görülen nedenler olmadıkça, büyük servetlerin sırrı hep unutulmuş çirkinliklerle doludur. “(Karun) süs ve debdebe içinde kavminin karşısına çıktı... Nihayet biz onu da, evini de yere batırdık.” (Kasas/79,81)

“İslam iktisadı” uygulamasında devlet, idaresi altında yaşayan toplumun her bireyine hayat güvencesi ve insanca hayat hakkı tanır. Her birey toplumda oluşan milli gelirden “insanca” bir hayatın gerektirdiği miktarda pay alır. Devlet bu payı vermekle yükümlüdür.

Devlet, ihtiyaçlarını karşılamaktan aciz olan bireylere hazineden ödeme yapmak zorundadır. Bu maksatla; mülkiyetin belirlenmesinde, harcama keyfiyetinin belirlenmesinde ve ihtiyaçların temininde bir denge kurarak bölüşüme kapı aralar.

Servet bir nimettir, ancak bir külfettir de. (yüktür). Servetin aynı zamanda bir fitne ve intikam kaynağı olduğunu da söylüyor Kur’an-ı Kerim.

Gerçekten İslam tarihi boyunca servet ve mülkiyet yaygınlaştırılarak “orta sınıf” ağırlıklı bir toplum oluşturulmaya çalışılmıştır. Selçuklulardaki Ahiler, Osmanlı’daki esnaf teşkilatı bu çabanın ürünleridir. Günümüzde özellikle 1985 yılından sonra takip edilen “küçük ve orta boy işletmeler” (KOBİ) ağırlıklı kalkınma hamlelerinin gerisinde yatan düşünce de iktisadi olmanın yanında İslam ağırlıklı oluşudur. Servetin tabana yaygınlaştırılmasını amaçlayan bu hareketler en güzel ifadesi ile tekelleşmeyi önlemektedir. “Servetin yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç haline gelmemesi” (Haşr/7) ve tabana yayılması için gerekli önlemleri almak gerekir. Bu uygulama İslam’ın ilk dönemlerinden beri dikkatle uygulamaya alınan bir süreçtir. “Fey Arazileri” İslam’ın ilk dönemlerindeki, “Miri

Arazi” de yakın zamanlardaki toplumun her ferdinin Allah’ın mülkünden yeterince istifade edebilmeleri için düzenleyici tasarruflardır.

Tarım toplumlarında da sanayi toplumlarında da yatırımları özel sektörün yapması esastır. Ancak belli alanlarda topluma zarar veren hiç bir ürünün üretim ve ticaretine giremezler. Bunun dışında devlet iktisadi hayata müdahale etmez.

Çünkü devletin iktisadi hayata müdahalesi özel sektörün teşebbüs gücünü zayıflatır. Kalkınmamış ve teşebbüs gücü gelişmemiş ülkelerde, emperyalizmin genel uygulamalarının dışında, sınırlı da olsa özel sektör uygulamaları olmakla birlikte devlet yatırımları çoğunluktadır. Unutulmamalıdır ki devletin yatırım yapacağı sahalarda zorunlu olabilir. Bu sahalarda oluşan tesisler zamanla özel sektöre belli şartlarda devredilmelidir. Çünkü devlet yatırımlarında daima açık bütçe, borçlanma, yüksek faiz, enflasyon, gelirin az gelirlilerden yüksek gelir gruplarına akması gibi halkın fakirleşmesine yol açan uygulamalarına her yerde ve her zamanda rastlanır.

İslam iktisadı ile diğer iktisadi sistemler arasındaki en büyük farklardan biri de, orta sınıf oluşturulması açısından emeği ile geçinen ve günümüzde kendilerine işçi ve memur denilen ayrı bir sınıfın kabul edilmemesidir. Çünkü sermaye kadar müteşebbis, müteşebbis kadar da emek önemlidir. Bugün işçi ve memur olan insanların yarın sermaye ortaklığı yoluyla veya değişik metotlarla müteşebbis olmayacaklarını kimse söyleyemez. Nitekim 1960’lardan itibaren dünyanın çeşitli ülkelerine işçi olarak giden birçok insan bugün müteşebbis konumuna gelmişlerdir. Dolayısıyla işçi ve memur ayrı bir sınıf olmayıp, kendilerine ve bakmakla yükümlü eş ve

çocuklarına yetecek ölçüde bir ücret karşılığı emek sarf eden insanlardır. “Bir kimse bizim işimize tayin olunursa, evi yoksa ev edinsin, bekârsa evlenebilsin, hizmetçisi yoksa hizmetçi ve bineği yoksa binek edinsin. Kim bunlardan fazlasını isterse, o ya hıyanet eder veya hırsızlık yapar” (Hadis/ Ebu Davud). Bu hadis bize çalışan insanın kısa sürede ulaşabileceği hayat standardını belirtmesi açısından önemlidir. Bu ihtiyaçların bir kısmı örfî olabilir, hizmetçi temini gibi. Buna karşılık da kişinin kreşlerden ve kurslardan faydalanması gibi ihtiyaçlarının düşünülmesi gerekir. Nitekim Emevi halifesi Ömer İbni Abdülaziz (723'de) “herkesin barınacağı bir evi, hizmetçisi, gerektiğinde savaş sırasında da kullanabileceği bir atı ve evinin içinde gerekli eşyası olmalıdır. Bu imkânlarla sahip olmayan kimse borçlu sayılır ve zekât fonundan desteklenmelidir” diyerek bu durumda olanlara beytulmaldan ödeme yapmıştır. Üstteki hadisin nasıl uygulandığını göstermesi açısından önem arz eden bir uygulama doğrusu.

Bu örnekler İslam iktisadının öngördüğünün aslında İslam'ın öngördükleri olduğunu anlatıyor bize. Emek sahiplerine zekât fonu, ziraatla uğraşanlara “muzaraa” ziraat ortaklığı, bağ ve bahçe işletmeciliği için “müsakat” fidan yetiştiriciliği için “mugarasa”, sanayi ve ticaret için “mudarebe” ve “lising” sistemlerinin geliştirilmiş olması toplumun her kesiminin kucaklandığı anlamına gelmektedir.

Neticede İslam iktisadı toplum mensuplarının “düşük gelirle yaşamasına” izin vermez. Bu yüzden de İslam iktisadının geçerli olduğu uzun tarihi dönemde, Batılı toplumlarda görülen sınıflaşmalar görülmez. Ancak bu toplumlarda zaman zaman görülen ağalık, paşalık, beylik gibi uygulamalar da ibretle kaçınılması gereken “sapmalardır”. Kaldı ki İslam dünyasında bu uygulamalar istisna olup, asıl

olan “nebevi metot” dur. Zaten bu nedenledir ki, Batı dünyasında 7. yy dan 13. yy a kadar olan dönem için Batı dünyası karanlık bir dönemi yaşarken, İslam toplumları böyle bir boşluğu belki 1830–1980 yılları arasında yaşamış kabul edilebilir. Bununla birlikte bu devirlerde dahi İslami renkler yer yer baskınlığını açıkça belli etmektedir.

Hem siyaset literatüründe, hem de iktisat literatüründe en çok tartışılan konulardan biri ve belki en önemlisi “refah devleti” kavramıdır. Özellikle belirtmekte fayda olan konu; “refah devleti” ile “refah” kavramı farklı şeylerdir. Refah kavramı eski, “refah devleti” kavramı ise yenidir. Bu yenilik daha çok “Batı Dünyası” için yenidir, İslam dünyası için yeni değildir. Batı refah devletini fazla önemsemez, çünkü Batı, fakirliği tamamen bitirmek için hem direnmez, hem de fakirliği ve yoksulluğu yenmek için yeterli değildir. Batı fakirliğin kaldırılmasını fazla ciddiye almamakta, bu işi yalnız yardımla halledeceğini düşünmektedir. Sözelimi yoksullara odun-kömür, beyaz eşya ve yiyecek dağıtmayı sosyal devlet olarak anlamakta, yoksulluğun devamını sağlayan sömürü çarklarını durdurmayı ve kaldırmayı ise düşünmemektedir. Batıda herkese minimum bir gelir garantisi bir hayaldir. İşte burada “İslam İktisadı” ve bir bütün olarak “İslam” bir çözüm üretmektedir. Tıkanan beşeri sistemlerin yerine önerilecek ve uygulanacak çözüm “İslam İktisadıdır”. Problem kapitalizmin ve sosyalizmin batıp batmayacağı ile ilgili değildir. Çünkü bu sistemler yüzünden insanlık batıyor.

İslam’ın beş toplumsal hedefi vardır: Canın korunması, malın korunması, aklın korunması, dinin korunması, neslin korunması

Günümüzde batılı insan kendi istidat ve kabiliyetleri ile deneme-yanılma yoluyla kendi rasyonalitesiyle ortaya koyduğu

sistem(ler)i sürdürmeye çalışıyor. Gelinek noktada dünya nüfusunun %20'si mutlu, %40'ı koşturuyor, % 40'ı da insanca yaşama sınırlarını altında yaşıyor. Tek tek ülkelerde de durum aynı. Hâlbuki insanın kendi ülkesinden, bölgesinden ve kâinattan en yüksek verimi nasıl alacağına, ilişkin çokça güvenilir kaynak var.

Peygamberleri ve kitapları iyi anlamak insanın hem kendisine, hem ülkesine ve hem de tüm dünyaya nasıl faydalı olacağını anlaması bakımından önem taşımaktadır.

Yabancı teknisyenlerin veya sıradan insanlarla ilişkisini bilerek yitirmiş bir seçkinler topluluğunun becerikli aşılama operasyonları ile kalkınma sağlanamaz. Kalkınma, bu yoldaki arzu ve isteklerin, içten gelen bir heyecan halinde, tüm halkı sarması, hedeflerin tüm halkça benimsenmesi ve belli bir müteşebbis kesimin oluşturulması ile mümkün olacağı artık iyice anlaşılmıştır.

Çağımızda, açık ve fakat paradoksal olarak görülmektedir ki, evrensel düzeyde zenginlik toplam olarak arttıkça, adil gelir bölüşümü olmadığından, bazı ülkelerin ve insan gruplarının yoksulluğu artmakta, buna karşılık bazı devlet ve grupların da serveti artmaktadır.

Emek bedeni olabileceği gibi, zihni-fikri de olabilir. Buna paralel olarak ücret de, günlük, haftalık ve aylık olabileceği gibi mal cinsinden ya da kardan hisse şeklinde de olabilir. Ancak bu şekildeki pay, oran olarak maktu olup, miktar olarak hiçbir zaman önceden belirlenmiş olmaz. Ayrıca bazı işler için vekâlet ücreti de mümkündür.

Sayılan şekillerden birine uyularak yapılacak bölüşüm adalete giden birer yoldur. Hak kavramına çok büyük önem veren İslâm, hakkı sahibine teslim için gerekli her türlü tedbiri almış bulunmaktadır. İslâm'daki faiz yasağının mantığını

anlayabilmek için, İslâm'ın hak kavramına ve hak konusu olan gelirin hak sahipleri arasındaki en ince ölçülerle paylaşılmasına verdiği önemi dikkate almak gerekmektedir. Evet, İslâm, emek, sermaye ve toprak faktörlerinin çeşitli oranlarda bir araya gelmesi ile yürütülen ekonomik faaliyetlerden doğan ürünün veya meydana gelen zararın bu faktörler arasında paylaşımı, yani gelir bölüşümü üzerinde önemle durmaktadır.

İslâm açısından hak sahibinin fakir, zengin, insan, hayvan, Müslim, gayrimüslim olmasının çok fazla önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmelidir, kimin hakkı çiğneniyorsa, buna da engel olunmalıdır.

İslâm, ana hedefi olan âdil gelir dağılımını ve sosyal adaleti iki merhalede gerçekleştirmeyi amaçlar:

Birinci merhalede, üretim süreci hedefe ulaştıracak ilkelerle düzenlenir. Bu ilkelerin başlıcaları şunlardır:

Kazancın mutlaka emek veya risk unsuruna dayanmasıdır (faiz yasağı). Böylece herkesin üretim sürecine katılması, işsizlere iş alanları, onlara sosyal ücretin ödenmesi, haksız kazanç yollarının kapatılması, tekel oluşturmanın engellenmesi çok önemlidir.

İkinci merhaleye gelince, birinci merhalede âdil gelir dağılımı ve sosyal adaletin gerçekleşmemesi hâlinde, gelirin yeniden dağılımı yapılır. Gelir grupları arasındaki farklılıklar ve doğabilecek aksaklıklar çeşitli gelir transfer yollarıyla giderilir. Bu safhada kullanılan en önemli araç zekâttır.

Bir başka yaklaşımla birinci merhalede başta faiz yasağı, ikinci merhalede de özellikle zekât ve emsali yardımlar aksaklıkları düzeltici birer fonksiyon eda ederler.

Bu açıdan, İslâm iktisadının önemli bir ayağının, faiz yasağı ve zekât farzı esaslı üzerine bina edildiği söylenebilir.

İslâm iktisadında üretim öncesi dağıtımda ferdi mülkiyete getirilen denge ve ölçü, diğer sistemlerle kıyaslanmayacak seviyede tam bir adalet örneği teşkil eder.

İslâm, ısrarla ferdin mülk edinme hakkı üzerinde durur. Ancak buna bir sınır koymayı da ihmal etmez. Ona göre fert, elinin ulaştığı her şeyin sahibi ve maliki değildir. Bu, bir bakıma kolektiflikte denge prensibidir. Herkes her şeyde değil, belli şeylerde ortaktır.

Diğer taraftan da o çalışmayı sürekli öne çıkarır. "Kişi için ancak çalıştığının karşılığı vardır." (Necm sûresi, 53/39) prensibi, emeğe sahip çıktığını gösteren apaçık ve güçlü bir delildir.

Miras ve bağış dışında çalışmadan elde edilen her şey, İslâm'a göre bir manada kötülenir. Ona göre, kazanılan her şey, onu çalışarak elde edene aittir. Onun içindir ki İslâm, fiili olarak her ferdin bizzat kendisinin yapması gereken hususlarda vekâletin caiz olamayacağı düsturunu vazetmiştir.

Üretim öncesi dağıtımdaki dengeye bir başka misal olarak da mülkiyetteki dengeyi zikredebiliriz.

İslâm'da bir araziye kim canlandırır, o araziye kullanma hakkı ona aittir. Ama bu, o arazinin mülkiyetini o şahsın üzerine geçirmesine sebep teşkil etmez. O şahıs, bu araziye işlettiği müddetçe o yerin intifa (kullanım) hakkına sahip olur. Bu kişi, üç yıl işletmeyi durdurduğu takdirde arazi onun elinden alınır ve bir başkasına verilir. Madenler için de aynı durum söz konusudur. Diğer sistemlerin teşvikler yoluyla fırsat eşitliğini bozduğu ve kalıcı zenginlikler sağladığını gözardı etmemek gerekir.

Bu safhada İslâm, üretimi düzenleyici ilkeler getirerek, her üretim faktörüne hakkını hiçbir şekilde haksızlığa maruz

kalmayacak şekilde verilmesini ve fertlerin birbirlerine zarar verici davranışlar içine girmesinin engellenmesini emreder.

Bu ilkelerden en önemlisi, kazancın emek veya risk unsuruna dayanması, sermayenin emeksiz ve risksiz kazanç demek olan faiz gelirinin yasak olmasıdır. Bu ilkenin amacı, toplumun bütün fertlerinin iktisadî faaliyetlere ve üretim sürecine katılmasını sağlamaktır.

Bu ilkeye göre fert, geçimi için ya bizzat emeğini ortaya koyar veya sermaye sahibi ise ve fakat sermayesini kendi değerlendiremiyorsa, başkasına vererek kâr-zarar ortaklığı prensibiyle risk unsurunu göze alır. (Mudarebe ve müşareke) Böylece, üretimden, emeksiz veya risksiz pay almak mümkün olmayacağından toplumun bütün fertleri üretim süreci içinde yerlerini almış olurlar.

Evet, verdiğimiz misallerden de anlaşılacağı üzere İslâm, iktisadî hayat adına vazettiği prensiplerle, üretimden önceki dağıtımın bir denge ve ölçü getirerek diğer sistemlerden tamamen ayrılmıştır.

İslâm'da üretilen şeylerin paylaşılması da en âdil ve dengeli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Bazılarının iddia veya daha doğru bir ifade ile iftira ettiği gibi, İslâm'da mal hiçbir zaman belli ellerde toplanmaz ve toplanamaz. Zira İslâm'ın iktisadî disiplinleri böyle bir yığılmayı önlemekte ve malın belli ellerde toplanmasına izin vermemektedir. Zekât, üretim sonrası paylaşmanın en temel unsurudur.

Aslında her inanan insan, kendini, elinde bulunan mülkün emanetçisi ve dağıtım memuru gibi görür. Evet, ona göre asıl mülk sahibi Allah'tır. O ise, Allah'ın kendisine verdiğini, yine Allah yolunda harcamaktadır. Bu itibarla da o, herhangi bir üstünlük anlayışına girmez.

İslâm iktisat sisteminde zekât toplayan memurlar olmasa da, fert yine vergisini verir. Ancak meselenin kontrollü olması ve toplanan vergilerin sistemli dağıtımı açısından devlet, vergi memurları vasıtasıyla bunları toplar ve topladığı şeyleri de muhtaç olanlara ulaştırır. Ama devlet bunu yaparken stokçuluktan uzak durarak dağıtımı da zamanında yapar.

Zaten devletten gaye, milletin huzur ve güvenini temin etmek, adaleti sağlamaktır.

Miras, İslâm iktisadında üretim sonrası paylaşım esaslarından biridir ve aile fertlerini fitrî olarak birbiriyle irtibatlandıran önemli bir bağıdır. Ebeveyninin bıraktığı maldan hak alacak olan evlât veya evlâdının bıraktığından hak alacak olan ana-baba arasında, zaten var olan sevgi hissi mirasla daha bir pekişir, kuvvetlenir ve güçlenir.

Ayrıca insan, miras bırakma hakkına sahip olması sebebiyle ailesini düşünüp çok daha candan ve istekle çalışır. Bu da üretime müspet yönde tesir eder. Diğer taraftan, kız alıp vermelerle ve bilhassa İslâm'ın teşvik ettiği uzak evliliklerle mal, belli sınıf ve zümrelerin elinden çıkar ve daha çok insana yayılır. Böylece miras yoluyla paylaşma ayrı bir denge unsuru vazifesi görür.

Ferdin, içinden gelerek ve büyük bir coşkuyla malını millet uğruna sarf etmesi şeklinde de tarif edebileceğimiz vakıflar, paylaşmayı rahatlatıcı ve sistemleştirici en güvenilir yollardan biridir.

Meselâ, Sa'd b. Ebî Vakkas malının hepsini Allah yolunda infak etmek istediğinde Efendimiz (sav) duruma müdahale etmiş ve "Hayır, malının hepsini değil, yarısını da değil, ancak üçte birini infak et; hatta o bile çoktur." buyurmuştur.

Dünyadaki 85 zenginin serveti, üç buçuk milyar insanın toplam servetine denk geliyor diye rapor yayınlamışlar. Arif Nihat Asya haklı; Firavunlar kıtalar dolaşiyor.

Dünya nüfusunun, bir milyarlık kısmının günlük geliri bir dolar veya daha az, dünyanın 2,5 milyarlık nüfusunun günlük geliri ise iki dolar. Her gün 20.000 çocuk açlıktan ölüyor. Dünya gıda ve tarım örgütünün 2014 raporuna göre dünyada her dokuz kişiden biri aç. Bir yazımda Batı hem rapor yayınlıyor hem de istismar ediyor dediğim zaman bir yazar; “bu konuyu anlayamadım, nasıl oluyor?” diye sormuştu. Şimdi anladınız mı bayım? BM’de hedef koyan da, hedefin gerçekleşmesine çalışmayan da aynı ülke ve aynı insanlar değil mi?

Radyo ve televizyonlardaki zengin haberleri yoksul haberlerinden fazla. Günümüz basını ideala değil paraya endeksli. “Komşusu aç iken tok yatan bizden değildir” buyrulmasına rağmen, Müslüman’ım diyen yazar ve programcı belki henüz duymamış olabilir!

Ekonomik refahın azaldığı, gelir dağılımının iyice bozulduğu, kaybedecek şeyi kalmayan insanların sayısının arttığı dünyada ve sosyal gruplar arasındaki gelir farklılığının pik yaptığı günümüz ülkelerinde çatışmaların ve huzursuzlukların önüne geçmenin imkanı var mı acaba? Gelir dağılımı adaletsizliğinin görülmediği ülke kalmadı gibi. Görünen fotoğrafı örtmek için şimdilerde dünya için haksızlıkla gelişmiş zenginleri rahatlatacak tek formül var; “toplumsal adalet için, gelir dağılımında adalet.” Yönetimler toplumların gazını almak için istedikleri kadar oyun tezgâhları, artık iş patlama noktasına gelmiş bulunmaktadır.

Kapitalizm sömürüyü rahat yapabilmek için yeni dinler icat etti olmadı, emperyalizm adı altında Asyalı ve Afrikalıları köleleştirdi olmadı; şimdilerde papaz Maltus'a uyararak öldürüyor, yine olmuyor. Tanrısız dinler insanları mutlu etmek için değil, sömürüyü meşrulaştırmak için oluşturuluyor.

Dünyadaki bu alçakça gelir dağılımından dolayı, yoksul olan Hıristiyanlar da, Budistler de, Hindular da, Afrikalılar da, Asyalılar da artık kendilerini insanca bir hayat vadeden İslam medeniyeti içine dahil ediyorlar. Unutmayalım kâinattaki denge, bir tarafın şişmesi ve bir tarafın da incelerek kopacak seviyeye gelmesi ile bozuluyor. “Dünya beşten büyüktür” dendiği gibi, üç buçuk milyar da seksen beşten büyüktür demek yanlış mı olur acaba?

Bu gün Avrupa'da kriz var, Asya'da ve Afrika'da kriz var, kıta Amerika'sında kriz var. İntihar, cinsel sapıklık, uyuşturucu kullanımı, psikopatlık ve benzeri sosyal patlamalar alabildiğine artıyor. Emperyalist güçler sömürüyü kolaylaştırmak için bu olayların artmasına da çabalyor. İşte burada dünya büyük bir felakete doğru hızla sürükleniyor.

Sosyal politikalar kısmi ve mevzii rahatlatmalar meydana getirebilir ama çözüm değildir. Bu gün bir kişinin en düşük geçim parası 4,3 dolar olarak kabul ediliyor. En küçük çekirdek aileyi dört kişi kabul edersek bu aileye günlük 17.2 dolar, ayda 516 dolar, yani 2015'in kuruyla 1340 lira gelir gerekir. Başka bir ifade ile bu rakamın altına düşerseniz toplumsal huzursuzluk ateşinin altına bir odun da siz atmış olursunuz.

Batı için sermaye temerküzü adil gelir dağılımından, maddi kalkınma sosyal refahtan, burjuvazi orta sınıftan, ezerek ve sömürerek yaşama da huzurlu yaşamadan daha iyidir. Elinizden geliyorsa fitrata uygun bir zihin dünyası tesis edin

yoksa yoksulluk sınır tanımaz. “Yoksulluk az kalsın küfre varacaktı” uyarısını unutmayalım. Her Müslüman çağından sorumludur.

İnsanın, insanca ve saygın bir hayat standardına kavuşturulmasını; şeref ve haysiyetinin korunmasını hedef alan iktisat, “Komşusu açken, tok yatan bizden değildir”(Hadis) ilkesi ile yoksulluğa savaş açmalıdır.

Kamu gelirlerinin dağılımında herkes eşit hakka sahiptir. Bu cümleden olarak;

İşsizlere ve iş arayanlara tatminkâr bir ücretle iş bulunmasında,

Kişisel zaaflarıyla fiziksel ve ruhsal birtakım özürlerden dolayı kendi çabalarıyla, saygın bir hayat standardına ulaşamayanlara gelir aktarımında,

Vefat eden bir kişinin bakıma muhtaç olan geride kalanlarına gelir aktarımında bulunmaya, devlet hem sorumlu hem de görevlidir.

Tabi bu dağılımda esas olan şey “adalet”tir, eşitlik değildir. Çünkü ücretlendirmede esas alınacak ilke, kişinin topluma katkısı ve her ferdin topluma verdiği hizmetle de orantılıdır. Bu oran bedeni, mesleki ve zihni çalışmalardaki katkı oranına göre farklılık gösterebilir. Kazanılmış bilgi ve beceri elbette farklı ücretlenmeye tabidir. Ancak hiç kimse insanca yaşama sınırının altında bir gelire tabi tutulamaz.

YOKSULLUK

“Bir insanın temel ihtiyaçlarını ve insanca yaşama şartlarını karşılayabilmesi için ihtiyaç duyduğu hayat standartlarından mahrum olma haline yoksulluk” deniyor.

Yoksulluk bazen sonuç olarak karşımıza çıkabildiği gibi bazen de sebep-sonuç ilişkilerinin birbirine karıştığı durumlarda karşımıza çıkabilir. Açlık-boşanma, yoksulluk-terör, yoksulluk- cehalet gibi durumlar buna örnek olarak gösterilebilirler. Aslında suç olarak ortada duran bu hallerin topluma verdiği maddi ve manevi zararın, yoksulluğu çözmek için harcanacak giderlerden daha çok olduğu son yarım yüzyılda dünyanın birçok bölgesinde açıkça görüldü.

Yoksulluk bireysel ve ailevi bir sorun olduğu kadar kalkınmanın ve toplumsal barışın da önündeki en büyük engeldir. Denebilir ki yoksulluk problemini çözemeyen devletlerin gelecekları büyük bir tehdit altındadır.

Devlet içinde yoksullukla mücadele etmek üzere kurulan birimlerin pek yeterli olduğu söylenemez doğrusu. Yardıma muhtaç insanların tespitinde dahi yeterince isabetli davranıldığı söylenemez. Ayrıca bu birimlerde görevlendirilen elemanların da yoksulluğu algılama biçimleri yoksullukla mücadelede arzu edilen sonuca ulaşmaya pek uygun değildir. Kaldı ki kimlerin niçin yoksul olduğunu, bu yoksulluğun giderilmesinde neyi ne zaman yapacağını iyice bilmeyen kadrolarla yoksulluk sorunu çözülemez.

Günümüz dünyasında üretim, ihtiyaçlardan bağımsız ve alabildiğine çok üretildiği halde yoksulluk hala devam ediyor.

Modern yönetimlerin yoksullukla ilgili olarak çalışmalar yaptırdıkları, istatistikler yayınladıkları, kısmen de çözüm önerileri getirdikleri halde, uygulamada sorunu hakikaten çözmek istedikleri konusunda toplumda ciddi şüpheler var. Toplumdaki deviant türü davranışlar zaman zaman moral değerlerle çözüme kavuşturulmak isteniyor ama akabinde de münzevi hayat yaşayan yığınlar çoğalıyor.

Yoksullukla mücadele bir merhamet olgusu olmadığı gibi bu kitleyi itibarsızlaştırma hiç değildir. Yoksul kitleyi Düşük Gelir veya Orta Gelir tuzağı riskine alıştırarak o noktada tutmak belki bir maharet sayılabilir ama adil yönetim anlayışı ile bağdaşmadığı konusunda toplumda tereddüt yoktur.

Ülkemizde on dört şehrimizin geliri bazı ülkelerden fazla olduğu halde, yirmi yedi şehrimiz yoksulluk seviyesinde yer almaktadır. Kırk şehrimiz ise orta gelir düzeyinden çıkamamaktadır.

Yoksulluk tarifinde “günlük temel ihtiyaçların tamamını veya büyük bir kısmını karşılayacak yeterli geliri olmamak” diye tarif edilmekle birlikte, kişinin içinde yaşadığı toplumun sahip olduğu refah düzeyinin altında olan gelir miktarı da yoksulluk göstergesidir. Zaten yoksulluk ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği gibi şehirden şehre de değişiklik arzeder. Bu durum biraz da o ülkenin bölgeler arasındaki kalkınmışlık ve gelişmişlik düzeylerinin oldukça farklı/adaletsiz olduğunu gösterir. Günümüzde bölgeler arası gelişmişlik farkları 1/3 olarak kabul edilirken, bu fark eğer 1/7 veya 1/8 gibi bir gelişmişlik ve kalkınmışlık farkını gösteriyorsa, o ülkede gelirin adil dağılımından, yoksulluğun giderilmesinden ve toplumsal adaletten bahsetmek zorlaşır.

Tarıma elverişli olmayan bir bölgede yoksulluk daha rahat oluşabildiği gibi, bireyin bulunduğu şartları iyi

değerlendirememesi de yoksulluğu oluşturan nedenler arasında sayılabilir.

Milli gelirden eğitime ayrılan pay ve miktarın azlığı yoksulluğa neden olduğu gibi ahlaki bozulmayı da beraberinde getiren nedenler arasındadır.

Türkiye'de 1924 yılından sonra medeniyet değişikliğine gidilirken, bu değişiklikleri gerçekleştirmek ve sanayileşmeye geçebilmek için bazı aileler ve kişiler özel kayırılma sepeti içine alınarak, ilk 25-30 yılda 250-300 aile lokomotif ve yönlendirici olarak seçilmiştir. Daha sonraları belki bir o kadar aile daha sepete dahil edilerek "İthal İkameci Model" marifetiyle ülkede seçkin bir gurup oluşturulmuştur. Bu model ülkenin büyük çoğunluğuna bir mecburiyet olarak benimsetilerek 1983 yılına kadar devam ettirilmiş ancak kayda değer bir mesafe alındığı kabul görmemiştir. Bu tarihe kadar daha çok sermaye sahipleri büyütülürken, sanayi çalışanları da pastadan kısmen dahi olsa pay almaya başlamışlardır. Ancak pastadan pay alması gereken paydaşların sayısı arttıkça darbelerle karşılandığını da unutmamak gerekir. Daha sonra benimsenen "Enflasyona dayalı kalkınma modeli" marifetiyle, orta ve alt gelir guruplarından sermaye sahiplerine ve özellikle rantiyeye kesimine kaynak aktarımı sağlanmış, rantiyecilik iyi gelir getirdiğinden üretime yönelik yatırım yerine finans sektörü tercih edilmiştir.

1983 yılından sonra "para, bilim ve siyaset" ülkedeki bir kitlenin tekelinden kopartılarak toplumun diğer kesimlerine de yayılmasına gayret edilmiştir. Bu manada KOBİ tabir edilen Küçük ve Orta Boy İşletmeler eliyle ülkede kalkınma hamlesi başlatılmış, gelir kısmen de olsa tabana yayılarak hem işsizlik azaltılmış hem de kalkınma hamlelerine girilmiştir. Ancak gelişmişlik standartları düşük, uluslararası düzeyde kaliteli mal

üretmeyen ülkelerin politik yapıları da diğer alanlardaki toplumsal dönüşümleri de yetersiz olmakta, politikaları da çoğunlukla kayıt dışı olmaktadır.

On yılda bir yapılan darbeler başlı başına ekonomik ve toplumsal kriz dönemleri olduğundan, kaynaklar devamlı kayırılmış olan ailelere aktarılmış, ülke devamlı bu darbeler ve darbeciler eliyle vesayet altında tutulmuştur.

Bu yapılanmaya paralel bir kısır döngü oluşturularak, ülke devamlı iç ve dış borçlanma yoluyla, kazanımlarının yerli ve yabancı rantiyeye transfer edilmesinin önüne geçememiştir.

Eğitime ayrılan pay, uzun süre, milli gelirin pek az bir kısmını oluşturduğundan, insanlar kalifiye duruma gelememiş, hem iktisadi faaliyetlerin çeşitlenmesi yetersiz kalmış hem de işsizlik ve yoksulluk çemberi kırılmamıştır.

Dolaylı vergiler devamlı ülkedeki yoksul kitlenin aleyhine olarak uygulanmış, buna karşılık da defolu bir gelişmişlik yaşanmıştır. “Zayıf kimsenin incitilmeden hakkını alamadığı bir toplum yükselmez”. (Hadis)

Hayat standardını yükseltmek, medeniyetin imkanlarından daha fazla istifade etmek isteyen insanlar, köylerden şehirlere ve küçük şehirlerden büyük kentlere göç etmiş; ancak bu hareketlenme kayıtdışı istihdamı, düşük ücreti ve toplumsal dönüşüm adına kıt kültürlü bir hareketlenmeyi getirmiştir.

Son yıllarda, düşük gelir guruplarına kamu aracılığı eliyle yapılan gelir transferi, eğitim ve öğretim ile sağlık hizmetlerinde iyileştirmeye kısmen muvaffak olmuş; ancak sermaye temerküzü adil hale getirilemediğinden beklenen sonuç tam alınamamıştır. Şirketlerin % 51’ni elinde bulunduran ortaklar kar dağıtmama kararı aldıklarında hem vergi vermemekteler hem de küçük ortakların gelir elde etmeleri

önlenmektedir. Özellikle belli periyotlarla yapılan sermaye artışları sonucunda da büyük umutlarla ortaklık tesis ettiği şirketteki hissesi yok denilecek bir noktaya gerilemektedir.

Bu ülkede repo ve faiz gelirlerinin vergiye tabi olmaması da, paranın üretime yönelik yatırım yerine repo ve faizli hesaplara gittiği bir hakikattir. Para üretime yönelik yatırıma gitmeyince, ülkede yatırım kültürü oluşmamakta, bunun yerine daha çok hizmet sektörü gelişmektedir. Bu konuda Yunanistan ve Portekiz örnekleri hala tazeliğini korumaktadır.

Zenginlik veya yoksulluk kavramlarını mücerret manada iyi veya kötü olarak değerlendirmeden önce toplumun ve devletin onu nasıl algıladığına bakmak gerekir. Yani toplum mutlak manada fakirliğe sahip çıkmamalı, serveti de kaldırıp atmamalıdır.

TOPLUMSAL ADALET MÜMKÜNDÜR

Önemli bir kural vardır; “bir defa başarılan, yine başarılabilir.” Böyle dönemlere insanlık tarihi şahitlik etmiştir, kayıtlarımızda bunlar mevcut.

İnsanlığın karşılaştığı en büyük sorunlardan biri olan yoksulluğun, aslında gelir dağılımındaki yanlışlık ve eksikliklerden dolayı karşılaştığımız bir sonuç olduğunu anlatmak, bu yanlışlık ve eksikliklerin giderilmesi ile toplumsal adaletin sağlanacak olmasıdır.

Yoksulluk genel olarak bütün dünya ülkelerinin çözmek için çaba sarf ettiği önemli bir sorundur. Sorunu çözmek için birçok enstrüman var ama esas unsur “Sosyal Devlet” ilkesinin öne çıkarılarak kalıcı çözümler bulunmasıdır.

Gelir dağılımının adil bir şekilde yapılarak yoksulluğun en aza indirilmesi için yapılacak bir çalışma esasen yeni değildir. Hele hele konuyu “1929 Büyük Ekonomik Bunalım” sonrasına ait gibi göstererek, belli bir zaman dilimine hapsetmenin kendimizi sınırlandırmak anlamına geleceği unutulmamalıdır.

Sorunun çözümünü emreden adil bir sistem, yoksulluğun küfre, cehle ve suça götüren bir damarı olduğunu söylemekle yoksulluğa savaş açmıştır. Ancak konunun daha çok sanayileşme sonrasına ait olduğu da gözden uzak tutulmamalıdır. Çünkü aşırı tüketimin teşvik edildiği toplumlarda yoksulluğun daha bir görünür olduğunu açıkça fark edebiliyoruz. Esas sorunun tüketim ekonomisi anlayışı ile bağlantılı olduğu da unutulmamalıdır.

Konular izah edilirken genelde sorunların çok eski, çözüm arama süreçlerinin ise modern devletlerle yaşıt olduğu vurgusu biraz açığa düşüyor. Modern toplumlarda merkantilist bir anlayışla toplumdaki azınlık bir kitlenin devlet eliyle kapitalist yapılmak istenmesiyle, toplumun bir kesimi de otomatik olarak kendi haline terk edilerek yoksulluğa mahkum edilmektedir zaten.

Sosyal devletin temel amacının, toplum bireylerini, insan onuruna yaraşır bir hayat düzeyine getirmek olduğu bilinmektedir. Ancak bu söylem henüz ciddi manada gerçekleşme şansı bulamadı. Yoksulluk adeta dünyanın geniş bir alanına adeta demir atmış durumdadır. Dünya, açlıktan kıvrananlarla, çok yemekten ve normal şeylerden zevk almayan kitlelerin yanyana fakat husumet içerisinde yaşadığı bir zaman diliminden geçiyor.

Kendisi için istediğini, diğer insanlar için de istemek gerektiğine inanan insanların çoğunlukta olduğu bir toplum en arzu edilen toplum olmalıdır.

Ülkeyi yöneten insanların iktisat siyaseti, servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılarak küçük üreticiliğin ve girişimciliğin hakim kılınması siyaseti olmak gerekir. Neticede zenginlik bireysel bir olaydan toplumsal bir olay olmasına doğru ivme kazanmaktadır. Bu aynı zamanda ekonomik gücün, siyasi güce dönüşmesinin de önündeki engel olmalıdır. Emek kadar iltifat edilecek ne var iktisat literatüründe. Ama emeği ile geçinenler her geçen gün fakirleşiyorsa, orada yanlışlıklar var demektir.

Doğru, kapitalizm nasıl olursa olsun sermaye temerküzüne (birkaç elde toplanmasına) dayanır. Yani kapitalizme göre kalkınma küçüklerin değil, büyüklerin görevidir. Batı sistemine ciddi ciddi adapte olmuş insanların da

başlıca savı budur. Halbuki toplumsal mutluluğun yolu gelirin adil bölüşümünden geçer. Yalnız Batı ilkelerine göre hüküm vermeyi ilke edinmiş insanların toplumsal mutluluktan bahsetme gibi bir gündem maddeleri hiç olmamıştır. Batı henüz yeni yeni “menfi vergileme” yoluyla toplumdaki alt gelir guruplarına gelir aktarması yolunu denemeye başlamıştır.

Toplumsal adalet:

Günümüzde dünyanın çözmek zorunda olduğu en büyük problem gelirin dağılımıdır. Eğer bu problem çözülemezse toplumsal patlama kaçınılmaz bir hale gelebilir. Gelir dağılımı sıradan ve herhangi bir ekonomik sorun değil, politik, ekonomik ve toplumsal bir sorun haline gelmiştir. Bu sorun gelir eşitsizliğinden değil, dağılım adaletsizliğinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle de, gelir dağılımı ile yoksulluk arasındaki ilişki aynı zamanda gelir dağılımı ile toplumsal refah arasında da doğru orantılı olarak durmaktadır. Yani gelir dağılımı ne kadar adil olursa yoksulluk o oranda azalacak, yoksulluğun azalması ile de toplumsal adalet ve mutluluk o oran da görünür hale gelecektir.

Ülkeden ülkeye değişik göstermekle birlikte, sosyal düzenlemeler, işgücü piyasası, üretim faktörlerinin dağılımdaki fiyatlandırılmalar, bütçe açıkları ve dolaylı vergiler gelirin dağılımına tesir etmektedir. Keza enflasyon ve devalüasyonlar da dağılımda önemli role sahiptirler. Para piyasalarının gelir dağılımında sunduğu imkanlar hem dünyada hem ülkemizde büyük önem taşır hale gelmiştir.

Fonksiyonel gelir dağılımı emek aleyhine, sektörel gelir dağılımı tarım kesimi aleyhine, bölgesel gelir dağılımı tarım bölgeleri aleyhine, kişisel gelir dağılımı da alt gelir gurupları aleyhine olursa toplumsal huzurun sağlanması açısından adil

gelir dağılımı sağlanamamış, toplumsal huzur da kaybedilmiş olur.

Toplum fertlerinin, toplumda yaşayan her bireyin kanun önünde eşit olduğuna, toplumsal olaylar içerisinde etkin rol almada her ferdin istidat ve kabiliyetine göre muhakkak bir rol üstlenebileceğine inanması gerekir. Eğer rol dağıtımında, temsil edilme noktasında ahlaki ve evrensel hukuka uygun hareket edilmediğine inanılıyorsa toplumsal adaletten ve toplumsal uyumdan bahsetmenin çok da mümkün olmadığını kabul etmek gerekir. Ülke kazanımları dağıtılırken güç odaklı, para merkezli, bürokratik inisiyatifli, makam merkezli gibi tercihler yapılmamalı, insan odaklı ve hak merkezli dağıtım yapılarak toplumsal adalet temin edilmelidir. Yaşadığımız dünyada insanlar evrensel bir “adalet” istiyorlar.

Adil devlet açısından hak sahibinin fakir, zengin, insan, hayvan, Müslim, gayrimüslim olmasının çok fazla önemi yoktur. Hak kime aitse ona verilmelidir, kimin hakkı çiğneniyorsa, buna da engel olunmalıdır. Toplumsal adaletin tesisi açısından “adalet” herkes için gerekli ve uygulanması vazgeçilmez bir kavramdır. Zaten devletlerin imanı adalet değil midir?

GELİRİN DAĞILIMINDA NELER YAPILABİLİR?

Mutlu ve huzurlu bir toplumun tesisi açısından, gelir dağılımı adil bir şekilde yapıp yoksulluğun kaldırılması ve bunun sonucunda da toplumsal adaletin sağlanması mümkündür. Bu maksatla;

Küçük sanayinin, hem daha fazla istihdam sağlayıcı, hem yeni teknolojilere daha çabuk intibak etme kabiliyetinin yüksekliği, hem de gelirin tabana yayılmasındaki fonksiyonları dikkate alınarak KOBİ'ler teşvik edilmelidir. Bu yolla servetin tabana yayılmasının toplumsal adaleti sağlamada en risksiz ve en rahat yol olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

Zenginlik yalnız belli bir kitlenin hakkı olarak görülmekten vazgeçilerek, sosyal refah kavramı öne çıkarılmalıdır. Bunun için teşvikler verilirken dikkatli olunmalı, üretime yönelik yatırımlar için yeni teşvikler çıkarılmalıdır. Aksi halde toplumda fırsat eşitliğinin bozulacağı iyi görülmelidir.

Yerinde değerlendirme yoluna gidilerek, üretim tesisleri, hammaddesi bol olan bölgelere kurulmalıdır. Böylece hem göçün önüne geçilmiş olur hem de şehirleşmede mekan değişikliğine ihtiyaç kalmaz.

Hızlı ve istikrarlı bir büyümenin sağlanması için, yatırım alanları üretken alanlara kaydırılarak teşvikler ona göre çıkarılmalıdır.

Emeğin niteliğini artırmak için mesleki eğitime önem verilmelidir. İşsizliğin temel nedenlerinden birinin de niteliksiz insan gücü olduğu bilinmektedir. Kesintisiz sekiz yıllık eğitim,

meslek kazanma yollarını tıkadığı için terk edilmiştir. Değişik bir ifade ile sekiz yıllık kesintisiz eğitimin bu toplumun çeyrek yüzyılımı kaybettiği hatırdan çıkarılmamalıdır.

Yatırımların artırılması için faizler düşürülmeli, rant ve faiz gelirleri muhakkak vergilendirilmelidir. Faizlerin yükseltilmesi maliyet enflasyonunu körükleyerek, hem talebi düşürür hem de düşük ücretliler açısından fiyatları yükseltir.

Fiyatlara ve kaliteye belli bir denetleme getirilerek, vahşi kapitalizm uygulamaları “serbest piyasa” diye topluma sunulmamalıdır. Uygun fiyat ve kaliteli ürün için denetlemenin olmazsa olmazlığını son on dört asır bize göstermiştir.

Dolaylı vergiler en aza indirilmeli, asgari ücretten vergi alınmayarak yükseltilmelidir. Asgari ücretten vergi alınmadığı için kayba uğrayan devlet bütçesine, üst gelir gurupları ekstra ödeme yapmalıdır.

Asgari ücretle alınabilecek şeyler sadece kişinin fizyolojik ihtiyaçları düşünülerek tespit edilmemelidir. İnsanın sırf fizyolojik bir varlık olmadığı unutulmamalıdır.

Devlet kavramı artık üretime girme alışkanlığını bırakırken sistemli bir şekilde, şefkatli fakat kararlı bir denetlemeci rolünü muhakkak yerine getirmelidir.

Özel kişilerin başaramayacakları yatırımları devlet gerçekleştirmeli, ancak kuruluşunu gerçekleştiren devletin, en uygun zamanda yapması gereken özelleştirme fikrini aklından çıkarmamalıdır.

İktisadi istikrarın tesisi ve korunması için, para politikası titizlikle uygulanmalı, üretim en yüksek seviyede tutulmalı ancak kaliteden ödün verilmemelidir.

Kalkınma bankaları öne çıkarılarak sermaye-emek ortaklıklarının kontrollü gelişmesi sağlanmalıdır. İstidat ve kabiliyeti ile parlak düşüncelere sahip olup parası olmayanlar

için muhakkak yeni fırsat ve imkânlar sunulmalıdır. Bu konuda “Risk Sermaye Şirketi” türü enstrümanların dünyada revaç bularak uygulandığı unutulmamalıdır.

İşveren, en düşük ücretle işçiyi çalıştırmaya uğraşırken, işçi de en yüksek ücreti almak istemektedir. Emek ve sermayenin hak ve sorumlulukları belirlenirken kural olarak “serbest pazarlık sistemi” geçerli olmakla birlikte, bu tek ölçü olarak kabul edilmemelidir. Çünkü zayıf tarafın ezilme ihtimali vardır. Bu nedenle adaletin tesisi için hakem yoluna başvurulmalıdır. Bu da devletin sosyal ve adalet yönü ile yakından irtibatlıdır. Günümüz dünyasında artık işçi ve işveren gibi tasnifler kaldırılmış, onun yerini birlikte çalışma almıştır.

İnsanlık artık, kaynakların tüm insanlara yetecek, yoksulluğun olmadığı adil bir iktisadi sosyal düzeni kurabilecek bilgi birikimine sahiptir.

Uygulanmakta ve hakim durumdaki iktisat disiplininin, “iktisat kıt kaynaklarla sınırsız ihtiyaçların giderilmesidir” ilkesine itiraz edilmelidir. Bu formül aldatıcıdır. Ne kaynaklar kıttır ne de ihtiyaçlar sonsuzdur. Mülkün Allah’ın olduğu hakikatinin altı çizilerek ve Allah’ın bu dünyadaki tüm canlılara mağfiret ettiği ve Rezzak sıfatı ile her canlının rızkını tekeffül ettiği, eşit ve adil bir biçimde verdiği unutulmamalıdır. Bu arada arzu ve istekleri çeşitli reklam araçlarıyla uyarılmış insan yerine makul ve normal insanı temel almamız gerekir diye düşünüyorum. Materyalist-Kapitalist zihniyetin, hem liberal, hem de sosyalist tasavvur biçimiyle insanı bir kaynak ve dünyayı bir mülk olarak kavramsallaştırması ve bunun üzerinden bir zihin ve dil inşa etmesi, insanın yolunu kaybetmesine, acizleşmesine ve mutsuz olmasına sebep olur. Gözü dönmüş küresel kapitalist ekonominin yegâne alternatifi olarak İslami ekonomi kavramının gündeme getirilmesi

gerekir. İslami ekonominin insanı temel olarak oluşturduğu yeni zihinle insan merkezli kalkınma modeli dünyanın beşeri düzeninin yeniden kurulumu için bir fırsat ve imkân oluşturmaktadır. İslami ekonomi insanlığa, yaratılış gayesine ve varlık amacının idrakine dayalı tek çare ve tek çözüm gibi durmaktadır önümüzde.

Unutmayalım ki, birey için hayatta her şey zihinle başlar, bir zihniyete göre gerçekleşir ve zihinde biter. İktisadı ve ekonomiyi de, dünya, insan ve toplum ontolojisinin çok boyutlu bütünlüğü içindeki yerine oturtan bir iktisat anlayışına ve disipline ihtiyaç vardır ve bunun için yapılacak ilk iş zihnimizi laik-seküler dünyanın etkisinden arındırıp yeniden inşa etmektir.

Biz aslında yerleşik iktisat ilmini aşmak istiyorsak, önce işe sosyal hayatın çok yönlü ve karmaşık bütünlüğü içerisinde iktisadi faaliyeti normal hayatımızın içinde gören ve böylece yerli yerine koyan, ekonomi odaklı olmayan bütüncül bir hayat kavrayışına ve buna bağlı bir “iktisat anlayışına” sahip olmalıyız. Demem o ki; insanın hayatını bölümlere ayırmak İslami ve ahlaki olmaz. Çünkü insan hayatının her safhası esas itibariyle bütünü temel ilkelere göre şekillenir.

GELİR VE SERVET

Servet, zenginlik ve varlık manasına gelir. İktisaden servet ise; ihtiyaçların giderilmesine yarayan hem para, hem de para ile değerlendirilen iktisadi mal ve hizmetler toplamıdır. Servet, iktisadi mallardan oluşur, mülkiyetin konusudur ve alınıp devredilebilir varlıktır. Ancak servet kavramına hizmetleri de eklemek günümüz açısından bir gerçekçiliktir. Bu açıklamanın ardından; maddi ve maddi olmayan varlıkların toplamına servet diyebiliriz.

Servet, İslam'ın, yeryüzündeki Müslüman için vazettiği asli bir hedef değildir. Ancak kutsallık izafe edilmezse, servet edinmek teşvik edilmiştir. Nitekim bazı farz ve nafile ibadetlerin yerine getirilmesi varlıkla mümkündür. Hac, zekât ve sadaka gibi. İslam düşüncesinde mülkün asıl sahibi Allah'tır. İnsan da kendisine verilen bu emaneti, sahibinin emir ve istekleri doğrultusunda kullanan kimsedir.

Şükreden zengin, sabreden fakirden, veren el, alan elden iyidir. Ancak dünyaya kapılmış, mal yığma sevdasına düşmüş dindar görünen kimseler, gerçekte dindar değil, dini sömüren asalak ve din istismarcısı insanlardır.

“Zenginlik veya fakirlik tek başına hayır veya şer olarak değerlendirilmemeli, insanların onu nasıl kullandığına bakmalıdır. Sözgelimi Efendimiz, iradesiyle fakirliği tercih etmiş, eline geçen her şeyi Allah yolunda infak etmiştir.”

Hazreti Peygamberin yaşadığı bu fakirlik iradi bir fakirliktir. İsteseydi dünya nimetlerine fazlası ile sahip

olabilirdi. Nitekim hanımı, annemiz Hz. Hatice'nin kendisine teslim edilmiş malının tamamını Allah yolunda sarf etmişti.

Ancak fakirlik de mutlaka iyidir diyemeyiz. Zira Hz. Davut ve Hz Süleyman gibi peygamberlerin, Hz. Osman ve Abdurrahman bin Avf gibi sahabelerin ve Abdulkadir-i Geylani gibi varlıklı ama hayırlı mutasavvıf zenginlerin de bulunduğu unutulmamalıdır.

Dine bir bütün olarak bakıldığında, tek başına ne fakirlik ne de zenginlik iyidir ya da kötüdür demekten ziyade, fakirliğin ve zenginliğin nasıl kullanıldığı önem taşır. Bir güzel insanın tabiri ile “serveti kaldırıp atma, mutlak manada fakirliğe de sahip çıkma.”

İslam'da sermaye üretkendir. Sermaye ile desteklenen emek, sermayesiz emekten daha çok mal ve hizmet üretir. Bu nedenle müteşebbis, sermayenin değişken yüzdesi olarak karını alır. Bunun ciddi olarak sağlanabilmesi de ruhları İslam'la örtüşmüş, birikimleri bu doğrultuda oluşmuş insanlarla mümkündür. Yani üretimde sermayenin payı önemlidir, ancak üretimde bu sermayenin katkısına bakmaksızın sermayenin sabit getirisine kilitlenmek meşru kabul edilmez.

Bütün zenginliklerin kaynağı üretim ve emektir. Tabii kaynakların bile yararlı hale getirilmesi ancak emekle olur.

Zenginliklerin kaynağı emek olduğuna göre, emek sarf etmeden zenginleşenlerin servetlerini kuşku duymaksızın nasıl izah etmek gerekir? Pek tabii miras ve bağış konuları bu değerlendirmenin dışında tutulmak kaydıyla.

İnsanlar şehirlerde toplanıp kalabalıklaştıkça hem aralarındaki iş bölümü artmış, hem de refah seviyeleri gelişerek hayat standartları yükselmiştir.

Tarihteki olaylar bize şunu haber veriyor; “üretimin, zenginlik ve sermayenin kaynağı emek olmakla birlikte, büyük

kişisel zenginliklerin kaynağı emek değil “sömürü İstismarı”dır.

Hz. Ömer, Selman-ı Farisi’ye “ben halife miyim, yoksa padişah mı?” diye sorduğunda Selman şu cevabı verir: “Eğer sen Müslümanların malından bir dirhem dahi olsa, kanunsuz olarak, hakkın olmadan alırsan ve keyfin için harcamaya kalkarsan, o zaman halife değil, padişah olursun.”

Wright Mills’in “İktidar Seçkinleri” adlı eserinde, ABD’de büyük servet edinme yollarının, zannedildiği gibi, büyük zenginliklere azdan başlayarak gayret, beceriklilik ve tutumlulukla yavaş yavaş ulaşılmamasının gerçekte pek yaygın olmadığını anlatır ve kişisel bol servet edinmişler için şu yolları sayar:

Evlilik. Her zaman düşünülen ve başvurulana para kazanma yollarından biridir.

Yukarılarda doğmak. Tehlikesiz bir yoldur ama tercihi size ait değildir.

Yapılan mali oyunlar ve spekülasyon hareketleri.

Kişinin parası arttıkça, bulunduğu yer de stratejik bir yer ise servet edinme ihtimali artmaktadır. Başkalarının paralarını kullanmak da bu gruba girer.

Devletin koruyuculuğu ve desteği. Belli kişi ve gruplar için çıkarılan navlunlar, özel hibeler, ithal ikameci modeller hep bu sınıfa girer.

Savaşlar ve bu savaşlar dolayısıyla ile devşirilenler.

Halkın küçük tasarruflarını, onlara pay vermeden kullanmak.

Siyasi gücünü zenginleşme aracı olarak kullanma.

Makam ve mevki sahiplerine yaltaklanma sonucu, kendisine hakkı olmadan sağlanan imtiyazlar sonucu zenginleşme.

Tehlikeli, riskli ve meşru olmayan işlere girişme;

Ferit Kam bir şiirinde şöyle diyor:

“Ağlayan bil ki bu âlemde gülenden çoktur,
Ezeli cilve-i makûsu budur devranın.

Duyduğun kahkahalar bezm-i ekâbirde bugün,
Mün'akis nevhasıdır zümre-i bedbahtların.”

(Büyüklerin, zenginlerin meclislerinde işittiğin kahkahalar, bahtsızların akseden feryadıdır) (Mahir İz, Yılların İzi)

Servet bir nimettir, ancak bir külfettir de.(yüktür). “Mal ve çocuklar dünya hayatının süsüdür. Kalıcı olan güzel işler ise Rabbinin katında sevapça da daha hayırlıdır, umutça da daha hayırlıdır.” (Kehf/46) Görüldüğü gibi ayetin amacı, insanı dünyadan el etek çekmeye sevk etmek değil, fakat dünya malı yüzünden başkalarına karşı böbürlenmekten, haksızlık etmekten alıkoymaktır. Yoksa iyi ahlak sahibi insan için dünya malı da güzelliklere kapı açan bir sebeptir. Çünkü “De ki Allah'ın, kulları için çıkardığı süsü ve güzel rızıkları kim haram etti?” (Araf/32) ayeti de, güzel olmayan şeyin; meşru yollarla elde edilmeyen servettir, gayrimeşru kabul edilen yollarla elde edilen mallardır.

Servetin aynı zamanda bir fitne ve intikam kaynağı olduğunu söylüyor Kur'an-ı Kerim. Bir toplumun büyük bir bölümü sıkıntı içerisinde yaşıyorsa, o toplumda mutluluktan söz edilemez.

Servet ve iktidarın dağılışındaki adaletsizlik yüzünden büyük kitleler şuarsuz bir yığın halindedirler. Zaten onlara biçilmiş tek görev vardır: İtaat. Hâlbuki Kuran-ı Kerim” servet içinizden yalnız bir kısmınızın arasında dolaşan bir devlet olmasın” diyor. (Haşr/7)

Meşru kazanılmış servet yasaldır, helaldir. Meşru olmayan yollarla kazanılan servet ise riyakârlıkla, dalkavuklukla, sahtekârlıkla kazanılmış olduğundan, o servet sahipleri toplumun sırtında yük olmaya devam ederlerken, servetleri de meşru değildir.. M. Akif bu tabloyu tasvir ederken şöyle diyor:

“Senin etrafımı alsın ki yağınlarca sefil,
 Kimi idmanlı edepsiz, kimi talimli rezil,
 Kiminin fitratı azade hayâ kaydından
 Kiminin iffeti ikbaline etten kalkan.
 Kustuğun herze: ya hikmet, ya büyük bir nimet;
 Yutan olmazsa dedin, öyle mi? Beyhude merak;
 Dalkavuklar onu hazmetmeye candan müştak!”

Kazanç emeğe dayanmalı ve onunla orantılı olmalı. “Nüfuz karşılığı alınan paraya din cevaz vermez... Mevki ve rütbelerine dayanarak, nüfuz kullanarak hediye almak nasıl helal olur?” diyor Gazali. (İhya/2. cilt.)

Zengin ve servet sahibi olanlar, başkalarına oranla çok daha kolay iktidar sahibi olabilmekte, mevki sahibi olanlar da, mevki sahibi olmayanlara göre daha kolay servet elde etme imkânı bulmaktadırlar.

Yükselen ihtişamlı yapıların da yoksulların terleri ve kemikleri ile kurulduğu ise ayrı bir konudur. Piramitler ne kadar da yabancı insan fitratına? Şam’daki ihtişamlı ibadethaneler kimin parasıyla kurulmuş? Türbelerin kubbelerinin altınları kimlere ait? Bunlar da Allah adına yapılan işler gibi gösteriliyor.

Meşru olmayan servetler, ortaya fiziki bir kölelik çıkarmıyor belki ama yeni bir forum sergiliyor önümüze.

Sözde kazanma hürriyeti, sömürü sevgisi, köşe dönme aşkı, seks hürriyeti gibi normal dışı davranışlar (deviant türü davranışlar) insanların kalplerindeki insani sorumluluk, inanma ve diğerkâmlık duygularını en aza indirmekle kalmıyor, onları zaman zaman yok ediyor.

Günümüzün organize toplumlarında, özellikle belli bir refah seviyesine ulaşıldıktan sonra, kalkınma için gerekli kaynakları, otoriter ve emreden bir rejime kaymadan, merkezi kararlar ve planlama yolu ile oluşturma yolu “İslam İktisadı” yoluyla olabilir. Çünkü geçmişte, İslam bunu başarmıştı. Hem de uzun yıllar. (Bankalar bölümünde ve sanayinin finansmanı bölümlerinde anlatılacak.)

Gelir ve servet dağılımındaki dengesizlikleri savunmak düşüncesi Müslümanlara düşmez. Zira Kuran-ı Kerim yoksulların durumlarının düzeltilmesi için gayret gösterilmemesini küfürle birlikte zikreder ve küfrün bir işareti olarak değerlendirir. (Kalem/24–25, Fecr/17–18, Maun/1–3) Meşhur sofilerden Bişr’e bolca namaz kılan ve oruç tutan bir zenginden bahsedilince onun şöyle dediği görülür: “Yazık, zavallı adam kendi halini bıraktı da başkasının yapacağı işle meşgul oldu. Ona düşen görev yoksulların yardımına koşmak, açların karnını doyurmaktır. Onun böyle yapması açlık ve uykusuzluk çekmesinden daha iyidir. O dünyalığı topladı da, yoksulları men etti.”

Sadece zenginlerin katıldığı, fakirlerin bulunmadığı yemek ziyafetleri “en kötü ziyafet” olarak vasıflandırılmıştır. Gösteriş ve iftihar için yapılan yemeklerden yenmesi “sakınılması” gereken günahlardan sayılmıştır.

Anlatılanlara dikkat edilirse, İslam’ın genel manada zenginliğe, zenginleşmeye değil, toplumsal servetin belli ellerde toplanması anlamındaki meşru olmayan kişisel

zenginliğe karşı olduğu açıkça görülmektedir. Halkın topyekûn hayat standardının yükselmesi istenmektedir. Çünkü insanların ihtiyaçlarını karşılayacak malların azalmasını istemek müminlerin değil, nifak ehlinin bir özelliğidir. İslam iktisadı “dizginlenmiş toplumlar” değil, herkesin insan onuruna yaraşır bir hayat yaşadığı, oto-kontrole dayalı bir toplum arzu etmektedir. Bu kontrol görevi her şeyden önce “adil” bir devlete düşmektedir. Devlet zorbalığı artırmak için değil, sosyal adaleti temin için çaba sarf etmelidir. Devlete geniş görevler yükleyen İslami yaklaşımın yansımalarını Asr-ı saadette, dört halife döneminde, kısmen Emevi ve Abbasilerde, Selçuklularda ve Osmanlılarda görmekteyiz. Hedef haksız ve aşırı kazanç yollarını önleyici, adil ve dengeli bir gelir ve servet dağılımını sağlayıcı toplum düzeni oluşturmaktır. Bu genel tablo sağlanmadıkça, faize karşı çıkmak gibi birkaç konu üzerinde ısrarcı olmak, daha doğrusu ısrarcı oluyormuş gibi yapmakla bir yere varılamaz.

Kredi sistemi kime çalışıyor, vergi doğrudan gelirden mi alınıyor, dolaylı vergiler mi revaçta gibi sorular cevap bekliyor.

Örnek tablosu uzatılabilir. Olumsuzlukları iyi görmek ve çözüm önerilerini ona göre yapmak gerekir.

İslâm, kazanmayı meşru olma şartına bağlamıştır. Meşru olmayan kazanç, İslâm nazarında merduttur, reddedilmiştir. Daha önce bir başka bölümde meşru olan ve olmayan kazanç yollarını arz ettiğimizden, burada bir kere daha aynı şeyleri tekrar etmeye gerek görmüyoruz.

İslâm, kul hakkına büyük önem vermiştir. Herkesin hesap endişesiyle titrediği kıyamet gününde, hiçbir suale tâbi tutulmadan Cennet'e girecek olan şehidin bile hesap vereceği tek husus, kul hakkıdır. Onun için her mümin, üzerinde

başkasına ait bir hak varken ölmekten şiddetle korkar. Böyle bir inanç, insana kendi kazancını başkalarıyla paylaşma hasletini de kazandırır.

Kapitalist bir sistemde, fertlerin vicdanen huzurlu olması mümkün değildir. Çünkü bu tür sistemlerde ahiret inancı olmadığı için fertler, birbirini sömürü unsuru olarak görürler. Dolayısıyla fertler, yaptıkları işlerde hukuk ve mantık açısından kendilerini mazur görseler de vicdanen huzursuzdurlar. Zira vicdan, tefessüh etmemişse hep doğruyu söyler ve doğruya meyleder.

Kazanma şekline gelince; bunda komünist sistem ile kapitalist sistem arasında hiç de ciddi bir fark yoktur. Yani kazandıran her yol meşrudur. Hırsızlık, dolandırıcılık, rüşvet gibi şeyler, ispat olunduğu takdirde suçtur ama fert, kendi muhasebesi içinde onlara suç nazarıyla bakmaz. Zira gerek kapitalist gerekse komünist sistemde, ferde bu şuuru kazandıracak hiçbir dinamik ve moral değer yoktur.

İslâm ise, Allah korkusu, ahiret inancı vb. inanç esaslarıyla insana kendi kendini sorgulamayı öğretir. Bu itibarla, bu sistemde inançlı insan büyük ölçüde suç işlemez. Şayet işlerse, işlediği suçtan dolayı vicdan azabı çeker ve bizzat kendisi gider adalete teslim olur. Evet, İslâm, insana iman kaynaklı verdiği ulvî duygularla, insanın elinden tutar, onu hakikî insan hâline getirir ve sonra da sağlam bir rükun olarak onu yeniden topluma iade eder.

MÜLKİYET

Mülkiyet ilişkileri bir ekonomik sistemin temel belirleyicilerindedir. Ayrıca bireylere mülkiyet hakkı tanımak bir sistemin insan hakkına ve şahsiyetine bakışını ifade eder.

Kur'an özel mülkiyete karşı çıkmaz. Ancak ilk kaidesi mülk Allah'ındır, insanlar ise birer emanetçidirler. Yani insanın mülkiyeti sınırlı bir mülkiyettir. Mülkün esas sahibi Allah olarak kabul edildiğinden, o mülk üzerindeki tasarruf şeklini de mülkün esas sahibi koyacak, insanlarda o kaidelere göre tasarrufta bulunacaklardır. Mülkiyet kavramının içeriğinde hem bir şeye malik olmak vardır, hem de onda kurallı tasarruf yetkisi vardır. İnsan bazen de malik olur ama dilediği gibi tasarrufta bulunamaz. (Hud/ 84-88) Bunun zıddı da olabilir. Yani malik olmayabilir fakat tasarruf yetkisi vardır. Bunların örnekleri malı gasbedilmiş insanla, bir malı gasbetmiş insandır. Ayrıca malların dayanıklı olanları ve dayanıklı olmayanları da vardır.

İslam'da kişi helal yollardan mülk edinebilir. Ancak mülkiyetin, toplumda birkaç elde toplanması da önlenmelidir. Tenkit edilen çok mala sahip olmak değil, insanın sahip olacağı zenginliğin sebep olacağı küstahlık ve mağrurluktur. İnsan küstahlaşmadığı, faiz ve diğer haram olan yasaklara meyletmediği sürece, eğer sahip olduğu kaynakları da atıl bırakmıyorsa, mülkiyetine sınır yoktur. Ayrıca toplumda kimse mülkiyetsiz kalmamalıdır. Bu nedenle sosyal amaçlara ulaşabilmek için üretim ve dağıtım (bölüşüm) devlet tarafından kontrol edilmelidir. Unutmamak gerekir ki devlet, toplumun

ortak işlerini yürütmek üzere kurulmuş bir organizasyon olup, kutsallığı yoktur. Devleti sevimli hale getiren şey onun adil oluşudur.

Müslümanlar miras, bağış ve meşru olan yollarla taşınır veya taşınmazları mülk edinme, ticaret yapma veyahut emeği karşılığında kazanma gibi meşru yollarla dilediği kadar servet edinme hakkına sahiptir. Bir mülkün sahibi olan insan zekâtını verip, sorumluluklarını yerine getirdiği sürece böyle bir servet, “mal dokunmazlığı” kapsamına girer. “Allah dilediğini aziz, dilediğini de zelil eder. Hayır, onun elindedir. Allah’ın her şeye gücü yeter.” (Ali-İmran/26)

Servetin yalnız zenginler arasında dönüp dolaşan bir güç haline gelmemesi (Haşır/6,7) ve tabana yayılması için devlet gerekli önlemleri alır. Selçuklulardaki, Osmanlılardaki ve Hz. Ömer dönemindeki uygulamaların da temeli bu ilkelerdir.

Özel sektörün, İslam’ın yasakladığı, topluma zararlı maddelerin üretimini ve tüketimini yapması yasaktır. Şarap ve domuz üretiminin ve tüketiminin yasak oluşu gibi. Şarap ve domuz üretimine, varsa gayrimüslimlerin ihtiyaçları oranında düzenleme yapılabilir.

Ortak çıkarı savunan devletin, İslam’da, özel sektörün çalışmasını etkileme ve düzenleme yetkisi vardır. Toplumun menfaatinin gerekli olduğu durumlarda devlet bu yetkisini hem denetleme hem de mülkiyet anlamında kullanabilir.

Mülk edinmede esas olan şey emektir. Hiç kimse kendi emeğinden daha helal bir şey yememiştir. Mülk edinme iki şekilde olur genellikle. Ya bir bedel karşılığı satın almakla olur ki bunun temelinde emek vardır. Ya da bir bedel karşılığı olmayıp, miras, bağış ve ödünç şeklinde olabilir ki bu da Allah’ın insanlara lütfudur. Bunun dışında meşru olmayan

yollarla mülk edinme şekilleri de vardır: Gasp, vurgun, hırsızlık, haksız yetki kullanımı, siyasi itibar kullanma vs. Buradaki problem servetin, mülkiyetin oluşumunda değil, servete ya da mülke sahip olma şeklinde yatmaktadır.

Zaten iktisadi konuların en mühimleri; mülkiyetin edinim şekli, mülkiyetin kullanım şekli ve servetin insanlar arasındaki dağılımıdır.

İslam genel olarak çalışarak kazanmaya ve servetin artırılmasına teşvik edici bir nazarla bakar. Üretimin artırılmasının niteliğine ve niceliğine müdahale etmez. Aksine onu istedikleri şekilde gerçekleştirmeleri konusunda insanları özgür bırakır. Serveti oluşturan şeyler ise tabiatta bolca mevcuttur. “Yerde ne varsa hepsini sizin için yaratan odur.” (Bakara/29)

Mal kapsamına giren maddelere ve insan emeğine bir müdahale söz konusu değildir. İslam’da servetin üretimine müdahale edildiğine dair herhangi bir kuralın/nas bulunmayışı da bunu açıklar zannedirim.

“Ey iman edenler, Allah’ın sizin için helal kıldığı şeyleri haram kılmayın” (Maide/87)

İslam, bireylere kazanç elde etmeyi farz kıldığı gibi kazandıkları servetten gereği gibi yararlanmayı da emretmiştir. Bir ülkede ekonomik gelişmeyi gerçekleştirmek; her bireyin temel ihtiyaçlarını gidermek ve lüks olan ihtiyaçların karşılanmasına imkan sağlamak içindir. Yani Müslümanların mal elde etmeleri konusunda, servetin elde edilmiş niteliğini belirleyen hükümler koyarken insanın mala sahip olma meşru niteliklerini sınırlandırmaz. Kaldı ki gerek mülk edinme nedenlerini gerekse mülkün el değiştirme biçimini kendi kuralları içinde basite indirger. İnsanın özgürlük alanını kısıtlamaz. Ancak insanların insanlara baskı ve zulüm

yapmalarını ve bu yolla servet edinmeyi yasaklar. Sözelimi, bağışın nasıl yapılacağını, zorlama olup olmadığını, hediye alıp vermenin sınır ve şeklini, vekilin ücret almadaki hak ediş yöntem ve vasatını belirlemiştir.

Mülk Allah'a aittir. Allah insanı bu mal üzerinde temsil yetkisine sahip kılarak o mal üzerinde tasarruf sahibi yapmıştır. Yani bireyler aslında temsilen mülkiyet hakkına sahiptir.

İslam özel mülkiyetin varlığını kabul eder. Ancak bu mülk meşru yollarla elde dılmış olmalıdır.

İslam, devlete ait mülkiyetin varlığını da kabul eder. Zaten varisi olmayanın malı da devlete kalır. Devletin malına beytülmal denir ve bütün ülke insanlarına aittir. Ayrıca zekât, vergi vs. gibi gelirler de devlet mülkiyetindedir.

Mülkiyet kamunun elindeyse bütün ülke insanları adına onu devlet kullanır. Mülkiyet özel kesimin (bireylerin) elindeyse belli kaidelere uymak kaydıyla bireyler onu kullanırlar.

İnsanların güç ve ihtiyaçları birbirinden farklı olduğu gibi, istidat ve kabiliyetleri de servetin insanlar arasındaki dağılımında farklılıklar oluşturur. Servet dağılımının yanlış ve hatalı uygulaması sonucu, malın belli bir sınıfın elinde birikmesine neden olabilir. Hâlbuki Allah servetin yalnızca zenginler arasında dolaşan bir güç olmasını yasaklamış (Haşr/6-7), gücün bütün insanlar arasında dolaşmasını emretmiştir. İslam tarihi boyunca uygulanan "fey arazisi", "miri arazi" uygulamalarının temelinde yatan esas saik servetin tabana yayılma ilkesidir. Yani kuru mülkiyeti devlete ait olan arazilerin "intifa" hakkı (yararlanma hakkı) halka verilmiştir.

İslam'da her çalışanın emeği sonucunda mülk edinme hakkı olduğuna göre, pek tabii özel mülkiyet de olmalıdır ve vardır.

İslâm'da Özel Mülkiyet Anlayışı

İslâm, eskilerin ifadesiyle 'efradını cami, ağyarını mâni' külli bir ilâhî sistemdir. Bu yüzden, daha önce ifade edildiği gibi, onun ekonomisi, İslam sisteminin diğer yanlarından ayrılamaz. Bu itibarla, İslâm'ın mülkiyet anlayışını kavramak ve iyi tahlil edebilmek için her şeyden önce onun, insanı yeryüzünün halifesi olarak tanıdığını göz önüne almak gerekir.

Evet, Allah, insanı yeryüzünde halife yapmış, yeryüzünü onun emrine musahhar kılmıştır. O, kendisine verilen salâhiyet dâhilinde yeryüzünde tasarrufta bulunacaktır/bulunmaktadır.

Kendisine bu yüksek paye verilen insan, evvelâ Allah'a kul olma şuuruna erecektir. Bundan sonra, bazen hâl, bazen fitrî ihtiyaç, bazen de bizzat fiilî mübaşeret diliyle olmak üzere, isteyeceği her şeyi hep Rabbinden isteyecektir.

Bununla beraber insan, kevnî kanunların dilinden anlamak suretiyle bütünüyle yeryüzünden istifade etmenin yollarını da araştıracaktır ki, bu, aynı zamanda onun salâh ve kurtuluşa ermesinin bir yolu ve şartıdır.

Kur'ân-ı Kerim'in ısrarla bildirdiği gibi, yeryüzünün asıl vâris ve hâkimi Allah'ın salih kullarıdır. Allah salâh nispetine göre, bu salih kullarından teşekkür eden bir cemaati yeryüzüne vâris kılmıştır/kılacaktır.

Müminler, müminlikten istifade etmenin yollarını bilemezlerse, yani sarayın içinde buldukları hâlde koridorda gezenler gibi hareket ederlerse, Allah, onlara vereceği şeyi dışta gezenlere verir. Ve müminler, verilecek olan şeylerden mahrum kaldıkları gibi, kendi özlerine dönecekleri güne kadar bu dışta gezenlerin tasallutundan kurtulamazlar.

İnsana bu nazarla bakan İslâm, her meselede olduğu gibi, özel mülkiyet konusunda da orta yolu seçmiştir. Bir taraftan, ferde mülkiyet hakkı tanırken, diğer taraftan da onu belli prensipler doğrultusunda yönlendirerek, Allah rızasını ve toplum menfaatlerini nazara vermiştir.

Mülk Allah'ındır. Ancak O, bu mülkü, yine kendi mülkü ve memlûku olan insana ariyet/ödünç olarak vermiştir. İnsan, bu dünyada, o mülk üzerinde geçici bir tasarrufa sahiptir. Tabii insan ahirette, dünyadaki bu tasarrufunun hesabını da verecektir.

Esasen, hem kapitalist hem de komünist sistemler özel mülkiyet meselesinde, insanı yanlış anlayıp değerlendirmeleri sebebiyle, çok ciddî hatalara düşmüşlerdir. Bunlardan birisi(kapitalizm) insanı 'her şey' olarak tanımlarken, diğeri (komünizm) ise insanı 'hiçbir şey' kabul etmiştir.

Hâlbuki İslâm, insanı en doğru şekliyle ele alır. O insanı bir yönüyle aciz, zayıf ve her şeye muhtaç bir varlık olarak tanırken, diğer yönüyle de potansiyel olarak melekleri geride bırakacak kadar kıymetler üstü kıymeti haiz bir sultan, bir varlık olarak kabul eder.

Bilindiği gibi, kapitalizm, üretimi esas alarak yola çıkmış; fakat sonsuz bir ihtirasla sarıldığı üretimin, tüketimi körüklemeyen devam edemeyeceğini anlayınca tüketimi esas alan bir sistem hâline gelmiştir.

Şu anda kapitalizm, bir taraftan üretimi hızlandırma, diğer taraftan da kendisi için tüketim, daha doğrusu sömürü pazarları bulma mecburiyeti gibi fasit bir dairenin içindedir. Bu neticeye, sınır tanımayan özel mülkiyet anlayışının sebep olduğunu söylemek de yanlış olmaz zannediyorum.

Komünizm ise, tüketimi esas alarak; fertler arasında yapılacak eşit dağıtımın, tüketimi asgarî seviyeye indireceği

hayaliyle yola çıkmıştır. Hâlbuki insanî realiteler ve zapturapt altına alınamayan istekler tüketimi hızla artırdığından dolayı, tüketimle yarışa giren üretim de aynı oranda artmıştır.

Böylece hem kapitalizm hem de komünizm, başladıkları noktanın tamamen zıddına kaymışlardır. Birinin başladığı nokta, diğeri için bir netice; öbürünün vardığı netice ise, diğeri için bir başlangıç olmuştur.

Hâlbuki İslâm, hiçbir zaman böyle bir yanılaşa düşmemiştir. Zira o, hem üretimi hem de tüketimi belli şartlara bağlamıştır. Dolayısıyla, onun kurduğu sistem bütünlüğü içinde, birbiriyle amansız bir yarışa girmiş üretim ve tüketim söz konusu değildir. İslam toplumu özel anlamda asla tüketim toplumu değildir. İslâm, özel mülkiyete hak tanımıştır. Zira üretimin artması için özel mülkiyet, teşvik edici bir ön şarttır.

Şurası da bir gerçektir ki hiç kimse neticede kendi inisiyatifine geçmeyecek ve kendi evlâdına miras olarak intikal etmeyecek bir üretim için, bir başkasından daha fazla çalışmaz. Nitekim bu, komünist ülkelerde açıkça görülmüştür.

Öyle ise, ferdi çalışmaya teşvik edici faktörlerden biri olarak özel mülkiyet gereklidir ve İslâm böyle fitrî bir arzunun asla önüne geçmemiştir. Fakat tüketimi hızlandırıcı saik ve sebepleri en aza indirmesi sebebiyle, İslâmî bir toplumda talep diğer sistemlere oranla daha düşük seviyelerde kalmış ve dolayısıyla üretim de belli bir seviyede tutulmuştur.

Ayrıca ferde aşılana fedakârlık, diğerkâmlık ve mürüvvet hisleri ile de fert, elinde bulundurduğu ihtiyaç fazlası imkânlarını, bazen bizzat kendisi daha muhtaç olduğu hâlde bile mümin kardeşine vermiş ve bununla Cenabı-ı Hakk'ın rızasını kazanmaya çalışmıştır ki bu da yine fazla üretime sınır koyan amiller arasında yer almaktadır.

Bundan da anlaşılıyor ki, dengeli bir üretim için dengeli bir özel mülkiyet şarttır. Yine tüketimi dengede tutabilmek için de özel mülkiyet vazgeçilmez bir esastır.

İslam'da beş şey kutsaldır ve mutlaka korunmalıdır:

- Canın korunması,
- Malın korunması,
- Aklın korunması,
- Neslin korunması,
- Dinin korunması.

Bu sayılanların korunması hem devletin hem de kişinin görevidir. Bu uğurda gerekiyorsa mücadele edilir, kıt'al yapılabilir.

Allah mülkü dilediğine verir, dilediğinden alır. Dilediğini aziz eder dilediğini zelil. Güç ve kuvvet onundur.

Risâe-i Nur'da, memluk ve malik kelimelerine büyük bir önem atfedilir. Ona göre, insan ya kul olduğunun farkına varır ve bir "memlûk" olarak malikinın koyduğu kurallar çerçevesinde tavır alır; yani, eşya ile olan ilişkisinde salt kendi aklının vereceği kararlara göre davranmaz. Yahut kendini kendine malik bilir ve eşyayla ilişkisindeki ölçüleri kendisi belirlemeye kalkışır. Belki başka bir dünyevî otoritenin bu ölçüleri belirlemesine razı olur. İslam, yoğun bir şekilde, insanın kendi kendinin maliki olma iddiasını kâinattan, insanın yaratılışından, vahiyden ve risaletten getirdiği delillerle ortadan kaldırmaya çalışmaktadır.

Bu noktada, iki düzlemlî bir tahlil ortaya çıkmaktadır. Dikey düzlemde, yani yaratan-yaratılan ilişkisi çerçevesinde malik-memlûk ikilemini yukarıda açıkladığımız üzere nazarlara sunan Said Nursî, yatay düzlemde insanın "sûrî ve geçici mâlikiyeti"nden söz eder. Mülkiyeti reddeden görüşlere

ise, "kanun-u fitrat"a uymadığı gerekçesiyle karşı çıkar. Hatta malikiyet ve hâkimiyet duygusunun bir işe başka elin karışmasına muhalefet de ettiğini vurgular ve iktisadî eylemlerde "teşebbüs-ü şahsî" (özel teşebbüs) ile "malikiyet ve serbestiyet"i (özel mülkiyet) öngörür. Bu, esasında "insana cüzî irade verilmesi"ne de bakan bir konudur ve üzerinde çalışılması gerekmektedir.

Onun bu konudaki ısrarı, iktisadî devreleri bir anlamda üretim ilişkileri düzleminde açıklıyor. Bu husus bir yazısından anlaşılmaktadır:

"Beşer, edvarda ecirlik istemedi, kanıyla parçaladı. Şimdi ecir olmuştur; onun yükünü çeker, onu da parçalıyor. Beşerin başı ihtiyar (hür irade); edvar-ı hamsesi [beş devri] var: Vahşet, bedeviyet, memlûkiyet, esaret, şimdi dahi ecirdir, başlamıştır geçiyor."

Aynı konuyu işlediği diğer bir bahiste, yabanıl hayat, kölelik, feodalizm, kapitalizm ve sosyalizm süreçlerine paralelliği gözlenen, belki de onları ifade eden bu süreçlerin, en sonunda "malikiyet ve serbestiyet devri"ne intikal edeceğini yazmaktadır. Çünkü ona göre, gerek malikiyet, gerek hürriyet (serbestiyet), insanın fitratında saklı duygulardır ve yukarıda bahsi geçen süreçlerin hiçbiri bu duyguların tam bir tatminine kapı açmamakta; açıyor olduğunda ise, diğer insanların ve tabakaların aleyhine açmaktadır.

İnsan fitratına en uygun sistemi İslam şekillendiriyor. Bu da çok normaldir; çünkü eşyanın sahibi onun kullanım reçetesini yazar.

TİCARET

Ticaret, alışveriş demektir. Bu alışverişin hacmi küçük de olsa büyük de olsa, yurt içinde de olsa yurt dışı ile de olsa fark etmez. Ticaret belli bir mekânda da yapılabilir, gezici olarak da yapılabilir. Yurt içinde yapılan ticarete iç ticaret, yurt dışı ile yapılan ticarete de dış ticaret diyoruz.

Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. (Bakara/275) Dolayısı ile İslam, ticareti teşvik etmektedir. Kişi/ler yatırım yapacağı miktarı, meşru olarak, kar yoluyla temin etmişse bu meşru bir yatırımdır. Herkesin kendi payını alacağı bir ticaret şekli oluşturmuşsa, onu meşru kabul etmektedir. Ancak parası olanın parasını meşru ticaret yaparak değil de, borç vererek ve alacağını da daha fazlasıyla ve bir pazarlıkla yapmasını tefecilik sayarak meşru kabul etmemektedir. Bu işlemi yapana tefeci, bu işe de tefecilik demektir. Tefecilik hem ahlak dışıdır, hem kanun dışıdır. Ticarete, ziraat, sanayi ve hizmet gibi helal olan yollardan mal temin etmek şarttır. Tüccar kendi ailesinin yanı sıra onlarca ailenin de geçimine katkıda bulunan kimsedir. Üretim bir ferdin veya bir ailenin ihtiyacını karşılamanın üzerine çıkınca ticareti, ticarete gelir getirdikçe üretimi teşvik etmektedir.

Hz. Peygamber “doğru, güvenilir bir tüccar kıyamet günü, peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle birlikte olacaktır” buyurmakla ticarete dürüstlüğü teşvik ederken, “rızkın onda dokuzu ticarettedir” diyerek de ticareti teşvik etmektedir.

Pazarların kurucuları ve ilk yöneticileri peygamberlerdir. Zaten her şeyin ilk öğreticileri peygamberler değil midir?

İnsana hizmet önceliği olan ticaret bir ibadettir. Allah Resulü'nden sonra meşru olan ticari işlemler ibadet bağlamında değerlendirilmiştir. İmam Serahsi “Kazanç” kitabını (Kitabu'l Kesb) zühd ve ahlak kitabı olarak kaleme aldığını söyler. İmam Muhammed kitap yazmayı bırakınca kendisine “keşke bir tane de zühd ve takva alanında kitap yazsaydınız” denir. O da “Alış-veriş (Kitabu'l Buyu) kitabını yazdım ya” der.

Hz. Peygamber, Medine'de bir yandan Müslümanların siyasi hukukunu tespiti çalışırken, öte yandan da “Medine Pazarı”nın temelini atıyordu. Aslında o dönemde Medine'de bir pazar mevcuttu ama Yahudilere ve müşriklere aitti. İlkelerini müşrikler ve Yahudiler koyuyordu. Kurallarını Müslümanların koyacağı yeni bir pazara ihtiyaç vardı. Bu nedenle Medine'de Hz. Peygamber tarafından ayrı ve yeniden kurulan bu pazarın amacı:

Ticarette İslami ilkelerin uygulanacağı bir iktisadi düzenin kurulmasını sağlamak,

Müslümanların iktisadi güç elde etmelerini tesis etmek,
Müslümanların, inanmayanların sultanından kurtulmalarını temin etmekte.

Demek ki ticaret hem bir geçim vasıtası, hem de güç devşirme mekanizmasıdır.

Bu pazarın işleyişinde de üç ilke belirleyici olmuştur:

Pazar yerinde kimsenin belli bir yeri olmayacak, gelenler boş buldukları herhangi bir yerde ürünlerini pazarlayabileceklerdi. Böylece rant oluşumu engellenmiş olacaktı.

Pazardan vergi alınmayacak ve böylece malın değeri yükselmeyecekti.

Fiyatları belirleme yetkisi Allah'a ait olacaktı. Mümkün mertebe müdahaleden uzak olacaktı. Ancak son hükümle ilgili Hz. Peygamber döneminde değil ama daha sonraki dönemlerde zaman zaman “narh” prensibi uygulanacaktı.

Bütün iktisat ekollerinde belki de en ortak konunun arz-talep dengesi olduğu unutulmamalıdır. (Say Kanunu) Yani her arz kendi talebini meydana getirir ilkesi ortak bir ilke olarak hala diri ve canlı...

“Sözü ve muamelesi doğru tüccar, kıyamet gününde arşın gölgesi altındadır.” (Hadis)

“Bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satarsa, sanki onu tasadduk etmiş gibi ecir alır.” (Hadis)

Müslüman'ın namaz gibi, oruç gibi ibadetleri neyse, günlük hayatta İslam'ın belirlediği ölçüler içinde yapacağı ticaret de bir ibadet çeşidi olmakta, ibadet gibi addedilmektedir. Nasıl ibadetin şartları, rükünleri, sünnetleri varsa, bunları bozan davranışların neler olduğu belliyse, ticaretin de şartları, rükünleri ve yasakları vardır. Müslümanın nasıl ibadetlerinin bilgilerini öğrenmesi gerekiyorsa, ticaretle uğraşmak isteyenlerin de kendi ticaret alanları ile ilgili bilgileri öğrenmeleri gerekir. Hz. Ömer hilafeti döneminde bir genelge yayınlayarak; “İslam'a göre alışveriş usulünü bilmeyenler, bizim çarşı ve pazarlarımızda alış-veriş yapmasınlar” demiştir. “Çünkü farkında olmadan faize düşebilirler” diye eklemiştir.

Alışverişten faiz doğabilir mi? Doğabilir:

1- Ölçerek veya tartarak değiştirilen misli mallardan aynı cinsin biri diğerinden fazla olarak değiştirilirse, kıymet farkı bile olsa faiz doğabilir.

2-Cinsleri bir olsun veya olmasın, misli malların birisinin diğeri karşılığında vadeli olarak satılmasından faiz oluşabilir.

3- İslam'a aykırı olarak uygulanan her muamelede de faiz oluşabilir. Aldatma ve yemin gibi.

Ancak "altın altınla, gümüş gümüşle, buğday buğdayla, arpa arpayla, hurma hurmayla ve tuz tuzla misli misline peşin olarak değiştirilebilir. Bunların cinsi ayrı olunca peşin olmak şartıyla, istenildiği gibi satış yapılır". Buradan maksat aldanmaya ve aldatmaya engel olmaktır.

Hz. Peygamber iki ölçek adi hurmayı bir ölçek iyi hurmayla değişen Bilal'a şöyle buyurmuştur: "Eyvah, eyvah! Faizin ta kendisi. Bunu böyle yapma. Hurma satın almak istersen kendi hurmanı para ile sat. Onun satış bedeliyle istediğin hurmayı satın al."

Altın veya gümüş paranın kendi cinsiyle mübadele edilirken peşin ve eşit ağırlıkta olmasının istenmesi paranın maden değerinin üstünde veya altında nominal bir değer kazanmasını engellemiş, parayı enflasyona karşı korumuştur. Daha anlaşılır bir ifadeyle; para ile kendi cinsinden imal edilen altın veya gümüş ziynet eşyası arasında bir fiyat oluşmasına engel olmuştur.

İlk basıldığı dönemlerde kâğıt para da altına bağlı olduğundan, bunlarda da altının gücünü görmek mümkün iken, kâğıt paranın altına ait olan bağlılık değeri kaldırılınca, bu sistem ekonomisi güçlü ülkeler açısından karşılıksız ve büyük satın alma gücü sağlayan bir enstrümana dönüştü. Gelişmemiş ülkelerde meydana getirilen enflasyon veya değişik finans oyunları bu ülkelere güçlü ülkelere para transfer edilir hale geldi.

İslam'da ticaret hayatının ve fiyat belirlemenin serbest rekabet sonucu oluşması esastır. Ancak bu konuda zaman zaman istismaların olacağı ve buna ilişkin tedbirlerin alınmasının gerekli olduğu açıktır. Sözgelimi bazı mallar toplanıp, karaborsa için saklanınca, piyasada mal darlığı meydana gelir. Mal kıt hale gelince de o malın değeri suni olarak yükselmeye başlar. Zaten bu tür bir stoklamanın hedefi de budur. Piyasada her çeşit malın, stokçuluk ve karaborsası yapılabilir. Sözgelimi, günümüzde iki gün akaryakıt satılmazsa, tüp gaz satılmazsa toplumda büyük sıkıntı oluşur. Demek ki belli bir süre piyasaya mal sürülmemesi halinde en çok bulunan mallarda da karaborsa meydana gelebilir. Zaten karaborsa; insanların ihtiyacı olan bir malı, sırf pahalılaşmasını bekleyerek satışa sunmayı depolamaktır.

Ebu Yusuf'a göre, karaborsacılığın oluşabilmesi için şu üç şart gereklidir:

1-Depolanan malın satın alınmış bir mal olması,

2-İnsanların depolanan malı almada sıkıntı ve ihtiyaç içinde olması,

3-Piyasaya sürülmemesi toplumu sıkıntıya sokan bir mal olması gerekir.

Ticarette dikkat edilmesi gereken konulardan biri de aracı ve tefecilerle, aracılık ve tefeciliğin nerede oluşup nerede oluşmayacağına dair bilgi sahibi olmak ve bu konuda hassasiyet göstermektir.

Hız. Peygamber döneminde, ürettiği malı hayvanına yükleyerek şehre /pazara götüren köylüyü yolda karşılayıp malını satın almak suretiyle onunla tüketici arasına girmeyi, üreticinin şehirdeki günlük rayiç fiyatları öğrenmesinin engellenmesi olarak görülmüş, araçlar bu işten men edilmiştir. Böylece şehirli toptancının üreticiden aldığı malı, piyasaya

hem kontrollü hem de yüksek fiyatla sürmesini yasaklaması ile hem aracılığı tefeciliği önlemeği, hem de suni fiyat artışına engel olmayı ifade eder. Hanefilere göre bu işlem bölge halkına zarar veriyorsa mekruh olur, zarar vermiyorsa bir sakınca görülmez. Normal işleyen bir piyasada arz-talep arasında akıcılık olmalı ve aradaki engeller kaldırılmalıdır.

Günümüzde birçok temel ihtiyaç maddesinin toptan veya perakende satışını yapanlar eğer suni fiyat artışına sebep olmadan, hem üreticinin hem de tüketicinin maslahatını gözeterek ticaret yapıyorsa; “bir kimse gıda maddelerini toplayıp günün rayiç fiyatı ile satarsa onu tasadduk etmiş (yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine ücretsiz dağıtmış) gibi olur” hadisine muhatap olurlar.

İslam’da alış-verişlerde kar haddi olarak bir sınır getirilmemesi genel bir kural olmakla birlikte, satıcının malı dilediği fiyata satabileceği anlamına da gelmez. Yalan ve hile olmayınca bir kimseye malını dilediği fiyata satmasına İslami bir engel yoktur. Ancak bilirkişilerin değerlendirme alanı dışında kalan çok yüksek ve çok düşük fiyatlarda “fahiş fiyat” oluşması söz konusu ise fiyatlara müdahale etmek gerekebilir. Kar oranları ülke ve beldelere göre değişiklik gösterebilir. Gerçek hayatta tam rekabet genellikle oluşmadığından genellikle mallara fiyat müdahalesi yapılmıştır.

“Bir malı peşin fiyatına oranla farklı bir fiyat ile vadeli satmanın caiz olduğunu gösteren deliller sahih ve sabit, buna mukabil caiz olmadığı hükmüne götüren şüpheler gayrı variddir, hükme temel olamayacak kadar zayıftır.” (Hayreddin Karaman)

Eskiden alınmış fakat satılmamış ve sonraya kalmış malların da, en son piyasa fiyatı üzerinden satılması çok normal olup, satılan malın bedeli ile yeni alınacak malın

bedelinin dengelenmesinin normal bir ticari işlem olduğu unutulmamalıdır

Alıcı ile satıcı arasında anlaşma sağlanması durumunda, tek fiyat bedeli ve ödeme günlerinin belirlenmesi koşuluyla peşin alışverişle vadeli alışveriş arasında bir vade farkının olması da tabiidir.

SATIŞ

Tarihi bir süreç içerisinde başlangıçtan günümüze çok değişikliklere uğrayan satış işlemi, önceleri “trampa” veya “takas” denilen malın malla değişimiyle başlamıştır. Bu da malın peşin bedelinin bilahare ödenecek olan “veresiye” satış veya bedelin peşin malın sonra teslimini öngören “selem” şeklinde değişikliklere uğramıştır. Günümüzde satış çeşitlerinin çok arttığı da bir gerçektir. “Satım akdinin yegâne şartı, irade beyanının, satışa konu malı satacak veya alacak olana yapılp, onun tarafından da kabul edilmesidir.” şeklinde formüle edilen işlemdir. Yani bir tarafta satıcı ve diğer tarafta alıcı varsa, ortada satılacak ve satın alınacak bir meta da varsa karşılıklı beyanlarla alım-satım veya alış-veriş gerçekleşebilir.

Burada alıcının ve satıcının mümeyyiz (iyiyi kötüden ayırabilen) olmaları ile satıma konu olan malın da mevcut, teslimi mümkün ve alışverişte söylenen sözlere uyan bir mal olması gerekir.

Bir satım işleminde;

Malın görünebilir olması,

Tanıtımına uygun olması,

Risk unsuru taşımaması, gizli ayıbının olmaması,

Aynı alış-verişte iki satım olmaması,

Bir başka satım üzerine fiyat eklemeli olmaması,

Fiyatı yükseltmek için hileli yola başvurulmaması,

Satım konusu malın helal bir mal olması,

Alım ve satım yapanların aklen ve yaş olarak reşit olmaları şarttır.

“Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin; karşılıklı rıza ile yapılan ticaret başka...” (Nisa/29)

“Ticaret yapınız. Çünkü rızkın onda dokuzu ticarettedir” (Hadis)

Hz. İsa bir kişiyi tevekkül ederken gördü ve sordu: “Ne yapıyorsun?” Kişi “Allah’a ibadet ediyorum” dedi. Hz. İsa yine sordu; “Senin nafakanı kim temin ediyor?” Kişi “kardeşim” dedi. Hz. İsa “O halde senin kardeşin senden daha fazla ibadet edendir” dedi.

“Pazarlar Cenabı Hakkın kurulmuş sofralarıdır, o sofralara kim gelirse mutlaka nasibini alır.”

Lokman Hekim oğluna “ey oğul, fakirlikten kurtulmak için helal kazanç ile zenginleş. Zira fakir olan kimseye üç felaket isabet eder:

Dini zayıflar, akli zayıflar, mürüvveti gider” demiştir.

Alış verişte aldatıcı yeminler;

“Mümin korkak olur mu?

Evet.

Mümin cimri olur mu?

Evet.

Mümin yalancı olur mu?

Hayır.” (Hadis /Fetava-i Hindiye)

“Asılsız yeminler malı sattırır. Ama bereketi, onun sağlayacağı yararı ve iç rahatlığını yok eder” (Hadis)

“Allah şu üç sınıf insanla, ne konuşacak, ne onların yüzüne bakacak, ne de günahlarını bağışlayacaktır. Onlar çok ağırlı bir azap çeceklerdir: Tüm servetini gösteriş uğruna harcayanlar, başkasına yaptığından sorumlu olduğunu vicdanında duymayanlar ve malını asılsız yeminlerle satanlar.” (Hadis)

Tartı ve Ölçüde Dürüstlük: (83/2-7)

“Ölçeği tam ölçün, eksiltenlerden olmayın” (Şuara/181–182)

Tekelcilik:

İslam ekonomisinin temel hedefi, azami sosyal faydayı sağlamaya yöneliktir.

Tekelcilik ile sömürü birbirine çok yakındır.

Monopol piyasada malın talep elastikiyeti yüksek olmadığı için, tekerci, üretim fazlasını daha düşük veya daha yüksek fiyata satmayı düşünebilir.

Ticaretin serbest olması esastır. Özel durumlarda, ticaret konusunda, koruyucu bir politika izlenmesine de izin verilebilir.

Damping reddedilir. Damping, üreticinin ürününü menşe üretiminin yapıldığı ülkedeki fiyatının çok altında satmasıdır. Maksat rakip üreticileri ortadan kaldırmaktır. Tekelciliğe geçmektir. Çünkü tekelcilikte sömürü kolaydır. O nedenle devlet dampinge karşı yüksek gümrük vergileri koyabilir.

Fiyatların düşmesini önlemek için, üreticilerin mallarının bir kısmını imha etmeleri, dampingin en insani olmayan yönüdür. Sözelimi domatesin fiyatının düşmemesi için komisyoncular (kabz-ı malcılar) domatesi bir dereye dökebilirler. Oysa toplumda ona muhtaç olan binlerce insanın olduğu unutulmamalıdır.

İleriye Dönük Alışverişler:

“Yanında bulunmayan şey satılmaz.”

“Meyve yenecek hale gelmedikçe satılamaz.”

“Üzüm kararmadıkça satılamaz.”

“Peşin değiştirmeler serbest, veresiyeler yasaktır.”

“Borç veren daha fazlasını (faiz) istemesin.”

Hazır olmayan mal satımı şeklindeki alışverişler de sıkıntı kaynağıdır. “Yanında olmayan bir şey için pazarlık etme(k)” meşru kabul edilmemektedir. (Hadis)

Denizdeki balığı değil, denizdeki balığı tuttuktan sonra satmak gerekir.

İslam, insanın yaratana ile toplum ve eşya ile ilgisi arasında bağ kurar. Birincisi Rab-kulluk ilişkisi ki buna ibadet denir. Toplum ve eşya ile ilişkisine de muamelat denir. İşte İslam'da birinci ile ikinciler daima birbirleriyle ilgilidir. Muamelat da kulun Rabbine olan bir ibadettir.

Yalnız tüketici veya üretici menfaatleri üzerine bir iktisadi sistem kurmak ve iktisadi büyümeyi sağlamak mümkün değildir. İmalatçı ve üretici menfaatlerini gözetmek tüketici menfaatlerini gözetmeye denk düşer. Her iki tarafın da eşit oranda korunması ve kollanması şarttır... Bir malın arzı, o malın fiyatına bağlı olduğu gibi, o malın fiyatının da, o malın arzıyla ilgisi gözden uzak tutulmamalıdır.

Bir malın talebinin, kişinin gelir seviyesi ile özel zevkiyle, diğer ürünlerle mukayesesi ile ilişkisi önemle dikkate alınmalıdır.

Aynı şekilde bir malın arzının da o malın ve ile diğer malların fiyatları ile üretim masrafları ve o mala olan taleple ilgisi vardır.

Teknik tabiri ile arz, fiyatın artan fonksiyonu olduğu gibi, talep de, fiyatın azalan fonksiyonudur...

Toplam arz ve toplam talebin, bireysel arz ve taleplerin bir toplamı olduğu bilinmektedir. Bireysel talep ve arzı tayin eden bütün amiller aynen toplam arz ve talep için de geçerlidir.

FİYATLAR

Bir malın veya hizmetin elde edilebilmesi için yapılması gereken ödemeye fiyat diyoruz. Bir fiyatın söz konusu olabilmesi için satıma veya teslimine konu olan bir mal ya da hizmetin olması zorunludur.

Malın fiyatını piyasa koşulları belirler. Esasen bütün iktisadi sistemlerin ortak oldukları ender konulardan biri, arz talep dengesidir. Bir malın arzı artarsa fiyatı düşer, arzı azalırsa fiyatı yükselir. Aynı denge fiyat için de geçerlidir. Zaten Hz. Peygamber kar haddine bir sınırlama getirmediği gibi, piyasada satılan mallara da fiyat (narh) koymamıştır. Hz. Peygamber Hâkim b. Hizam'ı bir dinar vererek kendine kurbanlık bir koyun alması için pazara gönderir. O da bu parayla iki koyun alır ve birini bir dinara satarak hem bir koyunu hem de bir dinarı Resulullah'a getirir. Resulullah Hizam'a kurbanı kesmesini, bir dinarı da tasadduk etmesini söyler. Efendimiz bu alışverişte %100'lük kar olmasına karşılık, ortada "aldatma" olmadığı için bu ticaretin geçerli olduğuna hükmetmiştir.

Yüzyıl öncesine kadar altına dayalı madeni para rejimi fiyat istikrarını sağlayan en önemli enstrümandı. Osmanlı Devleti'nde kullanılan altın akçenin 1326–1740 yılları arasındaki ortalama değer kaybının yıllık binde iki'de kaldığını hatırlarsak konu anlaşılabilir olur. Ayrıca takip edilen narh sistemi ile kalite kontrolünün de fiyat istikrarında önemli payı vardır.

Tarihi süreç içerisinde mal arzının yüksek tutulması ile malların üreticiden tüketiciye en kısa yoldan ulaştırılması da

fiyat istikrarının sağlanmasında önemli amillerdir. Esasen İslam iktisadı arz yönlüdür ve bir ihtiyaç ekonomisidir. Yani insanların talebini ve ihtiyaçlarını kamçılıyarak üretimi artırma yönüne gitmez. Sözgelimi Osmanlı, toptancıların dükkân açıp perakendecilik yapmasını yasaklamıştı.

İslami iktisat din merkezlidir. Müslüman, bu dünyada yaptıklarıyla, sürgün edildiği yere tekrar döndürüleceğini bilir ve ona göre davranır. Yani Müslüman'ın yatırımı yalnız bu dünyaya ait değildir.

İnsanlar hayatlarını devam ettirmek için fitri ve toplumsal bir zaruret olarak aralarında karşılıklı işlemlerde bulunurlar. Bu muameleler, zaman ve mekânla sınırlı değildir. Faaliyetlerden ticari olanlarından birisi satmak, diğeri de satın almaktır. Bu alınan veya satılan şey bir mal da olabilir, bir hizmet de olabilir. İhtiyaçları karşılayacak olan bu malın veya hizmetin, belli bir isminin veya markasının olması normal olmakla birlikte çok da önemli değildir.

İnsan tabii olarak bir malı normal fiyatından daha pahalı olarak almak istemediği gibi, normal fiyatından daha düşük olarak da satmak istemez. Toplumsal bir hayat için hayırlı olan, eşyanın değerinin istikrar ve sabit olmaya yakın bir şekilde belli bir fiyat aralığında olmasıdır. Bütün bunlar mantığın ve iktisat ilminin doğruluğunu kabul ettiği şeylerdir. Düşünebilen bir kimse için bu açık bir şeydir.

"Bir mal veya hizmet için ilgili resmi makamların tespit ettiği fiyat" olan narh (fiyat) koyma hususunda İslam âlimleri arasında birbirine zıt iki ana görüş vardır: Bazılarına göre İslam hukukunda narh koymak haram, bazılarına göre ise vaciptir. Bu iki ana görüşün dışında kalan bazılarına göre ise, iki görüşün ortasını alarak fiyatlar yükseldiği zaman narh caizdir demektedirler.

Narh koyma siyasetine dayanarak İslam hukukunda ihtikârın (karaborsacılığın) kesinlikle yasaklandığını ve bunun önüne geçebilmek için narh konulması gerektiği kabul görmüştür.

İslam iktisadında normal olarak fiyatlar arz ve talep dengesi içerisinde oluşur. Yani fiyatlar, piyasaya sevk edilen mal arzıyla bu mallara olan talebe, rağbete bağlıdır. Talep fazla olursa fiyatlar artar, üreticiyi daha fazla üretmeye sevk eder. Şehirleşmenin artışı ve büyük anakentlerin oluşmasıyla üretim yeterli olmadığından talebi karşılayamaz duruma gelmiştir. Bu nedenle de fiyatlar yükselmeye başlamıştır.

Fiyatların artmasına yalnız talep sebep olmaz. Yetersiz arz da fiyatların yükselmesine neden olur.

Devlet de para politikasıyla fiyatların alçalıp yükselmesine sebebiyet vermiş olabilir. Bazı kararların bazı kimselere büyük paralar kazandıracığı veya kaybettireceği unutulmamalıdır.

“Hiçbir Müslüman’ın malı diğer Müslüman’a, gönül hoşnutluğu ile vermedikçe helal olmaz.” (Hadis)

Zaten mülkiyette asıl olan, mal sahibinin tasarrufta hür olmasıdır. Satıcı da satışta hürdür ve istediği fiyata satabilir. Fiyat sınırlaması (narh koyma) haksız kazanç ve fiyat artışına sebep olur. Çünkü fiyatın tespit edildiğini mal sahipleri işitirse, o durumda mallarını arzulamadıkları fiyatla satmak istemedikleri için mallarını satışa sunmazlar ve kıtlık (yokluk) olur. İhtiyaç sahipleri de mecburiyetten mevcut malları almak durumunda olacağından yüksek fiyata almak zorunda kalabilirler.

Ancak devlet zaman zaman mallardaki yüksek fiyatlara müdahalede bulunmuştur.

Satıcılar fahiş fiyatlarla satışta ısrar ederlerse, devlet tüketicileri korumak için, eğer başka yol bulamazsa, konunun

uzmanlarıyla görüşerek fiyatlara müdahale edebilir. Mecelle'nin 26. maddesi; "Zarar-ı ammın def'i için, zarar-ı has ihtiyar olunur". 27. maddesinde de "Zarar-ı eşedd, zarar-ı ehaff ile izale olunur" diyor. (Toplumun menfaati için, bireylerin zararı kabul edilebilir.)

Allah faizi haram, alışverişi helal kıldı. Hz. Peygamberin Müslümanları ticarete özendirdiği de bir hakikattir. Hz. Ebu Bekir, Abdurrahman b. Avf, Abdullah ibni Ömer, Osman, Zubeyr hep birer tüccardı.

Gaza seferlerinde ve hac mevsiminde de ticaret yapılabilir. Ancak insanlar alışveriş hükümlerini ve adabını, helal ve haramı öğrenmeden alışveriş yapmazlardı. Bunları bilmeden ticaret yapmanın insanı faize bulaştırma ihtimalinin olduğunu düşünürlerdi. Bu nedenle tacirler uzak yerlere giderken, yanlarında fakih bulundururlardı.

İbn Haldun Mukaddimesinde; "Talep artınca bazı meslekler çoğalır ve yeni meslekler icad olur" diyor.

Resulullah malı pazar dışında karşılamayı ve aracılardan (komisyoncuların) köylünün malını, köylü rayici öğrenmeden köylünün adına satmalarını yasakladı. Aksi halde tam rekabet oluşmaz ve malın fiyatı artardı. Bununla hem üretici hem de tüketici korunmuş oluyordu. Sağlanabilirse esas olan üreticiden tüketiciye malın direkt ulaştırılabilmesidir.

Fiyatlar neden yükselir;
İhtiyaca rağmen mal yetersiz olursa,
İhtiyaca rağmen arz yetersiz olursa,
İhtiyaç ve talep artarsa,
Malı bulamama korkusu oluşursa,
Talep sayısı yükselirse, fiyatlar yükselir.

Buna karşılık:

Arz talepten fazla olursa,
 İhtiyaç ve talep yetersiz olursa,
 Tüketici sayısı düşerse,
 Ani satışlar devreye girerse fiyatlar düşer.

Alıcının ve satıcının üzerinde anlaştığı miktara “fiyat” denirken, bir ticari nesnenin maliyet fiyatına da “kıymet” denir.

Alıcının ve satıcının üzerinde anlaştığı fiyat aynı zamanda efektif fiyattır.

Emsal fiyat ise satışa konu olan malın benzerlerine biçilen fiyattır. Emsal fiyat genelde konunun uzmanlarınca tespit edilir.

Bütün fakihler vadeli satışta, süre nedeni ile vade bedelinin artışını caiz görmüşlerdir. Yani “zaman”ın fiyatta bir payı vardır. Ancak bu, mal satışı için olup, borç para alıp vermede yapılırsa “faiz” olur ve haramdır. Borç veya kredi açmada ancak faiz dışılık esastır.

Ebu Hureyre’den rivayet: “Resulullah Hayber’de bir adamı çalıştırır. Adam ona çok iyi sayılan iyi cins bir miktar hurma ile gelir. Peygamber; Hayber’in bütün hurmaları böyle mi diye sorar. Adam, Hayır, vallahi iki ölçөгünü almak için üç ölçek hurma veririz der. Resullulah, öyle yapma der, karışık vaziyette dirhemle al, sonra ayıklayarak yine dirhem karşılığında sat” buyurur. Aynı malların alım ve satımında aynı mallardan verilen fazlalık faiz olur. Ayrıca alışverişin parayla yapılmasının daha iyi olduğu da anlatılmaktadır.

Yine fiyatların yükselmesi için malların piyasadan çekilmesi işlemi de yasak konusuna girer.

Bu işleme “ihtikar” ya da “spekülasyon” denir. Hz. Ali bu işleme “madrabazlık veya karaborsacılık” demektedir. Ancak bu konunun yalnız “gıda maddeleri” ile sınırlı olduğunu

söyleyen fakihler de vardır. Yine bir kısım fakihler, yiyeceklerle birlikte giyeceği de saymaktadırlar.

Günümüzde tröstler, karteller, çok uluslu şirketlerin borsa ve piyasa yolsuzlukları hep bu cümleden sayılır.

Zamanla ahlakın bozulması, fiyatların suni olarak yükselmeye başlaması ve halkın da bundan zarar görmesi üzerine “fiyat ayarlaması” (narh) zorunlu hale gelmiştir.

Satıcıyı fiyat belirlemede tamamen serbest bırakıp, onu devletin kontrolünün dışında tutmak, toplumun zulüm görmesine neden olabilir. Özellikle insanlar fiyat tespitinde esnekliği kötüye kullanmaya başlayınca ya da hiçbir ekonomik neden yokken, aynı çeşit malı üreten veya satanların gizlice anlaşmaları sonucu fiyatlar olması gerekenin üstüne çıkabilir. Dolayısı ile de bu durumda fiyat uygulaması yapılması hem normal hem de zorunlu hale gelmiş demektir.

Dünya 2008'den beri “finans krizi” yaşıyor. Daha önceleri de başka isimlerde krizler yaşadı. Krizler arttıkça da “İslam İktisadı” konuşulmaya hızla devam ediyor. Komünizm çöktü, kapitalizm çöküyor. İşte bundan dolayı da gözler genelde İslam dinine, konumuz itibariyle de İslam İktisadı'na çevriliyor. İslam'ın iktisadi anlayışının insanlığa ne vaat ettiğine bakışlar kilitlenmiş durumda. Artık dünyada yaşanan haksızlıkların, krizlerin çözümünün “İslam İktisadı”nda olduğu gerçeği kabul görüyor. Günümüz dünyasında gelir dağılımı bir hercümerç içerisinde. Sabit gelirlilerin gelirleri azalmış durumda. İşçi, memur, esnaf fakirleşti. Manevi ve ahlaki değerler küçümsenir oldu. Kumar ve keyif verici maddelerin tüketimi arttı. Yolsuzluklar çoğaldı. Bu olumsuzlukların iktisatla yakın bir ilişkisi var. Enflasyonu körükleyen her irade ve her hükümet, aslında sosyal bir tabaka

olan orta sınıftan zengin tabakaya doğru bir servet transferine yeşil ışık yakmış demektir.

Faiz ve faizli ticari krediler de fiyatı artıran bir başka faktördür. Bu nedenle de faiz karşılıksız bir kazanç olması nedeniyle çirkin ve haram kabul edilmiştir.

İhtikâr da fiyatları artıran olumsuz bir davranıştır.

Kar aslında riskine karşılık helal bir kazançtır. Ancak, “haksız kazanca” İslam müdahale eder. Girdileri düşürerek fiyatların düşük tutulmasına yardım eder. “İslam İktisadı”nda fiyatları devletin makamları değil, arz/talep dengesi dediğimiz piyasa koşulları belirler. Devletin görevi de arz ve talebin tabii şartlar altında oluşmasını sağlamaktır.

Sonuçta “İslam İktisadı”nda fiyatlar piyasa şartlarına göre oluşur ancak piyasanın gidişatı da “Müslüman adam”ın davranışlarına bağlıdır.

Devlet müdahalesi veya fiyatlara devlet müdahalesi tartışmalı bir konudur rastgele müdahale edilmemesi esastır.

Fiyatlara müdahale edilmemesi İslam İktisadı’nda esas kaide olduğunu bilmek gerekir. Fiyatlara müdahale ancak zorunlu hallerde olabilir. Fiyatlara aşırı müdahalenin özellikle ithal mallarda mal girişini durduracağı ve karaborsaya zemin hazırlayacağı unutulmamalıdır.

İnsan fitratının devamlı bir denetlenmeye muhtaç olduğu da önemli bir noktadır ve asla unutulmamalıdır. Çünkü insan fitratı daima daha çoğunu ister. Bu denetleme hem fiyat yönüyle hem de kalite ve standardizasyon yönüyle yapılmalıdır.

MALİYE POLİTİKASI VE BÜTÇE

Devletin gelirlerini ve giderlerini yönetme sistemine maliye politikası diyoruz.

İslam iktisadında maliye politikası, İslami yasalarla ve değerlerle uyusmak zorundadır.

İslam toplumu açısından bütçenin ifade ettiği anlam, Batı dünyasındaki bütçeye yüklenen anlamdan farklılık gösterir. Batı, halkın devlete ne kadar vergi vereceğini esas alırken, İslami İktisat açısından gelirle birlikte sosyal harcamalar esas alınır. Gelir ve giderlerin düzenlenmesinde iki yanlı muhasebe tekniğinden ziyade, çıkarma mantığı geçerlidir. Sözelimi Osmanlı bütçeleri, devletin tımar ve vakıf sisteminin dışında kalan nakdi harcamaları kaydeder.

Maliye politikası “harcamaların yapılmasında ve hükümet gelirlerinin elde edilmesinde uyulacak biçim, zaman ve sürenin belirlenmesi ile ilgili” yaklaşımdır.

Gerçekleştirilecek faaliyetler için yapılacak harcamalar bu politika gereği, bütçeden karşılanır.

Bütçe; kişilerin, işletmelerin, kurumların veya devletlerin, gelir ve gider tahminlerine ilişkin olarak yaptıkları iktisadi ve rasyonel planlamaya verilen isimdir. Bütçe bir devlet için mali, siyasi, hukuki ve iktisadi denetim ile koordinasyon sağlanması açısından hayati öneme sahiptir.

Toplumun sosyal ve ekonomik hayatını kolaylaştırıcı ve yönlendirici çalışmalarının karşılığını devlet, maliye politikaları çizgisinde, bütçeden karşılar. Toplumun hakları, Allah'ın hakları gibi mütalaa edilmiştir fıkhıta.

Toplumdaki fakirlerin, miskinlerin (gayr-ı Müslimler dâhildir), yolda kalmışların, varlıklı iken muhtaç duruma düşmüşlerin, görevlilerin, gelebilecek zararların defî için, kazanılması gereken kişi ve toplulukların (müellefe-i kulub'un) celbi için harcama yapmak zorunludur ve bütçe buna göre ayarlanmaktadır. (Tevbe/60)

Bütçe uygulaması İslam'ın ilk devirlerinden beri mevcuttur. Belki daha genel bir ifade ile bütçeler, teknik teferruatların dışında insanlıkla yaşıttır.

Genellikle bir mali yıl içinde hazineye girecek kalem ve meblağlarla, harcanacak kalem ve meblağları belirleyen düzenlemeye bütçe denir.

Bir ülkede genellikle tek bütçe bulunur denilmekle beraber bugüne kadar bu pek de sağlanmış diyemeyiz.

Sözgelimi Osmanlı Devletinde kamu yatırım harcamalarının varlığı bütçelerde pek görülmez. Yol, köprü, altyapı, eğitim, sağlık giderleri, hem yapım hem de onarım olarak genellikle vakıflar tarafından yapılırdı. Bu manada da Osmanlı Devleti bir "Vakıf Medeniyeti"dir denilebilir.

Tarım toplumlarında hazineyi besleyen en büyük gelir kalemi, zirai işletme alanlarıdır. Askeri harcamalar için İslam'ın ilk devirlerinden başlayıp 1920'lere gelinceye kadar bir "ıktâ sistemi" veya "miri arazi" sisteminden bahsetmek gerekir. Ana çizgisi, devlet topraklarının bölümlere ayrılarak işletmesinin kişilere tahsis edilmesi, görevlendirilen valiler eliyle de vergilerin toplanması esasıdır. Hazreti Peygamber döneminde oluşan ıktâ sistemi, Osmanlılarda tımar adı altında uygulanmıştır. Sistem küçük tarım işletmeciliğini aşağı yukarı 20. yüzyıla kadar devam ettirmiştir.

Ancak günümüzde eskiye kıyasla en büyük değişiklik sanayinin vergilendirilmesidir. Yani devlet tarım alanından

aldığı “kira-ıcar” vergilerinin dışında şehir ve kasabalardaki iktisadi faaliyetlerden de “baçlar” ile dirlik ve düzenliği sağlama karşılığında (rüsüm-u örfiye adı altında) bir vergi alırdı. Ayrıca olağanüstü zamanlarda da (savaş ve deprem gibi zamanlarda) bir vergi daha alınırdı. Bu vergiye “avarız vergisi” denirdi. Bu tür vergilere günümüzde de rastlanır. Bunlar geçici vergilerdir.

Hazine gelirlerinin önemli bir kısmını da yeraltı ve yer üstü zenginliklerinden alınan vergiler oluşturmaktadır. (Madenler, tuzlar, göller, petrol, deniz, deniz ürünleri vs)

En önemli gelir kalemlerinden birinin de zekât sistemi olduğu unutulmamalıdır. Her türlü varlıktan, belirlenen zekâta tabi miktarı ve değeri oluşturan servetten alınan ve harcama yerleri ayetle belirlenen bir vergidir. Bu verginin diğer vergilerden en belirgin ayrıcalığı, zekâtın aynı zamanda bir ibadet oluşudur.

İslam iktisadında dolaylı vergilere yer yoktur. Vergi varlıktan alınır. Bunun manası da varlığı olanlar vergiyi verecekler, toplumu sıkıntıya sokan dolaylı vergilere iltifat edilmeyecektir. Emek vergilemeye tabi olmayacaktır. Dolaylı vergiler, vergilendirmeyi daha çok güçsüz yığınların üzerine yıkmak isteyen sistemlerin başvurduğu bir modeldir.

Bu anlatım ve analizlerden sonra iki noktayı belirtmek gerekir:

1- Tarım toplumundaki bütçe yapma tekniğinin temeli, harcama yapma imkânlarını belirleyen bir çalışma olmasıdır.

2- Bu bütçeler “ekonomik büyüme” amacına yönelik değildir.

Bugün yapılacak bütçe ise büyümeyi de kapsayacak şekilde;

Kamu işlerini yürütecek,

Sosyal devlet olmanın icaplarını yerine getirecek, Açık veya denk bütçe oluşu ile değil, yakın gelecekte gerçekleştirilecek projeleri karşılayacak bir bileşimde olmalıdır.

Vergiler artan oranlı olacaktır. Vergi varlıktan alındığı için, dolaylı vergi olmayacak ve dolayısıyla da dolaylı vergiler oranında bir ucuzluk olacaktır.

A- Gelirlerin Tahmini

Gelir tahminlerinin muasır bütçelerle ortaya çıktığı ve önceden bütçe yapmak diye bir şey söz konusu olmadığı için bu usule başvurulmadığı iddia ediliyorsa da biz Hz. Peygamber (s.a.v.)'in gelir tahminleri yaptırdığına şahit olmaktayız. Şu kadar var ki o zamanlar şimdiki gibi bir bütçe yapmak ve onu meclislerden geçirmek söz konusu olmadığından giderlerin gelirlerden önce tespit edildiğini söylememiz mümkün olmaz. Ancak herhangi bir öncelikten söz etmeden gelir ve giderlerin tespit edilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Kaldı ki o günkü toplumlarda spesifik olarak bir iktisatçılar bürokrasisinden bahsedilemez. Zaten bu konu son yüzelli yılın konusudur.

Ibn Mâce; «Resûlullah (s.a.v.) insanlara, onların üzümelerini ve meyvelerinin miktarını belirlemek için tahmin memurları gönderiyordu» şeklinde bir uygulama nakletmektedir. Bu uygulamada/hadiste genel olarak "simâr: meyveler" kelimesi geçmekte ve fakat bunların hangi çeşit meyveler oldukları belirtilmemektedir. Hz. Peygamberin, Mekke valisi Attab b. Esid'e verdiği talimatta ise ondan, üzüm ve hurma mahsullerinin tahminini istediği görülür. Fakat onun bölgesinde de bu iki mahsulden başkası bulunmamaktadır.

Hz. Peygamberin vergi tahmin usulüne başvurmasına sadece mükellefin sorumlu olacağı vergi miktarını bilmek

açısından bakmamak gerekir. Onun Huzeyfe b. el-Yeman'ı merkezde, gelir tahminleri yazım memurluğuna getirmesine ve Cebbar'ın gelir tahmin memurluğunun yanı sıra muhasebe memurluğu da yapmasına bakılırsa Hz. Peygamberin aynı zamanda, ziraî mahsullerden yaklaşık olarak ne miktar vergi tahsil edilebileceğini öğrenmek istediği hükmüne varılır. Burada son olarak Resûlullah'ın, mal sahiplerinin yiyebilmelerine ve ikramda bulunabilmelerine imkân vermek için, tahmin memurlarına, mahsulün 1/3 veya 1/4 nispetini sahiplerine bırakmalarına dair emirler verdiğini de kaydetmemiz faydalı olacaktır.

B- Gelirlerin Tespiti

Hız. Peygamber, merkezde, vergi tahmin memurlarının kendisine ulaştırdıkları tahminî gelir miktarlarını yazdırdığı gibi gerek zekât ve gerekse ganimet olarak tahsil edilen gelirleri de yazıyla tespit etmiş ve bu işler için adlarını bilebildiğimiz memurlar tayin etmiştir.

Hız. Peygamberin, tahsilâtı yazdırması sebebiyledir ki Hayber'den onun ne miktar gelir topladığını biliyoruz. Humus (:1/5) hakkı olarak hazineye ve belli hak sahiplerine ayrılan bu yerdeki Ketûbe (yahut Kûteybe) kalesi arazisinden, yarısı Yahudilere bırakıldıktan sonra 400 vask hurma ve 1500 sa' arpa geliri elde edildiği kaydediliyor. Muhammed Hamidullah, Hayber bölgesinden toplam olarak, devlete yıllık 20.000 vask takriben 4.800.000 kilo ürün geldiğini yazmaktadır. Sadece Hayber gibi halkı kayıtlı olarak çalışan bir yerin geliri değil, böyle olmayan Bahreyn bölgesinden tahsil edilen gelir miktarı da bilinmektedir. Hız. Peygamber'in ömrünün son senesinde veya Tebük Seferi sırasında bu bölge merkeze 70.000 yahut 80.000 dirhem para göndermiştir. Ebu Bekir devrinde de

Temîm kabilesinden zekât olarak 700 deve tahsil edildiğini bilebiliyoruz. Vask yaklaşık 200 kilo veya 250 kilo olduğuna göre bu miktarları günümüz ölçüsüyle tespit etmek mümkündür.

A- İhtiyaçların Tespiti

İhtiyaçların tespiti hususunda bize Hz. Peygamber devrinden en önemli haberi Cahşiyârî (ö. 331 H) veriyor. O, eserinde aynen şöyle yazmaktadır:

«Halid b. Said el-Ass ve Muaviye b. Ebi Süfyan Resûlullahın huzurunda onun ihtiyaçlarını yazarlardı» Burada ne türlü ihtiyaçların tespit edildiği belirtilmemektedir. Kettanî, Hz. Peygamberin askerlere verilmesi gereken erzak miktarını tespit için onları sayıp yazdığını, söyler. Muhtemelen Resûlullah, yardıma muhtaç kimselerin ve muellefetu'l-kulûb (kalpleri kazanılacak kimseler) un sayımını da yapıyor ve zekât yahut ganimet geliri elde edildiği zaman bunları ona göre bölüştürüyordu.

B- Giderlerin Tesbiti

Hz. Peygamber devrine kadar uzanan bir geçmişe sahip olan Hatem divanında özellikle giderleri denetim altına aldığını önemle belirtelim.

Mekkî surelerde Allah Teâlâ, o dönemde müminlerin vergi olarak ayırdıkları payları, nerelere vereceklerini açık olarak bildirmiştir. Eğer onlar bu vergilerini, gösterilen yerlere kendileri vermeyip Hz. Peygamber'e getirmiş olsalar bile gene de onların sarf yerleri değişmeyecek ve bu sefer harcama, merkezî bir elden yapılmış olacaktır. Salih Tuğ'un da belirttiği gibi o devirde vergiler her iki yoldan da hak sahiplerine ulaştırılmıştır. Mekke devrinde gösterilen hak sahiplerinin

başında "fakirler" gelir ki bunlar ayetlerde "miskin" yahut "mahrum" olarak geçer. Bu kimselerin doyurulması istenilir veya haklarının verilmesi emredilir. O devirde "doyma", her türlü ihtiyaçtan önde gelir ve fakir; "toprakta sürünen" olarak vasıflandırılır. Fakirlerin doyurulması istenen ayetlerde emir sığıması (kipi) kullanılmamış buna karşılık Hakk'ın ödenmesi söz konusu edilen ayetlerin bir kısmında "ati: ver" emri kullanılmıştır. Böylece hak söz konusu olunca emir ortaya çıkmış. Artık mesele bir ikram olarak anlaşılmalı, bir hakkın sahibine verilmesi şeklinde düşünülmalıdır. Diğer bir hak sahibi "dilenen"dir ki (sail) bu da netice itibariyle bir fakirdir. Ayetlerde görüldüğü gibi, sâil, mahrum ile beraber geçmektedir. Bundan da "sâil"in; ihtiyacını ortaya döken, "mahrum"un ise; izzet-i nefsinden dolayı ihtiyacını söyleyemeyen kimse olduğu manası çıkar. Bu tür hak sahipleri araştırma ile ortaya çıkarılmalıdır.

Hak sahiplerinden bir diğeri bakacak kimsesi bulunmayan "yetim"lerdir. Bir önceki mevzuda geçen yetimlerle ilgili ayetlere bakacak olursak, bunları doyurmanın ve sığındıklarında kovmamanın ve her türlü iyi muamelede bulunmanın bir vazife olduğunu görürüz.

Mekke devrinde malî-dinî mükellefiyetlerden yararlandırılacak olanlar arasında "yol oğlu"nu da görmekteyiz. Bu terim; yolcu veya yolda kalan kimse manasına gelir. Muhtemelen bunlar Mekke'nin dışına çıkmak isteyen yahut göç yapmak zorunda kalan fakir Müslümanlardı. Yahut merak saikiyle Hz. Muhammed (s.a.v.)'i görmeye gelip de Müslüman olan misafir mühtedilerdi. Nitekim bu dönemde bir kısım Müslümanların Habeşistan'a göçlerine ve Medine'den gelip Resûlullah'a biat edenlere şahit oluyoruz.

Kölelere gelince, Mekke Müslümanları arasında bunların sayıları hiç de az değildi ve onlar çeşitli işkencelere maruz idiler. Bu gibilerin, efendilerinden satın alınıp azat (fekke) edilmeleri bir zaruret olarak ortaya çıkmıştı.

Diğer bir sınıf ise "akrabalar"dır ki bunlara haklarının ödenmesi emredilmiştir. Çok yakın akrabaların nafaka hakları vardır. Medenî surelerde bunların başında ana-baba zikredilir ve sonra genel olarak akrabalar, ifadesine yer verilir. Nafaka hakları bulunmayan akrabalar diğer fakirler gibi normal vergilerden yararlandırılırlar. Gerek Mekke ve gerekse de Medine devirlerinde, çok yakın akrabalar arasında ve bilhassa Mekke'de bir ailenin fertleri arasında din farkı bulunuyordu. Bu farklılık, Müslümanların, müşrik yakınlarına yardım etmeleri hususunda tereddütlerine yol açtı ve onlar kendilerinden yardım istemeğe gelenlerin önce Müslüman olmalarını istiyorlardı. Müfessir Cessâs (305–370 H) tarafından anlatıldığına göre Resûlullah; müminlerin ancak kendi dindaşlarına yardım edebileceklerini söylemişti. Allah bu mevzuda Bakara suresinin 272. ayetini gönderdi:

«(Habibim) onları (insanları) hidayete erdirmek senin üzerine borç değil. Ancak Allah hidayeti kime dilerse ona verir. İnfak edeceğiniz hayır (mal) kendi faydanızdır. Zaten siz (Ey müminler) Allah'ın rızasını aramaktan başka bir suretle infak da etmezsiniz ya. (Allah yolunda) maldan harcadığınız size fazlasıyla ödenecektir. Siz haksızlığa uğratılmayacaksınız.»

Adı geçen müelliflerin ifadelerine göre, bunun üzerine Hz. Peygamber; diğer din mensuplarına da Müslümanların yardım yapabileceklerini duyurdu. Bu müellifler yukarıda kaydettiğimiz ayetin nüzul sebebi olarak Ensâr'ın Yahudi Kureyza ve Nadir kabilelerinden bazı akrabalarına yardım

etmek istemelerini gösterirler. Bu durumda ayet Medine'de nazil olmuştur. Fahrüddin el-Razî, pek çok nüzul sebepleri arasında birinci sırada Ebu Bekir (r.a.)'in kızı Esma'nın müşrik anne ve ninesinin kendisine yardım için müracaat etmelerini kaydeder. Buna göre de hâdise Mekke'de geçmiş olmaktadır. Yukarıdaki ayet geldikten sonra müminler farz değil ve fakat sadaka kabilinden diğer din mensubu akrabalarına yardımlar yapmışlardır. İslâm'ın yayılış biçimi nazara alınırsa bu çeşit vakaların her iki yerde de geçmiş olacağı hükmüne kolayca varılır.

Medine devrinde vergiler daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmış ve sarf yerleri de yukarıda sayılanlara ilaveten daha da çoğalmış ve kesin şekil almıştır.

Bütçe Denkliği Kaidesi:

Hz. Peygamber ve Hulefa-i Raşidîn'in beytülmalde mal yığmayıp hemen harcadıklarını bilmekteyiz.

Kur'an'da müminleri bütçelerini denk yapmaya çağıran ve hatta bunu emreden ayetler vardır. Bu ayetlerde israf yani gelirden fazla harcamak yasaklandığı gibi, gelirden az harcamak da yasaklanmıştır. İsrâ suresi 29. ayette bu hususta şöyle denilir:

«Elini boynuna bağlı olarak asma (cimri olma), onu büsbütün de açıp saçma (israf etme), sonra kınanmış, pişman bir halde oturup kalırsın.»

Diğer bir ayette ise gerçek müminler anlatılırken şöyle denilir. «Onlar ki harcadıkları vakit ne israf ne de elisikilik yapmazlar; harcamaları ikisi arası ortalama olur»

Her iki ayet gelir-gider denkliğinden söz etmektedir ki bu denklik, hem kişisel ve hem de devlet bütçeleri için vazgeçilmez bir esastır. Bu ayetlerden başka Kur'an'da,

gelirden fazla ve aynı zamanda uygunsuz bir biçimde harcamak manasına gelen israfı ve gelirden az harcamak veya gerekeni harcamamak manasına gelen cimriliği (;buhl) hoş görmeyen yahut tamamen yasaklayan daha pek çok ayet vardır.

Gelirlerin harcanmasında kısıntı yaparak bütçe fazlası meydana getirmek ve bu fazlayı bir sonraki bütçeye aktarmak, görüldüğü gibi Kur'an'da iyi karşılanmamaktadır. Bu bakımdan Hz. Peygamber'den başlamak üzere ondan sonra da devlet başkanlığını üstlenen halifeler çoğunlukla, bir bütçe devresi içindeki gelirleri o devrede harcayarak bütçe fazlası meydana getirmeme siyasetini takip etmişlerdir. Resûlullah zamanında bir yandan toplumun fakir kesimlerini içtimaî (sosyal) güvenliğe kavuşturmak, öbür yandan sık sık vuku bulan harplerin doğurduğu masrafları karşılamak gibi iki acil ihtiyaç sebebiyle gelirler hemen harcanmış ancak bazı ihtiyat ödenekleri ayrılabilmiştir.

Zaman Kaidesi (Bütçe Devresi)

Kur'an-ı Kerim'de yıllık hesaplarla ilgili ayet bulunmaktadır. Bir ayet de şöyle denilir:

«Güneşi ziya(lı), ayı nur(lu) yapan, yılların sayısını ve hesabı bilmeniz için ona (seyir ve hareketlerinde çeşitli) menziller tayin eden O'dur...» (Yunus/5) Bu ayet açık olarak ay senesine temas ettiği halde bir başka ayet güneş senesine temas etmiş görünüyor. Her iki ayette de hesabın bilinmesinden söze edilmektedir. Bu hesaplar, doğrudan zamana bağlı hesaplar olacağı gibi, herhangi bir zaman dilimi içerisinde yapılan işlemlere ait hesaplar da olabilir. İslam'da ibadetler, ay ve güneşin hareketleriyle ortaya çıkan zamanlara göre yapıldığı gibi vergi tahsilleri de gene belli zamanlarda yapılmaktadır, İslâm'da zaman, mükellefliği doğuran ilk şartlardan biridir. Bu

bakımdan normal şartlarda belli bir zaman dilimi sona ermeden kişi vergi ödemeğe mecbur edilemez. Ancak bazı vergi çeşitleri zamana bağlı olmazlar. Meselâ, gümrük vergileri ve çoğunluğun görüşüne göre maden ocağından alınan vergiler böyledir. Senede bir kaç kere mahsul alınan arazi gelirleri de aynı şekildedir. Senede bir değil, her mahsul alındıkça vergilendirilirler.

Muhakkak ki Hz. Peygamber(s.a.v), sene geçmesine tâbi olan mallar için belli bir ayı vergi ayı olarak kabul etmişti:

«Biliniz ki mallarınızın zekâtını ödeyeceğiniz, senede bir ay vardır. O aydan sonra elde edilen mallarda, öteki senenin başı gelmeden zekât yoktur.» Bu hadiste sene başından söz edildiğine göre bu ayın Muharrem olması gerekir. Nitekim bazı kaynaklar, Resûluîlah'ın, Muharrem ayında tahsilât için vergi memurları gönderdiğini, kaydediyorlar. Yusuf el-Kardavî de eserinde aynı yıl ve ayı vermektedir. Makrizî ise hicrî 11. senenin Muharrem ayından bahsetmektedir. Onun anlattığına göre Hz. Peygamber hicrî 10. senede Veda Haccından döndükten bir müddet sonra Muharrem hilâlini görünce halka vergi memurlarını gönderdi. Bu izaha göre vergi memurları hicrî 11. senenin ilk ayı olan Muharrem ayında tahsilâta başlamış olmaktadır. Bizim için önemli olan her iki olayda da Muharrem ayının bulunmasıdır. Hz. Ömer'in hicret takvimini Muharrem ayından başlatmasına bakılırsa Resûluîlah'ın bu ayı sene başı olarak kabul ettiği gerçeği açıkça ortaya çıkar.

Hz. Peygamber'in zekât memurlarını Muharrem ayında göndermesine karşılık o, bazı gayrimüslim zümrelerden cizye vergisini Recep ve Sefer aylarında tahsil ediyordu. Bunlar antlaşmaya bağlı vergilerdi ve alınan malın husule gelişinde de güneşin etkisi yoktu. Nocrân bölgesi Hıristiyan topluluklarıyla

akdedilen anlaşma, vergilerin biri Recep, öteki Sefer ayında yani altı ayda bir olmak üzere senede iki taksit üzerinden 1000'er elbise ödenmesini öngörüyordu. Burada söz konusu olan vergi, dokuma ürünleri teslimi şeklindeydi.

Ezruh halkı da antlaşma gereği her Recep ayında 100 dinar ödemekteydi. Yarıcı olarak çalışan Hayberliler ise Müslümanların ve devletin haklarını hasat zamanında ödüyorlardı. Çünkü mahsullerin oluşması güneş senesine bağlı bulunmaktadır. Muhammed Hamidullah Hz. Peygamber'in vergi tahsil devreleri ile ilgili şunları yazmaktadır:

“Hz. Muhammed (s.a.v.) tabiat şartlarına yani mevsimlere bağlı ürünlerle sanatkârların elinden çıkan imalat ürünlerini ve ticarî kazançları birbirinden gayet açık bir şekilde ayırmış bulunuyordu. Üzerinde ziraat yapılan arazilerde yahut ziraî mahsullerde o, vergi tahsiline esas olmak üzere Şemsî (güneş) takvim sistemini, buna mukabil devletin diğer vergi kaynakları için ise Kamerî (ay) takvimi kullanıyordu.”

Değerlendirme:

İslâm'da devlet bütçesi hukukunun esasları iki ana kaynak olan Kur'ân-ı Kerim'de ve Sünnet-i Nebî'de yerini almış ve bu esaslar ilk defa Hz. Peygamber tarafından tatbikat sahasına konulmuştur. Getirilen hukuk basit bir cemaatin veya kabile hayatı yaşayan bir toplumun değil, her bakımdan tekâmül etmiş toplumlara ve bu toplumların müesseselerine düzen ve istikamet verecek bir mükemmelliktedir. Daha doğrusu, devlet hayatına geçememiş topluluklar bu hukuk sayesinde süratle o çağın en mükemmel devletini ortaya çıkarmış ve devlet hayatı yaşayan, hatta büyük imparatorluklar kuran milletlerin devletleri de bunun çok gerisinde kaldıkları için onun karşısında yıkılıp gitmişlerdir.

Herkesi şaşırtan bir mükemmellikte gelen Kur'an, mükemmel bir toplum hayatına geçişi zarurî kılmıştır. Kur'an, o çağın, insana bakış zihniyetini değiştirmiş ve buna göre de yeni bir hâkimiyet ve devlet düşüncesi getirmiştir. İnsan artık haksız bir üstünlük elde etmiş olan diğer insanların boyunduruğu altına girmeyecek ve yeryüzünde kendilerini, hâkimiyet ve saltanatın tek mümessili görenlerin devletine tebaa olmayacaktır. Hâkimiyet ve üstünlük herkesin tâbi olacağı hukuktur ve bu hukukun kaynağı da kendilerinden başka hiçbir üstün güç tanımayan veya bu hâkimiyetin ilahî bir bağış olarak yalnız kendilerine verildiğini zanneden iktidarların değildir.

Hz. Muhammed (s.a.v.) Kur'an-ı Kerim'de yer alan görüş ve hukuka uygun bir devleti kurmada gecikmedi ve ilk fırsatta bunu gerçekleştirdi. İnsan onun kurduğu devlette, kaynağı ilahî olan hukuktan ve bu arada istişari meclislerde varılan kararlardan başkasına tabi kılınmadı.

Hz. Peygamber'in devleti, onun iktidar sürmesine dayanmıyor ve bu devlette onun kendisi de mevcut hukuka uymada herkesten daha titiz davranıyordu. Devlet bütçesi hukuku da bu yeni insan anlayışı ve yeni hâkimiyet ve devlet görüşü içerisinde şekillendi. Devlet; toplumu ağır baskısı altında ezen bir kuruluş olmaktan çıkarılıp toplumu düzenleyen ve ona hizmet götüren bir kuruluş olarak ortaya çıktığı için Hz. Muhammed (s.a.v.) dünyada ilk defa «halktan vergilerin gene halk için toplanacağı» esasını getirdi. Bu arada; kendisinin aile fertlerinin ve akrabalarının toplanan vergilerde hiçbir hakları bulunmadığını, akrabalarının toplanan vergilerden pay almasının kendilerine tamamıyla haram olduğunu ilan etti. Bu esasa göre, tahsil edilen gelirler, Hz. Peygamberin iktidarına

değil, devletin güvenliğine ve halkın menfaatine uygun yerlere harcandı.

Mali mükellefiyetler, Kur'an'da, çoğunlukla harcama yerleri de gösterilerek ortaya çıktı. Bu harcama yerleri içerisinde sosyal güvenlik için yapılacak tahsisler birinci sırayı alıyordu ki bu da yeni devlet görüşünden kaynaklanıyordu. Toplumda gelirlerin belirlenen hukuk çerçevesi içerisinde, zengini mağdur etmeyecek ve fakiri de aslî ihtiyaçlarından mahrum bırakmayacak adil bir pay esasına göre yaygınlaştırılması isteniyordu. Kuran'da Haşr suresi 7. ayette açıkça; «Tâ ki (bu mallar ve gelirler) içinizden (yalnız) zenginler arasında dolaşan bir devlet olmasın» deniliyordu. Hz. Peygamberin bütçesine işte bu esaslar hâkimdi.

Resûlullah, bir devlet için gerekli bütün müesseselerin temellerini attı ki bunlar arasında bütçe hukukunu tatbikat sahasına koyan mali müesseselerin yeri çok büyüktür. Onun vefatından sonra İslâm devleti çok daha genişleyip yeni yer ve toplumları da içerisine alınca onun temellerini attığı müesseseler de tabii olarak genişledi ve aynı temeller üzerinde ve aynı anlayış içerisinde teşkilatlanıp genişlemesini sürdürdü.

Sonuçta, Hz. Muhammed (s.a.v.), insanın Rabbi ile olan ilişkilerinden tutun da onun devletiyle ve devletin halkı ile olan ilişkilerine kadar her şeyi düzenleyen esasların tümünü getirmiş bulunuyordu. Bütçe hukuku da müesseseleriyle birlikte bu çerçeve içerisinde yerini alıp şekillenmişti. Bedevi bir topluluktan dünyanın en mükemmel insanlarını ve onların oluşturdukları dünyanın en adil devletini oluşturan İslam ve onun peygamberi sistem oluşturmada en büyük örnektir.

PARA

Para birinci derecede likit/nakit, satın alma gücüdür. Para, hem değer ölçüsü, hem saklama aracı, hem mübadele aracı hem de gelecekteki ödemeler için bir ölçüdür.

Bilhassa bugünkü ekonomiler için para çok önemli bir unsur haline gelmiş bulunmaktadır. Bu sebeple geniş ölçüde işbölümüne ve mübadeleye dayanan bu günkü toplumda para ve kredi mekanizmasının çok kısa bir müddet için bile olsa ortadan kalkması, iktisadî sistemleri altüst edecek derecede önemli tepkiler meydana getirir. Çünkü para, hem en küçük kıymetlerde mübadeleye imkân vermekte, hem de iktisadî hesaplarımızda ve düşüncelerimizde ölçü vazifesi görmektedir.

Hükümetler her gün para hakkında karar almakta, alınan bu kararlar yüzünden birçok insan halk zengin veya fakir olmaktadır. Bu kararların gerektirdiği rakamlar o kadar yüksektir ki, herhangi bir istimlâk kanunu ile fertlerin ellerinden mülklerinin alınması keyfiyeti, bu para değerinin düşmesi ile elde edilen neticelere göre önemsiz kalır. Bir yazar, tarihteki eski isyanları kastederek, «İstanbul'da çıkan isyanların kâffesi para meselesindendi», derken konunun ehemmiyetine işaret etmiş oluyordu.

Bilindiği üzere para, aile ekonomisinden bugüne, başka bir deyişle, mübadelenin ortaya çıktığı zamandan serbest piyasa ekonomisi dönemine kadar birçok değişiklikler geçirmiştir. Zamanımızda ise dünyanın her yerinde kâğıt (ve madeni) paralar tedavül etmektedir.

Kâğıt paranın icadı, hükümetler için para basımını kolaylaştırmıştır. Artık kâğıt ve mürekkep masrafından başka hiçbir külfeti olmayan bu usulün bütün devletler tarafından aşırı bir şekilde uygulandığı görülmektedir. Mali bakımdan sıkıntıya düşen her hükümet, Merkez Bankası vasıtası ile para çıkarıp piyasaya sürmekte, ancak çıkarılan bu paralar yoksul kesimden varlıklı kesime varlık transferi demek olan enflasyonlara sebep olmaktadır.

Aslında kâğıt para sisteminde, paranın altına çevrilebilme kabiliyeti (konvertibilitesi) olmalıdır. Günümüzde kâğıt paralar gücünü kanundan ve o devletin ekonomik, siyasi ve askeri varlığından alır. Ülkeler güçsüz olursa paralarının satın alma güçleri de düşer.

Günümüzde para arzını oluşturan enstrümanlar çoğalmış durumdadır. Özellikle ikinci para olarak da isimlendirilen kaydı para, maddi varlığı olmayan, sadece hesapta görülen bir paradır. Bu tür paraların ödemesi çekle olup, çoğunlukla hesaptan hesaba (cep to cep) şeklinde olmaktadır. Genellikle bir nakit çıkışı söz konusu değildir.

Kâğıt para çıkarmak, vergi toplamaktan daha kolay olduğu için bu yola başvurulmaktadır. Hâlbuki enflasyon bir çeşit fasit daireden başka bir şey değildir. Çünkü para basıldıkça pahalılık olur, fiyatlar yükselir; fiyatlar yükseldikçe tekrar para basılır ve böylece bir türlü pahalılığın önü alınmaz. Hâlbuki İslâm iktisadında devlet, hakkı olan vergi ne kadar ise, ancak o kadar vergi alabilir. Bu konuda hadiste «vergi olarak malın iyisini almak mükelleflere zarar verir, kötüsünü almak da hak sahiplerine, fakirlere zarar verir», denilmektedir. Hadislerde «Meks yapan (vergi nispetini yükselten veya düşüren) Cennete giremez», «Meks yapan Cehennemdedir», «vergiyi artırmak, halkın hukukuna zulümdür, vergiyi

düşürmek ise, Beytülmalin (bütçenin) hukukuna zulümdür» diyerek, ekonomik bir açıklama yapmış bulunmaktadır. Dikkat edilecek olursa burada alınması yasak olan vergi, az vergi alınacak yerde çok vergi almaktır. Hâlbuki enflasyonlarda devletin karşılıksız para basması yüzünden, zengin-fakir herkesten, kendisinden hiç vergi alınmayacak olan kimselerden bile vergi alınmaktadır.

Meseleye bir de marjinal fayda (son birim yararı) açısından bakacak olursak, hiç vergi vermemesi gereken fakirin, zengine göre kat kat fazla vergi ödemek mecburiyetinde tutulduğu görülür. Çünkü para değerinin düşmesi ile zengin fakir, miktar olarak aynı vergiyi ödemektedirler. Halbuki fakirin elindeki meselâ 500 (beşyüz) lira ile, zenginin elindeki 5000 (beşbin) lira, son birim yararı (son birimin marjinal yararı) bakımından eşit olabilir. Yani devlet, fakirden 500 lira alırken, zenginden 5000 lira almalıdır. Enflasyonda ise dolaylı vergi alındığından, bu mümkün olmamaktadır. İslâm hukukunda dolaylı vergilerin bulunmamasının sebebini herhalde burada da aramak gerekir.

Bu anlattığımız prensip normal şartlar altında uygulanabilecek bir husustur. Tabii afetler, zelzele, memleket çapında yangın, vatan müdafaası, esirlerin kurtarılması... gibi zaruretler ortaya çıkıp devlet hazinesi bu yükü kaldırmaya güç yetiremezse o zaman devlet, zekatın dışında, ihtiyaç nispeti kadar malî yardım yapmak üzere zenginleri zorunlu tutabilir. Fakat bu konuda hiçbir zaman fakirlerden herhangi bir vergi alınmaz.

Madenî paralarda taşış yapmak enflasyona ne kadar tesir ederse, kâğıt paralarda da karşılıksız para basıp tedavüle sürmek, fiyatların yükselmesine o kadar tesir eder.

Mübadele vasıtası olarak kâğıt para kullanmakta İslâmi bakımdan her hangi bir sakınca yoktur.

Devletin para basması, para basarken asla ticaret ve kâr gayesi gözetmemesi gerekir. Çünkü paralar üzerinden ticaret yapıp gelir sağlamak, insanlara büyük zulüm kapılarından birisini açmak ve onların mallarını haksız yere yemek demektir. Zaten paralar yasaklanıp muameleden kaldırılınca mal haline gelir ve devlet başka para basar. Devlet insanların ellerindeki bu malların (paraların) değerini düşürmekle, onların mallarını ifsat etmiş ve dolayısıyla onlara zulmetmiş olur.

İslam iktisadı istikrarlı ve madeni para sistemini savunur.

PLANLAMA VE KALKINMA

Bir ülkenin milli gelir düzeyindeki artışının sürekliliğine paralel olarak ekonomik, sosyal ve siyasal yapısındaki olumlu değişimlere kalkınma; bu değişimlerin zamanının, şeklinin dozunun ayarlanmasına da planlama diyoruz.

Kalkınmanın hangi kesimce yapılacağı, hangi alanda olacağı, hangi teknolojinin kullanılacağı gibi konular günümüzde de tartışmalıdır. Zaten iktisat politikası, belli amaçlara ulaşabilmek için uygun araçların seçimi ve kullanılmasıdır. İslam İktisadı'nın diğer sistemlerden farkı, diğer sistemlerce makul gibi görünen ancak İslami açıdan mahsurları olan birçok konuda kendine özgü metotlar önermesidir. İslam İktisadı, kalkınma politikasının; hem büyüme ve kalkınmaya, hem tam istihdama, hem fiyat istikrarına, hem ödemeler dengesine, hem de gelirin adil dağılımına hizmet etmesine özen gösterir.

Bugün İslam İktisadı alanında 1400 yıla yayılan önemli birikimler sağlanmıştır.

Her şey insanda başlar, insan için yapılır ve insanda biter. Toplum da bu insanlardan oluşur. Toplumlar dinamiktir ve hep değişirler. Toplum aynı zamanda toplumu oluşturan insanların zaman içinde ortaya koydukları bilgilerin toplamından meydana gelir. Diğer bir ifade ile toplum sıkıştırılmış bir insan topluluğu değildir.

Bugün dünyada yapılmakta olan şey, maddi göstergeleri yan yana veya alt alta koyarak bir ülkenin iktisadi konumunu

tespit etmek ve bu ülkedeki insanları mutlu ya da mutsuz saymaktır. Milli gelirin artması ve eksilmesi, GSMH, dış ticaret hacmi, cari açıklar, para durumu, iç ve dış borcu, enflasyon seviyesi, istikrar durumu gibi göstergeler esas alınarak o topluma mutlu veya mutsuz diye nitelermeler yapılır. Sonuçta yapılan şey, maddi göstergeleri esas alarak o toplumun mutlu ya da mutsuz olduğunu varsaymaktır.

Yapılan işlem doğru mudur? Bu soruya cevap verebilmek için öncelikli soru şudur: “Yukarıdaki göstergelerin müspet olması halinde toplum fertleri çoğunlukla mutlu mudur?”

Toplumda önce mikrodan, insandan başlamak gerekir. Eğer bir toplumun insanları mutlu değilse, o zaman ya söylenen rakamlar eksiktir, ya da yanıltıcıdır. Bu rakamların bize fikir versin diye ifade edildiğini varsayarsak, bu fikrin doğru veya yanlış olduğunu söylemeden önce de şu soruya cevap vermek gerekir: “Bir toplumda hedef nedir? Refah toplumu mu, felah toplumu mu?” Biri yalnız maddidir, diğeri kısmen de manevidir. İnsanlar hayatta mesut ve müreffeh olmak isteyeceklerine göre, ikisi birlikte olabilir mi? Sonuçta kişi yalnız refaha ererek mutluluğa ulaşabilir mi, ya da refaha ermeden de mesut olmak mümkün müdür? Hatta kişi refaha erdiği halde mutlu olmayabilir mi veya fakirlik içindeyken mutlu olabilir mi? İnsanların tek tek hayatı da değişkenlik gösterir zaten. Varlıklı durumdan yoksulluğa düşenler olabileceği gibi, yoksulluktan varlığa kavuşabilenler de olabilir. Allah malı dilediğine verir. Yani iktisadi hayat statik değildir. Öyleyse iktisadi kalkınma denildiği zaman, insan unsurundan başlamak gerekir.

“Kalkınma” kavramını Batı, ideolojik bir unsur olarak “medeniyet” teriminin bir fonksiyonu şeklinde ve fakat gelişme

ile birlikte kullanmaktadır. Yani iktisadi kalkınma ve gelişme, iktisadi yapı ile birlikte sosyal ve kültürel yapının da Batı standartlarına uygunluğunu anlatmak için kullanılmaktadır. Bundan ötürü de Batı ülkeleri iki kategoriye ayırmaktadır: Kalkınmış ülkeler ve kalkınmamış (nezaketen kalkınmakta olan) ülkeler. Kalkınmış ülkenin özellikleri nelerdir Batı'ya göre: Fert başına milli geliri yüksek, dünya ticaretinden aldığı pay yüksek, nüfus artış hızı düşük, eğitim seviyesi yüksek. Buna rağmen birçok kriteri tutmuş olsa dahi Batı için Kuveyt de, Japonya da kalkınmış sayılmaz. Çünkü kendi kültürlerinden değiller. Batı için asıl olan Hıristiyan inancı taşımaktır.

İslam iktisadında, iktisadi faaliyetler gaye değil, yaşamayı ve kulluğu kolaylaştıran araçlardır. İktisadın gayesi, maddi tatmini azamiye çıkarmaktan ziyade, insanın maddi eğilimlere esir olmamasını temindir. Zaten İslam'ın rasyonalite anlayışı da Batılı rasyonalite anlayışından kısmen farklıdır. Ancak İslam dünyası bu anlayışını sonradan kaybederek, çalışmadan tevekkül eden bir anlayışa dönüşecek ve dünya hâkimiyetini kaybedecektir.

Müslüman yarın kendisine “milli geliri artırmak için ne yaptın” diye sorulmayacağını ama “kalb-i selim” isteneceğini bilir. Bu nedenle çalışmayı zorunlu görür, ancak ebedi hayatı da hiçbir zaman aklıdan çıkarmaz...

Başa dönersek; bir ülkenin milli geliri, GSMH'sı ve dış ticaret hacmi artarken o ülkenin insanların hepsinin geliri artmış mıdır? Elde edilen GSMH'nın toplum içindeki dağılımı adil olarak yapılamamışsa, fakirler yine fakir kalacaktır. Toplumun çok küçük bir kesiminin geliri artmışsa, buna karşılık gelirin bölüşümü adil olarak sağlanamamışsa toplumun mutlu olma şansı çok düşüktür. İktisadi kalkınmanın hedefi insanın refahı ve mutluluğu olduğu halde, bu, tek başına

iktisadi kalkınma ile gerçekleşmiyorsa yapılan çalışma insan merkezli değil demektir. Öyle ise kalkınma planlarını yaparken, adil bölüşüme ilişkin planlamanın da çok dikkatli yapılması gerekmektedir.

Planlama, belirli bir ekonomi politikası için tasarılar hazırlamaktır. Biraz daha detaylandırırsak, planlama; hedeflenen kalkınmayı gerçekleştirebilmek için belli bir zaman diliminde (bir yıl, üç yıl, beş yıl vs.) yapılması gereken faaliyetlerin sistematik bir biçimde hazırlanması demektir.

Planlama belli amaçların gerçekleştirilmesi için yapılır. Planlamadan maksat, ülke sınırları içerisinde izafi olmayan, genel kaideler içerisinde tanımlanan yoksulluk ve fakirliği giderici düzenlemeler yapmaktır. Sektörel temelde gelişmeyi, bölgesel bazda, bölgeler arası gelir farklarını azaltıcı doğrultuda ve ülke genelinde kalkınmayı sağlayıcı bir biçimde hazırlık yapmak şarttır. Tabi bu planlamayı yaparken Kur'an ve sünnetin yasak sınırlarına riayet edilmesi gerektiğini devamlı akılda tutmak zorunludur.

İslam iktisadında temel kaidelerden biri de; “gereksiz tüketim ekonomik kalkınmayı geciktirir” düşüncesidir.

Bir diğer kaide finansman temini için dolaylı vergilere ağırlık verilmez. Çünkü dolaylı vergiler uygulamasında vergi yükünü genelde alt gelir gruplarının çektiğini unutmamak gerekir. Bununla birlikte günümüzde mali sistemler daha çok dolaylı vergilere dayanmaktadır.

Mevzular birbirini açıyor ve namütenahi mesele var tabi. Ama işe insandan başlamak, ikinci kademedede aileyi ele almak, üçüncü kademedede de işletmeyi ele almak lazım. Mademki toplumun temeli insandır, onu güzel eğiteceğiz. Onun için eğer iyi insan yetiştirebiliyorsak o, faydalı insan

demektir. İyi insan değilse, o zaten Müslüman değildir. Hedef iyi insan yetiştirmektir. İyi insanın ölçüsü, örneği nedir?

İyi insan belli: Elinden ve dilinden diğer insanların emin olduğu, topluma faydalı insandır. Onu örnek al, prototip olarak koy önüne, yaklaşılabildiğin kadar yaklaş. Güzel insan örnek alınarak ailelerde güzel insan yetiştirilirse, o güzel insanlar güzel işletmeler kurarlar. Güzel işletmelerde güzel mallar üretilir, güzel hizmetler yapılır. Toplum bundan istifade eder. O vakit o milletin ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmuş olan organizasyonlar da güzel olur, güzel insanlarca yönetilir. Toplum refah ve mutluluğa erer. Hedef bu değil miydi? Bu refah ve mutluluk toplumun tamamına yaygınlaştırılabilirse buradan felah giden bir yol da bulunabilir.

Elbet iktisadi parametrelerin öbürlerini inkâr etmemek gerekir. Tabi hepsi ayrı ayrı parametrelerdir, hepsi lazım. Ama esas mesele insandır. Hedefimiz insanın mutluluk ve refahı ise sadece iktisadi kalkınmanın makro göstergeleri, maddi kalkınmanın dahi tamamını göstermez. Manevi kısmını hiç göstermediği, mutluluk kısmını dikkate almadığı için de eksik ve yanlış olur. Hedef insan merkezli bir kalkınma olmalıdır. Unutulmasın ki dünyadaki her gelişim insan içindir.

BANKACILIK

İslam, M.622 yılından sonra “devlet” olma vasfını kazanmaya başlar. Şöyle ya da böyle bu vasıf 1920 yılına kadar devam eder. Bu 1300 yıllık süre içerisinde Müslümanlar arasında açıkça faiz olgusuna rastlanmaz. Özellikle Batı’nın 19. yüzyıldan itibaren, Osmanlı Devleti üzerine yaptığı baskılar sonucu, kendilerine Jöntürk/İttihat Terakki üyesi denilen birtakım insanların da 1909 yılından sonra idarede söz sahibi olmalarıyla, kendi ikballeri uğruna, “İslam dışı” birtakım uygulamalarına rastlamaktayız. Faiz olgusu da bunlardan biriydi. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Mithat Paşa’nın özel gayretleriyle faizli bankacılığa adım atıldı. Bu girişim Müslümanlardan çok tepki görmesine rağmen, Osmanlı Devleti’nde bulunan gayrimüslimlerin de gayretleri ile faizli bankacılık uygulamalarına başlandı. Her ne kadar ilk uygulamaları “hileişeriye” şeklinde oldu ise de sonraları bu durum aleniyet kazandı. İslam uleması da bir bankanın işlevlerine sahip “faizsiz bankacılık” için özel bir çalışma yapmadı. Sadece “haramdır” diyerek Müslümanları bu müesseselerden uzak tutmaya çalıştı hepsi o kadar. Faizsiz banka kavramı 1940’lı yıllarda Pakistan’da Batıya karşı, alternatif bir düşünce manasında ancak özgün bir sistem olarak konuşulmaya başlandı.

Sanayileşme ile birlikte ulusal ve uluslararası ticaretin Müslümanlar arasında da hızla ve Batıya doğru gelişmeye ve yerleşmeye başlamasıyla “Faizsiz Banka” fikri şiddetle konuşulmaya ve devlet içerisinde bir kurum olmaya başladı.

Faizsiz bankacılığın ilk örneği 1960'lı yılların ortalarında (1963–1966 yıllarında) Mısır'da başlamış, daha sonra kurulacak olanlarına örnek ve öncü olmuştur. 1974 yılında, günümüzde hepsi de “İslam Konferansı”na üye kırk devletin iştiraki ile “İslam Kalkınma Bankası” kurulmuştur. 1970'in ikinci yarısından sonra peş peşe olmak üzere birçok ülkede faizsiz bankalar kurulmaya başlamıştır. Türkiye’de 2010 yılı itibarıyla toplam mevduatın beşte birine sahip olan çok sayıda “Finans Kuruluşu” aslında, Batı tipi faizli bankaların yaptığı bütün işlevleri yapan “Faizsiz Banka”dan başka bir şey değildir. Adları da “Katılım Bankası”dır. Sektörün her geçen gün daha büyümesi halkın teveccühüne mazhar olduğunu gösteriyor.

“Haram yiyenin, içenin ve giyinenin ibadeti fayda vermez” hadisi birçok Müslüman’ı bu finans kuruluşlarına yönlendirmiştir. Aslında bu hadisle ifade edilen helal kazancın ve helal paranın kişinin ibadetleri açısından önemi şiddetle vurgulanmaktadır.

Günümüzde “Modern düşünceli insanlar, yatırıma başlarken yatırım ve işletme sermayesi paralarının bir kısmını kredi olarak faizli bankalardan alıyorlar. Müslüman insanlar bu sıkıntılarını aşmak için 1980’li yıllara kadar beklediler. Şimdi durum artık farklı bir çizgiye gelmiş ve Müslümanlar da yatırım için faizsiz sermaye bulma imkânına kavuşmuş durumdadırlar. Tabii bu durumu durdurmak isteyen insanlar zaman zaman çok büyük dedikodular ve ayak oyunları yapsalar da artık bu kuruluşlar-bankalar ivme kazanarak ilerlemeye devam etmektedirler. Günümüz Türkiye’inde her geçen gün biraz daha büyüyen Anadolu kalkınmasının temelinde büyük oranda direkt veya indirekt bu kuruluşlar vardır.

Adına ister “finans kuruluşu” diyelim, ister “faizsiz banka”, isterseniz resmi adıyla “katılım bankaları” diyelim, bu kuruluşlar, Batı tipi bankaların verdiği bütün hizmetleri vermekle birlikte, modern bankalardan ayrılan birtakım prensipleri ve esasları vardır. Bu esasları şöyle sıralayabiliriz:

1-Bu kuruluşlar İslami prensiplere bağlıdırlar ve işleyişlerini bu prensiplere göre yürütürler.

2-Bu kuruluşlar için para bir “meta” değil, bir değer ölçüsü ve mübadele aracıdır.

3- İşleyişlerinde faiz değil, “kar-zarar ortaklığı” esastır.

4- Bu kuruluşlardaki hesap sahipleri kara ve zarara ortaklırlar.

5- Bu kuruluşlar için iktisadi kalkınma kadar, sosyal kalkınma da önemlidir.

Finans kuruluşlarına yatırılan hesapların hem kar, hem de zarar etme ihtimalleri mevcut olmakla birlikte, yatırım fonlarının tamamı tek havuzda toplandığı için zarar ihtimalleri kaybolmaktadır. Çünkü yatırım projelerinden biri zarar etse bile, diğer projelerin karı aynı havuzda toplandığından zarar ihtimali ortadan kalkmaktadır.

Esasen finans kuruluşları, mudilerine karşı borçlu veya alacaklı değil, birer iş ortağı pozisyonundadırlar. Bu durum modern bankalarda görülmez.

Finans kuruluşları için asıl olan para satarak faiz elde etmek değil, riske girerek kar elde etme yoludur. Keza finans kuruluşları için yatırım sahaları ancak helal dairesi içinde kalan yatırım alanlarıdır. Yani kullanılması, üretilmesi, tüketilmesi helal olmayan malların üretiminde de, işletilmesinde de bu kuruluşlar fon kullandırmazlar.

Türkiye ilk defa 1984 yılında “Özel Finans Kurumu” (ÖFK) ile tanıştı. Albaraka Türk ve Faisal Finans 1985 yılında

kuruldu. (Faisal Finans daha sonra Türk ortaklar tarafından satın alınarak adı Family Finans oldu.) 1989 yılında Kuveyt Türk, 1991 yılında Anadolu Finans, 1995'de İhlâs Finans, 1996'da Asya Finans (Bankasya) kuruldu.

Bu bankalar esas itibariyle “Murabaha” esasına göre çalışan kurumlardır. Murabaha işleminde “gerçek” bir mal veya hakkın satıcısından peşin bedelle alınıp müşteriye (işletmeci ya da yatırımcıya) taksitli fiyatla satılmasıdır. Böylesi bir ticarete faiz söz konusu olmayıp, ortaya çıkan satışta söz konusu olan şey vade farkı olup, vade farkı ise faiz değildir. İnsanları yanılgıya düşüren şey; faizli bir kurumun istediği faiz toplamı ile katılım bankalarının talep ettiği vade farkının birbirlerine yakın olmasıdır. Şunu unutmamalıyız ki vade farkını da faiz oranını da belirleyen piyasadır ve fark miktarda değil yapılan işlemin şeklindedir. Bu şekil iyi anlaşılabilirse fark da anlaşılacaktır.

Tasarruf sahipleri paralarını yatırım hesabına yatırır. Finans kuruluşu bu birikimleri belirli işlerde ve belirli şartlarda kullanır. Elde edilen kar, mudilerle Finans kuruluşu arasında bölüşülür. Bu bölüşüm genellikle yüzde 80–20 veya 70–30 oranında olur. Bu oranlar genellikle Merkez Bankalarının kararlarına göre değişmektedir.

Finans kuruluşlarının işleyiş şeması şöyle gösterilebilir:

Mudi	Finans Kuruluşu	Ticari işletme	Kar Dağıtımı
Mudi	Katılım Bankası	Kredi, Yatırım	%70–80 Mudi %20–30 Finans Kuruluşu

Tasarruf sahibi mudiler finans kuruluşlarına gelerek paralarını “Yatırım Hesabı”na yatırırlar. Biriken hesaplardaki paraların kullanılması için finans kuruluşunun önünde birkaç seçenek vardır:

- Kar ve zarara katılma yoluyla fon kullandırma
- Üretim desteği sağlama yoluyla fon kullandırma
- Kira akdi (leasing) yoluyla fon kullandırma
- Kiralama-satın alma yoluyla fon kullandırma

Finans kuruluşu bu yöntemlerden bir ya da birkaçı yoluyla ticaret yaparak kar elde etmeye çalışır. Elde ettiği karın % 20-30’unu finans kuruluşunun kendisi alır, % 80-70’ini de mudiler arasında hisseleri oranında paylaşır. Karın paylaşılmasında en belirleyici faktörlerin başında da “MB” (Merkez Bankası) politikaları gelmektedir.

Bu yöntemlerden kar ve zarara katılma yoluyla fon kullandırılması en az kullanılanıdır. Çünkü bu yöntemin süresi genellikle çok uzundur. Süre uzadıkça kar oranının düşeceği bilinmektedir. Ancak uzun vadeli hesaplar sanayinin finansmanında kullanılmak üzere açılan özel hesaplardır.

Önemli bir nokta da katılım bankalarınca kullanılan “murabaha” sistemi bir leasing sistemi değildir.

Finans kuruluşları modern bankaların yaptığı bütün hizmetleri yapmaktadırlar:

- Paraların muhafazası
- Havale ve transfer işlemleri
- Ticari amaçla mülk alıp satma
- Çek ve senet tahsili ve ödemesi
- Kredi ve teminat mektubu vermek
- Kuruluşlara ait çek ve senetlerin tahsili ve ödemesi
- Kambiyo işlemleri
- Kasa kiraya vermek

—Kıymetli evrak muhafazası gibi birçok işlem bu kuruluşlarda da yapılmaktadır.

İslami finans sadece faizsizlik prensibine dayalı bir sistem değil, aynı zamanda ayrılmaz olarak İslami dünya görüşü üzerine kurulu bir sistemdir. İslam'ın adalet ve hakkaniyet prensiplerine uygun, piyasa davranışlarını netice verdirecek normlarına dayandırır. Varsayımlarını İslam'ın insan fıtratıyla ilgili anlayışından alır. İnsan yaratılışının hem iyiliğe hem de kötülüğe istidatlı olduğunu kabul eder. Serbest piyasa sistemine karşı olmamakla beraber, piyasa çılgınlıklarını önleyecek etik değerler ve yasal kısıtlamaları öngörür. İnsan fıtratındaki nefis ve egoyu kontrol etmeye çalışır. Riske girmeden para kazanmaya müsaade etmez.

Finansal işlemlerin reel ekonomiyle bağlantılı olmasını şart koşar. Riskin paylaşılmasını esas alır. Kişisel kredilerle bireylerin üretmeden tüketmelerine imkân vermez. Sözelimi 2008 dünya finansal krizi, aslında finansla beraber bir “etik kriz”idir. Krizleri aşmak için finansal destek yetmez, ahlaki desteğe de ihtiyaç vardır. Piyasalarda, etik ve yasal düzenlemeler arasında yeniden esaslı bir denge kurar.

Nasıl 1929 dünya ekonomik krizi, serbest piyasanın yeterli olmadığını gösterdi ise, 2008 dünya finansal krizi de piyasanın etkin işleyişi için etik değerlerin zorunlu olduğunu göstermiştir. İslami finansın bu krizdeki başarısı dayandığı etik değerlerden ve paradigma (değerler dizisi) farkından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, İslami finansın geleceği, kar dürtüsüne değil, etik değerler ve İslami paradigmaya öncelik vermesine bağlıdır. Yani hem İslami düşünce sistemini iyi bilen, hem de modern finans sisteminden anlayanların gayreti gereklidir.

2008 dünya finansal krizinde liberalizmin önemli “görünmeyen el”i kendisinden beklenen işlevi yerine getiremedi. Aksine yasal sınırlar içinde kalarak, piyasa oyunlarıyla başkasından çalan “hırsız el”e dönüştü. Üretmeden tüketmenin yollarını aradı. Kaynakları etkin kullanmak yerine, haris çapulcuların aracı oldu. Gayrimenkullerin değerini iki-üç kat göstererek insanları dolandırdı. Tıpkı bu ülkede bir zamanlar (sözgelimi 28 Şubat 1998–2001 uygulamalarında olduğu gibi) ipotek verilen gayrimenkullerin değerlerinin yetkililerce verilen emirlerle beş-on kat fazla gösterilerek devlet hazinesinin soyulması gibi.

Faiz Yasağının Amacı

Faiz yasağı, İslâm iktisadının hem ana öğelerinden birisi, hem de makul bir gereğidir. İslâm, servetin atıl bırakılmamasını, üretim ve yatırım dışında tutulmamasını isteyerek faiz ortamının doğuşunu engelleyici bazı tedbirler almıştır. İslâm'da temel üretim faktörü olarak "emek" kabul edilip, sermayenin risk ve zarara katlanmadan tek başına kazanç aracı olması önlenmiştir. Çünkü bu, sermaye ve servetin giderek belli bir zümrenin elinde toplanmasına, neticede insanların sınıflaşmasına, büyük bir kesimin mağduriyetine sebep olmaktadır. İslâm'ın yerleştirmeye çalıştığı ahlâkî anlayış, yardımlaşma ve sosyal dayanışma ilkesi, zekât ve infak emri, emek ve sermayenin birlikte üretime ve yatırıma yönelmesi, kâr ve zararı birlikte göğüslemesi prensibi ve benzeri düzenlemeler, bir bütünün birbirini tamamlayan parçalarıdır. İslâm, nimetleri ve külfetleri topluma dengeli biçimde ve ayrıca toplumun tabanına yaymayı hedefler.

Batı toplumunda ise, sermayenin belli ellerde toplanması istenmektedir. Bu amaçla sermayenin belli merkezlerden daha organize bir şekilde belli ellere üretim ve yatırım için aktarımı yapılmaktadır. Buna karşılık, çokça çalışan ama varlıksız bir zümre oluşmasına çalışılmaktadır. Buna göre faiz Batı'nın iktisadî hayatının ve anlayışının en vazgeçilmez unsurlarından birini oluşturmaktadır. Batı tipi hayat ve düşünce tarzına hızla adapte olan Müslüman toplumlarda da faizin iktisadî hayatın temel unsuru ve sermayenin en tabii hakkı olarak görülmeye başlanması aynı sebeplerdir.

Kur'an faiz ile zekât ve infakın karşılaştırmasını yaparak zekât ve infakın değerli ve kalıcı, faizin ise değersiz ve bereketsiz olduğunu bildirmektedir (Bakara 2/276; Rum 30/39). Gerçekten de zekât ve infak sosyal adaleti ve refahı arttırıcı olduğundan değerli ve bereketlidir. Faiz ise gelir akışını belli ellerde toplayıp sosyal refahı önlemektedir. Dolayısıyla geniş bir kesimin tüketim eğilimini ve imkânını azaltıp, bazen sosyal patlamalara sebep olacağından neticede bereketsiz bir yoldur. Öte yandan, zekât ve infakın Allah katında ecir ve mükâfat ile faizin ise ceza ve günah ile karşılanması bir Müslüman için kuşkusuz daha da önemli bir farklılıktır.

Kur'an'ın, faizle ticaret arasındaki ilişkiye değinerek ticaretin helâl, faizin haram olduğunu bildirmesi de dikkat çekicidir. Çünkü ticaret üretken olup toplumda emeğe ve sermayeye dengeli bir pay verir, paranın akışını hızlandırır, belli istihdam imkânları ortaya çıkarır. Faiz ise üretken değil tek taraflı çıkar sağlayan bir sömürüdür. Eşit ve iki taraflı risk taşıyan ticaret ile eşit olmayan ve tek taraflı risk taşıyan faiz arasında önemli bir mahiyet farkı vardır. Faizle ticaretin aynı

olmadığını vurgulayan bir üslûp kullanırken, Kuran'ın bu noktaya dikkat çekmeyi amaçladığı söylenebilir.

İslâm, sermayenin üretim ve kârdan sabit bir pay alarak bütün risk ve sorumluluğu emeğe yüklemesine karşı çıkmış, sermayenin payını değişken bir oran/miktar üzerine oturtturarak emek-sermaye arasında makul bir denge kurmuştur.

İslam'da riske ve teşebbüse katılmayan sermayenin gelir elde etme hakkı yoktur. Riske ve teşebbüse katılmadan elde edilen gelir 'faiz'dir.

İktisadi faaliyetten maksat, ferdin tabii ihtiyaçlarını karşılayarak huzur içerisinde düşünmesini, inanmasını ve inancını yaşamasını temin etmektir.

Finans kuruluşlarında orijinal isimleriyle şu işlemler yapılmaktadır:

Mudarebe

Muşareke

Murabaha

Muzaraa(ziraatta)

Musakat (bahçecilikte)

İktina

İcara

Mudaraba: Bir tarafın emek, tecrübe ve bilgisini, diğer tarafın ise sadece sermaye koyarak yürüttükleri bir ortaklık türüdür. Ortaklığın sevk ve idaresini tecrübe ve emek sahibi yapar. Ancak sermayeyi koyan ortak da denetleme yetkisine sahiptir. Yapılan faaliyet sonucunda kar da, zarar da olabilir. Zarar ederse emeğini koyanın emeği, para koyanın da meydana gelen zarar miktarı parası boşa gider. Şayet kar edilirse kar oranları kuruluşteki anlaşma uyarınca yapılır. Bu oranlar %50–50 olabileceği gibi %40–60 ya da daha değişik oranlarda olabilir. Bu tamamen anlaşmaya bağlıdır.

Sermayeyi şayet finansal kuruluş sağlıyorsa, kuruluşun elde ettiği karın genelde kar dağıtımını hesap sahiplerine %80, finans kuruluşuna %20 olmaktadır. Değişkenlik gösterebilir.

Mudarebe, finans kuruluşlarınca çok tatbik edilen bir ortaklık şekli değildir.

Dr. Osman Şekerci bu ortaklık türüne “emek-sermaye şirketi” adını vermektedir. Bu işletme şekli İslam'dan önce de vardı. İslam'dan önce Hz. Peygamberin Hz. Hatice'nin parası ile ticaret yaptığı ve karın bölüştüğü bilinmektedir.

Müşaraka: Bir işletme kurulurken veya bir işletmeye ortak olunurken, iki tarafın da hem emek, hem de sermaye koyarak yürütülen ortaklık türüdür. Bir taraf yönetime katılmak istemezse diğer tarafın emeği için belli bir oranda gelir payı verir. Kar ve zarara katılımda serbesti tanınmamıştır. Taraflar koydukları sermaye oranında kar ve zarara katılırlar.

Tarafların koydukları sermaye miktarı farklı olursa, bu ortaklığa “inan şirketi” adı verilmektedir.

Türkçede “kar ve zarara katılma” tabiri bu ortaklık türlerinin hepsi için de kullanılmaktadır.

Murabaha: Sermaye sahibinin bir malı satın alarak, belli bir kar payı ekleyip müşterisine vadeli olarak satması demektir. Müşteri talep ettiği mal için finans kuruluşundan nakit alamaz, ancak üzerinde anlaşmışları kar üzerinden malı vadeli olarak alır. Burada asıl olan malın ya finans kuruluşunda mevcut olması veya malı temlik ettikten sonra satmasıdır. Veresiye satışta ortaya çıkan vade farkı için faiz denilemeyeceği ise ulema arasında aşağı yukarı bir ittifak konusudur. Bu tür bir işlem “kredili alış finansman tekniği” olarak işlemektedir. Bu tür satışlara “karına satış” denmektedir ve karına satış İslam Hukukunda normal bir satış çeşididir.

Murabaha bir ortaklık değil, bir satış çeşididir.

Murabaha sistemi çok dikkat isteyen bir işlemdir. Dikkat edilmezse yasak sınırına girebilir. Mevcut finans kurumlarının işleyişi yüzde 90–95 bu yolla olmaktadır.

Faizli bankalarla finans kuruluşlarının kar oranlarının birbirine çok yakın olması kimseyi aldatmamalıdır. Unutulmamalıdır ki kar payını da faizi de piyasalar belirler. Buradaki temel fark getiri oranlarında değil, yapılan işlemin şeklinde yani yöntemindedir. Sistemin toplumda kabul görmesi mevduat bankalarını da yavaş yavaş aynı yöntemle doğru çekmektedir.

Müzaraa: Özellikle tarımsal alanlarda kurulan bir ortaklık türüdür. Bir taraf sermaye olarak arazisini koyarken, diğer taraf da emeğini kor. Kar anlaşmaya göre bölüşülür. Yani toprak ekilecek ve elde edilen hâsılat bölüşülecektir.

Ülkemizde uygulanmakta olan “yarıcılık” sistemi bu ortaklık kurallarına göre işlemektedir.

Mecellenin 1431. maddesi bu şirket türünü düzenler.

Ayrıca bu işletmelerde kullanılacak alet- edevat ile ekipmanların temininde murabaha sistemi uygulanmaktadır.

Musakaat: Genellikle bu tür ortaklıklar meyvelikler için kurulur. Bir taraf arazisini, diğer taraf da iş gücünü kor. Yapılan tarımsal faaliyetten sağlanan kar, önceden belirlenmiş oran ve şekilde bölüşülür.

Mecellenin 1441. maddesi müsakaat şirketini tarif eder.

Ağacı olup da onun bakım ve değerlendirmesini yapamayan kimselerin, bu işten anlayan kimse/kimselerle yaptıkları bir ortaklık türü olup ülkemizde çokça uygulanmaktadır. İşletme için gerekli her türlü ekipmanların ve bakım için gerekli olan zirai ilaçlar da yine murabaha usulüyle temin edilir.

İcara: Bir mülkün veya bir makine veya teçhizatın kiraya verilmesidir. Bu ortaklığı finans kuruluşları yaparken, bir işletmecinin istediği makine veya teçhizatı ya da gayr-ı menkulü satın alır ve işletmeciye anlaştıkları oran üzerinden kiraya verir. Kira sonunda ilgili ekipmanlar işletmeye satılabilir.

İktina: Burada icardan farklı olarak müşteri makine veya teçhizatın ya da gayrimenkulün taksitlerini de öder. İşlem sonuçlanınca da makine veya teçhizat veya gayrimenkul işletmecinin olur.

Yatırımcılık banka kanalıyla yapılacağı zaman, ortaklığın kar gelirlerine dayalı olarak kurulması esastır.

Mevduat bankaları mudarebe prensiplerine göre kurulabilir.

Faizsiz kredi meşrudur. Bankanın masraflarını kredi kullananlar karşılarlar.

Son dönemde başta katılım bankalarımız olmak üzere Türk şirketlerinin uluslararası piyasalardan “Murabaha Sendikasyonu” şeklinde toplamı milyar doları aşan kaynaklar sağladığını görüyoruz. Ülkemize sağlanan bu kaynakları memnuniyet ile karşılamakla birlikte, “Murabaha Sendikasyonu” ile mevduat bankalarımızın yaptığı normal sendikasyon arasındaki farklar konusunda aydınlatıcı bir bilgiyi bir katılım bankamızın açıklamasından okuyalım.

MURABAHA SENDİKASYONU VE KATILIM BANKALARI

Sendikasyon kredisi bir borçlanma şeklidir. Genellikle uluslararası güvenilir bankalar tarafından verilir. Belirli prosedürleri vardır ve kredi, aracı bir banka tarafından ayarlanır.

Katılım bankalarının aldıkları sendikasyon kredileri, bankanın kuruluş prensipleriyle bağdaşmakta mıdır?

Katılım bankalarının yurtdışından aldıkları sendikasyon kredisi İslam hukukçuları tarafından tartışılan “teverruk satışı” yöntemlerine dayanır. Aşağıda özetle bu yöntemler anlatılmaya çalışılacaktır.

İnsanoğlu sosyal bir varlık olduğu ve hayatını idâme ettirmek için muhtaç olduğu şeyleri bütünüyle kendisi üretilmediği için mutlaka ticârî faaliyetlerde bulunmak (alıcı ya da satıcı olmak) durumundadır. Bu da doğal olarak zaman zaman finansman sıkıntısı çekmesine sebep olmaktadır. Bu problemi aşmak için tarih boyunca faizli ve faizsiz enstrümanlar kullanılmıştır. Batı toplumlarında faizli borç alımı yoluyla doğrudan nakit temin edilirken, kimi toplumlarda ise gereksinim duyulan mallara ulaşmak için faizsiz metodlar (karz-ı hasen, ortaklık, taksitli satım vs.) tercih edilmiştir. Ayrıca nakit temini konusunda faizsiz usuller bulma noktasında çeşitli fikirler üretilmiş ve selem, bey’ bi’l-vefâ, bey’ bi’l-istiğlâl, bey’u’l-iyne, bey’u’t-teverruk gibi birtakım alım satımlarla bu problemin aşılabileceği tartışılmıştır.

Bir şahsa taksitle satılan malın, aynı şahıstan daha az bedelle peşin satın alınmasına bey’u’l-iyne iyne satışı denilir.

Yani 12 ay vadeyle 42.000 TL'ye alınan bir arabanın peşin 40.000 TL'ye “mal sahibine geri satılmasına” iyne satışı adı verilmektedir. İyne satışı İslam hukukçularının büyük bölümü tarafından onaylanmamıştır.

Nakit bulmak amacıyla bir şahıstan vadeli olarak alınan malı bir başka şahsa peşin satmaya ise “teverruk satışı” denilir. Bu yöntem İslam hukukçularının geneli tarafından mekruh görülse de özellikle Hanbelîlerin çoğunluğuna göre meşrudur.

Teverruk satışının câiz olduğunu söyleyenler alım satım akidlerinin mala ulaşmak ya da malın karşılığına ulaşmak için yapıldığını; her iki amacın da dinen geçerli (meşrû) kabul edildiğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca insanların finansman açığı yaşamaları doğaldır ve her zaman faizsiz borç verecek kimse bulunamamaktadır. O halde nakit sıkıntısı yaşayan bir kimsenin piyasadan taksitle aldığı bir malı yine piyasada peşin satması doğal karşılanmalıdır.

Bugün itibariyle pek çok bilim adamı ve heyeti teverruk satışını onaylamaktadır. Bununla birlikte geçmişte onay verilen teverruk satışının, sistemli olarak kurulmuş bir yapısı olmadığı için uygun olduğunu, buna karşılık günümüzde bu satışın sistemi kurularak gerçekleştirildiği için iyne satışına benzediğini ve dolayısıyla uygun olmadığını söyleyenler de bulunmaktadır.

Teverruk satışına dayandığını söylediğimiz sendikasyon kredileri şöyle alınmaktadır:

1. A bankası, B konsorsiyumundan taksitle mal almak istediğini belirtir. B konsorsiyumu malı temin eder ve A bankasına taksitle satar. Böylece A bankası, B konsorsiyumuna taksitle borçlanmış olur. Daha sonra A bankası malı peşin bedelle satması için B konsorsiyumuna vekalet verir. (Bazı İslam bankaları'nın danışma kurulları bu vekaletin

verilmemesi, malı almış olan A bankasının bizzat kendisinin bu malı satması gerektiğini söyler.) B konsorsiyumu malı satar ve parasını A bankasına gönderir veya A bankası bu malı bizzat satarak nakit elde eder.

2. B konsorsiyumu kendisi adına mal alımı yapması için A bankasına vekalet verir. A bankası bu vekaletle dayanarak B konsorsiyumu adına mal alır. Malın bedelini B konsorsiyumu öder. A bankası bu malı taksitle B konsorsiyumundan alır. A bankası malı peşin satar ve nakit elde etmiş olur.

İslami kaynaklardan çıkarılan hükümler bu kuruluşların işleyişlerine, tüzük ve nizamnamelerine dayanak teşkil ederler. Bu kuruluşların ilgili kurulları, ortaya çıkacak yeni durumları İslami kaynaklara müracaat ederek çözerler. Zaten bu kuruluşların başarı şansları da bu kurallara uyup uymamalarına bağlıdır. Faiz kokusunu alan Müslümanların bu bankalardan uzak duracakları unutulmamalıdır.

Yapılan işlemlerimizi niyet noktasında da İslam'ı anarak yapabilirsek, âdeti ibadete çevirmiş oluruz.

Faizin aleyhinde konuşan insanın cebinde klasik banka cüzdanı olmamalıdır.

Müslüman'ın dünya çapında şirket kuramayacağını iddia edenler, Allah'a ve İslam'a iftira ediyorlar.

İŞÇİ-İŞVEREN İLİŞKİSİ

İşçi-işveren münasebetleri daha önceleri de önemli olmakla birlikte sanayileşme hareketlerinden sonra, özellikle de Batıda emek sömürsünün ardından önem kazanmıştır.

İşçiişveren münasebetleri sanayi toplumlarında bir tarafta işçilerin diğer tarafta işverenlerin olduğu şeklindeki bir yapı ortaya çıkınca, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar önemli ve problemlili bir konu karşımıza çıkmaktadır. Sanayi toplumlarının bir temel özelliği de çalışanlarının tek gelir kaynağının ücret olmasıdır. Diğer bir ifade ile sanayi toplumlarında işverenin hedefi karı maksimize etmek, işçinin hedefi de en yüksek ücreti almaktır. Gerçi emeğin iktisadi bir girdi oluşu ilk insandan itibaren başlar ama değişime konu oluşu ciddi manada sanayi inkılâbından sonradır. İktisadi bir girdi olmasına rağmen çalışanların emeklerinin karşılığını tam olarak alamamalarının sonucu, işçi-işveren ilişkileri bir problem olarak karşımızdadır.

İşçi emeğini kiraya veren kimse demektir. İşveren de bu emeği kararlaştırılan ücret karşılığında kiralayan kimsedir.

Günübirlik işler için herhangi bir sözleşme yapılmayıp o yörede uygulanmakta olan örf'e göre ücret ödenir, Devamlı işler için ise taraflar arasında sözleşme (iş akdi) imzalanır.

“İnsan ancak çalıştığıının karşılığını alır. (Necm/39)

“Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. (Hadis)

Muhammed b. Sevr anlatıyor: “Mescid'de otururken Süfyan-ı Sevri bize uğradı. Sizi böyle oturtan nedir diye sordu.

Biz de ne yapalım ki deyince, “Allah’ın lütfunu arayın, Müslümanlara yük olmayın” diye bize ikazda bulundu.”

Selef-i Salihinin eşleri, nafaka temini için sabah evden çıkan beylerine: “Rızkımızı kazanırken Allah’tan korkun, bize haram yedirmeyin, zira açlığa karşı sabredebiliriz fakat ateşe tahammül edemeyiz” derlerdi.

Hz. Ömer başlarını öne eğerek yürüyen bir grubu görünce sorar: Bunlar kimlerdir? Bunlar mütevekkilindir (tevekkül edenlerdir) cevabını alınca, hayır, bunlar müteakilun (yiyiciler)dir. Size mütevekkilin kim olduğunu söyleyeyim mi, der. Evet, cevabını alınca da; mütevekkil, tohumunu toprağa eken, sonra da Allah’a tevekkül edendir” diye sözünü tamamlar.

Demek ki insanın ahlakını, hukukunu, siyasetini, düşünce biçimini ve iktisadını oluşturan şey dindir. Söz gelimi günümüzde çalışan kişilerin çay ve sigara molaları göz önüne alınmıştır ama insanın en kutsal hakkı olan ibadeti dikkate alınmamıştır. İbadet hakkı ile laiklik prensibi birbirine karıştırılmıştır. Demek ki sosyal münasebetlerde de din dikkate alınmak zorundadır. Neticede İslam iktisadında hürriyet esastır. Bu hürriyet de hiçbir zaman toplum yararını ihlal edecek şekilde kullanılamaz.

İktisat siyasetin, siyaset hukukun, hukuk ahlakın, ahlak ise dinin bir parçasıdır:

Din→ahlak→hukuk→siyaset→iktisat

İslam’a göre çalışma, hem kişinin geçimini helal yoldan kazanması demek, hem de sosyal bir hak ve sosyal bir sorumluluktur. İnsanın şahsiyetini geliştirebilmesi de kabiliyetlerini geliştirip sergileyeceği bir işle mümkündür. İsteddiği işi veya ekmek parasını kazanacak bir iş bulamayan bir ferdin hürriyetinden de bahsedilemez. Gerçi İslam, devlete

herkese iş bulma görevi vermez ama bunun için gerekli tedbirleri almasını ve iş bulamayanların geçimlerini sağlamasını emretmektedir. Bu manada da İslam'da devlet, diğer özelliklerinin yanında ve biraz daha fazlasıyla “sosyal bir devlet”tir. Devlet bir işyerinin kurulmasından başlayarak, o işyerinde ödenen ücretten, koruyucu tedbirlerden, uyuşmazlıklardan, güvenlik tedbirlerinin alınmasından, emeklilik işlemlerinden ve yapılacak ferdi veya grup hizmet akdinin oluşumuna kadar her konuda ihtiyaca göre tarafların davranışlarından sorumludur.

Bugün çağdaş ve toplumsal sorunların tahlili ve çözümünü İslam'da arama gayretleri hayli yoğunluk kazanmıştır. İnsanlar hangi sistemde yaşıyor olurlarsa olsunlar yaşamak ve hayatlarını devam ettirmek için sosyal yapıyı da, inançlarını da dikkate almak zorundadırlar. İçinde yaşadığımız çağ, yürekleri ve zihinleri kirlenmemiş Müslümanlara muhtaçtır.

Yukarıdaki paragrafı açmak bakımından Mecelle'nin 39. madde kuralına bakabiliriz: “Zamanın değişmesiyle uygulamaların değiştiği inkâr edilemez”, ancak naslar değişmez. Yani haram olan şey her zaman haramdır.

Günümüz dünyasında hem işçilerin hem de işverenlerin hukuki, sosyal, iktisadi ve ideolojik sorunları vardır. Bu sorunları ve çözümlerini devlet önce anayasa ve yasalarla belirler, diğerlerini de taraflar kendi aralarında toplu sözleşmelerle bir akide bağlarlar.

Sınırları belirlenmiş bir iş akdi marifetiyle işçi ile işveren arasında olan ve bir borç-alacak ilişkisi yaratan sözleşme bir akittir. Buna göre iş, ücret ve çalışma süresi önceden belirlenmeli ve işin mahiyeti, üretim konusu meşru olmalıdır.

Görüldüğü gibi İslam'da ilke olarak ferdî iş sözleşmesi geçerlidir. Fakat toplu pazarlığın yasaklandığına dair hiç bir delil de yoktur. Bununla beraber toplu sözleşme düzeni Batıdaki sanayi devriminin bir sonucudur. Bu da sınıflı bir içtimaî-iktisadî yapıdan kaynaklanmıştır. İslam ise toplumu bir çelişkiler bütünü olarak ele almaz. Ferdin yararı ile toplumun yararları arasındaki denge, toplum yararlarının ön plana alınması ve sınıf mücadelesine meydan verilmemesiyle sağlanmıştır.

Toplu sözleşmenin meşru olabilmesi için işçi ve işverenlerin, temsilcilerine kendi hür irade ve rızalarıyla temsil yetkisini vermeleri gerekir. Böyle bir temsil yetkisinin verilmediği maddelerde işçi ve işverenler nihaî kararlarında serbesttirler. Zorlama ve tehdit altında yapılan hiç bir sözleşme meşru ve sahih değildir.

Kendisiyle bir işi yapması için antlaşma yapılan işçinin o işi kendisinin yapması ve işverenin rızası olmadıkça başkasına devretmemesi gerekir.

Özel işçi emin sayılır. Yani üretim veya hizmet ve-tiresinde ortaya çıkan zararlardan sorumlu değildir. Ona teslim edilen mal veya üretim araçları emanettir. İşçi kendi kasti olmaksızın bunlarda meydana gelen hasarı tazmin etmez. Esnaf ve zanaatkâr gibi müşterek işçi sayılanlar ise kendilerinin yol açtığı zararı tazmin ederler. Özel ve müşterek işçiler için, aynı ücret ilkeleri geçerlidir.

İslam toplumu ise işçi sınıfı kavramına yabancıdır. İşçi sınıfı yani “zincirlerinden başka kaybedecek bir şeyleri olmayan” proletarya, İslam toplumlarında ortaya çıkmamıştır. Zira fütüvvet ve ahilik geleneğine bağlı olan esnaf teşekküllerinde küçük ölçekli fakat yaygın bir sanayi sistemi

oluşturmuşlar ve sınıf geleneğinin oluşmasına imkân vermemişlerdir.

İslam sistemi içinde işçi-işveren ilişkileri mutlak değil nisbi ilişkilerdir. Yani bir kişi aynı anda hem işçi hem de işveren olabilir. Bu temel vakıa sadece emeğiyle geçinen bir işçi sınıfının doğmasını önlemiştir. Çalışmaya sadece emeğiyle başlayan kişinin önünde zamanla sermaye sahibi olmasını engelleyen bir sistem yoktur. Bu olgu özel mülkiyetin yaygınlaşmasını ve sermayenin belli ellerde toplanmamasını sağlar. Böylece mülk sahibi olanlarla olmayanlar ayrımı ve dolayısıyla bu ayrımın tabii bir sonucu olan toplumsal sınıflaşma ortaya çıkmaz.

Kapitalist sistemde büyük sanayi ve toplu üretim, işçilerin yabancılaştırılmasına, sınıf çelişkilerinin güçlenmesine ve toplu işsizliğe yol açmıştır. Bu meselelerin, temelden halledilmesi yaygın bir küçük sanayi sistemiyle gerçekleşebilir. İslam iktisadı bu tür meselelere karşı hazırlıklı olmalıdır. İslami prensiplerle ters düşmemek kaydıyla birçok formül bulunabilir.

İŞ VE EMEK

İslam'a göre ibadet yaratılış sebebidir. Salih ameller de ibadet kavramının içinde çok geniş bir yer tutar. İnanmak şartıyla salih amel işleyen kullara ebedî saadet/cennet vaat edilmiştir.

Üretici olan ve insanlara faydası dokunan kişi inandığı sürece Allahın yeryüzündeki halifesi olma sıfatına hak kazanmıştır.

Allahu Teâlâ kâinatı insanın faydalanması için yaratmış ve ona musahhar kılmıştır. Bitkiler, hayvanlar, cansız maddeler, su kaynakları, yeryüzü ve gökyüzü hep insanın maddî ihtiyaçlarını tatmin için yaratılmıştır.

İslam insanları kâinata hükmetmeye memur gördüğü gibi ondaki üretici kuvvete yani emeğe büyük bir önem atfeder. Böylece İslam, emeği maddî ve manevî yönleriyle ele alır. Erkek ve kadınlar hayatlarını öğrenmek ve öğrendikleri şeyleri tatbik etmekle yükümlüdürler. Bu yüzden bildiğini tatbik etmeyen kimse bilgili sayılmaz. Üretime yönelen emek de bu şekilde maddî ve manevî yönleriyle ele alınabilir.

Emeğin geniş ve dar anlamları vardır. Ahlakî davranış olarak yorumlanabilecek olan amel-i salih ile daha çok fizikî bir çabayı ifade eden sa'y kavramları emeğin geniş manasını oluştururlar. Dar manasıyla emek ise sadece bir üretim faktörüdür. Bu anlamda emekçi için fıkıh kitaplarında kullanılan tabir “ecir”dir.

Geniş manasıyla insan emeği onun kâinat içerisindeki yerini tayin eder. İnsanın sorumluluğunu biçimlendiren ve

onun kıymetini tayin eden de onun emeğidir. Erkek ve kadın arasında bu açıdan bir fark yoktur.

İslam toplumunda içtimaî sınıflar, Batı anlamında, ortaya çıkmamakla birlikte iktisadî farklılaşma bir gerçek olarak kabul edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'e göre iktisadî farklılaşmalar ve ferdler arasındaki kabiliyet ve bireysel bilgi ve maharet birikimleri inkârı mümkün olmayan gerçeklerdir. Bu tabakalanma iktisadî faaliyetin canlılığı için gereklidir de. Ancak servet, yetenek ve güç farklılaşması bir üstünlük vesilesi değil sadece bir imtihan vasıtasıdır.

İslam özel mülkiyet açısından emeğe öncelikli bir önem verir. Temelinde emek olmayan mülkiyet miras gibi durumlar dışında meşru değildir. Bunun yanında emek meşru tarzda sarf edilmelidir. Bu yüzden başkalarının mülkiyetine tecavüz ve hırsızlık şeriat tarafından yasaklanmıştır. Riba/faiz emeksiz kazançların en önemli kısmını oluşturur. Riba, emeğin hiç bir katkısı olmadan kazançtaki artışı ifade eder ve sermayenin belirli ellerde toplanmasına yol açar.

Emek ve Üretim

Bir üretim faktörü olarak emek iktisadî faaliyetin en önemli unsurudur. İslam emeği üretim ve hayatın en hayırlı aracı olarak kabul eder. En iyi kazanç el emeğinin mahsulü olanıdır:

“Hiç kimse kendi elinin emeğinin mahsulünden daha hayırlı bir şey yememiştir”.(Hadis)

Teşebbüs faktörü geniş anlamıyla emek kavramı içinde ele alınabilir. Böylece kendi dükkânında, toprağında ve atölyesinde çalışan herkes işçi olarak kabul edilebilir. Bunun yanında herhangi bir ücret karşılığında yapılan herhangi bir iktisadî faaliyet bir iş ilişkisi oluşturur. Mamafih teşebbüs,

esnaf gibi serbest meslek erbabında görüldüğü üzere bazen sermaye ile birleşmiş olabilir ve bazen de mudarebe’de olduğu gibi emekle birleşebilir. (Mudaraba; bir tarafın para, diğer tarafın da emeğini koyarak oluşturdukları ortaklık) Teşebbüs edilen iş ister fizikî ve maddî veya kamu hizmeti özelliği taşıyın, emek kavramı içersinde yer alır. Hz. Peygamber (s.a) kişinin çalışmasını, üretimde bulunmasını ve ailesini geçindirmesini Allah yolunda cihat etmekle, gündüzleri oruç tutmakla, geceleri namaz kılmakla bir tutmuştur. Buradan üretime yönelik emeğin, ibadet yapmışçasına önemini haiz olduğu neticesini çıkartabiliriz.

İçtimaî sorumluluktan kaynaklanan üretimin bir görev olduğunu söyleyebiliriz. Emek, ferdî olduğu kadar içtimaî bir karakter de taşır. Cemiyete fayda sağlayan bir işte çalışan kimse herhalde yapılması gereken bir farzı ifa etmektedir. Bu görevler ihmal edildiğinde sosyal zarar ortaya çıktığından bütün cemiyet sorumlu olur.

En kötü şartlar altında dahi çalışmak başkalarına yük olmaktan daha iyi görülmüştür:

“Kişinin sırtında odun taşıyarak geçimini sağlaması, versin veya vermesin birisinden bir şey istemesinden daha hayırlıdır.” (Hadis)

Hem ferdî hem de içtimaî açılardan emeğin üretime katkıda bulunması bir mecburiyettir. Klasik fıkıh kitaplarında belirtildiği gibi farz ibadetleri yapabilecek kadar tüketmek farzdır. Keza kişinin kendisi ve ailesi için ve borçlarını ödeyebilmek için kazanç sağlayacak üretimde bulunması da farzdır.

Bu tür yaklaşımlar emeğin ferdî açıdan bir İslami zaruret olduğunu gösterir. Yine bazı Toplumsal görevler açısından emek sarf etmek içtimaî bir zaruret olmaktadır.

İşçi Kavramı:

İslam'daki işçi kavramı çağdaş işçi kavramına göre farklıdır. İşçilik İslam fıkında ecir diye isimlendirilmiştir. Buna göre işçi ücret karşılığında emeğini kiralayan kişidir. Bir hizmetçi, çoban, şoför istihdam etmek yahut bir terziye sipariş vermek bir işçi-işveren ilişkisi oluşturur. Hatta devlet başkanı, vali, memurlar, hakimler, doktorlar vs. işçi kabul edilebilirler; çünkü belli bir ücret kargılığı çalışmaktadırlar. Bir başka açıdan bazı müteşebbisler, sanatkârlar, öğretmenler, mühendisler vb. emek sarf eden kişiler olarak işçi kavramına dâhildirler. Onlar başkalarıyla işçi-işveren ilişkisi içindedirler ve işlerinin karşılığı olarak bir ücret alırlar. Bu, İslam doktrininde toplumun niçin çeşitli ihtisas derecelerindeki işçilerden oluştuğunu ve İslam'ın sınıfsız toplumunun dayandığı sebepleri açıklar. Yani emeğiyle geçinen her insan işçidir/çalışandır.

İslam hukukuna göre işçi kavramı, işe ve zamana göre, ecir-i müşterek (ortak işçi) ve ecir-i has (özel işçi) olarak ikiye ayrılır. Birincisi terzi, berber vs. gibi yaptığı iş veya ürettiği şey karşılığında ücrete hak kazanan kişidir. Emek-sermaye veya emek-toprak ortaklıklarına emeğiyle katılan kişi de ecir-i müşterektir. Bu olaya göre iş yapan sanatkârlar, esnaf ve doktor, avukat gibi serbest meslek sahipleri işçi sayılır. Bunlar iş hayatlarında başka işçi kullanırlarsa aynı zamanda işveren sayılırlar. Herhangi bir kişi veya bir kurum için çalışan işçi ise ecir-i hastır. Onun ücreti çalışma süresine göre, günlük, haftalık veya aylık olarak tespit edilebilir. Görüldüğü gibi çağdaş işçi kavramı sadece ecir-i has'ı içine alırken İslamî işçi kavramı oldukça geniştir.

Neticede geçimini emeği ile sağlayanlar “işçi sınıfı” diye ayrı bir sınıf oluşturmazlar. Zaten İslam, insanları

kategorize etmez, sınıflaşmayı reddeder. İnsan olmak hasebiyle herkes eşittir.

ÜCRET:

Kural olarak insan için çalışıp çabalamaktan başka bir kazanç ve başarı yolu yoktur (Necm/39). Namazdan sonra yeryüzüne dağılarak, (çalışmak) rızık kazanma emredilmiştir (Cuma/9). Bir hadiste de “hiç kimse elinin kazandığından daha hayırlı bir lokma yememiştir” buyrulmaktadır. Dağdan odun toplayarak satma bile başkalarına el açmaktan iyidir. (Hadis)

İslam’da hukuki ve toplumsal yaptırımları olmakla birlikte adaletli ücretin asıl gerekliliği “erdemlerle donatılmış insan” için adaleti temindir. Bu insanın ayırıcı vasfı ise; Allah’ın emrine itaat, insanların mutluluğu için çalışmaktır. Bu da daha iyi bir gelecek ile daha gelişmiş bir ülke, ileri ve medeni bir toplum projesidir. “Eğer insanlar gelecek kaygısı ve projesi taşımadan günlük ihtiyaçları ile yetinseler ve daha fazlasına karşı bir istek duymasalardı dünya harap olurdu.” Bir nesil bir sonraki nesle, bir önceki nesilden aldığından daha gelişmiş ve bakımlı bir ülke bırakmalıdır. Zaten Hz. Peygamber de “Emel, ümmetime Allah’ın bir rahmetidir” buyurmaktadır. Ancak emel ile hayalin ayrı şeyler olduğunu da unutmamak gerekir. Emel sebeplere sarılmak, hayal ise boş kuruntularla avunmaktır.

“Ahrette insan, hayatını nerede tükettiğinden, servetini nasıl kazanıp nerede harcadığından, ne gibi işler yaptığından, bedenini nasıl yıprattığından ve bildiklerini yaşayıp yaşamadığından sorguya çekilmedikçe Allah’ın divanından ayrılamaz.” (Hadis)

“Ücret çekilen zahmet kadardır.” Bunun manası aynı iş kolunda aynı işi yapan işçilere “emsal” ücret ödenmesidir. Bu alanda yapılacak aynı işverenin benzer çalışanlarına farklı ödemelerine, ilgili kişi/kişilerin müracaatları halinde müdahale edilir.

Eşit işe eşit ücret ödemek esastır. Adalet herkese hak ettiğini ve layık olduğunu vermektir.

Her iş ve her emek (hizmet) aynı değildir.

“Herkes için emeğinin karşılığı vardır.” (Necm/39). İnsanlar kişisel kabiliyetlerde eşit yaratılmamışlardır. Bazıları daha çalışkan, bazıları daha kabiliyetlidir.

“İşçi (çalışan), ücretli kişi, çalışmasa bile kendisini iş sahibinin emrine vermekle ücrete hak kazanır. Müşterek ücretli ise, iş yapmadıkça ücrete hak kazanamaz. Ancak iş akitleriyle bağtlanan hususlar ayrıdır.

Modern sistemlerde görülen “asgari ücret” kavramına şu hususların dâhil edilmesi gerekir: Pazarlık gücü bakımından zayıf ve güçsüz olan işçileri işveren karşısında korumaktır. Asgari ücret lüks olmayan zaruri ihtiyaçları karşılayacak miktarda olmalıdır. “Kim bizim işimizi üstlenirse, evli değilse evlensin, evi yoksa ev edinsin, bineği yoksa binek edinsin.” (Hadis) Demek ki asgari ücret de olsa bir ailenin yukarıda sayılan zaruri ihtiyaçlarını karşılayacak miktarda olmalıdır.

Ancak bu ücretin “geçim ve genel ücret sistematiğinde” ciddi bir hazırlığa ihtiyacı vardır.

“Şu üç grup kimse kıyamet gününde beni karşılarında bulacaklardı (Bunlardan biri de) işçiyi ücretle tutup ona işini gördüren, fakat ücretini vermeyen kimsedir.” (Hadis-i Kutsi)

İşveren açısından hizmet akdinin en başta gelen gayesi işçinin emeği ise, işçi açısından da akdinin en önemli unsuru, çalışması karşılığında alacağı ücretidir.

Öncelikle ücretin zamanında ve eksiksiz ödenmesi gerekir. “İşçinin hakkını alınının teri kurumadan veriniz.”

İnsanca yaşamayı gerçekleştirebilmek için ücretlerin hayat pahalılığına göre, üretim durumuna göre (randıman), fiyat artışına göre gibi sebeplere bağlı olarak değişkenlik göstermesi pek tabiidir. Devletin tespit ettiği geçinme endeksi sürekli göz önünde bulundurulmalıdır. Ücrette adalet sağlanması esas olup, eşit işe eşit ücret prensibi unutulmamalıdır.

Ücret konusunda Batı’da ve Doğu’da anlayış farkları vardır. Batı için mal, para, sermaye esas olup insan da onun bir parçasıdır. Yani Batı’da emek sadece bir maldır. Buna karşılık Doğu’da emek insanın alın teridir, emek özünde insanı temsil eder. Emeği gözardı etmek demek insanı gözardı etmek demektir. Halbuki İslam’da asıl olan insandır. Ekonomide elbette büyüme önemlidir ama insan daha önemlidir. Kur ne kadar önemli ise, finansal yapı ne kadar önemli ise, enflasyon vs. ne kadar önemli ise ücret ve emek de en az onlar kadar önemlidir. Neticede hür bir insan sermaye unsuru olarak değerlendirilemez. Sermaye ve teknoloji ya da para insanların hizmetinde olduğu sürece önemlidir.

Günümüzde ücret sorununu gerçek verilerle çözüme kavuşturmuş bir toplum veya ülke göstermek biraz zor gibi. Keza işsizlik de öyle. Ancak söyleyecek sözü kalmamış kapitalist ve sosyalist düzen yerine artık “İslam İktisadı” denenmelidir, çünkü geçmiş referansları çok güçlüdür.

İşveren açısından:

İslam'ın geniş işçi kavramı yine geniş bir ücret anlayışına yol açar. Ücret, emeğin kira bedelidir. Esnaf ve zanaatkarlar, mühendisler, işçiler, doktorlar, hâkimler,

memurlar vs.nin kazançları hep ücret kavramına dâhildir. Bununla birlikte müşterek işçinin ücretine onun kârı da karışmış olabilir.

Ücretin önceden tespit edilmesi şarttır. Hz. Peygamber ücretin işçiye “teri kurumadan” verilmesini emretmiş hele ücretle bir kimseyi çalıştırıp da onun ücretini vermeyen kimsenin kıyamet gününde hasmının Allah olduğunu bildirmiştir.

İslam farklı emeğe farklı ücret ödenmesinden yanadır ve “sosyal ücret” görüşünü benimsemiştir. Çünkü Hz. Peygamber emeği kiralayanla emeği kiralanan arasında, hukukî statüleri ne olursa olsun, tüketim tarzı ve hayat standardı bakımından büyük farklılıklar olmamasını istemiştir.

Bütün bu nasların ışığı altında müçtehitler, işçi ile işveren arasındaki sözleşme sahih olmasa da işçinin ücretten mahrum bırakılmayacağı ve emsal ücrete hak kazanacağı görüşüne varmışlardır. İktisadî istikrarın sağlanmasının ücretin korunmasında büyük yeri vardır. İslam işçinin ürettiği değeri kendisine üretim araçlarını ve çalışma şartlarını hazırlayanla bölüşmesini ister. Çünkü üretim araçları ve sermaye de bir noktada birikmiş emekten başka bir şey olmayıp emeğin verimini yükselten unsurlardır. Buna göre emek-sermaye çatışması ve sınıf mücadelesi İslam'a yabancıdır ve İslam, burjuvazi ile proletaryanın ortaya çıkışını sağlayan şartları bünyesinde barındırmaz.

İşveren, antlaşma ile tespit edilen işin bitiminden veya sürenin sona ermesinden önce işçinin işine son veremez. Eğer verirse onun zararını tazmin etmek zorundadır. Çünkü İslam'da antlaşmalara riayet ve zararların izalesi esastır. Kötü niyet tazminatı da bunun gibidir.

Yapılan iş akitleri iki taraf için de bağlayıcı ve birtakım hakları ve sorumlulukları doğurur.

İşveren:

İşçinin ücretini kararlaştırılan zaman ve şekilde ödemelidir.

İşçinin temel hak ve özgürlüklerini tanımalı ve onları yerine getirmesine mani olmamalıdır.

Yediğinden yedirmeli,

Gücünün üstünde iş yüklememeli,

Zorunlu ibadetlerine engel olmamalı,

İşi ehline vermeye mecbur olup, ehil olmayana vermek de zulüm kabul edilmelidir.

İşverenin hak ve yükümlülüklerini belirlemede “İş Akdi” çok önemli bir işleve sahiptir.

İşçi açısından:

İşçi emeğini kiraya veren kimsedir O, bu emeğine karşılık bir ücret alacaktır. Bu ücret geciktirilmeden ödenmelidir. “İşçinin hakkını alınının teri kurumadan veriniz.” (Hadis)

Bir ücretin ekleri ise ya kanunda veya toplu iş sözleşmelerinde (iş akitlerinde) gösterilmelidir. Fazla çalışma, yemek, elbise, kira vs. gibi akitte yer alan hususlar işçinin hakkıdır.

Ayrıca dinlenme ve izin hakkı, iş kazalarına karşı koruma, işyerinin çalışma şartlarına uygunluğu gibi konular da işçinin hakları arasında yer alır.

İşçinin hakları gibi yükümlülükleri de vardır.

İşçi akid konusu işini özenle ve titizlikle yapmaya mecburdur. Zaman israfı hırsızlıktır.

Kendisine verilen alet ve edevatı, makine ve teçhizatı korumakla mükelleftir. Aksi halde hainlik etmiş olur.

İşe devam etmek mecburiyetindedir, velev ki iş gösterilmese dahi...

İşçinin işverenin İslam'a göre meşru olmayan emirlerine uyması gerekmez

İslâm'da iş görenlerin bu işlerini hakkıyla yerine getirmeleri gerekmektedir. "İş" esasına göre istihdam edilen veya hizmet veren işçilerin makul bir süre içerisinde bu işlerini bitirmeleri gerekir. İşçinin ihmalinden veya hatasından kaynaklanan zararın onun tarafından tazmin edilmesi gerekir. Zaman esasına göre çalışan özel işçilerde ise böyle bir şey söz konusu değildir. Onlar istihdam edildikleri süre içerisinde sadece kendilerine verilen işle meşgul olmalıdırlar. (Akitlerinizi tam olarak yerine getiriniz. Maide/71.)

Zira işi yavaşlatırlar veya kaytarırlarsa aldıkları ücret helal olmaz. Eğer çalışma şartlarının yetersizliğinden dolayı gerekli hizmeti veremezlerse yine ücreti hak ederler.

İslam'da işçi sınıfı kavramı olmadığı gibi grev hakkı ve buna bağlı olarak da lokavt kavramı yoktur. Yani grev, işi bırakma İslam iktisadında bir hak değildir. Toplu sözleşmeler devam etmeli ama iş bırakma yoluna gidilmemelidir. Böyle bir duruma mevcut bir adaletsizliği gidermek için en son çare olarak başvurulmalıdır.

Çalışma hayatında ortaya çıkacak anlaşmazlıklar ve haksızlıklar kamu yararına (maslahat) göre hareket eden devletin gözetimi altında fıkıh kurallarına göre çözülür. İslam devleti çalışma hayatındaki adalet ve güvenliğin sağlanmasının teminatıdır. Sözleşmelerde hürriyet ve karşılıklı rıza esas olduğundan taraflar kendi şartlarını kabul ettirebilmek için birbirlerini zorlayamazlar.

Grev olayı temelde XIX. yüzyıl Avrupa'sındaki işçi sefaletinden kaynaklanmıştır. Grev ve dolayısıyla lokavta yol açan faktörler kapitalizmin yapısında mevcut olduğu için grev ve lokavt hakları bu sistem içerisinde kurumlaşmıştır. Dolayısıyla bunlara birer kurum olarak İslam iktisadında rastlanmaz.

İslam'da en yüce değer emektir. “Hiç kimse kendi el emeğinden daha helal bir şey yememiştir” (Hadis)

İslam İktisadı'nda sendika tesisine herhangi bir engel yoktur. İnsanların ve özellikle idarecilerin yetkilerini kötüye kullanabilecekleri her zaman görülebileceğinden, sendikalara ihtiyaç olabilir.

Bununla birlikte “grev” bir hak arama aracı değildir. Çünkü iş akdi tarafların hür iradeleriyle yapılmaktadır. Grev ise iş akdinde bağitlanmamış bir hak talebi olduğundan karşılığı yoktur. Kaldı ki işçi iş bırakmakla topluma zarar verdiği gibi, sonradan çalışmadığı günler için de ücret talep etmektedir.

Aslında sermaye de birikmiş bir emek toplamıdır. O nedenle de insanların birbirlerinin haklarını yememeleri esastır. “Kul Hakkı” tabir edilen bu hak yemenin, hesaplaşmada tamamen kişilerin kendi aralarında olacağını ve Allah'ın hak kavramına müdahil olmama eğilimini dikkate alırsak, öldükten sonra bir hayatın olduğuna inanan insanların, inandığı halde hak yiyemeyeceğini unutmamak gerekir. “Üç kimse kıyamet gününde beni karşılarında bulacaktır. Benim adımları verip haksızlık eden, hür insanı satıp parasını yiyen, bir kimseyi çalıştırıp da, ona ücretini vermeyen.” (Hadis)

Konunun önem ve örnekliliği açısından meşhur mağara hadisini nakletmemiz gerekir:

Hız. Ömer anlatıyor: "Resûlullah Efendimiz (SAV) buyurdular:

"Sizden önce yaşayanlardan üç kişi bir gün yola çıktılar. (Akşam olunca) geceleme ihtiyacı onları bir mağaraya sığındırdı ve içine girdiler. Dağdan (kayan) bir taş yuvarlanıp, mağaranın ağzını üzerlerine kapadı. Aralarında "Bizi bu kayadan, salih amellerimizi şefaatacı kılarak Allah'a yapacağımız dualar kurtarabilir!" dediler.

Bunun üzerine o üç kişiden birincisi şöyle dedi;

"Benim yaşlı, ihtiyar iki ebeveynim vardı. Ben onları çok kollar, akşam olunca onlardan önce ne ailemden ne de hayvanlarımdan hiçbirini yedirip içirmezdim. Bir gün odun arama işi beni uzaklara attı. Eve döndüğümde ikisi de uyumuştular. Onlar için süt sağdım. Hâlâ uyumakta idiler. Onlardan önce aileme ve hayvanlarıma yiyecek vermeyi uygun bulmadım. Onları uyandırmaya da kıyamadım. Geciktiğim için çocuklar ayaklarının arasında kıvranıyorlardı. Ben ise süt kapları elimde, onların uyanmalarını bekliyordum. Derken şafak söktü:

"Ey Allahım! Bunu senin rızan için yaptığımı biliyorsun, eğer samimi idiysem bizim yolumuzu kapayan şu taştan bizi kurtar!" Taş bir miktar açıldı. Ama çıkacakları kadar değildi.

İkinci şahıs şöyle dua etti:

"Ey Allahım! Benim bir amcakişim vardı. Onu herkesten çok seviyordum. Ondan kâim almak istedim. Ama bana yüz vermedi. Fakat gün geldi kıtlığa uğradı, bana başvurmak zorunda kaldı. Ona, kendisini bana teslim etmesi mukabilinde yüz yirmi dinar verdim; kabul etti. Arzuma nail olacağım sırada:

"Allah'ın mührünü, gayr-ı meşru olarak bozman sana haramdır!" dedi. Ben de ona temasta bulunmaktan kaçındım ve insanlar arasında en çok sevdiğim kimse olduğu halde onu bıraktım. Verdiğim altınları da terk ettim.

Ey Allah'ım, eğer bunları senin rıza-yı şerifin için yapmışsam, bizi bu sıkıntıdan kurtar."

Kaya biraz daha açıldı. Ancak onlar çıkabilecek kadar açılmadı.

Üçüncü şahıs da şöyle dua etti:

"Ey Allahım, ben işçi çalıştırıyordum. Ücretlerini de derhal veriyordum. Ancak bir tanesi (bir farak pirinçten ibaret olan) ücretini almadan gitti. Ben de onun parasını onun adına işletip kâr ettirdim. Öyle ki çok malı oldu. Derken (yıllar sonra) çıkageldi ve:

"Ey Abdullah! Bana olan borcunu öde!" dedi. Ben de:

"Bütün şu gördüğün sığır, davar, deve ve köleler senindir. Git bunları al götür!" dedim. Adam:

"Ey Abdullah, benimle alay etme!" dedi. Ben tekrar:

"Ben kesinlikle seninle alay etmiyorum. Git hepsini al götür!" diye tekrar ettim. Adam hepsini aldı götürdü.

"Ey Allahım, eğer bunu senin rızan için yaptıysam, bize şu halden kurtuluş nasip et!" dedi.

Kaya açıldı, çıkıp yollarına devam ettiler." (Hadis/Buhari)

Hadis-i şerif öncelikle insan haklarına, ardından da ücretin önemine ve insanın ulviliğine vurgu yapmaktadır.

SANAYİ

Modern iktisadi büyüme 18. yüzyılda ortaya çıkmış, 20. yüzyıla kadar da Batı dünyasına münhasır kalmış bir olgudur. Osmanlı Devleti 19. asra kadar modern büyümeyi bilerek reddetmiş, sonraları da çok çaba sarf etmesine rağmen, bu sanayileşme hareketini ıskalamış ve yarıştan düşmüştür.

Modern iktisadi büyüme dediğimiz büyük tarihi değişimin 18.yüzyılda ilk defa ortaya çıkışından 20.yüzyıla kadar Batı dünyasına münhasır kaldığı ve İslam âleminin, özellikle Osmanlı Devleti hinterlandındaki büyük çabalara rağmen bu bölgenin bu değişmeye katılamamış olduğu bilinmektedir.

İslam dünyası bu büyük değişmeye neden katılamadı / katılmadı? İslam iktisadının veya Müslümanların bir kusuru mu bu katılımı engelledi? Batılı insanların üstün meziyetleri mi vardı da onlar sanayileştiler? Ayrıca ne olursa olsun sanayileşmek şart mıdır? Hangi soruya cevap aranacak olursa olsun İslam dünyasını özellikle de o dönemin İslam devleti olan Osmanlı'yı bu değişimden alıkoyan faktörleri iyi tespit etmek gerekir.

Öncelikle Batı'da sanayileşme adına iktisadi büyüme fiilen 18. yüzyılda başlamakla birlikte birçok değişmenin ve büyük değişimi tetikleyen faktörlerin 14. yüzyıldan itibaren başladığını görürüz.

Tabi söz konusu yıllar, yani 1300–1700 yılları Osmanlı'nın da en parlak yılları ve Batı'nın hep korktuğu ve içten içe de kıskanıp onun gibi olmaya çalıştığı yıllardır. Batı

bu yıllarda hep Osmanlı baskısına karşı mücadele vermiştir. 1299 yılını başlangıç olarak alırsak, 1402 yılındaki Timur yenilgisinin dışında Osmanlı 1699 yılına kadar ciddi bir yenilgi almadan büyük bir organizasyon kurdu. Özellikle 1453 yılında İstanbul'un fethiyle Batı Roma (Bizans) devleti tarih olunca, Batılılar ticaret için doğuya her gidişlerinde Osmanlıya gümrük ödemeye başladılar. Bu vergiden kurtulmak için başlattıkları devlet destekli "Coğrafi Keşifler" sonucu, Avrupa, Amerika'dan ve Afrika'dan altın ve gümüşün aktığı bir bölge haline geldi. Batı öldürdüğü ve sömürdüğü Afrikalılardan ve Amerikalılardan altın ve gümüş topladı. Yeni Batı, kalkınma ve sanayisini kesilen başlar, çalınan ve gasbedilen servetler üzerine bina etti. Çünkü kalkınmanın önemli bir unsuru olan büyük sermaye, meşru çizgilerle oluşturulması zor bir enstrümandır.

İslam iktisadı nasıl İslam'ın koyduğu prensipler ve genel kaideler içerisinde geliyorsa, sanayileşme de buna göre olacaktır. Bu genel bir kaide olmakla birlikte sanayileşme nasıl bir seyir takip edecektir?

Sanayileşme 18. yy ve daha sonrasına ait bir kavramdır. Bu nedenle de sanayileşme tarım gibi değildir. Sanayinin bir kısmı özel sektör tarafından yapılabileceği gibi, bir kısmı da devlet tarafından yapılabilir. Bu durum ne özel sektörün üstünlüğü anlamına gelir, ne de devlet sektörünün.

Bugün itibariyle (2013) dünyada adına "İslam ülkesi" denilen, halkının büyük çoğunluğu Müslüman olan 57 ülke vardır. Bu ülkelerin de çoğunluğu sanayi ülkesi değildir. En azından bu ülkelerin büyük sanayileri yoktur. Bu ülkelerin birbirlerince tamamlanan bir sanayi üretimleri de yoktur. Bu ülkelerde klasik metotlarla üretim yapan bir sanayileşme vardır. Tekstil, şeker, konserve, mobilya gibi ürünlerin imalatı

yapılmaktadır. Ancak bu ülkelerin hiçbirinde “makine sanayi” (ağırsanayi) dediğimiz üretimler yapılmamaktadır.

Makine sanayi (ağır sanayi) kurulamaz mı?

Makine sanayisine (ağır sanayiye) İslam nasıl bakıyor?

Makine sanayisi (ağır sanayi) kurulmasını kimler, niçin önlemek istiyor?

Öncelikle makine sanayii kurulabilir. Teknik açıdan bu iş için gerekli olan insan gücü mevcuttur. Elli yedi İslam ülkesinin, kendi ülkelerinin dışında bulunan Müslüman bilim adamlarının sayısı birçok İslam ülkesinde makine sanayisini kurabilecek kaliteye ve kantiteye sahiptir. Kaldı ki yalnız Türkiye gibi ülkelerde donanımı dünya ölçeğinde en az yüz bin insan vardır.

Dinler de zaten asrın geçerli olan silahlarına ve donanımlarına sahip olunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Hem korunma açısından, hem de caydırıcılık açısından bu yapılanma şarttır. Günümüz dünyasında sömürülen ülkeler, başka saiklerle birlikte, geçerli olan korunma ve caydırma donanımına sahip olamayan ülkelerdir. Kalkınan ve ezen ülkeler ise genelde makineleşme donanımına sahip olan emperyalist ülkelerdir.

Zaten makine sanayisini engelleyen güçler de bu emperyalist ülkeler ve onların paralı askerleridir. Şu artık iyice netleşmiştir ki, her emperyalist ülkenin, sömürdüğü ülkede, o ülkenin vatandaşı olan yazarı, çizeri, gazetecisi, politikacısı, bürokratları, organizatörleri, üniversite hocaları ve distribütörleri mevcuttur. Bu elemanlar hangi sahada oynatılacaklarsa ona göre bir taktikle sahaya sürülmektedir ve emeklerinin karşılığı (!) da ödenmektedir. Fakat 21. yy tamamen olmasa da, yeterince açık rejimlere geçişlere

başlamıştır. Özellikle bu elli yedi ülkenin bir kısmında mızrak artık çuvala sığmamakta, oyun çok kötü sırtmaktadır.

Öyle ise bazı sanayi dallarının bizzat devlet tarafından kurulması ve işletilmesi zorunlu olabilir. Zaten makine sanayii (ağır sanayi) söz konusu olmadıkça devlet sanayileşme içerisinde yer almaz. Çünkü tecrübeler göstermiştir ki, devlet işletmeciliği hem verimsiz, hem başarısız, hem de toplumun ortak parasına zarar verici bir pozisyonudur. Devletin zorunlu olmayan sanayide bulunması demek, açık bütçe, borçlanma, enflasyon ve geri kalmak demektir. Devletin yatırımcılığı olursa açık bütçenin oluşması, açık bütçe olunca yüksek faizli borçlanma, yüksek faiz olunca yüksek enflasyon ve geri kalmışlık kaçınılmazdır. Yani devlet ancak makine sanayii (ağır sanayi) de olacak, diğer alanlar için ancak merkezi planlama yolu ile hangi yatırımın, nereye yapılması halinde karlı ve faydalı olacağına rehberlik edecektir, plan yapacaktır. Zaten plan, aklın tesadüflere karşı koyması değil midir?

Batının bir bölümünde (kapitalizm) kanun sermaye sahibinden yanadır ve işçilerle diğer çalışanlara karşı sermaye sahibini korumaktadır. Batının diğer bölümünde (komünizm-sosyalizm) ise kendi deyişleri ile kanun sermaye sahibini ortadan kaldırmak için vardır. “İslam iktisadı” ise hiçbir kesimi diğerinden üstün tutmaz. Çalışmanın karşısında sermayeye, sermaye karşısında çalışanlara kanun karşısında eşit olduklarını söyler ve ona göre davranır. Bireysel mülkiyet ne bir zulüm ve haksızlık aracıdır, ne de bir üstünlük belirtisidir. Çünkü üstünlük belirleyicisi olarak “takva” gösterilmiştir. Sonuçta İslam iktisadı hem bireye hem topluma önem verir. Birini diğerine feda etmez. Özel mülkiyeti, bireyin fitri ve doğal mülk edinme duygusundan kaynaklanan bir vaka olarak görür. Bu arada bireyin sahip olduğu maddi gücünü kullanarak toplumun

huzur ve çıkarlarını tehlikeye atacak girişimlerde bulunmaması için de belli çerçeveler çizer. Sözgelimi, meşru ve hukuki olmayan yollardan edinilen serveti bir “hak” olarak tanımaz. Kara para, rüşvet, faiz, görevi kötüye kullanma, hırsızlık, sahtekârlık, stokçuluk, haksızlık ve zulüm gibi batıl yollarla kazanç elde edilmesine İslam izin vermez. Bir avuç süper zengin sınıfın çıkarı için savaşa, köleliğe ve sömürüye evet demez.

Toplumun zararı bireyin de zararındır. Dolayısıyla bireyle toplum, sermaye sahibi ile emek sahibi arasında çatışma ve sürtüşme olmaz.

“İslam İktisadı”nın yürürlükte olduğu toplumlarda yaşayan insanlar hayatlarının mezarlıktan sonra da devam edeceğine inanırlar. Bu nedenle de mal ve servet uğruna insanlarla çekişme ve sürtüşmeye girmezler. Onlar için iki ulvi amaç vardır: Allah’ı razı etmek ve Allahın kullarının mutluluğuna çalışmak. Öyle ise dengeli bir sisteme ihtiyaç vardır. Ne birey baskıcı olacak, ne de toplum bireysel kabiliyetlere karşı gelecektir. Aşırılıklardan uzak olacak, toplumla uyum sağlayacaktır.

Uzun vadeli büyük krediler almadan sanayi yatırımının yapılmasının zor olduğu bilinmektedir.

İslam iktisadında uzun vadeli yatırımlar için sermaye temini açısından “kar ortaklığı” esası getirilmiştir. Unutmamak gerekir ki, karşılıklı menfaat olmaksızın varlıklı kimselerin diğer insanlara sürekli yardımcı olması her zaman beklenemez. Bunu temin için sanayi şirketi gibi ortaklıklar İslam iktisadına göre her türlü ticari krediyi sağlamaya uygundur. Özellikle “mudarebe” dediğimiz İslam bankacılığının esas budur.

Günümüzde ABD gibi birçok Batı ülkesinde bu sistemin değişik isimlerle kullanıldığını ilgi ve dikkatinize sunarım.

YATIRIMIN FİNANSMANI

Bir ülkede yatırımın finansmanı ya bireysel servetle, ya servet sahibi birkaç kişinin bir araya gelerek şirket yoluyla, ya da kısmen bu sayılanlardan biri ile birlikte bazı hallerde devletin hisse senedi satışı yoluyla olmaktadır. Devlet bu yolla finansman desteği sağlıyor.

Bireysel manada finansman sağlamak güç olmakla birlikte imkânsız da değildir. Hele hele seçilecek yatırım kolunun ve imalatına verilecek kararın cesareti çoğunlukla bireysel servetlerin gücü dâhilinde olabilir: Giyim eşyası imalatı, metal eşya imalatı, ayakkabı imalatı, mobilya imalatı gibi. Bu sektörlerin sayısı çoğaltılabilir. Kaldı ki devletin yapacağı arazi teşviki ile yatırımın yapılması her zaman mümkündür. Burada ince bir nokta olarak, teşvikler hangi çizgide ve hangi ölçülerde olursa müteşebbisler arasındaki fırsat eşitliğini bozmaz düsturuna dikkat etmek gerekir. Genel teşviklerle ilgili söylenecek şeyler var. Yani İslam açısından her türlü teşvik verilebilir mi diye.

Teşviklerin bugün uygulanmakta olan her türü için olumlu şeyler söylenemez. Ancak bir kısmı için müspet şeyler söylenebilir. Sözelimi İslam tarihi boyunca “fey arazisi” ya da Osmanlı Devletindeki “miri arazi” uygulamasının amacı devlete araziler üzerinde düzenleme yetkisi vererek servetin tabana yayılmasını sağlamaktır. Aynen bunun gibi yatırım yapacak kişi ve kuruluşlara da devlet arazi tahsisi yaparak hem yatırımı teşvik edecek hem de bu yolla işsizliği önleme yollarını açacaktır. Güçlü kesimlere sırf para aktarmak için

olmamak kaydıyla tasarrufların ve yatırımların teşviki, cemiyetin zenginleşmesini ve kalkınmasını sağlamak için olmalıdır.

İslam iktisadında devletin yer alacağı iktisadi projeler sınırlıdır. Asıl olan özel sektör eliyle yatırım yapmaktır. Sözelimi tarım ve tarıma dayalı sanayi sektöründe devlet yer almaz. Yani İslam iktisadında ferdi teşebbüs hakkı, arz talep dengesine göre işleyen hür bir piyasa sistemi esastır. Zaten fert İslami prensiplere uymazsa devlet kanalıyla doğruya sevk edilir.

Projelerin finansmanı açısından bugün uygulanmakta olan bir diğer konu, kamu yatırımlarında, yatırımın finansmanında kullanılan dış borçlar meselesi nasıl olacaktır?

Öncelikle borçlanmayı “İMF” veya “Dünya Bankası” gibi, görünüşte devletlerarası bir kuruluş gibi görünen esasta ise ABD’ye ait bir kuruluştan borçlanarak mı yapmak gerekir; yoksa Almanya, İtalya ve Japonya gibi ABD sermayesinin yoğun kullanıldığı bir ülkeden mi borç almak gerekir. Ya da Fransa ve İngiltere gibi Batı ülkelerinden mi borç almak gerekir? Kritik ancak can alıcı bir soru...

Dış borç, her şeyden önce, bir ülkenin sömürülmesine neden olan bir yoldur. Elimizde üç yaşanmış örnek var: Osmanlı, Mısır, Tunus örnekleri.

Batı, Osmanlı’ya 1856 yılında Kırım Savaşı sıkıştırmasıyla verdiği borçlar sonrası kurduğu 1881 tarihli “Düyun-u Umumiye” yönetimi eliyle Osmanlı Devleti’ne son verirken, İngiltere Mısır’ı borçlandırma yolu ile sömürmüştür. Yine Fransa Tunus’u borçlandırma yolu ile işgal etmiştir.

Batı Osmanlı Devletine 1856 yılında verdiği borçları kısa zaman sonra talep etmiştir. Osmanlı bu parayı ödeyemeyince de, 1881 yılında Osmanlı Devleti’nde Batı’nın

oluşturduğu “Düyun-u Umumiye” idaresi, Osmanlı'nın çeşitli gelirlerine ipotek koymuştur. Dahası bu borçların ödemesi Türkiye Cumhuriyeti döneminde de 1954 yılına kadar devam etmiştir.

İngiltere de 1864–1875 yılları arasında Mısır Hükümeti'ne verdiği 95 milyon Sterlinlik borcunun ödenmesini, 1875 yılında kontrol etmek için “KİİF” heyetini Mısır'a gönderir ve heyete bir rapor tanzim ettirir. Daha sonra da önce Mısır Hıdivi, ardından ülkenin borçlanması kontrol altına alınır, 1886 yılında da “Borçlanma Fonu” adı altında bir fon oluşturur. Böylece Mısır hükümeti yanında yabancı bir hükümet daha kurulur. Oluşturulan bu sistemle İngiltere kamu gelirlerini, Fransa da harcamaları kontrol altında tutacaktı. Daha sonra iki Avrupalı bakana görev verilir ve sonuçta da dış borçlar yolu ile İngilizler Mısır'a girerler.

Tunus'ta da benzer olay yaşanır. Tunus Avrupa'dan borç alır. Miktar 150 milyon Frank'a ulaşınca, Fransa, İngiltere ve İtalya'nın da onayını alarak bir “mali heyet” oluşturur (1870). Sonuçta Fransa diğer ülkelerin payını da vererek, Tunus'u sömürmeyi başarır.

Günümüzde bu borçlanma konusu daha farklı bir yöntemle yapılmaktadır. IMF'nin 1961–2010 yıllarında Türkiye'de demirlediğini unutmadan olayı anlatalım. Buna göre borçlandırmak istedikleri ülkelerin ekonomik gücünü önce uzmanlarına inceletiyorlar. Sonra krediyi nerede kullanacaklarını belirliyorlar. Özellikle borç alan ülkelerin sıkıntıya düşmesi için, fakirleşmesini sağlayacak projeler seçilip, bunların uygulanması için zorlamaktadırlar. Zaten alınan paranın belirlenen projelerde kullanılıp kullanılmadığı da kendi görevlilerince denetlenmektedir.

Bu safhada iktisadi rakamlarla oynama yapılarak, ekonomideki olumsuzluklar da halktan gizlenmektedir. Ancak bu ülkelerin durumları kötüye giderken, ülkedeki yöneticilerin de içinde bulunduğu aktif nüfus (Türkiye’de 5-10.000 kişi) servetlerine servet katmaktadırlar. Önemle üzerine vurgu yapılacak konulardan biri şartsız yardımları da bu kategoride değerlendirmek gerektiğini kaydetmek icap eder. ABD’de yayınlanan bir raporda; “borç vermekteki hedefin ABD’nin ve Hür Dünya’nın güvenliğinin sağlanması” olduğu açıkça vurgulanırken, Hür Dünyanın “Batı” olduğunu iyi anlamak gerekir. Tabi borç almakta isteksiz davranan ülkelerde birçok kargaşanın ve olayın çıkacağını da unutmamak gerekir. Alınan borçlar da ya genel tüketim mallarının proje finansmanında, ya da genel hizmetler alanında kullanılacaktır. Üretim projelerinde kullanılması söz konusu olamaz.

Kısa vadeli borçların hedefi iç kargaşalıklar çıkarmak, uzun vadeli borçların hedefi ise borçlanan ülkedeki gayrimenkuller ve ülke üzerindeki nüfuzunu artırmaktır.

Türkiye bu oyunu bozmak için 2010 yılından itibaren IMF ile yollarını ayırmıştır. Türkiye’deki terör olaylarına bakarken bu olgu unutulmamalıdır.

Neticede dış borçlanmanın çok tehlikeli olduğu bilinmeli ve üretim projelerinin finansmanında ülkenin kendi kaynakları ile yeni yapılanmaların kullanılması yoluna gidilmelidir.

Faizsiz Finans Kuruluşları fon toplama konusunda başarılı olmuşlardır diyebiliriz. Bu kuruluşlar geleneksel bankalara gitmek istemeyen mudiler açısından, ellerindeki tasarrufların işletmesini teslim ettikleri birer kurum olmuşlardır.

Bu kuruluşlar, fonlarında topladıkları paraları ilk hedefte karlı ve helal kabul edilebilir projelere yatırırılar.

Türkiye'de yapılan çalışmalarda, KOBİ diye adlandırılan kuruluşların geleneksel bankalardan finansman bulmakta son derece zorlandıklarını göstermiştir. İşte bu konuda en ideal kuruluşlar, Özel Finans Kuruluşlarıdır. Mudilerin tasarruflarını emanet ettikleri bu kuruluşlar, bu safhadan itibaren fonlayacağı yatırımlar için artık kendisi, mudiler adına hareket eden bir büyük mudidir.

Banka finanse ettiği kuruluşlardan sağladığı karın % 80'ini mudilere dağıtırken, kendisi % 20 alır.

Bu model günümüzde yalnız Müslüman ülkelerde değil, ABD gibi gelişmiş toplumlarda bile 'risk sermaye şirketi' gibi isimlerle, en karlı yatırım fonlarını oluşturmaktadır. Kar oranları % 100 ile %1500 arasında değişmektedir.

SONUÇ YERİNE

İSLAM İKTİSAT TARİHİ

“İslam iktisat tarihi” denilince bilerek ya da bilmeyerek birçok kimse ve çevre sadece “iktisadi düşünce tarihi” olarak olaya yaklaşıyor. Böyle olunca da gerçeği tespit etmek mümkün olmuyor. Hâlbuki İslam’ın iktisat tarihi esas itibariyle iktisadi olaylar tarihidir ve iktisadi düşünce de onun içerisinde yer alır. Düşünce eylemi, eylem de düşünceyi doğurur. Olurları ve olmazları belirlenen o düşüncenin uygulamada zamana uyarlanabilirliğini tatbikattaki deneyimin fazlalığı kolaylaştırır.

Dünyayı değiştiren bir hareketin iktisat sisteminin olmaması zaten düşünülemez. Keza İslam’ın iktisadi sisteminin “orijinal” olduğunu düşünmek istemeyen kişi veya çevrelerin esas hedeflerinin, uygulamada Batı sistemlerini esas alan, tamamen izafi bir kanaat olduğunu da gözardı etmemek gerekir.

Batılı iktisat sistemlerini esas alan bu kişi ve çevrelerin İslam hakkındaki değerlendirmelerine göre, “İslam’dandır” diyerek bazen kapitalist veya liberal, bazen komünist veya sosyalist bir yapı oluşturduklarına şahit olmaktadır. Kişi veya çevre dine karşı değilse kapitalist-liberal, dine karşıysa komünist-sosyalist bir yapı oluşturarak toplumun huzuruna çıkmışlardır. Dahası bunu da insanlığın geleceğini güzelleştirici bir hareket olarak takdim etmektedirler.

İslam İktisadı kavramı, İslam dünyasında ilk olarak Türkiye’de (Osmanlı Devletinde) ortaya çıkmıştır. Kavramların

“ekonomi” adı altında ortaya çıkışı II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Makalelerde artık ticaret, sanat, kar, faiz gibi kavramlara bu dönemde rastlanmaktadır.

Ancak bu yazıp çizmeler 1945 yılına kadar yalnızca İslam'da da bunların aslı-esası vardır şeklinde reaksiyoner bir anlayışla kaleme alınmıştır. Belki de sadece bir tepki olarak yapılmıştır. Halbuki isme takılmadan İslami uygulamalardan bahsedilseydi İslam İktisadının İslam'la yaşıt olduğu topluma da yansıtılmış olacaktı.

1945 yılında Hindistan'daki bağımsızlık hareketlerinden sonra Müslüman Hint aydınlarının yeni bir sistem oluştururken, İslam'dan nasıl faydalanacaklarını düşünmeleriyle “İslam Ekonomisi” ciddi olarak ortaya çıkmıştır. Gerçi klasik İslami iş ortaklıklarının geçmişi İslam'ın doğuşuna kadar uzanır. Fakat “İslam İktisadı” adıyla ortaya çıkışı 1945'li yıllara rastlar. Hindistan'da bu konuda ilk yayın yapanların başında Ebul Ala El Mevdudi gelmektedir. Pakistan'dan Türkiye'ye gelip üniversite öğretim üyeliği yapan Muhammed Hamidullah Hoca, hukukçu ve tarihçi olmasına rağmen “İslam İktisadı” adıyla kitap neşretmiştir. Daha sonra Necatullah Sıddıki, Abdulmennan gibi yazarlar İslam ekonomisi konusunda eserler vermişlerdir. Günümüzde ise “İslam ekonomisi” artık bir reaksiyon değil, doğrudan doğruya bir sistem olarak anılmaktadır. Ülkemizde İslam İktisadı ile ilgili çalışmalarıyla özellikle Prof. Dr. Sabahattin Zaim ve Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu önemli isimlerdir.

Biraz daha geriye gidersek Osmanlı toprak sistemini İslam iktisadı içerisinde düşünmek gerekir. Osmanlılardaki Divan Kurumu, ahkâm defterleri, bütçeler, şikâyet defterleri, tımar, ıkta hep İslam İktisadının başarıyla uygulamasını yaptığı konulardır.

Daha da geriye doğru gidersek, Osmanlılarda, Selçuklularda, Abbasilerde, Emevilerde, Endülüs Emevilerinde ve diğer İslam devletlerinde müthiş bir birikim mevcut.

Zaten adı geçen bu devletlerin yaşadıkları dönemler itibariyle genellikle dünyada bir veya iki numara oluşları da uyguladıkları sistemin üstün olduğunu göstermektedir.

Mesela bir orta sınıf oluşturulması amacıyla M.S. 622 yılından itibaren servet ve mülkiyet yaygınlaştırılmıştır. Miri toprak sisteminin esası dört halife dönemine rastlar. İlk kalite kontrolü ve zabıta işlemleri asrısaadette uygulanmıştır.

Selçuklulardan itibaren Ahilik, sonra esnaf teşkilatı oluşturulması hep bu çabanın ürünleridir. Bütün bu çabalarıyla bir orta sınıf oluşturmayı hedeflemişlerdir.

Yani ne çok yüksek gelirli insanlar olacaktır, ne de düşük gelirli insanlar olacaktır. Asıl olan “orta sınıflaşma” ya da sıfır toplum dedikleri gelir dağılımının mümkün olduğunca adil olduğu bir toplumdur. Zaten toplumlarda arzu edilen de bu değil midir? İslami uygulamalarda burjuvalaşma ve aristokratlaşma gibi bir sınıflaşmaya asla izin verilmemiştir.

Ne burjuva-proletarya çatışmasına, ne de feodal dönemlerin serf-senyör çatışmalarına İslam tarihinde rastlanılmaz. Bir idare edenler ve idare edilenler vardır, ancak bu Batı toplumlarında gördüğümüz tabakalaşma ya da sınıflaşma anlamında değildir.

Sonuç itibariyle farklı zamanlarda, farklı coğrafyalarda ancak aynı inanç sistemi içerisinde yaşayan insanlar tarafından benzer kurumların oluşturulduğunu görmemiz bir “İslam İktisadı” fikrinin mevcudiyetini ve uygulandığını gösterir.

İslam tarihinde bu konuda bir birikim vardır. Narh (fiyat koyma) tarihinden ticaret tarihine, toprak idaresi

tarihinden uluslararası ticarete kadar yığınla eser, çokça uygulama mevcuttur.

Şimdi bir adım daha gidersek Asrısaaadetteki uygulamalara ulaşırız.

Bu dönemde ve takip eden dönemlerde öncelikle emeğin yüceltilmesi esastır. “Hiç kimse kendi emeğinden daha helal bir şey yememiştir” düsturu emeğin önemine işaret etmektedir.

Kul hakkı kavramı öne çıkartılarak, insanların birbirlerinin haklarını yememeleri emredilmiştir. Günümüz diliyle insanın insanı sömürmesinin çirkinliği vurgulanmıştır.

Oysa İslam İktisadındaki kul hakkı kavramı ne kadar önemli ise, kapitalizmin ve komünizmin gelişmelerinin tamamen kul hakkı yemeye dayalı olduğu da bir gerçektir.

İslam'da adam öldürme en büyük yasaklardan olduğu halde, kapitalizm ve komünizm insan öldürerek gelişmiştir. Nerede Aztekler, nerede İnkalar, Kızılderililer nerede?

İslam, köleliği kaldırırken, kapitalizm kölelik üstüne gelişmiştir.

Merkantilist dönemler tüccarla devletlerin işbirliği yaptığı dönemlerdir. Yani devlet destekli ticaret yapılmıştır. Daha açık ifadesiyle çapulculuk devlet desteği ile yapılmıştır. Bu anlayış yer yer günümüzde de devam etmektedir. Bu dönem, Batı açısından üretimin bol olmadığı bir dönemdir. Çünkü Batı, o yıllarda geliri üretimden elde etmeyi düşünmemektedir. Ama Osmanlıda sistemli bir üretim var. Bu üretim, hem tarımsal üretim manasında var, hem de sanayi malı üretimi alanında var. Bu dönemde Osmanlı tüm İslam âlemi demektir. Yani Batı gelirini emperyalizmi esas alarak ganimet sahasından toplarken, Osmanlı bol bol üretim yapmakta, dahası Osmanlı'nın gelir kalemlerinin ganimetlerden oluşmadığını da

o yıllardaki bütçelere bakarak anlayabiliriz. Bu bütçeler incelendiğinde iki önemli özellik vardır:

1-İmparatorluğun büyüklüğüne oranla gelir-gider kapasiteleri çok büyük değildir. Çünkü yönetim merkezi, finansal gelir ve giderler genellikle yöreseldir.

2- Hazine-i Amire belli masrafları finanse etmeğe yönelik bir yapıya sahiptir. Ancak Osmanlı Devleti'nin bir "vakıf" medeniyeti olduğunu unutmamak gerektiği gibi, kapıkulu askerlerinin dışında maaşlı bir kitlenin bulunmadığını da unutmamak gerekir. Yani Osmanlı ya da İslam devleti "sivil" ağırlıklı bir toplumdur. Görevde yükselmelerde esas olan meritokrasi anlayışıdır.

Osmanlı'nın 1920 yılına kadar ayakta kalmasının hikmetini biraz da burada aramak gerekir. Osmanlı bürokrasisi kanun-i kadime bağlı olduğundan gücünü hem bürokrasiyle, hem üretim yapısıyla, hem de serbest ticaretle sürdürmüştür.

İslam'ın ilk doğuş yıllarında İran-Sasani İmparatorluğu ile Roma-Bizans İmparatorluğu dünyada süper güçlerdi. İslam, hemen Hz. Ömer devrinde bu imparatorluklardan İran-Sasani İmparatorluğu'nu yıkmış, Roma İmparatorluğu'nu da geriletmiştir. Batı Roma'yı daha sonraları kuzeyli Cermen çapulcular yıkacaktır. Önemli bir nokta olarak belirtmemiz gerekir ki, İslam bu devletlerin kültür ve geleneklerini yıkmamıştır. Yani İslam devrimci değil, ıslah edicidir. Kanun-i kadim bunu emrediyordu zaten. Kötü gelenekler ve kültürleri yok etmek, iyi gelenekleri korumak esastır. İslam istikrardan yani mutedil olandan yanadır, kargaşa ve yıkıcılığı reddeder. Zaten devrimci anlayış aydınlanma çağının bir ürünüdür ve Batı kaynaklıdır. Aydınlanma çağının en belirgin özelliği ise dinin devre dışı bırakmasıdır. Kalıntıları az da olsa günümüzde görebildiğimiz aydınlanmacılar, Allah'ın yerine

bilimi koyarak bir buçuk yüzyıl dünyayı “pozitivizme” mahkûm etmişlerdir. Hâlbuki İslam'da sistemin bütün esasını Allah inancı oluşturur. Siyasi yapıyı da Allah inancı belirler. Üniter ve merkezi devlet anlayışı da bunun yansımasıdır büyük ölçüde. Batılılar, üniter ve merkezi bir devleti nasıl oluşturabiliriz dediklerinde, örnek devlet Osmanlı olmuştur. Yani Osmanlıyı örnek almışlardır. Niçin Osmanlıyı örnek alıyorlar diye baktığımız zaman iktidar mücadelesini görüyoruz. Yani dünyaya egemen olan devletler, hep Müslümanlar olduğuna göre, Müslüman devletler örnek alınmalıydı. O dönemin süper veya emperyal gücü ise Osmanlı Devleti olduğundan o örnek alınmalıydı. Burada kullandığımız emperyal sözcüğü Marksist terminolojideki soyguncu manasına değil, varlığını kabul ettiren belirleyici devlet manasındadır. Ancak Müslümanlar 18.yüzyıldan sonra iktidar mücadelesini kaybettiler. Makineleşme, coğrafi keşifler, sömürgecilik, sanayileşme derken Batılılar kazandılar. Müslümanlar bu iktidar mücadelesinde bin üç yüz yıl dünyaya hâkim olurken, karşılardakinin haklarını yememişlerdir. Onları bir şekilde sistemle bütünleştirmişlerdir. Müslümanların yönetiminde acı ve gözyaşı yoktur.

Kaldı ki Müslümanların hâkim olduğu coğrafya, çok büyük bir alanı kaplar. Müslümanlar açısından, sömürge-anavatan ayırımı da yoktur. Bu ayırım Batıda vardır. İslam toplumlarında Darulharp ve Darulislam vardır. Dolayısı ile Müslümanlardaki fetih hareketleri “kurtarma” hareketleridir. Batı ise sömürgeleştirme, kolonileştirme hareketi yapmıştır hep. Yani Müslümanlar fethettikleri yerlere hizmet, huzur ve adalet götürmüşlerdir. Nitekim Selçuklular, halkı, isterlerse Bizans'ı, isterlerse kendilerini seçmekte serbest bırakmışlar ancak halk, Selçuklu idaresini tercih etmiştir. Nedeni idarenin

adil olmasıdır. Nitekim sonraları Osmanlılar için de Balkanlarda bir kin ve nefret uyanmamıştır.

Osmanlı “İslami iktisat” uygulamalarını tarım kesiminde Tımar sistemi ile esnaf kesiminde ahilik ve lonca sistemi ile, tüccarı narh ile, bürokrasiyi meritokrasi (kabiliyete göre isdihdam) sistemi ile yapmıştır. Osmanlılarda belli bir aristokrat sınıf yoktur. Oysa Batı kapitalizmini burjuva sınıfı meydana getirmiştir. Dolayısı ile de Batıda “ekonomik insan” (homoeconomicus) tipi gelişirken, Müslümanlarda insan-ı kâmil tipi geliyor. Yani kul hakkına önem veren, kendi el meğiiyle geçinen bir insan tipini ortaya çıkarıyor İslam.

Osmanlıdaki bu yapının daha sonra bozulduğunu görüyoruz. Devletin tüm kurumları ile uyum halinde olan ve geçmiş yıllarda olağanüstü iyi işleyen mali sistem, dayandığı bazı esasların aksaması ve tedavide ilgisiz bir sistemden alınan çözümlerle iyileştirme yapılmak istenmesinden dolayı battal hale gelmiştir. Dış zorlamalar ve içerideki gönüllüler eliyle de “Tanzimat” idaresi dayatılmıştır.

Tanzimat dayatmacı bir harekettir. Bir devletleştirme hareketidir. Devletin her şeye karışma ve her şeyi tekeline alma hareketidir. Zaten modern kapitalist devlet, her şeye karışan devlettir. Kendi bilgisi dışında hiçbir şey olmasını istemez. Bu hem iktisadi uygulamalar için, hem inançlar için, hem de fikirler için böyledir. Tanzimatın hedefi de büyük ölçüde budur. Halk baskı altına alınarak kendine ait bir sınıf oluşturma çabası bu dönemin esas hedefidir. Ancak Tanzimat bir “burjuva sınıfı” oluşturmak istemesine rağmen, aksine bireysel teşebbüs gücünü dışlayan bir anlayışı getirerek baskıcı bir bürokrasi sınıfı oluşturmuştur.

Çelişkili gibi görünür ama İslam’ın klasik dönemlerinde ekonomik faaliyetlerin çoğunu sivil toplum örgütleri ve

vakıflar yapıyordu. Osmanlı döneminde devlet yatırım yapmıyordu. Bu işleri vakıflar yürütüyordu. İşte tam bu noktada Tanzimat bu vakıfları devlete mal ederek, devletleştirerek sivil toplum örgütlerini yok etti. Bu yok etme harekâtı 1826'dan sonra başlamış ve sivil toplum örgütleri kısa bir sürede ortadan kaldırılmıştır. Dolayısı ile sivil toplum örgütleri ekonomik hayatın dışına itilmişlerdir.

Tanzimatçılar sanayileşmenin burjuva eliyle olacağına inandıkları için bir burjuva sınıfı oluşturmaya, bunu da devlet eliyle yapmaya çalışmışlardır. Devlet eliyle liberalist sınıf yerleştirilemediği için de Tanzimat'tan sonra, önce Jöntürkler, daha sonra da İttihat-Terakki hareketlerini oluşturma girişimleri başlatılıyordu. Bu iki proje de başarısız kalınca 1930'lardan itibaren yine devlet eliyle burjuva yetiştirilmeye çalışılmıştır. 2009 yılında yıkıcı faaliyetlere karıştığı düşünülen ve evi aranan bir hanım "biz bu memlekette asılız, o nedenle de bizim dediğimiz olur" diyerek 1930'lu yıllara olan özlemini dile getirmeyi bir marifet sayabilmiştir. Ama bir türlü "burjuva sınıfı" oluşturulamamıştır. Çünkü bizde burjuva geleneği yok, üstünlük ölçüsü takva olarak kabul edilmiştir. Burjuvada emanet zihniyeti olmaz. Oysa her Müslüman bu mülk bana emanettir diyor. Sakıp Sabancı "biz bu emanetlerin bekçileriyiz" diyordu. Tabi hemen bir nesilde burjuva olunmayacağını da unutmamak gerekir.

Tanzimat bu düzenlemeyi yapamadı ama devletin bir zenginleştirme aracı olduğu düşüncesini toplumun bütün kutsal değerlerini yıkarak yerleştirdi.

Daha önceleri dünyayı tarif ederken medeniler ve barbarlar ayırımı yapılıyordu. Şimdi onun yerini gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler aldı. Tabi bu kavramların

nezaketen söylenen kavramlar olduğu gerçeğini de unutmamak gerekir.

Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki mesafe her geçen gün artmaktadır. Hâlbuki aradaki mesafenin kapanacağı söylenmekteydi. Kaldı ki az gelişmişlik bir süreç değil, bir kategoridir. Dolayısıyla kapitalist sistem adil bir sistem değildir ve birinin ya da birilerinin bir başka birini ya da birilerini sömürmesi üzerine kuruludur.

Gelişmekte olan ülkeler için bir rol biçilmiştir. Gelişmekte olan ülkeler de bu rolü oynamaktadırlar. Ancak bu yanlış bir roldür. Çünkü “gelişmekte olan” kavramı az önce belirttiğimiz gibi, bir süreç değil, izafi bir sınıflamadır. Dolayısıyla da bir aldatmacadır.

O halde insanlar ya da insanlık, kendisine daha uygun bir sistem oluşturmalıdır. Özünde sömürü ve emperyalizm olmayan bir sistem oluşturmalıdır.

Bir tuzak içerisindeyiz. Kalkınma sloganı altında aldatılmışlığı oynuyoruz.

Öyle ise sorgulayıcı sorular sorabilirsek yeni bir sistem oluşturabiliriz.

İslam İktisadı’nda adil gelir dağılımını öngören, emeği önemseyen, işsizliği yok etmeye çalışan sosyal bir iktisat anlayışı vardır. İslam iktisadında zorlayıcı nedenler yoksa toplu üretim anlayışı yoktur, ihtiyaca göre üretim anlayışı vardır. İnsanların ihtiyaçlarını da suni olarak artıran bir anlayış yoktur. Kanaatkârlığın asıl olduğu bir sistem vardır. Müslüman toplumun insanı kanaatkâr insan tipidir.

Osmanlıda yüksek bir üretim potansiyeli var. Tımar sisteminde de bu böyledir, esnaf teşkilatlarında da bu böyledir. 1770 yılına gelinceye kadar Osmanlı’nın ihracatı, ithalatından fazladır. Yani ihracatın fazla vermesi demek, üretimin yüksek

olması demektir. Dışarıdan mal getiren tüccar dışarıya para değil, mal götürmektedir. Özellikle dokuma ürünleri ihraç edilmekteydi. Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra bu durum değişecektir. Zaten üstünlüğü Batıya kaptırdığımız yıllar da bu yıllardır.

1770 yılına kadar bütçe açıkları yok denecek seviyede, hatta bazen fazla veriyor. Zaten Osmanlı'nın yükselme döneminin de şahika dönemleri vardır.

İslam ülkesinde, bu dünyada görevlerinin olduğunu bilen ve öbür dünyada da hesap vereceğinin bilincinde olan bir insan tipi vardı. Dolayısıyla bugün çok kullanılan kar maksimizasyonu, fayda maksimizasyonu, ihtiras gibi şeyler en az seviyededir. Bu insan tipi bezgin insan değil, ihtiyaçsız insandır. Neden? O dönemlerde vakıflar, bir yandan insanların güvencesi, diğer yandan üretim ve sanayinin alt yapısını oluşturuyor. Esnaf çalıştığı dükkânını vakıftan alıyor. Vakıflar da onlardan elde ettiği gelire kamu hizmetlerini finanse ediyor.

Bu sistemi anlamak için olaya buğulu camların arkasından bakmamak gerekir. Tanzimatçılar bilerek buğulu camların arkasından baktıkları için gerçeği iyi göremediler.

Müslüman kendisiyle barışık, çevreyle barışık, ihtirassız ve hayatından lezzet alan insandır. Tabi bu insanlar hak yemeyen insanlar, birbirlerine kötülük düşünmeyen insanlar. Dayanışmayı öne çıkaran insanlar. Az yiyor, az konuşuyor.

Her şey bireyden başlıyor. Başkalarına söylediğimiz şeyleri önce kendimiz yapacağız. Yapmayacağımız, yapamayacağımız şeyleri söylemeyeceğiz.

Önce iyi insan olacak. İyi bir Müslüman olmadan "İslam İktisadı" da olmaz.

Mesela Gandhi, insanlarla savaşmadı ama onları rahatsız etti. İyi bir hukukçuydu, Batıda eğitim almıştı ama çırıklıkla, dokuma tezgâhı ile bağımsızlık hareketini örgütledi.

Müslüman insan tipi önemlidir ve şarttır. “Bu adamdan bana zarar gelmez” dedirtecek insan çok önemlidir. İyi insan elinden ve dilinden emin olunan insandır.

Hep siyâsî örgütlenmeye ağırlık veren insanlar, ülkeyi kurtarayım, dünyayı kurtarayım derken kendilerini unutup duruyorlar. Bütün parlak söylemlerine rağmen siyaset hala gücü kullanma mücadelesi olmaya devam ediyor. Hatta iktidara gelmek seçimle olmuyorsa başka şeyleri düşünenler var. Yani bireyler kendilerini düzelttiklerinde diğer oluşumlar kendiliğinden olur. İçinde yaşadığımız dünyada beklediğimiz müspet gelişmelerin olabilmesi için, tabii entelektüel manada gelişmelere ihtiyaç var ama Müslümanları örnek alarak Müslümanlaşma henüz beklenen düzeyde değil.

Kapitalizm ve onun ürettiği kültürel ortam, medya aracılığıyla, eğitim aracılığıyla, reklam panoları ile TV kanallarıyla bireyin üzerinde tahakküm kuruyor. Bunu aşmanın yolları var: İnsanlar, yalnız Allah’tan korkar ve diğer insanlar acaba ne der fobisinden kurtulursa bu iş hallolur. Müslümanlar “emin” insanlar olurlarsa bu iş hallolur. İnsanlar kul hakkı yiyerek zengin olmayı değil, bunu yapmadan nasıl kazanırız derlerse bu iş hallolur. Önemli olan bunlardır.

Bahsedilen ve arzulanan bu tipler ne uzaydaki bir olgudur, ne de hayaldir. Geçmişimizde koca bir 1400 yıllık uygulama var.

Bu insanlar toplumlarının içinde yaşarlar, o topluma ait evlerde otururlar, onların çarşılarında dolaşırlar.

Tarih, ne kendisinden tümevarım çıkarımların yapıldığı bir hikâye veya romandır, ne de mekanizma ve yöntemlerle

ilişkisi olmayan bir süreçtir. Unutturulan veya yok edilmeye çalışılan geçmişin bilinmesi gerekir. Ancak maziyi bugüne taşımak hiç de kolay değildir.

Bugün “İslamı defterden silme” ye azmetmiş düşmanca tavrın yerini “defterden silin(e)meyen İslam’la diyalog” arayışları almaya başlamıştır.

İki büyük dünya savaşı “Batının manevi/ahlaki üstünlüğü tezini kökünden sarsmıştır. Buna Afganistan ve Irak’a yapılan birinci ve ikinci körfez çıkartmaları ile işgali de eklenince Batı ahlakı iflas etmiş benzetilmektedir.

İşte bundan dolayı Tonybee, Wr. Montgomery Watt ve benzeri Batılı düşünürler; Batının, ihtiyaç duygularının çok azını karşıladığını ve bir kıtaya ait sorunun yalnız o kıtaya özgü kalmadığı bir çağda, söyleyecek sözü olan Müslümanlarla diyalogu zorunlu görmüşlerdir.

Ortak tutum şudur: Dostane olmasa da hiç değilse hasmane de olmayan bir yaklaşım yeğlenmelidir. “Değerlerin üstünlüğü” kavramının göreceli olduğunu unutmayalım.

Batının teknoloji ile ilerlemesini ölçü kabul ederek İslam toplumunu yargılamak doğru bir davranış kabul edilmemelidir.

Batılıların/batıcıların meşhur “ilerleme-geri kalma” denklemine dayanarak İslam’ı yargılamak ahlaki değildir.

Zaten ilerleme fikri ahlaki değerlerden uzak, yalnız maddi kazanımlara dayanıyorsa ilerlemenin de mutlaka iyi olduğuna kuşku ile bakılır. Modern yaşantımızın hangi yönlerinin iyiye, hangi yönlerinin kötüye değişim manasına geldiğinin tartışılmasının anlamı da budur zaten.

Sonuç olarak; modern dünya, tarihin hafızalarda yer etmiş en zalim aktörlerinden farklı değildir. Bu nedenle de

Kur’ani muhakemenin ışığında, kendi yaşayışımızı sürekli gözden geçirmeye hazır olmalıyız.

Yaklaşık yüz elli-iki yüz yıldır İslam dünyası kendi dışından empoze edilen bir hayatı yaşamaya ve yaşayışın dili ile tartışmaya zorlanıyor. Bunlar arasında toplumu en çok meşgul eden konulardan biri de “siyaset” ve “iktisattır”.

Batıda egemen olan siyasal düzen ya da teorilerin İslam dünyasında kendine yer bulma çabaları sonucu, İslam geleneğinde yerleşik bazı düşünce ve anlayışlar eleştirilere uğramıştır.

İslam dünyasının kendine özgü koşullarında, “İslam eksenli fikri ve teorik” faaliyetlerde bulunmaya çalışan düşünce ve fikir adamlarıyla, “Batı eksenli fikri ve teorik” faaliyetlerde bulunan (modernizme evet diyen) aydınlar aynı topluma hitap ettiler. Toplumun her katmanı da aynı toplumda yaşayan, ama düşünce referansları ayrı olan bu insanları bazen şaşkınlıkla, bazen hayranlıkla okudu, dinledi. Aynı konuda, aynı anda iki zıt düşünceyi hayretle takip etti. İlk dönemlerde ise bu toplumda yaşayan insanların telif eserlerinden değil, tercüme eserlerinden istifade etti. İşe yarar tercümelerin 1960 yılından sonra yapıldığını, ciddi telif eserlerin de 1980 den sonra verilmeye başladığını gördü.

Bunlardan bir grup için siyaset ve devletin taşınması gereken yerin adil siyaset, adil temsiliyet ve hayırlı idare olmasına karşılık, diğer grup için ise siyasetin ve devletin taşınması gereken yerin çağdaş normlar ve hâkim güçlerden referans almış bir idare olmasıdır.

Bir grup, emaneti ehline vermeyi esas alırken, diğer grup emaneti kendi adamına vermeyi temel mesele olarak anlamıştır.

Bir grup vicdanının sesini dinleyip, ilahi emirlerin dinlenmesine göndermeler yaparken, diğer bir grup, daha çok ve mutlaka modernizmin referans alınmasını öne çıkarmıştır.

İnsanın yaratılış ve dünyaya gönderilişindeki temel espri kulluktur. Ancak insanın görevlerinden biri de dünyayı güzelleştirmek ve geliştirmektir. Hedef, insanın mutluluğu üzerinden toplumsal huzur ve refah olarak seçilirse dünyayı güzelleştirmek ve geliştirmek esas olur. Ne var ki hedef toplumun bir kısmının mutluluğu için “bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler” anlayışının hakimiyeti olursa resmin büyük bölümü mutsuz olmakla kalmaz, huzurun hakim olmadığı cinnet halinde bir toplum teşekkül eder.

FAYDALANILAN KAYNAKLAR:

İslam Düşüncesi Tarihi

Tabakoğlu, Ahmet, İslam İktisadına Giriş, Dergah Yayınları, İst.,2013

İmam Gazali, Tuhafüt el Felasife, Çağrı a., İst., 1981.

Adivar, Adnan, Tarih Boyunca Bilim ve Din, Remzi Kitabevi, 2. Baskı, 1964, İst.

Çimen, Ali, Tarihi Değiştiren Keşifler, Timaş Y., 2014, İst.

Çimen, Ali, Tarihi Değiştiren İcatlar ve Mucitler, Timaş Y., 2014, İst.

Ülger, Nevzat, Osmanlı'nın İktisat Mantığı, 2013, Elazığ.

Kur'an-ı Kerim

Sahihi Buhari

İbni Haldun, Abdurrahman, Mukaddime, 1979

İbni Teymiye, İbni Teymiye Külliyyatı, Tevhid yayınları, 1997

Maverdi, Muhammed; El Ahkamul Sultaniye

Taberi, Muhammed Cerir; Tarihi Taberi, 1987

Bakır, Abdulhalık. Hz. Ali Dönemi. 1991

Hamidullah, Muhammed. İslam Peygamberi. 1991

Hitti, Philip; Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, 1980

Tabakoğlu, Ahmet. Türk İktisat Tarihi, Dergâh,1986

M.A. Mannan. İslam Ekonomisi (Teori ve Pratik), Çev. Bahri Zengin ve ... Fikir Y. 1973

Hizmetli, Dr. Mustafa; Endülüs'te Hisbe Teşkilatı, Diy. Y.2011

Karakoç, Sezai. İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü. Diriliş Y. 5. baskı.1978.

Dr. Refik Yunus El Mısri; İslam İktisat Metodolojisi, Birleşik Y 1989

M. Bakır Es-Sadr; İslam ve İktisadi Ekoller. Akademi Yayınları,1991.

Armağan, Servet, Prof. Dr. Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi, Timaş Y. 1991.

Aydüz, Davut, Doç. Dr. İslam İktisadında Narh; Işık Y, İzmir, 1994.

Özsoy, İsmail. Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı, Timaş Y, 1987.

İslam'da Emek ve İşçi-İşveren Münasebetleri. Ensar Neşriyat, İst. 1986.

Mim Kemal Öke, Prof. Dr. Küresel Ekonomi Politik; Timaş Yayınları, 2002.

Sabahattin, Zaim, Prof. Dr. Modern İktisat ve İslam; M.T. T.B. Yayınları, 1970.

Ülger, Nevzat. İslam Tarihinde İktisadi Uygulamalar, Elif Ofset, 2009.

Karaman, Hayrettin. Prof. Dr. Özel İnternet sitesinden notlar.

Çizakça, Murat, Prof. Dr. İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi; Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Döndüren, Hamdi, Prof. Dr. Güncel Fıkhi Meseleler; Işık Yayınları, 2011.

Kozak, İ. Erol. İbn Haldun'a Göre İnsan-Toplum-İktisat; Pınar Y. 1984.

Bediüzzaman Said Nursi. Risale-i Nur Külliyyatı.

Yeniçeri, Doç. Dr. Celal. Asrı saadette Devlet Bütçesi.

Eskicioğlu, Osman, Prof. Dr. İslam Hukukunda Para Politikası.

Nevzat Ülger'in yayınlanmış eserleri:

- 1- Kalkınmakta Olan Bir Şehir; ELAZIĞ (2000)
- 2- Türkiye'de Siyaset ve İktisat (2003)
- 3- İslam Tarihinde İktisadi Uygulamalar (2009)
- 4- Osmanlının İktisat Mantığı (2013)
- 5- DOĞU'da ve BATI'da Bilim ve Düşünce(2015)
- 6- Elazığ'a değer Katanlar (1) (2016)